

Een deurtje in de toren

Tien jaar Wetenschapswinkels

Een deurtje in de toren

Tien jaar Wetenschapswinkels

**Redactie: Frans Pennings
              Jan Weerdenburg
m.m.v. : Saskia van Huisstede**

**Uitgave: Bureau Studium Generale, Rijksuniversiteit Utrecht, Heidelberglaan 8,
3584 CS Utrecht, i.s.m. Landelijk Overleg Wetenschapswinkels**

Uitgave van het Bureau Studium Generale van de Rijksuniversiteit te Utrecht in samenwerking met het Landelijk Overleg Wetenschaps-winkels, Utrecht, 1987.

Overname van één of meer artikel(en) of gedeelte(n) daaruit is slechts toegestaan na verkregen toestemming van redactie en betreffende auteur(s).

Redactie en samenstelling: Frans Pennings en Jan Weerdenburg

Verwerking van de artikelen: Saskia van Huisstede, m.m.v. Käthe Grauenkamp.

Omslag en tekeningen: Henk van der Haar; de cartoons bij het artikel van Henk Bodewitz zijn ontleend aan *W&S* 1982, no. 10.

Foto's: Werry Crone; de eerste twee foto's bij het artikel van Klaas Gert Lugtenborg komen uit het Rijksarchief in Groningen, de andere twee foto's zijn van de auteur.

Druk: Pressa Trajectina, Utrecht.

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Een deurtje in de toren: Tien jaar wetenschapswinkels / red. Frans Pennings, Jan Weerdenburg; (foto's Werry Crone; tek. Henk van der Haar). - Utrecht: Bureau Studium Generale van de Rijksuniversiteit Utrecht. -

Foto's, tek.

Uitg. i.s.m. het Landelijk Overleg Wetenschapswinkels. -

Met lit. opg.

ISBN 90-72145-01-1

SISO 005 UDC 061.66:001.92(492)"1977/1987"

Trefw.: wetenschapswinkels; Nederland; geschiedenis; 1977-1987.

Bureau Studium Generale
Postbus 80-125, 3508 TC Utrecht

Inhoud

	Blz.
Voorwoord	7
<i>Jan Weerdenburg, Frans Pennings</i>	
1 Inleiding	11
Het deurtje in de toren.	13
Inleiding op de bundel.	
<i>Frans Pennings</i>	
2 De ontwikkeling van wetenschapswinkels	27
Tien jaar Wetenschapswinkels.	29
<i>Jan Weerdenburg</i>	
De institutionalisering van twee wetenschapswinkels.	43
<i>Jan van Diepen</i>	
Van IMGO naar Wetenschapswinkel; kleine stappen op een lange weg.	51
<i>Hans Jacobs</i>	
Van universiteit voor 'Kleine Luyden' tot universiteit voor niet-draagkrachtige groepen?	63
<i>Cees Blomberg</i>	
3 De invloed van ontwikkelingen buiten de wetenschapswinkels	67
Achter de Wolken.	69
Wat kunnen wetenschapswinkels doen met modieuze bestuurlijke trends?	
<i>Lex Heerma van Voss</i>	
4 Relatie wetenschapswinkels en onderzoek	77
Wetenschapswinkels en Wetenschap & Samenleving.	79
<i>Henk Bodewitz</i>	
Het wetenschapsbeleid na tien jaar wetenschapswinkel.	85
<i>Loet Leydesdorff</i>	
Doorwerking van sociale problemen in onderzoek en wetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. De wetenschapswinkel als beleidsinstrument.	89
<i>Rolf Zaal</i>	
Wetenschapswinkels en vrouwenstudies: Een vruchtbare relatie?	99
<i>Maria Hijman</i>	

	Blz.
5 Aspecten van wetenschapswinkeltaken	107
Niet bij het rapport alleen ... <i>Klaas Gert Lugtenborg</i>	109
Voorlichting door wetenschapswinkels. <i>Huub Severiens, Sjoerd Wartena</i>	117
Winkels zijn toe aan PR-beleid. <i>Piet Delhoofen</i>	125
Criteria..., of geen criteria? <i>Jan Weerdenburg</i>	129
Wetenschapswinkels geregeld? <i>Frans Pennings</i>	137
6 De relatie t.o.v. commerciële kennisoverdracht	145
Samenwerking tussen wetenschapswinkel en transferbureau. Een praktijkervaring aan de Rijksuniversiteit Limburg. <i>Marc Peeters</i>	147
Wetenschapswinkels en wetenschapshandelaars. <i>Bart van der Lugt</i>	153
7 Wetenschapswinkels en specifieke onderzoeksgebieden	159
Vakbeweging en Wetenschapswinkels. <i>Koos Koopal</i>	161
De universiteit en de milieubeweging. <i>Joke Bol</i>	171
Wetenschapswinkels en gezondheidsonderzoek. <i>Peter Kerklaan</i>	181
8 Wetenschapswinkels en onderwijs	189
Wetenschapswinkels en vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs. <i>Wim Dijkman</i>	191
Personalia	199
Adreslijst wetenschapswinkels	201

Voorwoord

Frans Pennings
Jan Weerdenburg

In het begin van de zeventiger jaren schoten de vrijwilligersprojecten van studenten en ex-studenten die hun kennis ten dienste wilden stellen van de maatschappij als paddestoelen uit de grond. Voorbeelden daarvan zijn de zeer bekend geworden rechtswinkels. Soms werkten studentvrijwilligers ook in projecten van anderen, zoals cursussen voor tweede-taalverwerving en tweede-kansonderwijs in buurthuizen (1). Deze groepen noemden zich vaak *winkel*, waarmee de mogelijkheid om eens binnen te lopen en de overdracht van zaken (kennis) benadrukt werden. De studentvrijwilligers hadden gemeen dat ze vonden dat de officiële instanties te weinig openstonden voor niet-mondige en niet-draagkrachtige groeperingen. Ze wilden met hun activiteiten en hun kennis de positie van die personen verbeteren en daarmee ook politieke en sociale veranderingen bewerkstelligen. Deze winkels kozen bewust voor een positie onafhankelijk van de universiteit.

In dit klimaat zijn ook de *wetenschapswinkels* ontstaan. Wetenschapswinkels onderscheiden zich van de hiervoor omschreven projecten door hun band met de universiteit, hoe los die in de beginfase ook geweest moge zijn. Studenten richtten wetenschapswinkels op omdat ze wilden dat universitaire kennis ter beschikking gesteld werd aan groepen die er geen toegang toe hadden. Daarbij ging het hen er vooral om dat het onderwijs en onderzoek werden afgestemd op de behoefte aan onderzoek en kennis die bij deze groepen bestond. De wetenschapswinkels beijverden zich er dus ook voor dat er *nieuw* onderzoek verricht werd, aangepast aan de wensen van de klant. Soms deden ze in dat kader ook zelf (eventueel aanvullend) onderzoek. Het ging de winkels dus niet (alleen) om de overdracht (popularisering) van bestaande kennis, maar ook om de produktie van nieuwe kennis, uitgaande van de vraagstelling, uitgangspunten en ervaringen van de groepen die tot dusver die invloed niet hadden gehad. Ook hierin verschilden ze van de in de eerste alinea genoemde winkels. Doelstelling van de winkels was om de invloed van maatschappelijke groeperingen op het onderzoek te vergroten. Die doelstelling is bijvoorbeeld geformuleerd in het oprichtingsstuk van het Instituut voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek, een met wetenschapswinkels vergelijkbare instelling: "In feite moeten die (maatschappelijke) groepen de zeggenschap hebben over het onderzoek, zowel op bestuurlijk niveau, als ook op het concrete niveau van de uitvoering van het onderzoek." (2).

Inmiddels zijn we zo'n tien jaar verder. Elke universiteit in Nederland heeft een centrale winkel en/of facultaire wetenschapswinkels. In totaal zijn er tot 1 januari 1987 11.211 vragen binnengekomen bij de winkels en verschenen er 1.661 rapporten (3). Van de vragen die niet tot een rapport leidden, zijn vele door middel van een mondeling of schriftelijk advies afgehandeld (4). Alle winkels zijn formeel tot de

organisatie van de universiteit gaan behoren en hebben betaalde medewerkers gekregen. Uit de meest uiteenlopende landen komen verzoeken om informatie en komen bezoekers voor wetenschapswinkels. Er zijn dus een aantal goede redenen om een bundel uit te brengen over wetenschapswinkels. Gelet op de omvang die de activiteiten inmiddels hebben gekregen en de ervaring die opgebouwd is, wordt het tijd deze ervaringen en visies te bundelen.

De bundel is niet alleen bedoeld voor de winkeliers, maar ook voor diegenen die geïnteresseerd zijn in (met name) de 'niet-commerciële' kennisoverdracht. We zullen daarom in de hierna opgenomen inleiding trachten een aantal zaken die in de bijdragen niet aan bod zijn gekomen te verduidelijken en de rode draad in de bundel aan te geven.

De bijdragen in deze bundel zijn alle geschreven door mensen die in wetenschapswinkels werken, gewerkt hebben of bij de oprichting ervan betrokken zijn geweest.

Voor het redactiewerk zijn wij verantwoordelijk. De verwerking van de artikelen en de verzorging van de bundel heeft Saskia van Huisstede verzorgd. Käthe Grauenkamp danken wij hartelijk voor haar medewerking daarbij. De foto's zijn van Werry Crone, tenzij anders vermeld en de tekeningen zijn van Henk van der Haar.

Voor de titel van de bundel zijn we geïnspireerd door de cartoons waaromheen Henk Bodewitz zijn bijdrage opgebouwd heeft.

In menige bijdrage troffen we termen als medewerker(ster), medewerk(st)er, medewerk(er)ster of nog andere varianten aan, zoals ook bij termen als winkelier en onderzoeker. Ter verhoging van de leesbaarheid hebben we een uniforme aanduiding als 'medewerker' aangehouden, waarmee uiteraard ook de vrouwelijke referenten worden bedoeld.

Aan het eind van deze bundel is een adressenlijst van de Nederlandse wetenschapswinkels opgenomen.

Wij vonden het stimulerend om aan de bundel te werken, we hopen van harte dat het lezen ervan hetzelfde effect heeft.

Noten

1. Voorbeelden zijn ook gezondheidsprojecten waarin informatie over geneesmiddelen en alternatieve behandelingen aan individuen wordt verstrekt.
2. Uit Hans Jacobs, 'Een wetenschapswinkel in Zeeland' in deze bundel.
3. Deze cijfers zijn verzameld ten behoeve van deze bundel d.m.v. een kleine enquête, maart 1987. Aangezien de meeste winkels pas in het tweede gedeelte van het genoemde decennium zijn opgericht, kan uit deze getallen geen gemiddelde per winkel worden berekend. Genoemde aantallen kunnen slechts een ruwe indicatie geven, omdat er verschillen tussen de winkels kunnen bestaan in wat als vraag en wat als rapport wordt beschouwd. Uit ervaring weten we dat winkels daar eerder te voorzichtig in zijn dan dat ze cijfers 'opkloppen'.

4. Naast rapporten, mondelinge en schriftelijke adviezen bestaat de mogelijkheid dat klanten worden doorverwezen naar andere instanties als ze niet aan de criteria voor de winkels voldeden en/of indien die instanties meer geschikt waren om de vraag te beantwoorden. Met deze dienstverlening kunnen klanten uiteraard ook zeer gediend zijn.

1 Inleiding

Het deurtje in de toren. Inleiding op de bundel.

Frans Pennings

Wetenschapswinkels werden opgericht om universitaire kennis en beantwoordingsmogelijkheden ter beschikking te stellen aan groepen die er geen toegang toe hadden.

De winkeliers wilden de invloed van deze groepen op het onderzoeks (-beleid) van de universiteit vergroten. In deze inleiding gaan we na hoe deze doelstelling vorm gekregen heeft en welke initiatieven er genomen zijn om de invloed van klanten te vergroten. Daarbij zal regelmatig verwezen worden naar de verschillende bijdragen in deze bundel en zal de rode draad die door deze bijdragen loopt zichtbaar gemaakt worden. Aan het eind van deze inleiding volgt een overzicht en verantwoording van de opzet van de bundel.

Verschillen in uitwerking van de winkelgedachte

De oprichting van wetenschapswinkels.

In een aantal onderwijsvakken, zoals Wetenschap & Samenleving (W&S), werd begin jaren zeventig de relatie tussen wetenschap en maatschappelijke vraagstukken onderwezen en onderzocht. Alleen bestudering daarvan ging sommige studenten echter niet ver genoeg en de initiatieven om wetenschapswinkels op te richten, waren geboren. Hierbij ging het in sommige gevallen ook om verschil in inzicht tussen W&S en de toekomstige winkeliers: moest de vermaatschappelijking van de wetenschap benaderd worden vanuit b.v. ethische vragen over de verantwoordelijkheid van de wetenschapper of juist vanuit praktische ervaringen? Zie voor subtiele verschillen in beschrijving van die ontstaansfase de artikelen van *Jan Weerdenburg* en *Henk Bodewitz*.

Wetenschapswinkels ontwikkelden hun doelstellingen vanuit het gegeven dat van het totale onderzoeksbudget in Nederland een overmatig deel ten gunste van het bedrijfsleven kwam en dat er veel te weinig onderzoek voor niet-draagkrachtigen werd gedaan. Door deze achterstand hadden de betrokken groepen minder kans om tegenspel te leveren aan diegenen die wel over kennis konden beschikken. In artikelen van *Hans Jacobs* en van *Peter Kerklaan* worden een aantal voorbeelden gegeven van de verschillen in het aandeel dat overheid en bedrijfsleven enerzijds en niet-draagkrachtigen anderzijds in het totale onderzoeksbudget hebben. De werkzaamheden van de wetenschapswinkels vonden dan ook plaats in het kader van de steun aan emancipatie van niet-draagkrachtige groeperingen, door middel van een streven naar een rechtvaardiger verdeling van kennis en (daarmee) macht. In dit kader wilden de wetenschapswinkels de invloed van deze maatschappelijke groeperingen op het onderzoeksbeleid vergroten. Klanten zouden betrokken moeten worden bij de keuze van onderzoeksprojecten en ze zouden prioriteiten moeten kunnen aangeven. Ook bij de keuzemomenten tijdens het onderzoeksproject zou de

klant betrokken moeten worden en de ervaringen van de klant moesten in het kader van het onderzoek bestudeerd worden. Door universitaire instanties en onderzoekers werd in die eerste jaren vaak weinig flexibel op de nieuwe ontwikkelingen gereageerd. Een voorbeeld daarvan vormt de gedwongen beëindiging van de Werkgroep Projectonderwijs bij de Subfaculteit Scheikunde, de 'voorloper' van de Chemiewinkel, in Utrecht, omdat deze bij de selectie van onderzoeks- onderwerpen zich te veel zou laten leiden door politiek gemotiveerde prioriteiten. Ook moesten in deze tijd vaak discussies gevoerd worden over de betekenis van maatschappelijk relevant onderzoek. Kon maatschappelijk relevant onderzoek wel voldoende kwaliteit hebben? Er bestond bij de gevestigde universitaire instanties en onderzoekers een aanzienlijke angst dat het fundamentele onderzoek door maatschappelijk georiënteerd onderzoek in het gedrang zou komen. Die angst kwam deels voort uit de niet scherp omschreven begrenzing van de invloed die de klant moest hebben op het onderzoeksproces. Toch is die angst niet geheel begrijpelijk, gelet op de reeds aanzienlijke ervaring die op sommige faculteiten reeds bestond met opdrachtgevers uit industrie en overheid. Daarnaast was een maatschappelijk doel of beweegreden voor de oprichting van een onderzoeksinstituut niet nieuw; *Cees Blomberg* herinnert aan het doel van de oprichting van de Vrije Universiteit: op te komen voor de 'kleine luyden'. Tegenover wetenschapswinkels werd echter de stelling in het geweer gebracht dat de door de winkels beoogde invloed van klanten het onderzoek onwetenschappelijk zou maken. De winkels waren de eerste om te onderkennen dat klanten alleen geholpen konden worden met onderzoek dat aan wetenschappelijke eisen voldoet en ze wilden de invloed van de klant juist doen gelden op die onderdelen die aan de wetenschappelijkheid geen afbreuk deden (integendeel). Toch verdween de angst pas toen de universiteit op meerdere fronten gedwongen werd aan kennisoverdracht te doen (1), zoals hierna nog besproken zal worden. In dat kader verdween ook de koudwatervrees voor of aversie tegen de publiciteit die zou kunnen ontstaan naar aanleiding van onderzoeksresultaten (2).

Winkels die zelf onderzoek verrichten

De winkels lieten zich niet uit het veld slaan. Ze maakten zich bekend aan groepen in de regio die mogelijk vragen hadden op het terrein van de winkel. Voor klanten werden vaak de volgende criteria gehanteerd: klanten dienen in principe groepen te zijn die niet over de middelen beschikken om onderzoek te (laten) verrichten en die geen commercieel oogmerk met het onderzoek hebben. Klanten moeten openstaan voor samenwerking met de winkel bij de formulering van de onderzoeksvraag en -opzet. Klanten moeten in staat zijn de resultaten van het onderzoek te gebruiken bij het doel dat ze nastreven. *Jan Weerdenburg* besteedt in een artikel aandacht aan ontwikkelingen in de criteria. De klanten werd ook de doelstelling van de winkel duidelijk gemaakt; zo wilden sommige winkels alleen werken voor klanten met wie ze tijdens de onderzoeksfase en bij de activiteiten die daarna kwamen nauw samen konden werken. Zo namen winkeliers uit deze winkels deel aan de vergaderingen en activiteiten van de klantgroepen, ook als deze niet strikt met het onderzoek te maken hadden. Met de klant werd uitgebreid overlegd over de aanpak van het onderzoek en werden de mogelijke activiteiten na afronding van de onderzoeksresultaten doorgesproken. Voor deze winkeliers waren met name ook de vervolgv activiteiten, zoals bijvoorbeeld besprekingen met de gemeente over een rapport waarin bodemvervuiling werd aangetoond,

van belang. De achterliggende filosofie bij deze werkwijze was dat de onderzoeker niet voor de klant moest beslissen, maar met de klant. De klant moest niet de indruk krijgen dat zijn vraag enkel een met wetenschappelijke kennis op te lossen probleem was; duidelijk moest worden dat de vraag mogelijk ook een politieke dimensie had, die niet (volledig) met wetenschappelijk onderzoek weggenomen kon of mocht worden. Door deze werkwijze won de winkel veel good-will bij de klant. De meeste maatschappelijke groepen zaten immers niet bepaald op universitaire onderzoekers te wachten, ze hadden al voldoende ervaring opgedaan met studenten die een scriptie schreven over hun 'problemen' zonder dat zij daar zelf bij betrokken werden. Er konden op deze wijze voor de klant goede resultaten geboekt worden. Deze aanpak die met name gehanteerd werd door winkels die hun activiteiten al voor 1977 gestart waren, moet overigens ook gezien worden in het licht van de hiervoor beschreven houding van faculteiten. Er zou weinig kans zijn dat het onderzoek op de wijze die de winkels voorstonden in de faculteit zelf zou zijn uitgevoerd. Ook werkten de effecten van opheffing van studieonderdelen, zoals de Werkgroep Projectonderwijs in Utrecht, nog lang na bij sommige winkels. De winkels slaagden er in de loop der jaren wel in om bepaalde delen van de beantwoording vragen in de onderwijsprogramma's te laten geschieden. Faculteiten schiepen hiervoor op aandringen van studenten mogelijkheden door een vrije invulling van bepaalde studieonderdelen toe te staan. Met name de vakken waarin technieken werden uitgetoetst, leenden zich daarvoor. Zo heette de voorloper van de Utrechtse Natuurkundewinkel de 'Vrije Experimentengroep'. Ook vakken als Wetenschap & Samenleving konden soms gedeeltelijk ingevuld worden met onderzoek voor een klantgroep; sommige vragen leenden zich voor scriptie-onderwerp. Het is echter duidelijk dat deze mogelijkheden niet alleen kwantitatief maar, met name bij de experimenten, ook kwalitatief hun beperkingen kenden: dit waren studieonderdelen in de eerste fase van de studie. Het vervolgonderzoek, de interpretatie van de gegevens en de contacten met de klant gebeurden zonder studiecompensatie door winkeliers.

Andere onderzoeksinstellingen voor niet-draagkrachtigen

Wetenschapswinkeliers waren niet de enige groepen van afgestudeerden en studenten die als vrijwilligers onderzoek verrichtten voor niet-draagkrachtigen. We denken hier aan de Instituten voor Maatschappelijkgericht Onderzoek (IMGO). Deze stelden zich eveneens ten doel kennis te verwerven voor en over te dragen aan 'kansarme groepen' en hun zaakwaarnemers. Ze deden dit onder andere door te bemiddelen naar onderzoeksinstituten en (eventueel) zelf onderzoek te verrichten. Deze IMGO's hadden geen formele band met de universiteit en hadden niet als doelstelling universitaire onderwijs- en onderzoekprogramma's te veranderen. Wel bestonden er samenwerkingsverbanden met wetenschapswinkels (3). *Hans Jacobs* schrijft over het IMGO uit Middelburg, de voorganger van de Wetenschapswinkel Zeeland.

Wetenschapswinkels die alleen bemiddelen

Er waren ook wetenschapswinkels die voor een andere werkwijze kozen. Ze beperkten zich tot het leggen van contacten tussen een klant en geschikte onderzoeker(s), het bemiddelen, en deden zelf geen onderzoek. De winkels die uitsluitend bemiddelden, waren in de beginfase op ongeveer dezelfde vakgroepen aangewezen om vragen in onder te brengen als waar de winkels die eigen onderzoek deden contacten

mee hadden. Omdat de winkels die bemiddelden ook aandacht aan het onderzoek moesten geven (4), waren de verschillen tussen beide typen winkels minder groot dan ze soms zelf suggereerden. Toch werd door de winkels lange tijd discussie gevoerd over deze verschillen, omdat de betrokkenheid van de onderzoekers en van de klant in het onderzoek bij de eerste werkwijze groter is, terwijl bij die werkwijze juist minder aandacht is, voor en belang bij, het veranderen van het facultaire onderwijs en onderzoek; de winkel doet het onderzoek immers zelf. Inmiddels hebben vrijwel alle winkels er voor gekozen te bemiddelen. Dat hangt ten dele samen met de opname van de winkels in de universitaire organisatie. Om de verantwoordelijkheid en invloed van de vakgroepen voor het onderwijs en onderzoek te verzekeren, werd het de winkels niet toegestaan om onderzoek te verrichten en onder eigen naam naar buiten te brengen. Op deze regel bestaan enkele kleine uitzonderingen, maar ook in die gevallen dienen de onderzoeksresultaten aan vakgroepen of wetenschappelijk medewerkers te worden voorgelegd. Daarnaast kwam er door de studieverkorting minder ruimte voor studenten om erg veel tijd zonder studievergoeding aan winkelvragen te besteden. Zelf onderzoek doen, zeker op de wijze zoals hierboven geschetst, is erg tijdrovend (5).

Eén winkel per universiteit of per (sub)faculteit?

Een tweede discussiepunt, ten dele samenhangend met het vorige was de vraag of er per universiteit één centrale winkel moest komen of dat alleen met facultaire winkels gewerkt moest worden. De afstand van een centrale winkel ten opzichte van de onderzoekers is immers groter dan die van een facultaire winkel. Daardoor kan ook het contact van de klant met de onderzoeker moeilijker zijn. Anderzijds bood een centrale aanpak in principe meer mogelijkheden om verschillende disciplines die voor de beantwoording van een vraag van belang zouden kunnen zijn te coördineren. Veel vragen van klanten vroegen om een dergelijke interdisciplinaire benadering. Indien van een vraag immers slechts één aspect bestudeerd zou zijn (bijvoorbeeld wel de giftigheid van de stof, maar niet de consequenties voor de gezondheid en de juridische mogelijkheden om het gebruik ervan te beperken) zou de bruikbaarheid van het onderzoeksresultaat voor de klant niet groot zijn. Dit discussiepunt over de structuur van de winkels is vrijwel opgelost door de tijd: centrale winkels hebben inmiddels contactpersonen als voorposten op de faculteiten; decentrale winkels hebben vaak een coördinatiepunt. Het probleem zelf is daarmee nog niet volledig opgelost. Het blijkt lastig om verschillende disciplines in één project te integreren. Dat hangt niet alleen samen met structurele aspecten (van faculteiten, maar ook van vakgroepen), maar ook met aspecten van onderzoek (stradities). Het is voor onderzoekers natuurlijk bijzonder tijdrovend om zich in te lezen in het werk van collega's uit andere vakgebieden en vervolgens met hen intensief samen te werken. Daarnaast bestaat het risico dat de omvang van het project en de probleemstelling de onderzoekers boven het hoofd groeit, waarmee ook de kwaliteit in het gedrang kan komen. Zie ook het artikel van *Koos Koopal* voor deze problematiek. Dit betekent dat wetenschapswinkels zich niet kunnen beperken tot een discussie over de eigen structuur, maar dat intensief met onderzoekers gesproken en samengewerkt dient te worden, wil er interdisciplinair onderzoek van de grond komen (6). Ofschoon (impliciet) dit besef bij de wetenschapswinkels die zelf onderzoek verrichtten wel aanwezig was, lijkt het in de discussie tussen de bemiddelende winkels wel eens te weinig aandacht te hebben gekregen. Het instrumentarium van de

winkels ligt in de directe contacten die ze hebben met het centraal niveau van de universiteit, met de faculteiten en met onderzoekers. Daardoor zijn zij in principe in een goede positie om de grenzen voor interdisciplinair onderzoek te doorbreken (7), zie hierover ook *Lex Heerma van Voss*. Wellicht ligt hier ook een taak voor de wetenschapsdynamica en voor Wetenschap & Samenleving om de processen bij interdisciplinair onderzoek samen met de winkels nader te onderzoeken.

De rol van vrijwilligers

Sommige winkels hebben een lange periode zonder betaalde krachten moeten draaien, andere winkels konden vanaf de oprichting over betaalde ondersteuning beschikken. Naarmate het onderbrengen van vragen in onderwijs- en onderzoekprogramma's beter slaagde, kregen de winkels gemakkelijker formatieplaatsen of uitbreiding daarvan. De rol van vrijwilligers is echter ook bij winkels met betaalde krachten groot geweest. De meeste vrijwilligers waren studenten die zich zonder betaling of studiecompensatie inzetten voor de winkel. Ze waren de motor voor nieuwe ideeën en gaven bij onderhandelingen met onwennige of tegenwerkende universitaire bestuurders soms de doorslag. Voor de winkels waren ze daarom onontbeerlijk. Voor de betrokken vrijwilligers was het werken in de winkel een goede gelegenheid om maatschappelijke en bestuurlijke ervaring op te doen. Toen de winkels met aanstelling van betaalde krachten als winkelier officieel in de universitaire organisatie opgenomen werden (een proces dat winkeliers vaak 'institutionalisering' noemen), wilden vrijwilligers invloed op het beleid van de winkel blijven houden. Sommige winkels staken veel tijd in het opstellen van speciale regelingen om het medebestuur van de vrijwilligers in overeenstemming te brengen met de WUB (de wet die het bestuurlijk kader voor de universiteiten vormde). De winkels zijn er in de meeste gevallen wel in geslaagd om de invloed van vrijwilligers een tijd lang min of meer veilig te stellen. Door hun opbouw en besluitvormingsproces vormden de winkels daarmee soms wel een vreemde eend in de universitaire organisatie. Dat was overigens meer een probleem voor de universiteit dan voor de winkels zelf (8). In het artikel van *Jan van Diepen* wordt op deze ontwikkeling ingegaan (9). Door vrijwilligers werd argwanend tegen de komst van betaalde krachten aangekeken, omdat ze vreesden dat deze door hun grotere tijdsinvestering in de winkelactiviteiten een overmacht aan kennis en daarmee invloed zouden verwerven, waardoor de invloed van de vrijwilligers zou afnemen. Omdat de voordelen van het aantrekken van professionele ondersteuning opwogen tegen de mogelijke nadelen, was hun komst onstuitbaar. De invloed van de vrijwilligers op het beleid is inderdaad in de loop der tijd afgenomen; sommige winkeliers schrijven dat overigens ook toe aan veranderingen in de interesse van de vrijwilligers, vergelijk daarvoor het artikel van *Jan van Diepen* in deze bundel.

Het probleem van de rol van vrijwilligers kwam overigens op een sterkere wijze naar voren, toen het niet meer vrijwilligersgroepen waren die het initiatief voor een winkel namen, maar toen Colleges van Bestuur en faculteitsbesturen de voorzetten gaven voor de oprichting van een winkel. In die winkels zou immers de betaalde kracht zelfs zonder (het toezicht van) een vrijwilligersgroep aan de slag moeten. Konden de doelstellingen van de winkels, die immers tegen gevestigde belangen en tradities ingingen, ook in deze constructie nagestreefd worden? Dit verschijnsel werd in de loop van de jaren zo algemeen dat de verschillen in ontstaansgeschiedenis inmiddels wel vergeten zijn (10).

Uit het artikel van *Hans Jacobs* zal blijken dat de IMGO's in de eerste jaren wetenschapswinkels als 'doorgeefluik' naar de universiteit zagen. De IMGO's zouden een betere band met de klantgroepen hebben. Ofschoon wetenschapswinkels, vooral bij een grootschalige opzet, wel eens fouten hebben gemaakt bij de bemiddeling (zie hierna bij *Verwezenlijking van de doelstellingen*), moet uit het voorgaande toch geconcludeerd worden dat ook in de beginfase de verschillen niet principieel waren. Veel van de hier beschreven discussies zijn eerder aan groepsdenken dan aan reële verschillen toe te schrijven. Sommige winkels en IMGO's profileerden zich met deze (vermeende) verschillen naar klantgroepen toe. Inmiddels is duidelijk geworden dat de prijs daarvoor gebrek aan duidelijkheid was en de winkels kiezen nu ondanks onderlinge verschillen bij eenzelfde project voor een gezamenlijke aanpak, zoals de Utrechtse winkels in het Regionaal Steunpunt Arbeidsvraagstukken.

Sommige van deze discussiepunten mogen inmiddels gedateerd aandoen en het uitdragen ervan kan vanuit het oogpunt van public relations soms minder geslaagd zijn geweest (vgl. het artikel van *Piet Delhoofen*), maar niet vergeten dient te worden dat de wetenschapswinkels zich ingezet hebben voor een nieuw en aanzienlijk takenpakket. Het ging hen niet alleen om kennisoverdracht naar niet-draagkrachtigen, maar ook om beïnvloeding van het onderzoeksbeleid, realisering van interdisciplinair onderzoek en nieuwe presentatievormen van onderzoeksresultaten naar de klanten. Daarvoor moesten nieuwe werkwijzen ontwikkeld en uitgetoet worden. Zoals we hierna zullen zien, is de noodzaak om nieuwe werkwijzen uit te proberen nog steeds aanwezig.

De verwezenlijking van de doelstellingen

De winkels hadden inmiddels enige ervaring gekregen met het behandelen van vragen. Het bemiddelen vergt veel meer aan werkzaamheden dan op het eerste gezicht lijkt (11). Het bemiddelingsproces binnen de winkel bleek tijdrovend te zijn (12). Zoals in het artikel van *Koos Koopal* beschreven wordt, had bijvoorbeeld de FNV ernstige kritiek op de lange wachttijd en de bemiddelingsduur. Was eenmaal een besluit genomen over het accepteren van een klant en vraag, dan moest nog een onderzoeker gevonden worden. Vervolgens bleek, als die onderzoeker eenmaal gevonden was, dat deze nogal eens de neiging had om in het onderzoek de oorspronkelijke vraagstelling en de belangen van de klant te 'vergeten' en vooral interesse te tonen in die aspecten die mede in verband met het overige onderzoek(programma) interessant voor hem of haar waren. Het knelpunt bij de realisering van de doelstellingen kwam daarmee niet meer zo zeer bij de (bestuurlijke) erkenning te liggen, maar bij de aansluiting tussen klanten en onderzoekers. Hierbij deed zich het probleem voor dat onderzoekers vaak aan lopende onderwijs- en onderzoeksprojecten gebonden waren en pas na verloop van tijd beschikbaar zouden zijn. Uit een evaluatie van vragen behandeld door de Wetenschapswinkel UvA bleek dat vrij veel klanten ontevreden waren over het onderzoeksresultaat. Onderzoekers bleken zich nogal eens niet aan de opdracht te hebben gehouden. Het bleek ook dat universitair geschoolde en vaste klanten hun vragen relatief sneller zagen bemiddeld dan andere klanten. Vragen van een grotere omvang konden veel moeilijker ondergebracht worden dan kleinere. Van de klanten vond 50% de bemiddeling te lang duren. Uit het *Jaarverslag 1979/1980* van de winkel citeren we: "Vaak worden de vragen onvoldoende of slechts gedeeltelijk beantwoord. Dat heeft te maken met het feit dat ze beantwoord worden vanuit de paraat aanwe-

zige kennis. De meeste vragen hebben echter een achtergrond, die op deze wijze niet in de beantwoording betrokken wordt. Dat kan een oorzaak zijn voor het feit dat de wetenschapswinkel er slechts gedeeltelijk in slaagt om bruikbaar onderzoek te presenteren (...). Het gebrek aan beantwoordingspotentieel wordt ook door de klanten expliciet als een probleem gesteld. Velen hebben het idee dat de wetenschapswinkel vooral van studenten afhankelijk is, waarbij medewerkers nog wel adviezen geven. Op zich waarderen ze de antwoorden van studenten even goed, maar het probleem daarbij is het gebrek aan continuïteit en de beperkingen en de omvang van het onderzoek."

Deze problemen leken de voorstanders van decentrale winkels gelijk te geven. Zowel *Joke Bol* als *Henk Bodewitz* suggereren in hun artikel dat de problemen die de Wetenschapswinkel UvA ondervindt deels te wijten zijn aan een te gering contact met de faculteiten. Bij een decentrale aanpak is het risico kleiner dat de onderzoeker de context van de vraag uit het oog verliest. Toch is een enkele verwijzing daarnaar te eenvoudig. De wetenschappelijk medewerkers bleken vooral geschikt te zijn om adviezen te geven op basis van onderzoek dat al verricht was of omdat de vraag goed aansluit bij het eigen onderzoek, maar omdat de onderzoekers waar een decentrale winkel mee te maken heeft waarschijnlijk net zo weinig de mogelijkheid hebben om omvangrijker, nieuw onderzoek stante pede aan te nemen, was dus een nieuwe strategie nodig.

De winkels kwamen, om deze problemen te ondervangen, tot twee belangrijke vernieuwingen. Ten eerste diende de *organisatorische* kant verbeterd te worden en ten tweede dienden er speciale *onderzoeksgelden* voor winkelonderzoek te komen.

Om de *organisatorische* kant te verbeteren, besloot de Wetenschapswinkel UvA projectencentra in te laten stellen. Klantgroepen op een bepaald terrein, bijvoorbeeld milieuvraagstukken, werden uitgenodigd om in deze projectencentra plaats te nemen. Ook aan de universiteit verbonden onderzoekers hebben zitting in een projectencentrum. Het centrum wordt ondersteund door een daarvoor aangestelde winkelier. Zo zijn er projectencentra voor de vakbeweging-, milieu- en derde-wereldvraagstukken opgericht. Over de eerste twee schrijven respectievelijk *Koos Koopal* en *Joke Bol*. Het is aardig in hun artikelen te zien dat gevestigde klantgroepen in principe meer mogelijkheden hebben om invloed uit te oefenen op het onderzoeksbeleid. Anderzijds blijkt die invloed nog tegen te vallen. Deze artikelen zijn met name ook interessant omdat de er tevens ingegaan wordt op factoren bij de klant die hun invloed op het onderzoeksbeleid en effectief gebruik van aanwezige onderzoeksmogelijkheden beïnvloeden. *Joke Bol* vergelijkt de milieubeweging met de vakbeweging en acht deze laatste in het voordeel omdat deze een betere organisatiegraad kent. Dat de voorsprong van de FNV betrekkelijk is, blijkt uit het artikel van *Koos Koopal*.

De tweede vernieuwing betreft de voor winkelonderzoek gereserveerde *onderzoeksgelden*, die dienen om onderzoeksprojecten op te zetten met een langere duur (tenminste een half jaar). Bij voorkeur dienen de resultaten van deze onderzoeksprojecten een nieuw, nog niet ontgonnen, onderzoeksgebied een zodanige stoot te geven, dat onderzoeksprogramma's dit onderzoek opnemen of dat er nieuwe programma's voor dit gebied vastgesteld worden. Ook is het mogelijk om met deze resultaten subsidie te verwerven voor een vervolgonderzoek. Het geld kan ook aangewend worden voor een variant hierop, de zgn. programmeringsstudie. Deze studie brengt de onderzoeksvragen op een bepaald terrein, in overleg met klanten, systematisch in beeld. De onderzoekswensen worden in concrete projecten vertaald. Deze werk-

wijze is, als de onderzoeksvoorstellen vervolgens ook gehonoreerd worden, te zien als een belangrijke nadere uitwerking van de doelstelling van wetenschapswinkels om de wensen van klanten het onderzoek te laten sturen. De programmeringsstudie is een mogelijk instrument voor het hiervoor beschreven projectencentrum. Als voorbeeld noemen we het artikel van *Peter Kerklaan*, die in zijn artikel de verdeling van onderzoeksgelden op het terrein van de gezondheid inventariseert en die nagaat waar de mogelijkheden liggen om nieuwe onderzoeksprojecten voor klanten op te zetten en welke consequenties de winkels daaruit dienen te trekken.

Overigens mag niet vergeten worden dat de voor wetenschapswinkels gereserveerde onderzoeksgelden kwantitatief maar een klein onderdeel van de universitaire mogelijkheden vormen om vragen te beantwoorden. Om een beroep te doen op dit potentieel moeten de winkels blijven onderhandelen met vakgroepen en onderzoekers. Ze ondervinden daarbij de reeds eerder beschreven eigenaardigheden van het universitaire bedrijf en in toenemende mate ook de gevolgen van verandingsprocessen in de universiteit, die aansturen op programmering van onderzoek en preciese verantwoording van de onderzoekstijd in relatie tot die programmering. Niet-geplande tijd voor de wetenschapswinkels is er steeds minder. Vanuit dit perspectief gezien, is de mogelijkheid om het wetenschapsbedrijf meer voor de niet-draagkrachtigen te laten werken, beperkt. *Loet Leydesdorff* gaat vanuit de wetenschapsdynamica op macro-niveau in op dit probleem. *Rolf Zaai* gaat na welke factoren een rol spelen bij de penetratie van maatschappelijke vragen in het onderzoek. Deze drie invalshoeken (experimenteren met programmering van klantgericht onderzoek vanuit gereserveerde gelden, het macro-perspectief en aandacht voor psychosociale factoren bij de onderzoekers zelf) bieden een genuanceerd beeld van de betekenis en mogelijkheden van wetenschapswinkels.

Wetenschapswinkels en de maatschappij

Na de eerste erkenning en successen van de winkel ging het snel vooruit met de winkels, met name vanaf het begin van de tachtiger jaren. Het aantal medewerkers groeide en de toevloed van vragen was groot. Voor de winkels was het belangrijk dat het maatschappelijk klimaat inmiddels aan het veranderen was. Vanuit verschillende hoeken van de maatschappij kwam forse kritiek op de universiteiten: ze zouden te weinig maatschappelijk nut hebben. Zeker bij de eerste bezuinigingen bleek maatschappelijke steun voor de universiteiten te ontbreken. Universiteiten werden aangespoord om eigen inkomsten te verwerven door aan 'kennisoverdracht' tegen betaling te gaan doen. Zo werd in steeds bredere kring over contractonderwijs en contractonderzoek gesproken. De winkels kregen een, door Economische Zaken betaald, zusje, het transferpunt. Ofschoon die activiteiten op een andere doelgroep dan die van de winkels waren gericht (anders konden geen eigen inkomsten worden verworven), waren de activiteiten van winkels minder vreemd voor die bestuurders die niet gewend waren aan onderzoek voor opdrachtgevers. De problemen en mislukkingen waarmee de transferpunten te maken kregen, plaatsten de activiteiten van de wetenschapswinkels in een ander licht. De faculteiten en vakgroepen waren (merkwaardig snel) bekeerd van hun aanvankelijke afkeer van maatschappelijk relevant onderzoek. De ervaringen van de winkels en hun contacten bleken nuttig en de activiteiten van de winkels werden soms opgenomen in het public relations-beleid van de

universiteit. In sommige universiteiten werden de wetenschapswinkels en transferpunten gezamenlijk bij de ingang van de universiteit geplaatst. Zie hierover het artikel van *Marc Peeters*. Toch voelen de eerste winkels, zoals *Marc Peeters* overigens al aangeeft, toch meer voor een eigen gezicht dan voor verregaande samenwerking. Voor veel klanten van wetenschapswinkels is de drempel naar de universiteit nog erg hoog. De verwachtingen over de mogelijkheden van onderzoek zijn in eerste instantie ook te hoog gespannen; de antwoorden op de vragen blijken immers niet al klaar te liggen, zoals in een echte winkel. Na teleurstellingen is het de klanten soms niet meer duidelijk hoe ze dan wel resultaat kunnen bereiken.

Om het vertrouwen van klantgroepen te winnen, moet voor hen duidelijk zijn dat de winkel affiniteit, zo niet solidariteit, kent met de doelstellingen van de klant. Ook daarin ligt een verschil met het transferpunt. Van een transferpunt mag die betrokkenheid, in verband met de oriëntatie op een andere cliëntèle, niet verwacht worden. Een transferpunt is vervolgens ook centraal georganiseerd en biedt vooral (technische) ondersteuning van wisselende kwaliteit bij het leggen van cont(r)acten. Nu kan de rol van een transferpunt ook beperkter zijn dan die van winkels omdat het enerzijds met sterkere klanten te maken heeft en omdat anderzijds het geld de relatie met de onderzoeker ook stuurt. Deze werkwijze leidt er overigens wel toe dat vooral het best verkoopbare onderzoek wordt aangeboden aan de draagkrachtigste en ondernemendste klanten. Ofschoon er soms pleidooien te horen zijn voor een andere benadering van transferpunten zijn de verschillen met de winkels nog zeer aanzienlijk, te meer daar de transferpunten zich niet tot doel hebben gesteld onderwijs- en onderzoekprogramma's conform de wensen van de klanten te beïnvloeden, maar wel de overdracht en verkoopbaarheid van resultaten te vergroten. Vanuit het public relations-beleid lijkt het me overigens alleen maar juist dat de universiteit verschillende gezichten toont; een grote veelzijdigheid is immers vereist om aan de verschillende maatschappelijk eisen te kunnen voldoen.

De vergroting van het derde-geldstroomonderzoek heeft overigens wel voordelen voor de winkels. De inkomsten uit activiteiten voor de draagkrachtige groepen in de maatschappij vormen een stevig argument in de universitaire organisatie om aan 'herverdeling van inkomen en macht' te doen. Zo krijgen sommige wetenschapswinkels extra onderzoeksgelden gefinancierd uit het derde geldstroomonderzoek. Ook minister Deetman suggereert in zijn notitie *De toegankelijkheid van het kennispotentieel voor kansarmen* uit deze gelden wetenschapswinkelonderzoek te betalen. Wellicht ten overvloede: eerste-geldstroom zijn de financiën die van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen direct naar de universiteiten gaan, de tweede-geldstroom zijn de subsidiegelden die via beoordelingsinstanties van aanvragen (zoals ZWO) naar de universiteiten gaan en de derde-geldstroom zijn de betalingen voor diensten die de universiteit verricht voor bijvoorbeeld een bedrijf.

Een aantal conclusies

Terwijl de winkels in de oprichtingsfase en in de eerste jaren hun doelstellingen en ideeën op duidelijke en prikkelende wijze uitdroegen en met elkaar daarover op al dan niet vruchtbare wijze discussieerden, is het momenteel op het ideologische front nogal rustig. Er woe-den geen felle discussies meer, zoals *Jan Weerdenburg* aan het eind van zijn artikel wat spijtig constateert. De winkels werken hard aan het realiseren van hun doelstellingen, het toegankelijk maken van de

universitaire mogelijkheden om vragen te beantwoorden en het vergroten van de onderzoeksmogelijkheden ten behoeve van de niet-draagkrachtigen. Er zijn geen aanwijzingen dat de 'institutionalisering' op zich het realiseren van die doelstelling belemmert. Wel worden nu andere vaardigheden dan vroeger vereist, zoals moge blijken uit de bijdrage van *Lex Heerma van Voss*. De belangrijkste bottleneck zit nog steeds in de vrijblijvende relatie tussen de wetenschapswinkels en de onderzoekers. Daardoor duurt het zoeken naar onderzoekers lang en is de klant weinig zekerheid te geven over het te verwachten resultaat. Ook moeten soms met de docent of onderzoeker aanmerkelijke compromissen gesloten worden. Zo is het van belang of een vraag toevallig past in het programma van een werkgroep met drie studenten of met vijftientig studenten. Ook is van belang of de werkgroep afgesloten moet worden met een tentamen of met een werkstuk. Vergelijk het artikel van *Klaas Gert Lugtenborg* voor de speciale eisen aan werkstukken die soms door klanten gesteld worden en het artikel van *Wim Dijkman, Hennie Korthof* en *Marise Pols*. Door de verschillende drempels haken minder goed georganiseerde klanten eerder af dan mondige klanten. Vernieuwingen lijken vooral in de programmeringsstudies te zitten en in nieuwe organisatievormen voor de klantgroepen (zoals de projectcentra). We hebben echter gezien dat hierbij vooral de goed georganiseerde klantgroepen, zoals de FNV, betrokken worden. Bovendien zijn hiermee nauwelijks extra beantwoordingsmogelijkheden gegeven. Deze situatie leidt er onder meer ook toe dat het voorlichtingsbeleid, althans volgens *Hugo Severiens* en *Sjoerd Wartena*, vooral gericht is op de beter georganiseerde klantgroepen. Deze auteurs geven aan dat om de doelstelling van de wetenschapswinkels te bereiken subdoelstellingen nodig zijn. Als één daarvan is de strategie van de programmeringsstudies te beschouwen. De aanwezige subdoelstellingen lijken voornamelijk op de beter georganiseerde groepen gericht te zijn, zodat een belangrijke vraag is, bij behoud van de algemene hoofddoelstelling, welke mogelijkheden er zijn om de universitaire kennis open te stellen voor de zwakker georganiseerde klanten. Dat geldt zowel voor de 'output' van de kennis, zoals *Klaas Gert Lugtenborg* betoogt, als voor het potentieel om het onderzoek te laten verrichten. Het lijkt er op dat nieuwe benaderingen gericht dienen te worden op de gewone onderzoek- en onderwijsprogramma's, omdat de (nog niet aangeboorde) mogelijkheden daarvan veel groter kunnen zijn dan van de voor winkels gereserveerde onderzoeksgelden. In deze bundel worden enige aanzetten gegeven voor nieuwe strategieën daarvoor. Die liggen enerzijds op beleidsmatig niveau zoals blijkt uit het artikel van *Lex Heerma van Voss*. Ze liggen ook op inhoudelijk niveau, bij de bespreking van de problematiek van het interdisciplinaire onderzoek. Eerder in dit hoofdstuk, is al gepleit voor aandacht voor de specifieke mogelijkheden voor de onderzoeker en het opdoen en analyseren van ervaringen daarmee. Hiervoor kan het artikel van *Rolf Zaal* een basis bieden, die immers nagaat welke factoren een rol spelen bij de uitwerking van een klantvraag in een onderzoeks(vervolg)project. Ook het artikel van *Maria Hijman* over de verhouding tussen vrouwengroepen in wetenschapswinkels en vrouwenstudies biedt in dit verband stof voor verdere discussie. Zij verdedigt immers een legitimatie voor haar vakgebied, die niet gebaseerd is op vragen van klanten maar wel op de ervaringen van de onderzoeksters. Ook bepleit ze een ruimte voor de eigen ontwikkeling van haar vakgebied. Vergelijk voor een vergelijkbare positie de keuze voor een eigen ontwikkeling van W&S door de jaren heen, zoals beschreven in het artikel van *Henk Bodewitz*. Ofschoon een discussie over legitimatiegronden die (exclusief) bestaansrecht van een onderzoek(sterrein)

vormen niet erg vruchtbaar is, kan een discussie met onderzoekers (gelet op de huidige maatschappelijke discussie over de rol van de universiteiten) wel inzicht bieden in factoren die bij (de maatschappelijke beïnvloeding van) het onderzoek(sbeleid) een rol spelen. Een beter inzicht hierin kan de beïnvloeding door wetenschapswinkels wellicht vergroten.

Overzicht van het vervolg van de bundel

De artikelen zijn ondergebracht in zeven hoofdstukken.

In hoofdstuk 2 wordt de ontwikkeling van de wetenschapswinkels beschreven met speciale aandacht voor hun uitspraken over hun eigen taak en rol. *Jan Weerdenburg* gaat vooral op de eerste jaren in, *Jan van Diepen* besteedt aandacht aan de ontwikkelingen in de plaats van vrijwilligers in de winkel. *Hans Jacobs* beschrijft de ontwikkeling van een Instituut voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek. *Cees Blomberg* toont aan dat het oprichtingsdoel van zijn eigen universiteit, de VU, ook lag in de dienstbaarheid voor de mensen die buiten het machtscircuït verkeren, dus waarom dit doel niet opgepoetst?

Hoofdstuk 3 gaat over ontwikkelingen buiten de winkels die van invloed zijn geweest op hun functioneren. *Lex Heerma van Voss* schrijft over de mogelijkheden die de winkels in het huidige bestuurlijke klimaat hebben om hun doeleinden te realiseren.

In hoofdstuk 4 staan artikelen van personen die vanuit hun vakgebieden (Wetenschap & Samenleving en Wetenschapsdynamica) nagaan in hoeverre de wetenschapswinkels in hun doelstelling geslaagd zijn en welke factoren daarbij een rol spelen. Overigens heeft W&S ook als 'bakermat' voor de winkels gefungeerd en het is aardig te zien hoe de verhouding tussen W&S en wetenschapswinkels door een W&S'er gezien wordt. In dit hoofdstuk is ook het artikel van *Maria Hijman* opgenomen dat ingaat op het spanningsveld tussen behoeften van de winkel en de ruimte voor eigen ontwikkeling die een (jong) vakgebied nodig kan hebben.

Uit deze hoofdstukken 2 tot en met 4 blijkt dat voor wetenschapswinkels nogal wat factoren van belang zijn die buiten hun bereik liggen, zoals de medewerking van onderzoekers en klanten en de toekenning van financiën. In hoofdstuk 5 wordt daarentegen aandacht besteed aan een aantal onderwerpen die tot de eigen taak van wetenschapswinkels behoren. *Klaas Gert Lugtenborg* schrijft over de mogelijkheden om kennis over te dragen (anders dan door dikke rapporten), *Sjoerd Wartena*, *Hugo Severiens* en *Piet Delhooven* gaan in op een publiciteitsbeleid, *Jan Weerdenburg* op de ontwikkeling van de criteria en ik ga in op de kwaliteit van de afspraken die met klanten en vrijwilligers gemaakt (moeten) worden (13).

Hoofdstuk 6 gaat over de verschillen, overeenkomsten en mogelijke samenwerking tussen de winkels en de instanties die kennis tegen betaling overdragen. Hier komen zowel de universitaire instanties (transferpunten) als buiten-universitaire instanties aan de orde, in respectievelijk het artikel van *Marc Peeters* en dat van *Bart van der Lugt*.

In hoofdstuk 7 en 8 komen de ervaringen van wetenschapswinkels met respectievelijk onderzoek en onderwijs aan de orde. In hoofdstuk 7 wordt vanuit het perspectief van vakbewegingsvragen, milieuvraagstukken en gezondheidsvraagstukken nagegaan in hoeverre wetenschapswinkels erin geslaagd zijn om de invloed van hun klanten hierop te vergroten, in artikelen van respectievelijk *Koos Koopal*, *Joke Bol* en *Peter Kerklaan*. Dit gedeelte is te meer interessant omdat ook

de invloed van (verschillen in) de organisatie van de klantgroep wordt besproken en ingegaan wordt op initiatieven om universitaire werkverbanden en de winkel aan te passen om tegemoet te komen aan de wensen van de klant. In het onderwijs worden veel wetenschaps-winkelvragen ondergebracht, zodat hieraan terecht aandacht besteed wordt in het artikel van *Wim Dijkman, Hennie Korthof-Matze en Marise Pols* in hoofdstuk 8.

Noten

1. Meer dan door het in stelling brengen van gekwalificeerde wetenschapstheoretici die de invloed van de maatschappij op het wetenschapsproces nader onderzocht hadden.
2. In het kader van de beoordeling van de universitaire democratisering (door middel van de WUB) werd nogal eens gewezen op de te geringe getalsmatige invloed van het wetenschappelijk personeel in de verschillende raden, vergelijk *Gewubd en Gewogen* van de commissie Polak en de MvT bij de WWO. Daarbij wordt vergeten dat bij die wetenschappers/bestuurders vaak de bestuurlijke ervaring ontbrak om adequaat en flexibel op ontwikkelingen te reageren.
3. Gelet op de verwantschap tussen wetenschapswinkels en IMGO's komen deze aan de orde in het artikel van *Jan Weerdenburg* en vooral van *Hans Jacobs*.
4. Vergelijk de eerder beschreven mogelijkheden van de studieonderdelen.
5. Deze tweede reden is ook een gedeeltelijke verklaring voor de teloorgang van de IMGO's. Overigens wenste de minister in het kader van een subsidie-aanvraag dat de IMGO's zich verbonden met een universiteit, waardoor de problematiek van de 'institutionalisering' ook een rol ging spelen. Met die institutionalisering hangt de eerste reden (verantwoordelijkheid voor het onderzoek) samen evenals de hierna te beschrijven problematiek rond de invloed van vrijwilligers.
6. We komen hier nog op terug bij de projectcentra.
7. De doelstelling van 'interdisciplinariteit' is al regelmatig door het topniveau van de universiteit geformuleerd en daarvoor worden soms ook onderzoeksgelden verschafft. Of de door die gelden betaalde onderzoeksprojecten echt interdisciplinair zijn, wordt nog wel eens in twijfel getrokken. De activiteiten van de winkels kunnen op verschillende niveau's de interdisciplinariteit van het onderzoek bevorderen.
8. In het artikel van *Joke Bol* wordt gespeculeerd over de mogelijke beperkingen van invloed van de winkel op het onderzoek(sbeleid) door de eigensoortige bestuurlijke constructie van de winkel.
9. Ik ga in *Wetenschapswinkels geregeld?* in op een ander probleem dat samenhangt met vrijwilligers en institutionalisering, in hoeverre namelijk vrijwilligers (na de 'institutionalisering') een eigen rechtspositie moeten krijgen of dat de oorspronkelijke benadering ('vrijheid - blijheid') gehandhaafd moet worden.
10. Door de winkels werd soms koortsachtig gezocht naar de beweegredenen van besturen die zelf winkels oprichtten. Wat zou hun achterliggende bedoeling zijn? In die visie werd toch te veel uitgegaan van het bestuur als eenheid dat op één doel afstevende. Andere groeperingen binnen de universiteit zoals W&S en de studentenvertegenwoordiging volgden uiteraard ook de ontwikkeling

van wetenschapswinkels en kwamen met eigen initiatieven. Ook speelden subsidies van een andere instantie soms een rol bij de oprichting van een winkel. Zo geeft het Utrechtse CvB aan faculteiten een oprichtingssubsidie voor wetenschapswinkels.

11. Als de afgelopen jaren, toen het klimaat aanzienlijk veranderd was, faculteiten benaderd werden met de vraag of ook in hun faculteit een winkel opgericht kon worden, werd door de bestuurders in eerste instantie vrijwel steeds voorgesteld om te volstaan met het aanwijzen van een contactpersoon ('postadres') in de faculteit. Deze zou de binnengekomen vragen kunnen distribueren.
12. Nadat een vraag was binnengekomen, werd in de regel een uitgebreide procedure binnen de winkel in gang gezet. Medewerkers en vrijwilligers bekeken of de vraag geschikt was en overlegden met de klant. Met deze procedure was vaak tenminste vier weken gemoeid.
13. Overigens zijn er ook in andere hoofdstukken specifieke taken van wetenschapswinkels te vinden, zie bijvoorbeeld de experimenten in het bemiddelen, zoals beschreven in het artikel over de UvA en de FNV van *Koos Koopal*.

2 De ontwikkeling van Wetenschapswinkels

Tien jaar wetenschapswinkels.

Jan Weerdenburg

Tien jaar wetenschapswinkels, de ondertitel van deze bundel en de titel van dit artikel, suggereert dat er een duidelijk startpunt voor de wetenschapswinkels is geweest: 1977. Dat is maar ten dele het geval. Al vanaf het begin van de jaren zeventig werd over wetenschapswinkels gesproken en gedacht maar in 1977 was nog geen enkele centrale wetenschapswinkel officieel geopend. Dat neemt niet weg dat 1977 toch een startpunt genoemd kan worden. In dat jaar ontstonden overal initiatiefgroepen om te komen tot oprichting van wetenschapswinkels en eind dat jaar werd door de universiteitsraad van de Universiteit van Amsterdam voor de wetenschapswinkel in oprichting een formatieplaats, geld en een winkelpand toegekend voor 1978. De eerste centrale wetenschapswinkel kon geopend worden.

In dit artikel wil ik nagaan wat er aan dat jaar voorafging, wat de impulsen zijn geweest die tot de oprichting van wetenschapswinkels geleid hebben en wat er in die eerste periode globaal gebeurde. Ik heb daarvoor o.a. gebruik gemaakt van de vele notities en artikelen die in die tijd verschenen. Ik heb de indruk dat daarbij stukken zijn die niet voor iedereen gemakkelijk toegankelijk zijn, of die alleen nog maar in de archieven van de afzonderlijke winkels terug te vinden zijn, zodat me een vermelding en bespreking daarvan van belang lijkt om te voorkomen dat ze in de vergetelheid raken. Vandaar een uitgebreid notenapparaat.

1. Motieven

In het artikel 'Wetenschappers, er is werk aan de winkel' (*Intermediair*, 3 februari 1978) resumeert Loet Leydesdorff de motieven die aanleiding gaven tot de oprichting van de Wetenschapswinkel aan de UvA:

1. het initiatief sloot aan bij de activiteiten op het gebied van een chemiewinkel en een biologiewinkel in oprichting en activiteiten op het gebied van arbeidsgeneeskunde. De grenzen van de vakwetenschappen beperkten de mogelijkheden van een probleemgerichte benadering en bovendien waren deze initiatieven beperkt tot het opdoen van ervaring met het werken voor actiegroepen;
2. vanuit de werkgroep Open Universiteit kwam een voorstel om te komen tot een Bureau Regio-contacten aan de UvA;
3. vanuit de 'Wetenschap en Samenleving'-beweging werd de behoefte gevoeld om van de meer ethische vragen rond de verantwoordelijkheid van de wetenschapper te komen tot de meer praktische vragen rond vermaatschappelijking van de wetenschap. De inschatting daarbij was dat de praktische vragen de ethische oproepen, terwijl dat andersom niet het geval hoeft te zijn;

4. de stappen vanuit de overheid het wetenschaps- en onderzoeksbeleid te herstructureren en de activiteiten van de Bond van Wetenschappelijk Arbeiders (BWA) (1) om te komen tot oprichting van Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek (IMGO's). Kritiek van de ASVA, de studentenvakbond aan de UvA, op deze IMGO-voorstellen (2) heeft geleid tot het indienen van een motie in de Universiteitsraad van de UvA ter oprichting van een Bureau voor Maatschappelijk Relevant Onderzoek (BMRO).

In het navolgende wil ik achtereenvolgens kort ingaan op de door Leydesdorff genoemde punten 1 en 4. Het zijn met name deze twee factoren geweest die ook tot andere initiatieven in het land leidden om wetenschapswinkels op te richten. In die initiatiefgroepen waren veel studenten actief die uit de W&S-beweging kwamen en die zochten naar praktische mogelijkheden om hun ideeën over hun universitaire studie en maatschappij vorm te geven. Elders in deze bundel wordt hierop uitgebreid ingegaan (3).

2. Wetswinkels, WPO, de Fysicawinkel en andere groepen

In het begin van de jaren zeventig richtten groepen studenten *wetswinkels* op met als doel rechtshulp te bieden aan sociaal zwakkere groepen in de maatschappij. Een structurele verandering van de bestaande rechtsongelijkheid was het doel op de lange termijn. De wetswinkels stonden los van de universiteit en richtten zich in eerste instantie niet op verandering van onderwijs en onderzoek op de universiteiten.

Dat is een essentieel verschil met de latere wetenschapswinkels, maar het woord 'winkel' is geïntroduceerd.

Voor de *Werkgroep Projectonderwijs* (WPO) was verandering van onderwijs en onderzoek een belangrijke doelstelling. WPO bestond van 1970-1976 aan de subfaculteit Chemie van de RUU. Het is een van de belangrijkste groepen geweest die op een consequente manier probeerden inhoud te geven aan het begrip projectonderwijs. Daarbij werd voortgebouwd op het idee van de 'Radenuniversiteit' dat door de 'Kritiese Universiteit'-beweging was gelanceerd als alternatief voor de overheidsplannen tot herstructurering van het universitaire onderwijs. In dit alternatief zou het onderwijs plaatsvinden in thematische projectgroepen waarin onderwijs en onderzoek geïntegreerd zouden worden en waarin de maatschappelijke implicaties van het bestudeerde steeds ter discussie zouden staan.

In 1972 werd aan de subfaculteit Chemie van de RUU een experiment gestart op basis van de door de WPO-groep geformuleerde voorstellen. Vanaf 1973 werkte WPO volgens een 'chemiewinkel-model'. Onderzoek werd gedaan voor wijkcomitees, actiegroepen en arbeidersorganisaties. Sommige van deze onderzoeken kwamen sterk in de publiciteit (o.a. de 'Billiton-affaire').

In 1976 werd, ondanks hevig verzet, WPO door de subfaculteit opgeheven. Hoofdreden was wel dat WPO politieke motieven opvoerde bij de selectie van de projecten. Dat paste niet in het beeld van de 'waardevrije wetenschap', dat in de natuurwetenschappelijke faculteit nog altijd gemeengoed was in die tijd (5). De universiteit liet zich van haar conservatieve kant zien.

De uit WPO voortgekomen Chemiewinkel Utrecht zou 10 jaar later overigens weer een formele status aan diezelfde subfaculteit Chemie van de RUU krijgen.

In Eindhoven werd in 1976 een *fysicawinkel* geopend. Bij de oprichting wordt, evenals bij WPO, verwezen naar de studentenacties, eind

jaren zestig en de door de Kritiese Universiteitsbeweging geformuleerde ideeën over onderwijs en onderzoek.

In tegenstelling tot WPO is de Fysicawinkel "in eerste instantie geen politieke organisatie" (6). In de doelstellingen staat dat de Fysicawinkel "een service-instituut voor niet-kapitaalkrachtige, achtergestelde belangengroepen" is.

De Fysicawinkel richtte zich, hoewel zij bij haar oprichting verwijst naar de wetwinkels, uitdrukkelijk op verandering van het onderwijs. Eén van de criteria voor het in behandeling nemen van aanvragen was dat er "genoeg mogelijkheden moeten zijn tot integratie van maatschappelijke en fysische vorming" (6).

WPO en de Fysicawinkel zijn twee groepen die actie-, buurt-, en vakbondsgroepen ondersteunden. Er waren er meer. Zo was in Eindhoven al enige tijd het Bouwkundig Adviesbureau Buurtbewoners (BAB) actief en waren er chemiewinkelgroepen in Leiden en aan de UvA. In Wageningen werd de Boerengroep opgericht. De Themagroep Noord Nederland in Groningen en de Vakgroep Arbeid en Bewustzijn in Utrecht richtten zich met name op ondersteuning van de vakbonden. Vanuit de BWA en het VWO (het Verbond van Wetenschappelijk Onderzoekers, zie 2) werd o.a. de werkgroep Veiligheid en Gezondheid, later Stichting Arbeid en Gezondheid, opgericht. Deze werkgroep werkte weer nauw samen met de chemiewinkelgroepen. Het is slechts een greep uit de vele pogingen om onderwijs en onderzoek in samenwerking met maatschappelijke groepen (waarvoor de term 'klant' werd geïntroduceerd) vorm te geven (7).

3. Wetenschapsbeleid, IMGO's

In 1973 werd (in het kabinet Den Uyl) voor het eerst een minister benoemd voor Wetenschapsbeleid: F.H.P. Trip. Met de *Nota Wetenschapsbeleid* (1974) werd geprobeerd een samenhangende visie te ontwikkelen voor het te voeren beleid. Als doelstellingen voor dit beleid worden genoemd:

- afstemming van het onderzoek op de prioriteiten van de samenleving;
- bevorderen van doelmatigheid;
- democratisering;
- kwaliteitsbevordering.

Onderdeel van het beleid was te komen tot de instelling van sectorraden: "Met de instelling van sectorraden werd en wordt beoogd om de omvang en de richting van het maatschappelijk dienstbaar onderzoek zo goed mogelijk af te stemmen op de prioriteiten in de samenleving door dit per maatschappelijk aandachtsgebied (sector) bespreekbaar te maken voor alle belanghebbenden" (8).

In 1976 verscheen de *Discussienota Sectorraden Wetenschapsbeleid* en in juli 1977 de *Nota Sectorraden Wetenschapsbeleid*.

Vanuit de kringen van BWA en VWO werden de voorstellen van Trip als te vrijblijvend becommentarieerd. Maar toch vormde de overheidsbelangstelling voor het wetenschapsbeleid en de daaruit voortvloeiende voorstellen tot herstructurering van het wetenschapsbeleid een belangrijke impuls voor de formulering van alternatieven. Hierbij werd regelmatig verwezen naar de al eerder genoemde groepen als WPO/Chemiewinkel Utrecht, de Fysicawinkel Eindhoven, de Themagroep Noord Nederland en de Boerengroep Wageningen.

In 1973 werd door de Werkgroep Wetenschapsbeleid van de BWA/VWO al een voorstel gedaan tot instelling van een wetenschappelijk bij-

standsfonds waaruit onderzoek kan worden betaald voor groeperingen, die tot dan toe geen of vrijwel geen toegang tot wetenschappelijk onderzoek hebben gehad. Het uitgangspunt hierbij was dat de maatschappelijk achtergestelde groepen ook zelf invloed moeten hebben op het onderzoek.

Als logisch vervolg op dit idee kwam eind 1976 het voorstel tot oprichting van een aantal Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek (IMGO's). Deze IMGO's waren bedoeld om te werken als onderzoeksinstituten met eigen medewerkers en eigen onderzoek. In principe was het daarnaast de bedoeling dat ze, als het mogelijk was, ook gebruik zouden maken van het onderzoek op de universiteiten.

Het IMGO-voorstel werd uitgebreid onderbouwd, eerst in het discussiestuk *Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek* (9) dat later resulteerde in de *IMGO-verklaring* (10).

Op een BWA-congres op 15 en 16 april 1977 werd het IMGO-voorstel gelanceerd. Vanuit verschillende hoeken kwam steunbetuiging. Zo meldde de toenmalige minister van Wetenschapsbeleid Trip, dat IMGO's in het nieuwe wetenschapsbeleid pastten (11). Ook vanuit de vakbeweging waren krachtige steunbetuigingen te horen op dit congres (12).

Kortom, het zag er hoopgevend uit voor de IMGO's. Er werd begonnen aan de oprichting van een viertal IMGO's. Maar het werd een moeizame zaak (13). In 1982 meldde Arie de Kool, één van de initiatiefnemers, dat de gang van de IMGO's een lijdensweg was (14).

Nu na tien jaar is de IMGO Regionale Ontwikkeling Middelburg de Wetenschapswinkel Zeeland geworden, de IMGO Landbouw Wageningen is opgenomen in de Wetenschapswinkel Wageningen en de Stichting Arbeid en Gezondheid (IMGO i.o.) richt zich nog vrijwel uitsluitend op de uitgave van het blad *Risicobulletin*. Alleen de Stichting BOOG in Rotterdam functioneert nog als IMGO.

4. Oprichting van de wetenschapswinkel aan de UvA

Aan de UvA kwam het initiatief tot oprichting van een wetenschapswinkel in 1977 vanuit het zogenaamde 'W en S-overleg' aan de faculteit Wis- en Natuurkunde. Dit overlegorgaan, van bij Wetenschap en Samenleving betrokken studenten en docenten, kwam met het voorstel een wetenschapswinkel te vestigen in een winkelpand aan de Sarphatistraat. Een pand bestemd voor Biologie en Samenleving. Deze winkel zou een tweeledige functie moeten krijgen:

1. het verrichten van onderzoek voor actiegroepen door studenten in het kader van hun nakandidaatsstudie;
2. het informeren van buurtbewoners over groenvoorzieningen in hun buurt, het houden van huisdieren, e.d. (15).

In februari 1977 stelde de Universiteitsraad van de UvA, op initiatief van de ASVA en met steun van de progressieve personeelsfracties, f 30.000,- beschikbaar voor het instellen van een 'Bemiddelingsbureau voor Maatschappelijk Relevant Onderzoek'. In de BMRO-motie, het universitaire antwoord op het IMGO-initiatief, staat dat het gaat om onderzoek ten behoeve van "sociaal gedepriveerde groepen in de samenleving". Deze groepen, 'klanten', worden als volgt gekenmerkt:

1. de klant mag niet in staat worden geacht, resp. niet genoeg kapitaalkrachtig worden geacht, om zelf het onderzoek te financieren;
2. de klant mag geen winstbejag ten doel hebben;

3. de klant moet in principe in staat worden geacht met de resultaten van het onderzoek aan het werk te kunnen gaan op zo'n manier dat dit een bijdrage levert tot de spreiding van kennis, macht en inkomen.

Deze 'criteria', terug te vinden in het IMGO-initiatief, worden nu door vrijwel alle wetenschapswinkels gehanteerd. Maar let op de uit-smijter: "spreiding van kennis, macht en inkomen". Het inleveren van het woord 'inkomen' was één van de eerste concessies die de wetenschapswinkelgroep moest doen, om het voorstel erdoor te krijgen.

Het feit dat de toenmalige staatssecretaris Klein deze post in eerste instantie weer van de universitaire begroting schrapte bracht flink wat publiciteit met zich mee. Mooi meegenomen.

Het was de wetenschapswinkelgroep die deze post op de universitaire begroting claimde met het uitbrengen van de nota *De Amsterdamse Wetenschapswinkel*. De wetenschapswinkelgroep bestond in het begin met name uit studenten en medewerkers uit de natuurwetenschappelijke hoek (Wetenschap en Samenleving), maar breidde zich in de loop van 1977 al snel uit met mensen uit de andere faculteiten. Een omvangrijke vrijwilligersgroep startte in 1977, nog vòòr de goedkeuring door de universiteitsraad, een wetenschapswinkelpraktijk. De universiteit werd voor het blok gezet. Door middel van de BMRO-motie had ze haar goede wil getoond. De universiteit kon daarna niet meer om de vervolgens opgezette wetenschapswinkel heen. Een manier van werken die ook in andere steden is gevolgd.

Met de nota werd de universiteit gevraagd de wetenschapswinkel te ondersteunen door middel van formatieplaatsen en financiële middelen. Eind 1977 werd het plan, met enkele wijzigingen door de Universiteitsraad goedgekeurd.

Per 1 januari 1978 kreeg de Wetenschapswinkel aan de UvA de beschikking over een medewerkersplaats (in eerste instantie ingevuld met studentassistenten), een eigen budget van f 50.000,- en het winkelpand aan de Sarphatistraat.

Op 10 maart 1978 werd, met een feestelijke manifestatie, de Wetenschapswinkel door Trip geopend.

5. Wetenschapswinkelinitiatieven in Leiden, Groningen, Nijmegen, VU, Delft en Utrecht

Zonder twijfel gaven de gebeurtenissen in Amsterdam belangrijke impulsen voor initiatiefgroepen in andere steden. Groepen die dus veelal gesteund of gedragen werden door mensen actief in Wetenschap en Samenleving en/of de BWA en VWO. In de bundel *Symposium Wetenschapswinkel, 8/9 maart 1978* van de TH Delft wordt de stand van zaken opgemaakt:

- "- de universiteit van Amsterdam heeft een wetenschapswinkel opgericht, die 10 maart a.s. officieel geopend wordt;
- aan de Rijksuniversiteit Groningen heeft een werkgroep een voorstel om tot oprichting van wetenschapswinkels aan de faculteiten te komen geformuleerd;
- aan de Rijksuniversiteit Leiden werkt een vrijetijdschemiewinkel en zijn initiatieven genomen voor een centrale wetenschapswinkel;
- aan de Rijksuniversiteit Utrecht werken een vrijetijds chemiewinkel en fysicawinkel;
- aan de Technische Hogeschool Eindhoven is op de afdeling Natuurkunde en Scheikunde een fysica- en chemiewinkel opgericht als deel van de afdeling;
op de afdeling Bouwkunde werkt het Bouwkundig Adviesbureau voor Buurtbewoners als studentenorganisatie;

- aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen is een initiatief genomen om tot een centrale wetenschapswinkel te komen;
  - aan de Landbouwhogeschool te Wageningen is men bezig een milieuwinkel meer gestalte te geven en werkt al sinds jaren een boerengroep;
  - aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam heeft men onlangs een initiatief genomen om tot een wetenschapswinkel te komen;
  - aan de Vrije Universiteit te Amsterdam bestaan plannen;
  - aan de Technische Hogeschool te Delft bestaat een initiatiefgroep die onder meer deze inventarisatie samengesteld heeft (17)."
- Een niet geringe lijst, waarbij nog opgemerkt kan worden dat deze zeker niet volledig was.

Enkele van de genoemde ontwikkelingen laat ik hieronder nog eens de revue passeren (18).

In *Delft* werd het initiatief van Amsterdam gevolgd (19). Vanuit de progressieve personeels- en studentenpartijen werd een initiatiefgroep gevormd in oktober 1977. In december van dat jaar werd in een voorlopige nota een halve personeelsplaats gevraagd voor de wetenschapswinkel. De Hogeschoolraad honoreerde dit verzoek niet, maar stemde wel in met het voornemen een wetenschapswinkel aan de TH-Delft in te richten en de initiatiefgroep te verzoeken met een plan te komen in maart 1978. De door de initiatiefgroep gemaakt nota werd pas in oktober 1978 in de Hogeschoolraad behandeld en leidde tot instelling van de wetenschapswinkel.

In *Leiden* kwam een initiatiefgroep in november 1977 met een ontwerpvoorstel en in april 1978 met een nota *Voorstel voor een Wetenschapswinkel Leiden*. Op basis van deze nota besloot de Universiteitsraad in november 1978 voor een experimentele periode een 'Informatiecentrum voor Onderzoek, de Wetenschapswinkel' op te richten. Per 1 oktober 1979 ging het experiment van start.

In *Nijmegen* werd in november 1977 het Amsterdamse initiatief gevolgd, doordat op een studieweekend van een groep sociologiestudenten een 'analoog project' werd opgezet (20). In oktober 1978 krijgt de wetenschapswinkel de beschikking over een TAP-kracht, een bescheiden budget van f 6.000,- en een kantoorruimte. Daarna volgt een lange periode van touwtrekken voordat per 1 november 1981 het experiment definitief gestart wordt.

Een wat ander verhaal in *Groningen*. Daar was al in mei 1975 door het universiteitsraadslid dr. J. Reddingius een voorstel ingediend ter oprichting van een (centrale) wetenschapswinkel. Na bespreking van het idee met de faculteiten besloot de Universiteitsraad in april 1976 tot het instellen van een Werkgroep Wetenschapswinkel. Afwijkend van het plan van Reddingius kwam deze werkgroep in maart 1977 met een voorstel waarin gekozen werd voor een decentrale opzet (21). Vier winkels werden genoemd:

- een geneesmiddelenwinkel;
- een chemiewinkel;
- een winkel voor onderwijs;
- een economiewinkel.

De Universiteitsraad ging accoord en vroeg om verdere uitwerking. Het eindrapport werd november 1978 goedgekeurd en per 1 januari 1979 konden de winkels, waarbij ondertussen ook een biologiewinkel was gekomen, van start.

Ook in *Utrecht* en *Eindhoven* werd gekozen voor een decentrale opzet, zij het vanuit een wat andere positie. In beide steden bestonden al facultaire winkels, die (zeker in Utrecht) vrij kritisch ten aanzien van de ontwikkelingen (in Amsterdam) stonden (zie par. 7). Wel kwamen er in de loop van de tijd nogal wat winkels bij in beide steden.

6. Legitimatie

De argumenten om tot oprichting van centrale winkels te komen kenden een nieuwe dimensie als we die vergelijken met de argumentatie van de al bestaande (facultaire) winkels.

WPO en de daaropvolgende Chemiewinkel Utrecht gaat uit van onderwijs in projectgroepen, waarin participatie in de actie van de klant een onderdeel is. Ook de Fysicawinkel in Eindhoven richtte zich op verandering van het onderwijs en daarbij ondersteuning van klantgroepen.

Bij de oprichting van de centrale Wetenschapswinkel UvA wordt daarnaast ook gewezen op beïnvloeding van het onderzoeks- en wetenschapsbeleid. Een doelstelling die overigens ook door de al bestaande en nieuwe facultaire winkels die geen eigen onderzoek deden werd gehanteerd. Zo werd onder andere de term 'externe democratisering van het onderzoek' geïntroduceerd. Daarmee wordt bedoeld dat de maatschappelijke doelgroepen (de klanten) directe (door middel van bestuursfuncties, onder andere bij wetenschapswinkels) en indirecte (door middel van sturing van het onderzoek aan de hand van de in-gediende vragen) invloed zouden krijgen op het universitaire onderzoek. Deze ontwikkeling was ook voor de studentenbeweging van belang. Tot nu toe had het haar immers aan hanteerbare instrumenten ontbroken om greep te krijgen op het onderzoeksbeleid op de universiteiten (22).

In vrijwel ieder artikel van vrijwel iedere initiatiefgroep wordt in die tijd gewezen op de verdeling van het geld, bedoeld voor wetenschappelijk onderzoek en op de zeggenschapsstructuren. Het is ongetwijfeld het werk van de Werkgroep Wetenschapsbeleid van de BWA en het VWO en het daaropvolgende IMGO-initiatief geweest die beïnvloeding van het wetenschapsbeleid als argument voor de oprichting van wetenschapswinkels hebben uitgewerkt (23).

Naast deze nieuwe invalshoek bleef het belang van ondersteuning van de klanten in hun maatschappelijke en politieke strijd een belangrijke motivatie. Er werd principieel gekozen voor bepaalde groepen in de samenleving. Wetenschap ten dienste van 'gedepriiveerde groepen in de samenleving' met als doel 'spreiding van kennis, macht en inkomen'. De winkels hadden daarin een uitgesproken politieke opstelling, die tot uiting kwam in de criteria, waaraan klanten moesten voldoen. Ook de noodzaak om te komen tot vernieuwing in het onderwijs en de mogelijkheden die het winkelwerk daartoe biedt, bleef een argument (onderwijs in projectgroepen, vermaatschappelijking van het onderwijs, etc.) (24).

Alle drie de argumenten werden geïntegreerd: vermaatschappelijking van onderwijs en onderzoek door samenwerking met maatschappelijke doelgroepen. De wetenschapswinkel als instrument dat aan drie zijden tegelijk sneed.

Het lijkt mij dat niet anders gesteld kan worden dan dat de wetenschapswinkels met deze argumentatie succesvol waren. Ze werden positief ontvangen (uiteraard hebben daarin ook andere factoren een belangrijke rol gespeeld). Ook in de pers werd veel aandacht aan de oprichting van wetenschapswinkels gegeven, ook daar waren de reac-

ties goed. Potentiële klantgroepen begonnen al spoedig op de oproepen van de wetenschapswinkels in oprichting te reageren en dienden vragen in. Vanuit de studentenbeweging werd krachtige steun gegeven, evenals vanuit Wetenschap en Samenleving-groepen. De winkels werden al gauw een succes.

7. Kritiek

Toch kwam er in die beginperiode ook stevige kritiek. Vanuit behoudende kringen op de universiteiten werd bijvoorbeeld gewezen op de aantasting, ook door de overheid (25), van de onafhankelijke positie van de universiteiten.

Ook vanuit 'links' werd gewezen op het belang van een strategie tegen de toenemende overheidsbemoeienis ten aanzien van de universiteiten en hogescholen. In *Student* van april 1978 schrijven Duco Hellema en Meindert Fennema: "aan universiteiten waar de onderzoeksmogelijkheden zijn beperkt en de beslissingsbevoegdheid over de onderzoeksprojecten elders ligt, is een wetenschapswinkel niets meer dan een speeltuin voor progressieve onderzoekers. Zover mag het nooit komen. Centraal moet staan de verdediging van het wetenschappelijk onderzoek". Hoewel de wetenschapswinkel hun sympathie toch wel weg kan dragen, vormt het geen bruikbaar instrument in de door hen voorgestelde strategie (26).

Een ander geluid kwam vanuit enkele al bestaande facultaire winkels zoals de Chemiewinkel Utrecht. Zij stelden dat de Wetenschapswinkel van de UvA zich teveel als bemiddelingsbureau en te weinig politiek opstelde. Politisering van de klant en de door de klant gestelde vragen dient juist een doel te zijn. De Chemiewinkel werd in dit standpunt gesteund door bijvoorbeeld het Bouwkundig Adviesbureau Buurtbewoners in Eindhoven en de toenmalige Wijkwerkgroep Sociologie in Utrecht.

Een daarop aansluitend geluid was, dat met wetenschappelijke antwoorden op, in wezen, politieke vragen, deze laatste juist ontpolitiseerd worden. Daarmee krijgt wetenschappelijk onderzoek een nieuwe legitimatie, een nieuwe markt. In *W&S* stelt Frans van den Oudenrijn een totale verandering van het onderzoeksproces voor als perspectief voor "de socialistische strijd binnen de sector hoofdarbeid" (het staat er echt zo!). Dit tegenover het perspectief van "een uitbreiding van het warenaanbod (van wetenschap) voor nieuwe markten (klanten)". Hij stelt een "opheffingsuitverkoop" voor en brengt daarmee een hele discussie in het blad op gang (27). Een dergelijke argumentatie werd een aantal jaren later ook door de toenmalige Milieuwinkel Wageningen gehanteerd: klanten moesten er juist door de winkels op worden gewezen dat wetenschappelijk onderzoek geen wapen kan zijn in hun politieke strijd.

Een wat andere kritiek kwam van Rob Meines in de Groningse *Universiteitskrant* bij een beschouwing over het Groningse initiatief. Het gaat hem niet ver genoeg. Hij verzucht: "Dit hele verhaal doet wat negatief aan, achteraf bekeken. Dat heeft te maken met het feit dat zich steeds weer de gedachte opdringt dat het toch idioot is dat met een krampachtige argumentatie wetenschapswinkels moeten worden ingericht om het publiek wat aan de marge te kunnen laten rommelen als het om de vraag gaat wat aan de universiteit moet worden onderzocht. Alsof die universiteit niet alleen maar zou moeten onderzoeken wat in het belang is van de bevolking die haar in stand houdt. In deze interpretatie is een wetenschapswinkel een zoethoudertje dat mag vergulden dat de universiteit blijkbaar een apparaat is geworden dat geheel los functioneert van de problemen die de maatschappij als geheel formuleert" (28).

Al deze kritiek heeft weinig invloed gehad op het succes van de wetenschapswinkels. De discussies verstomden snel. Na 1978 vindt er eigenlijk alleen nog maar discussie plaats binnen de winkelwereld zelf. En na 1981 ook daar steeds minder.

8. Tot slot

Na die eerste jaren vindt een stevige groei plaats. Aan alle universiteiten waren wetenschapswinkels in oprichting of reeds geïnstalleerde winkels. Op een aantal universiteiten (VU, Limburg, Wageningen) zou het nog een paar jaar duren voordat er sprake is van een geïnstitutionaliseerde wetenschapswinkel, maar ze kwamen er wel. Ook nu nog komen er nog steeds (facultaire) winkels bij.

Het is duidelijk dat er in de loop van de jaren het een en ander veranderde:

1. Er moesten concessies gedaan worden om posten en geld binnen te krijgen. Aan de UvA verdween het woord 'inkomen' uit de doelstelling 'spreiding van kennis, macht en inkomen'. In Delft moest men ook het midden- en kleinbedrijf (in ieder geval in theorie) tot de klantgroepen rekenen. Dit zijn twee voorbeelden, maar ik vermoed dat dat overal hetzelfde is geweest. Ter legitimering van het winkelwerk werd door de winkels zelf steeds meer de 'maatschappelijke dienstverlening' naar voren gehaald. In dit licht kan ook de samenwerking van de Limburgse winkel met het transferbureau aldaar gezien worden (29). Consolidering en uitbouw van de winkel zelf werd een steeds belangrijker doel op zich.
2. De meeste winkels zijn opgericht door actieve groepen studenten en medewerkers die, nog voor de formele institutionalisering van het initiatief, als vrijwilligersgroepen een wetenschapswinkelpraktijk opzetten. Nadat er vaste krachten waren aangesteld, werd ook de positie van die vrijwilligers anders. In sommige steden hielden ze op te bestaan (Delft bv.), in andere steden bleven ze een drijvende kracht achter het winkelwerk (Nijmegen bv.). In 1979 werd door de Wetenschapswinkel UvA opgemerkt: "Inmiddels moet wel worden geconstateerd, dat de aandacht van de vrijwilligers zich meer en meer richt op de nieuwe plannen en ontwikkelingen. Dit is volkomen begrijpelijk: de motivatie en inzet van vrijwilligers voor de wetenschapswinkel is niet gericht op het draaiende houden van een bureau, maar op een beweging voor onderwijs en onderzoek voor progressieve maatschappelijke hervorming" (30). Een paar jaar later kan echter worden geconstateerd dat veel vrijwilligers zich bij de winkels aanmelden om met praktische werkzaamheden (zoals het draaiende houden van een bureau) kwalificaties op te doen, die ze niet binnen de studie kunnen verwerven. Maar nog steeds is de positie van vrijwilligers in de winkels een punt van discussie (31).
3. Er wordt ervaring opgedaan in het winkelwerk, er worden goede contacten opgebouwd met klantgroepen en op de universiteiten. Grotere onderzoeksprojecten ('langer lopend onderzoek') worden opgezet. De aandacht gaat volledig uit naar verbetering van het bemiddelingswerk in alle facetten. De wetenschapswinkels worden kortom een geaccepteerd en gerespecteerd onderdeel van het universitaire bestel (32). Het gaat steeds beter draaien allemaal. Wanneer Boudewijn Büch in *Folia*

Civitatis de Wetenschapswinkel UvA een 'zeepbel' noemt wordt er maar slappes gereageerd (33). De wetenschapswinkel hoeft zich niet meer tegen dergelijke (flauwe) aanvallen te verdedigen.

Eenzelfde ontwikkeling bij het Landelijk Overleg Wetenschapswinkels. In de beginjaren organiseerde bij toerbeurt een instelling (stad) een (jaarlijks) landelijk overleg, waar alle bij wetenschapswinkels betrokkenen voor werden uitgenodigd. Deze platforms werden vaak gebruikt om ideologische eieren te leggen of om andere winkels duidelijk te maken dat ze politiek fout zaten of het niet goed deden. Pogingen om tot samenwerking te komen kwamen zelden van de grond. Een voorbeeld vormde het Landelijk Overleg van 25 april 1981 in Nijmegen. De toenmalige Milieuwinkel Wageningen kwam (met enige steun van het Bouwkundig Adviesbureau uit Eindhoven) de andere winkels vertellen dat ze de bestaande rol van de wetenschap in onze samenleving (die zich als onderdrukkend kenmerkt) bevestigden. Ze konden maar beter ophouden (34).

Daarna kwam er verandering in de landelijke samenwerking. Er werd een coördinatiegroep Landelijk Overleg gevormd waarin een aantal winkeliers (uit Nijmegen, Delft, Leiden, Groningen en Amsterdam UvA) regelmatig bijeenkwamen om het landelijk overleg voor te bereiden.

Enkele jaren geleden werd deze coördinatiegroep uitgebreid tot een groep met vertegenwoordigers van alle instellingen, samen met mensen van de toenmalige IMGO's BOOG (Rotterdam) en ROEM (Zeeland). Deze groep, die eenmaal in de twee maanden bij elkaar komt, vormt nu het Landelijk Overleg.

Alles draait dus. Het ziet er keurig uit allemaal en zo hoort het ook. Of niet soms?

In een interview, voor de *Biologiewinkelkrant* Utrecht, moest ik onlangs bekennen dat het er nu toch allemaal wat anders uitziet dan ik 10 jaar geleden, als student betrokken bij het initiatief aan de UvA, had gedacht en had verwacht. Ik vind het niet erg.

De belangrijkste verwachting van toen staat wat mij betreft nog steeds recht overeind: wetenschapswinkels bieden een concreet veranderingsperspectief voor "een beweging voor onderwijs en onderzoek voor progressieve maatschappelijke hervormingen".

Het is tijd om een nieuwe discussie te starten, nu over de invulling van dit perspectief de komende tien jaar.

Noten

1. De Bond van Wetenschappelijk Arbeiders (BWA) werd in 1969 opgericht als vakbond voor linkse wetenschappers en studenten. Het ledenaantal was in 1977 ongeveer 750. De BWA vormde het radicale alternatief voor het Verbond van Wetenschappelijk Onderzoekers (VWO), dat zich vooral richtte op voorlichting en kritisch commentaar (in 1977 met ongeveer 850 leden). Het VWO is in 1946 opgericht.
2. Op een BWA-congres van 2 en 3 april 1986, waar voor het eerst het IMGO-idee werd besproken, werd er vanuit studentenzijde kritiek op geleverd. Het maatschappelijk relevant onderzoek zou los komen te staan van het universitaire onderwijs wanneer het in aparte instituten plaats zou vinden. Ook vanuit het universitaire W&S-veld kwam dergelijke kritiek.

3. Zie het artikel van Henk Bodewitz in deze bundel.
4. Zie voor de 'Kritiese Universiteit'- beweging: Jan Schopman, 'Kritiese Universiteit: Een grenzeloos optimisme, maar een gebrekkige organisatie'. In: *Student*, aug./sept. 1973.
5. Zie voor de geschiedenis van WPO o.a.:
  - Harry Govers, 'Werkgroep Projectonderwijs (WPO), geschiedenis en hoofdproblemen van een Chemiewinkel'. In: *Revoluon*, 2 (1976) no. 3.
  - Peter Aubert, 'WPO moet blijven'. In: *W&S* 1975, no. 11. - 'Chemiewinkel Utrecht'. In: *Manifestatie Wetenschapswinkel, 10 maart 1978*. Bundel ter gelegenheid van de officiële opening van de Wetenschapswinkel aan de UvA, Amsterdam, 1978.
6. Zie voor de geschiedenis van de Fysicawinkel o.a.:
  - Paul Bussman, Jos Smits 'Fysikawinkel T.H. Eindhoven'. In: *Revoluon*, 2 (1976) no. 3.
  - 'Wat is FW'. In: *Natuurkunde en Samenleving Bulletin*, jrg. 2, nr. 1, Eindhoven.
  - 'Fysikawinkel Eindhoven'. In: *Manifestatie Wetenschapswinkel 10 maart 1978*. Bundel ter gelegenheid van de officiële opening van de Wetenschapswinkel aan de UvA, Amsterdam, 1978.
7. Zie o.a. Arie de Kool, 'Wetenschapswinkels en IMGO's'. In: *De Wetenschapswinkel*, (Wetenschapswinkel UvA juli 1978). 1978, no. 0.
8. Geciteerd in: AvW, 'Nota Sectorraden Wetenschapsbeleid'. In: *Wetenschapsbeleid en Natuurkunde, samenvattingen en discussiebijdragen t.b.v. een symposium over wetenschapsbeleid aan de subfaculteit Natuur- en Sterrenkunde*. Utrecht, oktober 1980.
9. 'Plannen voor Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek'. In: *W&S*, 1977, no. 1.
 Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek. Een discussiestuk. *W&S*, januari 1977.
 Zie ook Arie de Kool, 'Instituten voor spreiding van kennis en macht'. in: *Intermediair*, 13 (1977) no. 15.
10. 'IMGO-verklaring. Verklaring inzake Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek'. In: *W&S*, 1977, no. 5.
 Een verslag van het BWA-congres is in dezelfde aflevering van *W&S* terug te vinden. Daarbij o.a. ook inleidingen van de kant van de groep initiatiefnemers:
  - Joost Breuker, 'Samenwerking als garantiemerkt'.
  - Lucas Reynders, 'Schiet het wetenschapsbeleid tekort?'.
 Ook adhesiebetuigingen vanuit verschillende hoeken van de vakbeweging en een enkele andere maatschappelijke beweging.
11. F.H.P. Trip, 'IMGO's passen in het wetenschapsbeleid'. In: *W&S*, 1977, no. 5.
12. zie 10.
13. Zie de bijdrage van Hans Jacobs in deze bundel.
14. Arie de Kool: Het IMGO-rapport: Een lijdensweg. In: *W&S*, 1982, no. 5.
15. Nelly Oudshoorn en Hansje Galesloot, 'Wel en Wee van de Wetenschapswinkel'. In: *W&S*, 1977, no. 8.
16. En: *De Wetenschapswinkel*. 23 oktober 1977. Notitie (met rode letters!) verspreid onder leden van de Universiteitsraad.
17. *Symposium Wetenschapswinkel 8/9 maart '78* ("oplage 300 ex. prijs 300 ct."). VvTP Delft, 1978.
18. In de informatiebundel *Landelijke Dag Informatieuitwisseling Wetenschapswinkels*, 1 oktober 1982 (een uitgave van Bureau Studium Generale RUU), is een overzicht van alle winkels opgenomen, met bij iedere winkel enkele opmerkingen over het ont-

- staan. In de latere (jaarlijkse) afleveringen van de *Informatie-bundel Wetenschapswinkels* is dit overzicht tot en met 1985 geactualiseerd (en vaak ook ingekort).
19. Louis Goossens, 'Een Wetenschapswinkel aan de TH Delft?' In: *Om de kwaliteit van het onderwijs*. LOG-manifestatie 18 februari 1978. Amsterdam, 1978.
  20. Initiatiefgroep Wetenschapswinkel: Wetenschapswinkel Nijmegen i.o. In: *Manifestatie Wetenschapswinkel*, 10 maart 1978. Bundel ter gelegenheid van de officiële opening van de Wetenschapswinkel aan de UvA. Amsterdam, 1978.
  21. *Tussentijds verslag van de werkgroep Wetenschapswinkel*. Groningen, 1977.
  22. Zo vormden wetenschapswinkels een thema van de LOG-manifestatie 'Om de kwaliteit van het onderwijs'. 18 februari 1978, Amsterdam.
Zie ook: Leon de Haas, 'Wewi als thematische bijdrage aan de studentenbeweging'. In: *Manifestatie Wetenschapswinkel*, 10 maart 1978. Bundel ter gelegenheid van de officiële opening van de wetenschapswinkel aan de UvA. Amsterdam, 1978.
  23. Het is jammer te bedenken dat in de daaropvolgende jaren de IMGO's niet goed van de grond konden komen en dat BWA en VWO het steeds moeilijker kregen.
  24. Het initiatief aan de UvA kreeg steun vanuit het COWO, het Centrum van Onderzoek van Wetenschappelijk Onderwijs: Boudevijn Bekkers, Bert Camstra, *De Wetenschapswinkel onderwijskundig bezien. Notitie t.b.v. de Wetenschapswinkel*. Amsterdam, 12 november 1977.
Zie ook: Nelly Oudshoorn, Rita Kwakkestein: Het belang van de wetenschapswinkel voor het onderwijs. In: *Discussiemap Wetenschapswinkel UvA*, 8 oktober 1977.
  25. Overigens had de Academische Raad in 1976 in haar reactie op de discussienota Sectorraden van Trip de omgekeerde redentatie gehanteerd: "De universiteiten zijn onder andere door hun onafhankelijkheid van commerciële belangen en hun kritische instelling, bij uitstek gekwalificeerd voor het verrichten van onderzoek ten behoeve van maatschappelijke groeperingen die op grond van hun sociaal economische positie niet de mogelijkheid hebben onderzoek uit eigen middelen te realiseren".
  26. Duco Hellema, Meindert Fennema, 'Verdediging van het onderzoek'. In: *Student*, april 1978.
De reacties:
- Loet Leydesdorff, 'Wetenschapswinkel 1', en Hans Donkersloot, 'Winkel 2'. In: *Student*, mei 1978.
- Egbert van der Poel, Jelle Visser, 'Voor een democratische wetenschapspraktijk'. *Student*, juni 1978.
- Duco Hellema en Meindert Fennema, 'Antwoord aan onze critici'. In: *Student*, juni 1978.
  27. Frans van den Oudenrijn, 'Geen nieuwe markt maar opheffingsuitverkoop'. *W&S*, 1976, no. 9.
En de discussie die daarop volgde:
- Jan Kellendonk, 'Maar liever geen opheffingsuitverkoop'. In: *W&S*, 1976, no. 10;
- Frans van den Oudenrijn, 'Commentaar'. In: *W&S*, 1976, no. 10;
- Loet Leydesdorff, 'Naar een materialistische wetenschapskritiek'. In: *W&S*, 1977, no. 1;
- Frans van den Oudenrijn, 'Commentaar'. In: *W&S*, jan. 1977, no. 1;

- Michiel Korthals, 'Wetenschapskritiek of wetenschapsgeloof'. In: *W&S*, 1977, no. 5;
28. Rob Meines, 'Wetenschapswinkel als zoethoudertjes?' In: *UK* 11-5-1977.
  29. Zie de bijdrage van Marc Peeters in deze bundel.
  30. *Samenleving en Universiteit, waarin opgenomen het jaarverslag 1978/1979*. Wetenschapswinkel UvA, 1979.
In 1978 stelden Hanneke Stassen en Karin Vintges in *Bureau of Beweging: De Wetenschapswinkel geëvalueerd* (Amsterdam, oktober 1978) hetzelfde: "Wanneer de ww (Wetenschapswinkel. J.W.) een oppositionele beweging is zal zij kunnen werken met vrijwilligers, als zij dit niet is zal zij op de lange duur geen vrijwilligers meer aan zich kunnen binden. Geen enkele student zal zich immers als vrijwilliger aanbieden bij Buro Voorlichting..."
  31. Zie de bijdrage van Jan van Diepen in deze bundel.
Een overzicht van de verschillende regelingen t.a.v. vrijwilligers is te vinden in een bijlage bij *Wetenschapswinkelberichten*, 8 (1987), no. 3.
  32. Rolf Zaal schrijft in deze bundel: "Nadat de aanvankelijke politieke weerstanden overwonnen waren heeft de Wetenschapswinkel van de UvA zich ontwikkeld tot een algemeen gewaardeerde vorm van dienstverlening".
  33. Boudewijn Büch, 'Het noodlot in een computerbestand. Een middag hangen en wurgen van de vertaalwinkel'. In: *Folia Civitatis*, 6 februari 1982, en: 'Een nijvere organisatie blijkt in werkelijkheid een zeepbel'. In: *Folia Civitatis*, 13 februari 1982.
Het commentaar:
Loet Leydesdorff, 'Wetenschapswinkel 1'. en Marij Veugelers, 'Wetenschapswinkel 2'. In: *Folia Civitatis*, 20 februari 1982. Twee andere reacties, van Ton van Dijk en van Bas de Boer werden door niet opgenomen. Zie daarvoor *Wetenschapswinkelberichten*, 3 (1982), no. 3.
  34. Over dezelfde Milieuwinkel Wageningen meldt *W&S* in het themanummer over wetenschapswinkels (*W&S* 1982, no. 5) op pag. 12: "Voor de winkel werken 10 à 12 vrijwilligers. Met vragen bemiddelen zijn ze gestopt. Ze zijn nu bezig hun kritiek op de overige wetenschapswinkels te formuleren".

De institutionalisering van twee wetenschapswinkels.

Jan van Diepen

De rode draad in het verhaal

Een terugblik op de historie van een organisatie begint vaak met een sprong terug in de tijd naar een periode waar men zich nog altijd mee verbonden voelt. Er volgt dan steevast een beschrijving van roerige tijden waarin illustere figuren er dankzij hun profetische wijsheid in slaagden om de rode lijn dwars door alle gebeurtenissen heen regelrecht naar het eindpunt te leiden. De historie wordt beschreven aan de hand van een reeks gebeurtenissen die de reis naar het heden als mijlpalen markeren. Voor de wetenschapswinkels kan men natuurlijk ook zo'n verhaal maken. Het verhaal zou dan beginnen met de democratiseringsbeweging in de jaren zestig, vandaar zou het naar de stichting van de winkels, halverwege de jaren zeventig, leiden, om via een experimentele periode met allerlei evaluaties in het begin van de jaren tachtig tenslotte uit te komen bij de huidige periode van expansie en consolidatie. Het zou lijken alsof de huidige situatie het lang verbeide resultaat van een solide beleid was. Dat zou niet helemaal juist zijn, geloof ik. In mijn herinnering was er in de wetenschapswinkels een voortdurende doorstroming van mensen die telkens opnieuw met hun idealen en theorieën de ontwikkeling opnieuw hebben beïnvloed. Er werd voortdurend slag geleverd met de omgeving. Toch hebben de wetenschapswinkels de strijd overleefd. Intussen is het karakter van de wetenschapswinkel sterk veranderd. Zo veranderde het imago van de wetenschapswinkels geleidelijk aan van een luis in de pels tot het gewaardeerde vriendelijke gezicht van een feitelijk harde universiteit. Tevens veranderde het vrijwilligerswerk in betaalde arbeid. Je zou ook kunnen zeggen dat de wetenschapswinkels volwassen zijn geworden. Het is op zichzelf heel bijzonder dat een protestbeweging zich zolang kan handhaven aan bureaucratische instellingen als de universiteiten. Ik vind het nog opmerkelijker dat de beweging zich heeft weten te consolideren zonder haar vrijheid te verliezen. Integendeel haar armslag is uiteindelijk alleen maar groter geworden. Dat ging niet vanzelf, de wetenschapswinkels die ik ken hebben heel lang moeizame tijden gekend. Ik wil daarom in deze bijdrage een beeld geven van het spanningsveld waarin de winkels ontstonden. Ik baseer me voornamelijk op mijn persoonlijke ervaringen, het zal dus een subjectief verhaal zijn. Het zal gaan over de oprichting van de Biologiewinkel aan de Rijksuniversiteit Groningen zoals ik die als getuige heb meegemaakt; vervolgens over de ontwikkeling van deze winkel waarbij ik als vrijwilliger steeds sterker betrokken raakte. Daarbij maak ik een vergelijking met de situatie in Twente die ik later als coördinator van de winkel aldaar leerde kennen.

Maatschappelijke relevantie en engagement

Om te begrijpen in welk klimaat de wetenschapswinkels ontstonden, moeten we terug naar het eind van de jaren zestig. In die tijd werd de ideologische basis gelegd die voor het ontstaan van de wetenschapswinkels nodig was. Er bestond toen onder kritische studenten en wetenschappers een zeer ontevreden gevoel over het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek aan de universiteiten. Hun kritiek was ondermeer dat de wetenschap zich teveel met zichzelf bezig hield en te weinig met vraagstukken uit de maatschappij. Zij wilden de wetenschap niet langer beschouwen als een verheven zaak die buiten de maatschappij stond maar zagen haar als een onderdeel van de maatschappij. Ze eisten dat de wetenschap zich zou oriënteren op problemen in de maatschappij. Zowel binnen als buiten de universiteiten gold dit als een omstreden politieke en wetenschapskritische opvatting. Niettemin probeerde een deel van de critici hun kritiek in praktijk te brengen. Zij waren sterk geëngageerd met maatschappelijk ontwikkelingen en zochten naar wegen om hun streven vanuit een wetenschappelijk achtergrond te onderbouwen. Zij vonden die weg via het projectonderwijs. In een project was het mogelijk om een vraagstelling met literatuur- en laboratoriumonderzoek aan te pakken samen met een klant. Aan enkele scheikunde-faculteiten werden vanuit het projectonderwijs chemiewinkels opgezet. Deze eerste wetenschapswinkels kozen voor een autonome positie binnen de faculteit en namen de vrijheid om zich in hun ondersteunend werk met de doelgroep te associëren. Deze keuze was een bewuste politieke stellingname tegen de vermeende waardevrijheid van de wetenschap. Een waardevrijheid die voor de scheikunde met haar betrokkenheid bij de hoge vlucht van de chemische industrie absoluut ongeloofwaardig was. Het voorbeeld van de chemici vond ook bij andere disciplines navolging. De tijd werd rijp om wetenschapswinkels een eigen plaats binnen de muren van de universiteit te geven. De eerste echte wetenschapswinkel werd in de loop van 1977 opgericht aan de Universiteit van Amsterdam. Door middel van deze winkel heeft de vakbeweging formeel een invloedrijke plaats verworven aan de universiteit. Het was de bedoeling om zo de onderzoeksbehoefte van de vakbeweging te kanaliseren. Andere universiteiten volgden het voorbeeld met dien verstande dat nergens een maatschappelijke groepering er zo expliciet bij betrokken werd als in Amsterdam. Ook Groningen volgde. Daar ging de ontwikkeling in 1979 heel snel. Zo snel dat de subfaculteit Biologie van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) met spoed een experimentele wetenschapswinkel moest inrichten om de boot niet te missen. De ontwikkeling van deze wetenschapswinkel ging gepaard met veel discussies, zowel binnen de winkel als daarbuiten. Hierbij speelden uiteenlopende politieke motieven een rol. Aan andere instellingen werden soortgelijke discussies gevoerd, gekleurd door de lokale situatie. In verband hiermee kon ook de positie van de wetenschapswinkels binnen de instellingen sterk verschillen. Dit maakt een vergelijking interessant.

De Biologiewinkel aan de RUG, politieke motieven

In de eerste helft van de jaren zeventig woedde er binnen de instellingen en binnen de wetenschap een nu en dan hoog oplopende discussie. Toen ik in Groningen biologie ging studeren viel ik er midden in. Het ging ondermeer om de waardevrijheid van de wetenschap en over het belang van maatschappelijke relevantie van onderzoek. De finesses ontgingen me toen, maar wat niemand kon ontgaan was dat de kwestie van de maatschappelijke relevantie was beladen met een

ongewoon emotionele spanning. In colleges konden vragen naar de maatschappelijke relevantie van de onderwezen theorie tot een geweldige consternatie leiden. Sommige docenten raakten helemaal op drift tegen 'dat tuig dat geen respect kende en meende alles beter te weten'. Deze emotionele lading was opgebouwd in de discussie rond de instelling van de werkgroep Wetenschap en Samenleving. Het vak wetenschapsfilosofie was in mijn eerste jaar ('74-'75) voor het eerst verplicht en het werd verzorgd door de zojuist ingestelde intersubfacultaire werkgroep Wetenschap en Samenleving. De wetenschappers van de 'harde' vakken (de cel- en moleculaire biologie) hadden niet zoveel op met wetenschapsfilosofie en bestreden het bestaansrecht van een interdisciplinair en onafhankelijk W&S-onderwijs zwaar. Zij konden hun studenten zelf wel vertellen over hun relaties in de maatschappij... In deze heetgebakerde atmosfeer werd het initiatief genomen om een biologiewinkel op te richten. Geen winkel voor onbespoten voedsel maar een winkel voor wetenschap. Het initiatief kwam uit een kring van progressieve wetenschappers en werd direct van het begin af aan gesteund door een groep kritische, geëngageerde studenten.

De studenten die bij de oprichting van de winkel betrokken waren, reageerden vanuit hun ontevredenheid met hun onderwijs. Zij waren ontevreden over de geringe ruimte voor politieke of maatschappelijke betrokkenheid binnen de studie. De opsplitsing van de biologie in disciplines die elk afzonderlijk hun onderwijs verzorgden, bemoeilijkte het leggen van dwarsverbanden, zelfs binnen de biologie. Het was praktisch onmogelijk om een maatschappelijk vraagstuk centraal te stellen in de studie. Als om dat te demonstreren waren ze actief in bewegingen buiten de universiteit, zoals de anti-kernenergie beweging, de kraakbeweging, Zuidelijk Afrika etc. De wetenschapswinkel bood in beginsel aanknopingspunten om het onderwijs en het onderzoek in de biologie te veranderen in de richting van meer maatschappelijke relevantie en minder waardevrijheid.

Anders dan de studenten communiceerden de progressieve wetenschappers niet via een stencilcultuur met openbare vergaderingen. Hun politieke motieven waren dan ook minder goed toegankelijk en ik moet er nu naar gissen. Ik veronderstel dat zij wilden inspelen op de voortschrijdende verwetenschappelijking van de maatschappij. De wetenschap zou op haar beurt moeten vermaatschappelijken. Met andere woorden: de wetenschap zou zich niet alleen mogen ontwikkelen naar de behoeften van overheden en grootindustriëlen maar zou ook op andere maatschappelijke vraagstukken moeten inspelen. Ook wanneer daar geen kapitaal achter zat. Het ging dus om een politiek rechtvaardigheidsgevoel. Ik meen dat de initiatiefnemers tot een wetenschapswinkel ook iets van een attitude met elkaar gemeen hadden. Hun vakgebied kende een wisselwerking met maatschappelijke invloeden. De oecologen bijvoorbeeld hadden veel contacten met particulieren en semi-overheidsinstellingen en bij de groene ambtenarij bestond een gezonde belangstelling voor hun produkt. De plantenfysiologen waren deels op toepassing in de landbouw georiënteerd. Het is niet moeilijk zich voor te stellen dat deze wisselwerking tussen maatschappij en wetenschap via de wetenschapswinkel kon worden verbreed tot nieuwe doelgroepen. Er was voor de progressieve wetenschappers nog een argument voor een wetenschapswinkel. Die lag in een discussie die tot op de dag van vandaag niet bevredigend is afgesloten. Het is de discussie van de waardering van wetenschap en wetenschappers. In het kader van een bezuinigingsronde moesten de wetenschappers hun kwaliteit gaan bewijzen en als maatstaf werd het begrip produktiviteit gehanteerd. Die produktiviteit werd bepaald aan de hand van het aantal en de belangrijkheid van hun publicaties.

Daar school een zekere ongelijkheid in. De laboratoriumbiologen konden veel sneller publiceren dan de veldbiologen en bovendien werden hun tijdschriften vaker belangrijk gevonden. De veldbiologen die veel opdrachten deden in de beheer- en beleidssfeer, scoorden niet zo vaak met publicaties in hoog gewaardeerde wetenschappelijke bladen. Er moest dus een criterium worden gevonden om de maatschappelijke betekenis van wetenschap mee te waarderen. Het is in dit verband interessant dat de biologiewinkel in haar doelstellingen expliciet de opdracht kreeg om bouwstenen te leveren voor een discussie over het betrekken van het criterium maatschappelijke relevantie in het onderzoeksbeleid aan de subfaculteit.

De tegenstand tegen een wetenschapswinkel kwam vooral uit de zogenaamde harde sector, de biologen die op cel of moleculair niveau werkten. Deze wetenschappers wierpen zich op voor fundamenteel onderzoek en dat sloot een maatschappelijke oriëntatie uit, in de terminologie van die tijd. Zij droomden van de potenties van biotechnologie en vreesden door externe invloeden gedwongen te worden om onderzoek te doen aan oninteressante, triviale probleemstellingen. Daarbij was hun ervaring met de maatschappelijke discussie over DNA-onderzoek niet bijster motiverend om zich open te stellen voor maatschappelijke invloeden.

Het was dan ook een wonder dat het voorstel voor een wetenschapswinkel aan de subfaculteit het heeft gehaald. En dan nog wel een winkel waarin leden van buiten de universiteit zitting hadden. Misschien was het succes te danken aan de haast die gemaakt moest worden. Er was gewoon geen tijd om al die discussies opnieuw te voeren en er was geen tijd om het voorstel kritisch te bestuderen. Misschien had men er gewoon ook geen zin meer in.

De situatie in Twente, liefdadigheid

In Twente kwam het initiatief tot de oprichting van een wetenschapswinkel uit de hoek van de Studentenraad Drienerlo en het Studium Generale. Mogelijk zelfs op instigatie van de Rector Magnificus want pas nadat het College van Bestuur in november '79 van de Minister een aanbeveling in die richting had ontvangen, toog een werkgroep van studenten aan het werk. De aanbevelingen van de werkgroep konden dan ook rekenen op de welwillende belangstelling van het Bureau van de universiteit in een vroeg stadium in de planvorming. Het voorstel werd daar zeer serieus genomen en voorzien van heel gedetailleerde commentaren. Terughoudende reacties kwamen van faculteiten en diensten die de wetenschapswinkel als een extra schijf binnen hun eigen reeds bestaande praktijk zagen en daar geen behoefte aan hadden. Net als in Groningen ging het hier om disciplines met veel werk in de ZWO-sfeer en opdrachten uit de industrie. Disciplines die zich van nature bewegen op het terrein van maatschappelijke verhoudingen reageerden positiever en gingen uitvoerig in op de (on)mogelijkheden in onderwijs en onderzoek. Alles bijeengenomen leverde deze eerste ronde bemoedigende reacties op.

In een later stadium, bij de instelling van de wetenschapswinkel in 1981, werden de faculteiten verzocht een contactpersoon aan te wijzen en tevens om deel te nemen in de winkelraad die als raad van toezicht moest functioneren. De faculteiten waren daartoe bereid maar waarschuwden dat medewerking van de faculteit geheel afhankelijk was van de bereidheid van vrijwilligers zo lang er geen financiële middelen beschikbaar werden gesteld. Deze stellingname werd door de initiatiefnemers stilzwijgend geaccepteerd.

Wanneer we de oprichtingsperikelen van de beide wetenschapswinkels met elkaar vergelijken, dan lijkt het in Twente allemaal veel soepeler te verlopen. Voor dit beeld zijn een aantal omstandigheden relevant. In de eerste plaats was de discussie over maatschappelijke relevantie en waardevrijheid al weggeëbd toen in Twente, vier jaar later dan in Groningen, een wetenschapswinkel werd opgericht. De universiteiten hadden alleen al om politieke en financiële redenen geleerd het begrip maatschappelijke relevantie te waarderen. Bovendien profileerde de Twentse universiteit zich graag met haar maatschappelijke oriëntatie en de wetenschapswinkel past daar goed in. Een tweede verklaring zou kunnen liggen in het feit dat in Twente de winkel vooral werd gezien als een charitatieve instelling die ieders welwillende steun verdiende. De wetenschapswinkel kreeg organisatorisch gezien een centrale plaats als commissie van het College van Bestuur, ver verwijderd van de vakgroepen. De faculteiten werd niets opgedrongen, er werden geen eisen gesteld; en zelfs de vrijblijvendheid die de faculteiten voor zich opeisten werd door de initiatiefnemers niet aangevochten. Tenslotte zou ook het ontbreken van een expliciete politieke motivatie voor de oprichting van de winkel veel kunnen verklaren. De winkel werd niet geassocieerd met een politiek-radicalen en revolutionaire minderheid aan de universiteit en ook niet met enige animositeit, geen enkele faculteit had er een specifiek belang bij. De doelstellingen waren gebaseerd op een gevoel voor rechtvaardigheid en maatschappelijke verantwoordelijkheid en werden door iedereen gerespecteerd, alsof het een charitatieve instelling betrof.

De experimentele fase van de Biologiewinkel in Groningen

ONDANKS de snelheid waarmee de subfaculteit Biologie in Groningen tot haar instelling had besloten, maakte de Biologiewinkel een moeizame start. De weerstand tegen een wetenschapskritisch element in de subfaculteit werd in de selectieprocedure over de hoofden van de sollicitanten alsnog uitgevochten. Tenslotte kon een deeltijd-coördinatrice aan de slag, aan een bureau met wat spullen in een gedeelde kamer, met een telefoon en een stapel folders om uit te delen. De winkel kende een winkelraad die de ontwikkelingen controleerde. Ze bestond uit belangstellenden en contactpersonen van de meeste vakgroepen. De dagelijkse werkzaamheden kwamen voor een belangrijk deel voor rekening van een werkgroep van vrijwilligers. Met vrijwilligers worden hier studenten bedoeld die het werk in de winkel niet gehonoreerd kregen. De vrijwilligers begonnen contacten te leggen met onderwijzensen binnen de instelling en met potentiële klanten buiten de instelling. Men werkte volgens het bemiddelingsmodel. Dit betekende dat getracht werd de vragen onder te brengen in het onderwijs en het onderzoek van de vakgroepen. De winkel was hierbij tamelijk succesvol. Een vrij groot aantal vragen kon door studenten als studieonderdeel worden opgepakt. Een enkele vraag leidde zelfs tot een origineel promotieonderzoek. Maar door de terughoudendheid van de vakgroepen en door de onbekendheid van de medewerkers met de winkel vergde de bemiddeling vrij veel tijd. Voor de vrijwilligers was dat moeilijk te accepteren. In werkgroepjes brainstormde men over constructies om de vakgroepen tot samenwerking te bewegen. Alle pogingen om met de vakgroepen structurele afspraken te maken over de behandeling van vragen in onderwijs of onderzoek mislukten. Voor elke vraag begon het zoekproces dus weer opnieuw. Het ad hoc karakter van de behaalde successen maakte bovendien duidelijk dat de wetenschapswinkel niet zo'n ideaal terrein was om een verandering naar een meer interdisciplinair en projectmatig onderwijs te realiseren.

De animo voor de winkel verwaterde en de vrijwilligers vonden elders emplot. Een nieuwe generatie vrijwilligers die zijn inspiratie vond in dezelfde ontevredenheid over de onwrikbare disciplinariteit, stelde zich weliswaar veel pragmatischer op maar kwam vrij snel tot dezelfde conclusie. Vanuit een marginale en afhankelijke positie kun je een subfaculteit geen veranderingen opleggen. De ontevredenheid met de subfaculteit bepaalde de sfeer binnen de winkel. Hiermee viel de inspiratiebron aan de zijde van de studenten droog. Constructieve pogingen om het elan van de winkel nieuw leven in te blazen zouden van elders moeten komen. De rol van vrijwilligers was uitgespeeld en de veranderingsstrategie zou plaats maken voor een meer pragmatische en coöperatieve opstelling.

Boter bij de vis

Toen de ideologische inspiratiebron van de Biologiewinkel in Groningen was opgedroogd moest er een nieuwe pragmatische basis worden gevonden. Die werd aangereikt vanuit de andere winkels aan de universiteit, om precies te zijn uit de Centrale Werkgroep Wetenschapswinkels. Toen op grond van de evaluatie van de experimentele periode het bestaansrecht van wetenschapswinkels officieel was geaccepteerd, wilde deze werkgroep boter bij de vis. Het deed een voorstel voor een financieringsregeling voor wetenschapswinklonderzoek. Deze regeling hield in dat het CvB de helft zou financieren als de belanghebbende vakgroep bereid was de andere helft zelf te betalen. Het CvB zou de benodigde fondsen betrekken uit de opbrengst van de derde geldstroom. De subfaculteit Biologie adviseerde het CvB deze financieringsregeling niet te accepteren. Haar argument was dat wetenschapswinklonderzoek dezelfde weg diende te bewandelen als al het overige onderzoek. In feite vreesde de subfaculteit een sigaar uit eigen doos te krijgen. Want tot dan toe had men het derde-geldstroomgeld zelf mogen besteden. Misschien lagen de belangen van overige faculteiten anders, of heeft de Universiteitsraad een rol gespeeld, in elk geval accepteerde het CvB het voorstel van de werkgroep. Daarmee hadden de wetenschapswinkels hun formele status met een financiële basis versterkt. De wetenschapswinkels zouden niet meer afhankelijk zijn van louter medewerkingsbereidheid in de marge van een krappe tijdsbesteding maar zij zouden als opdrachtgever met vakgroepen kunnen onderhandelen. De tijd was rijp voor een hernieuwde start voor de Biologiewinkel.

De Twentse variant

In Twente startte de winkel weliswaar met een schone lei, maar men moest het zonder professionele ondersteuning doen. Ook hier was een toezichthoudende en meedenkende winkelraad ingesteld die bestond uit contactpersonen van de faculteiten. Maar het dagelijks werk moest in de eerste jaren door vrijwilligers worden geleverd. Deze winkeliers waren niet zozeer uit op verandering van het onderwijs en onderzoek, ze beschouwden de winkel meer als een aanvulling op de reeds bestaande praktijk. De vrijwilligers richtten zich niet zo sterk op de vakgroepen als de collega's in Groningen. Bemiddeling naar het onderwijs kwam slechts sporadisch voor. De meeste vragen werden door vrijwilligers (waartoe in dit verband ook de contactpersonen worden gerekend) zelf behandeld. Het volume van het werk was recht evenredig met de beschikbaarheid van vrijwilligers. En de beschikbare vrijwilligers hadden maar weinig tijd. De continuïteit vormde aanvankelijk een groot probleem. Pas na anderhalf jaar kreeg de winkel ver-

sterking in de vorm van een dienstweigeraar waarmee dit probleem voor een belangrijk deel werd ondervangen. Maar het probleem van de geringe aanwas van vrijwilligers bleef onopgelost. In de hoop de begeerde medewerking van de vakgroepen met geld af te kunnen dwingen werd om een onderzoeksbudget gevraagd, voor extra kosten die de faculteiten voor de behandeling van vragen zouden maken. Maar de vakgroepen haptten niet toe. De winkeliers besteedden het geld daarom om onderzoek te realiseren buiten de vakgroepsprogramma's om, door zelf personeel aan te stellen of door betaalde opdrachten te plaatsen. Deze bestedingen hadden geen enkele uitstraling naar andere medewerkers binnen de faculteiten. Met andere woorden, nog steeds moest voor elke vraag de bemiddeling op nul beginnen. In een poging om een traditie op te bouwen verlegde men de aandacht met nadruk naar het onderwijs. Docenten werden benaderd om wetenschapswinkelvragen in hun collegestof op te nemen, met de bedoeling om onder de studenten meer toeloop te krijgen. Anderzijds werd aan vrijwilligers gevraagd om hun werk als studie gehonoreerd te krijgen. Deze strategie vorderde moeizaam. Om de toegang tot het doctoraalonderwijs te verbeteren en de kennis van de wetenschappelijke staf optimaal te benutten, werd het budget voor een belangrijk deel gereserveerd voor studentassistentenschappen. Studenten kregen hun werk deels in studiepunten en deels als studentassistentie gehonoreerd. Onder de studenten sloeg deze praktijk zeer aan. Voor wetenschappelijk medewerkers moest iets anders worden verzonnen. Wetenschappelijk medewerkers functioneren in een vakgroep en voor hen is het belangrijk dat het werk nauw aansluit bij de activiteiten van de vakgroep. Een vakgroep is wel gevoelig voor geld maar alleen als het om een versterking van haar positie gaat. Om de wetenschappelijk medewerkers in beweging te krijgen is het dus nodig om met goede onderzoeksvoorstellen te komen, liefst met een externe financierder erbij. Overigens is voor een deel van de vragen helemaal geen onderzoek vereist maar kan met een advies of verwijzing worden volstaan. Voor dergelijke vragen is doorgaans gemakkelijk medewerking te verkrijgen van de wetenschappelijke staf.

Terugkijkend zien we dat ook in Twente een duidelijke verandering optreedt. De winkel komt uit zijn pretentieuze rol van louter versiering bij een grimmige praktijk te voorschijn om een deel van de koek op te eisen. Deze verandering komt voort uit het verlangen om serieus te worden genomen en is mogelijk omdat er buiten de winkel aan de universiteit voldoende steun voor kan worden gevonden.

Twijfel en discussie

De uitgangssituatie van beide wetenschapswinkels verschilde sterk. In Groningen begon de winkel ambitieus aan een verandering van onderzoek en onderwijs, in Twente begon men met een heel bescheiden eigen praktijk. Beide winkels werden gedreven door idealistische vrijwilligers; en in beide winkels nam hun betekenis geleidelijk aan af. Het geld deed zijn intrede en de winkels traden de vakgroepen en de diensten van de universiteit meer en meer als gelijken tegemoet. Met andere woorden: de winkels vonden eindelijk hun stek en werden volwassen. Het is opmerkelijk dat in deze ontwikkelingen de oorspronkelijke doelstellingen niet werden aangetast.

Overigens was deze professionalisering niet voor iedereen vanzelfsprekend. Sommigen vonden dat de winkel niet zo pretentieuze moest zijn en zich moest beperken tot directe hulp aan de klanten of tot bemiddeling en doorverwijzing. Het moest aardig blijven. Een onderzoeksbudget vond men niet nodig: de universiteit moest geen alternatief

subsidiebureau worden. Anderen voorzagen problemen met de bereidheid van vrijwilligers om nog gratis te werken. En wie zou er wel en wie zou er niet met geld worden beloond. Toch koos men niet voor het handhaven van een zuiver vrijwilligerskarakter en stemde men in met professionalisering. Wat dit betreft zie ik geen verschil tussen Groningen en Twente. Aan beide instellingen werd deze ontwikkeling een kans gegund, mits een en ander in een helder beleid kon worden geformuleerd. In dit beleid staan de principes en de kwaliteit van de te verlenen diensten niet ter discussie.

Dit heeft consequenties voor de rol van vrijwilligers. In de Twentse wetenschapswinkel vinden we alleen in bestuursfuncties nog 100% vrijwilligers. Het uitvoerend bureauwerk wordt ten minste voor een deel betaald of wordt door medewerkers 'erbij' gedaan. Ook de behandeling van de vragen in het onderwijs wordt niet meer aan het toeval overgelaten. Zowel met de klant als met de studenten worden concrete afspraken gemaakt over de wederzijds te leveren inspanning. Een gevolg hiervan is dat bemiddeling niet meer gebeurt op basis van sympathie voor de klant maar op grond van de aard van de werkzaamheden. Enig engagement met de klant is wel gewenst. Andere interne critici hadden duidelijk twijfels ten aanzien van de aanpak. Het leek alsof in de huidige pragmatische aanpak de primaire doelstelling om het onderwijs en onderzoek te vermaatschappelijken, naar de achtergrond werd geschoven. Ik zie het niet zo somber want deze doelstelling zit in feite in de praktijk van de winkel ingebakken. In de eerste plaats omdat de wetenschapswinkel vooral klanten selecteert die maatschappelijk actief zijn. Die brengen vaak maatschappijkritische vragen mee. Hierdoor blijft de wetenschapswinkel voor de studenten een plaats waar men een kleur kan geven aan de opleiding. In de tweede plaats omdat de wetenschapswinkel aan de universiteit het symbool is voor niet-commerciële activiteiten. De winkel staat als zodanig in de belangstelling bij kritische groeperingen aan de universiteit. In dit opzicht zal de wetenschapswinkel op steeds meer aandacht kunnen rekenen omdat van bovenaf steeds meer druk wordt uitgeoefend op de vakgroepen om op commerciële basis maatschappelijke dienstverlening te verrichten. Het zal zelfs de verstokte (vroeger waarde vrije) wetenschappers te gortig worden. Bovendien zal het klimaat van 'voor wat hoort wat' er toe bijdragen dat men een zekere professionalisering van de wetenschapswinkel zal accepteren. Er zal in de wetenschap en in de politiek dan ook voldoende basis blijven bestaan voor de bloei van een professionele en vooral kritische wetenschapswinkel.

Van IMGO naar Wetenschapswinkel; kleine stappen op een lange weg.

Hans Jacobs

Inleiding

Op 19 februari 1986 werd in Middelburg de Stichting Wetenschapswinkel Zeeland opgericht. Enkele maanden later, per 1 mei van dat jaar werden twee wetenschappelijk medewerkers aangesteld en ging de Wetenschapswinkel met zijn werkzaamheden van start.

De Wetenschapswinkel was in eerste instantie gehuisvest in een geïmproviseerd kantoor op de Dam. Een ruimte die was vrijgekomen na opheffing van het IMGO Regionale Ontwikkeling, de voorloper van de Wetenschapswinkel.

In september werd het team uitgebreid met een administratief medewerkster en halverwege november betrok de Wetenschapswinkel zijn definitieve huisvesting in de nieuwe Zeeuwse Bibliotheek. Deze locatie is zeer geschikt voor de activiteiten van de Wetenschapswinkel als centrum voor kennis en informatietransfer naar de bevolking; in het hart van Zeeland.

Enige publiciteit rondom de oprichting en verhuizing en de inspanningen van bestuur en medewerkers om bekendheid aan dit voor Zeeland nieuwe initiatief te geven hadden tot gevolg dat 1986 afgesloten kon worden met een tiental projecten in de portefeuille en een bureau dat volledig op haar bemiddelingstaken is ingericht en ingewerkt. Onlangs, 11 februari 1987, werd de Wetenschapswinkel officieel geopend door de Commisaris van de Koningin in Zeeland Dr. C. Boertien.

De eerste plannen voor zo'n instituut dateren van 1979. Sinds die tijd hebben vrijwilligers actief gewerkt aan de totstandkoming van een wetenschapsbemiddelingsbureau in Zeeland.

Het ontstaan van IMGO's

In januari 1977 werd door de werkgroep IMGO's van de Bond van Wetenschappelijke Arbeiders en het Verbond van Wetenschappelijk Onderzoekers BWA-VWO (de voorlopers van de Vereniging van Wetenschappelijk Werkers, VWW) een rapport uitgebracht waarin voorstellen stonden voor de oprichting van Instituten voor Maatschappelijk gericht Onderzoek. De werkgroep kwam voort uit voorstellen die door Joost Breuker op een congres van de BWA in het voorjaar van 1976 waren gedaan.

In het kort kwamen deze ideeën op het volgende neer. Er moesten instituten komen die onderzoek zouden doen ten behoeve van maatschappelijke groepen die gewoonlijk niet of nauwelijks kunnen steunen op wetenschappelijke bijstand bij de verdediging van hun belangen. Deze instituten moesten dat onderzoek ook uitvoeren in volledige samenwerking met en afhankelijk van die groepen. In feite moesten die groepen de zeggenschap over het onderzoek, zowel op bestuurlijk

niveau, alsook op het concrete niveau van de uitvoering van het onderzoek hebben.

Het overgrote deel van het bestaande onderzoek kwam (en komt), voorzover het voor derden gedaan werd, ten gunste van het bedrijfsleven en de overheid. Het zal duidelijk zijn dat dergelijk onderzoek zich over het algemeen weinig bezighoudt met de problemen van degenen die niet in de positie zijn om kennis te kopen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de vakbeweging, die in vergelijking met de overige sociale partners nauwelijks over wetenschappelijke ondersteuning beschikt. Dit geldt ook voor bijvoorbeeld de milieubeweging of actiegroepen op het gebied van welzijn, ruimtelijke ordening of gezondheid. Als object van onderzoek krijgen zij soms een plaats maar ze zijn vrijwel nooit in de gelegenheid onderzoek te laten verrichten waarin hun belangen voldoende aan de orde komen. Daarom mochten "IMGO's niet gezien worden als een vriendelijke geste van de overheid. Zij zijn een recht en niet in het minst omdat er door de overheid al genoeg geld wordt gestoken in onderzoek dat geen enkel ander doel dient dan steun aan het particuliere bedrijfsleven, dat verder vrij is - en de vrijheid neemt - om de resultaten al dan niet te gebruiken naar eigen wens."

"IMGO's zullen niet moeten starten als kleine instituten met twee medewerkers en een typiste voor halve dagen, nee gedacht wordt aan een volwaardig onderzoeksinstituut, dat in staat is de vele taken te verdelen over de specifieke vaardigheden van zijn medewerkers. Deze IMGO's moeten een regionaal karakter hebben om de betrokkenheid tussen onderzoekers en belanghebbenden te waarborgen. In elke regio doet zich een aantal problemen voor die brede lagen van de bevolking betreffen en waarvoor specifieke kennis en onderzoek onontbeerlijk is." Aldus de initiatiefnemers in 1977.

Met deze ideeën werd getracht de begin jaren '70 vaak geuite wens, namelijk een grotere maatschappelijke relevantie van het onderzoek, te realiseren. Of in termen van de BWA-VWO, "de centrale doelstelling, een betere spreiding van kennis en macht, via democratisering van de zeggenschap over de wetenschapsbeoefening" te verwezenlijken.

In mei van dat jaar bracht de BWA-VWO de *Verklaring inzake instituten voor maatschappelijk gericht onderzoek* uit. Er werd een beroep gedaan op de regering om te komen tot de instelling van instituten, speciaal gericht op het (doen) verrichten van onderzoek ten behoeve van groeperingen die als gevolg van de sociaal-economische situatie tot dusverre niet of in relatief geringe mate toegang hebben gehad tot wetenschappelijk onderzoek en de resultaten daarvan. Om de gedachten te bepalen: men zou kunnen denken aan drie instituten met elk een bezetting van tien medewerkers.

In de verklaring werd de achtergrond van het voorstel toegelicht en het profiel geschetst van een dergelijke instelling. Van groot belang daarin waren:

- de oriëntatie op minder draagkrachtige groeperingen in de samenleving die geen mogelijkheid hebben om via de andere kanalen wetenschappelijk onderzoek in te schakelen, deze groepen dienen georganiseerd of te organiseren zijn en te streven naar een verwezenlijking van een rechtvaardiger verdeling van macht;
- de actieve werving van vragen, waarbij zoveel mogelijk eerdergenoemde groepen worden benaderd om samen met die groepen te zien of bij de problemen die zij ondervinden wetenschappelijk onderzoek kan bijdragen tot een oplossing ervan;
- voortdurende betrokkenheid van deze groepen bij de uitvoering van het onderzoek;
- een geïnstitutionaliseerd contact met de doelgroepen door hen in het bestuur van dergelijke instituten op te nemen.

Weliswaar verwees de verklaring naar de initiatieven van de wetenschapswinkels aan de universiteiten, maar daarvan werd gezegd, dat de afstand tussen de problemen van de doelgroepen en het wetenschapsbedrijf erg groot was en dat het wetenschapsbedrijf, gezien haar traditionele bindingen met het bedrijfsleven en de overheid, voornamelijk op deze sectoren was afgestemd. Bovendien werd aan de continuïteit van het werk groot belang toegekend en achtte men daarbij afhankelijkheid van de goede wil van studenten ongewenst.

De verklaring werd vanuit verschillende organisaties van de doelgroepen, zoals milieubeweging en vakbeweging (met name de FNV), ondersteund. Maar ook van regeringszijde kwamen positieve reacties. De eerste minister voor het wetenschapsbeleid F.H.P. Trip, stelde in een rede op een congres van de BWA (1977), gewijd aan de IMGO-verklaring, dat de IMGO's pasten in het wetenschapsbeleid van de regering zoals geformuleerd in de enkele jaren daarvoor al verschenen *Nota Wetenschapsbeleid* (1974). Democratisering, kwaliteitsbevordering en afstemming van het onderzoek op de prioriteiten van de samenleving waren in deze nota belangrijke doelstellingen. Naast ideeën voor o.a. de sectorraden werd in de nota gesproken over wetenschappelijke advisering en/of bijstand aan groeperingen die met een bepaald probleem geconfronteerd werden en die wetenschappelijke ondersteuning nodig hadden.

Een "wetenschappelijke ombudsman" zou over middelen moeten beschikken waaruit "wetenschappelijke bijstand" zou kunnen worden bekostigd. Dit zou er dan tevens toe bijdragen dat alternatieve benaderingen van bepaalde problemen - naast de officiële - een betere kans kregen. De minister deed op het congres al een voorstel voor een passage in de begroting voor 1978: "Het stimuleren van de mogelijkheden tot bewustwording van en bewustwording over problemen rond de toepassing van wetenschap en techniek vanuit verschillende maatschappelijke visies door middel van het geven van financiële steun aan organisaties en groeperingen die op dit gebied initiatieven ontwikkelen."

Op dat moment kon nog niemand bevroeden dat een kleine 10 jaar later de eerste jaren van de Wetenschapswinkel Zeeland vanuit een dergelijk fonds (IWTS) zouden worden gesubsidieerd.

Met name vanuit de universiteiten kwam er kritiek op deze voorstellen: bestaande wetenschappelijke instellingen konden wel degelijk dienstbaar gemaakt worden aan het oplossen van maatschappelijke problemen en aan het ontwikkelen van oppositionele wetenschap.

De ideeën over de IMGO's werden echter verder ontwikkeld. IMGO's zouden, zeker in de eerste fase, geen eigen onderzoekscapaciteit moeten hebben, maar een bezetting die voldoende zou zijn om de maatschappelijke vragen te kunnen opsporen en na te gaan waar het betreffende onderzoek verricht zou kunnen worden. Door te bemiddelen en bestaande onderzoeksmogelijkheden te inventariseren en kritisch te beoordelen, zouden de IMGO's maatschappelijk gericht onderzoek kunnen stimuleren. De mogelijkheden van de bestaande instellingen zouden op deze wijze immers volledig uitgebuit kunnen worden.

In 1978 werd de landelijke Stichting IMGO opgericht en werd een voorstel uitgewerkt voor vier experimentele IMGO's, die elk onder de hoede van een bestaand instituut zouden worden ondergebracht. Voor deze vier experimentele instellingen, die het IMGO-idee in de praktijk zouden moeten uitwerken werd een subsidie-aanvraag ingediend bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, directoraat-generaal Wetenschapsbeleid.

De vier experimenten waren respectievelijk: het IMGO Arbeid en Gezondheid in Utrecht; het IMGO-Landbouw in Wageningen; het IMGO-Sociale Vraagstukken en Geestelijke Gezondheid in Rotterdam en het IMGO-Regionale Ontwikkeling in samenhang met Energievoorziening en Milieu te Middelburg (IMGO-ROEM).

Hieronder eerst enige aandacht voor dit laatste IMGO, de voorganger van de Wetenschapswinkel Zeeland.

IMGO Regionale Ontwikkeling

Het IMGO-ROEM werd voorbereid door een aantal medewerkers van het Rijn-Schelde Instituut (RSI) in Middelburg. Het Rijn Schelde Instituut is een vrijwilligersorganisatie die zich inzet voor democratisering en vergroting van de leefbaarheid van de maatschappij. Daartoe functioneert zij als dienstverlenende instelling op het gebied van informatie, documentatie en actieservice. Ook vormt ze een onderzoekscentrum, dat een eigen visie tracht te ontwikkelen op maatschappelijke problemen die te maken hebben met economie, technologie en ecologie. Het IMGO in Middelburg zou zich vanuit de deskundigheid en specialisatie van de 'gastinstelling' het RSI en de specifieke situatie in Zeeland, vooral toeleggen op het gebied van de regionale ontwikkeling in samenhang met energievoorziening en milieu.

In het jaaroverzicht van het IMGO Regionale Ontwikkeling 1979 staat het volgende over de werkzaamheden in dat jaar: "Deze hebben voor een deel een voorbereidend karakter gehad, gericht op het daadwerkelijk opstarten van het IMGO. Tevens is in 1979 een begin gemaakt met bemiddeling van onderzoek om via de praktijk ervaring op te doen."

Met dit bemiddelingswerk en de organisatie van het IMGO-werk in het algemeen startten een aantal vrijwilligers op part-time basis. In verband met de nog geringe ervaring in deze opstartfase en de beperkte tijd en menskracht, zagen ze in eerste instantie af van publiciteit. Vragen van groepen uit de samenleving kwamen voort uit bestaande contacten.

Een initiatiefgroep bestaande uit vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties in Zeeland en wetenschappelijke instellingen diende in april 1980 een subsidie-aanvraag in.

Daarin onderscheidde de initiatiefgroep een algemene 'winkel'-functie en een specifieke deskundigheidsontwikkeling op het thema: regionale ontwikkeling, energievoorziening en milieuvraagstukken. De groep verwachtte dat door het ontbreken van een universiteit, de afwezigheid van onafhankelijke onderzoeksinstituten en het beperkte aantal instellingen voor hoger beroeps onderwijs in Zeeland, de winkelfunctie voorlopig de belangrijkste activiteit zou vormen. Deze functie hield in: de bemiddeling van vragen op allerlei gebied naar universiteiten en onderzoeksinstellingen elders in het land en de continue begeleiding van de in dit kader lopende projecten. Vanuit deze gedachte heeft het IMGO zich dan ook nooit alleen op subsidiëring door de landelijke overheid gericht maar steeds ook op financiële deelname van de provincie.

Op 4 september 1980 werd de Stichting IMGO-Regionale Ontwikkeling opgericht te Middelburg. De oprichting van de Stichting had mede de verzelfstandiging ten opzichte van het RSI ten doel, in inhoudelijke, organisatorische, materiële en financiële zin. Dat dit door het uitblij-

ven van subsidie een relatieve verzelfstandiging was, doet niets af aan de fundamentele beleidskeuze. Deze week af van die van de andere IMGO's, die meestal tot op het laatste moment van hun bestaan hebben gesteund op en verbonden zijn gebleven met hun gastinstellingen. Juist vanuit de taakopvatting van de IMGO's was een onafhankelijke opstelling ten opzichte van andere instellingen, in het bijzonder op het terrein van het onderzoek, een eerste vereiste. Deze was alleen mogelijk wanneer de IMGO's ook feitelijk onafhankelijk functioneerden. Bovendien was een dergelijke opstelling gewenst vanuit het oogpunt van toegankelijkheid van het IMGO voor de doelgroepen.

Het doel van de Stichting IMGO Regionale Ontwikkeling werd als volgt geformuleerd: een bijdrage te leveren aan een gelijke verdeling van kennis, macht en inkomen door het bevorderen van een betere toegankelijkheid tot en verspreiding van wetenschappelijke kennis en onderzoek; in het algemeen in de regio Zeeland/West-Brabant; landelijk speciaal op het gebied van regionale ontwikkeling in samenhang met energievoorziening en milieu.

Als middelen om dit doel te bereiken werden genoemd:

- Het verlenen van wetenschappelijke en technische steun, op het themagebied van de Stichting, aan natuurlijke en rechtspersonen, met name de in een bepaalde regio wonende en werkende bevolking, groepen uit en organisaties van die bevolking.
- Het (doen) onderzoeken van de factoren die de ontwikkeling van een regio bepalen, in het bijzonder waar het de energievoorziening en de aantasting van het milieu betreft, alsmede het (doen) onderzoeken van de mogelijkheden om gesignaleerde negatieve ontwikkelingen te voorkomen of tegen te gaan.
- Het (doen) publiceren van de resultaten van het voorgaande.
- Het bevorderen van kennis en inzicht in de problematiek van regionale ontwikkeling in samenhang met energievoorziening en milieu en van de maatschappelijke bepaaldheid van deze problematiek bij de bevolking van Nederland en daarbuiten.
- Het desgevraagd (doen) begeleiden, stimuleren of coördineren van projectgroepen, studiegroepen, werk- en actiegroepen, van stagiaires, van scholings- en vormingsactiviteiten en andere activiteiten, die volgens het bestuur het in het voorgaande gestelde kunnen bevorderen.

Doel en middelen zoals geformuleerd in de statuten kwamen sterk overeen met de oorspronkelijke IMGO-voorstellen uit 1977. De oriëntatie op bepaalde groepen van de bevolking werd echter algemener geformuleerd en de bij de wetenschapswinkels gebruikelijke criteria voor de klantgroepen zijn niet expliciet in de statuten opgenomen. Bij de middelen werd de mogelijkheid open gelaten om ook zelf onderzoek te verrichten en de themakeuze sloot specifiek aan bij de regionale problematiek van Zeeland. En tenslotte speelden de doelgroepen een belangrijke rol in de bepaling van het beleid van de stichting.

Er was nog steeds sprake van een duidelijk verschil in opstelling tussen de IMGO's en de wetenschapswinkels aan de universiteiten. De IMGO's moesten een soort wetenschappelijke servicebureau's van de bevolking worden, geleid door de bevolking en erop gericht haar problematiek te vertalen naar de wetenschap en omgekeerd de wetenschappelijke inzichten te vertalen naar de problemen zoals men die in het dagelijks leven ervaart. Niet de wetenschappelijke ontwikkeling, maar het maatschappelijk nut staat voorop.

In plaats van wetenschappelijke ontwikkeling werd geopteerd voor

sturing van de wetenschap in het kader van maatschappelijk geformuleerde doelen. Daarmee werd aangesloten bij denkbeelden zoals ontwikkeld door de Frankfurter Schule, in het bijzonder door Jürgen Habermas.

Uit een Ronde-Tafel-gesprek tussen vertegenwoordigers van onderzoeksinstellingen in Zeeland en leden van de Stuurgroep IMGO-Regionale Ontwikkeling in juni 1981 kwam naar voren dat:

- Er behoefte is aan continue begeleiding van onderzoek ten behoeve van kansarme groepen op een wijze zoals het IMGO dat in praktijk tracht te brengen.
- Er behoefte is aan contra-expertise: onderzoek dat onafhankelijk van beleidsondersteunende instanties kan worden uitgevoerd.
- Er behoefte is aan een drempelloos instituut in Zeeland dat kosteloos dergelijke taken vervult.

In die jaren werden tientallen projecten met een aanzienlijke omvang uitgevoerd. Veel projecten lagen op het gebied van regionale ontwikkeling, energie en milieu, maar ook op het gebied van de landbouw, het welzijn, ruimtelijke ordening, volksgezondheid en dergelijke (risico's van blootstelling aan lage stralingsdoses; SO₂ verontreiniging door nieuwe kolencentrale; risico's en effecten van grootschalige aanlanding van LPG in Vlissingen; relatie Pechiney en de Kerncentrale Borssele; commentaar op de provinciale milieunota e.d.). Bij deze projecten waren meestal meerdere universiteiten en hogescholen betrokken.

Door de opgebouwde deskundigheid op het terrein van nucleaire energie-opwekking en alternatieven daarvoor en zijn organisatorische ervaring werd het IMGO in 1981 benaderd voor de organisatie van een internationaal congres over de problemen en gevaren bij de toepassing van kernenergie. Dit congres was in het kader van de Brede Maatschappelijke Discussie voorgesteld door het Landelijk Energie Komitee. Het congres vond in oktober 1982 plaats in Rotterdam en werd een groot succes (1).

Subsidieperikelen

De aanvraag van 1980 voor subsidie voor het IMGO-ROEM bij de provincie werd afgewezen.

Zoals eerder aan de orde is geweest werd in 1978 een subsidieaanvraag ingediend voor de IMGO's als geheel.

Het zou tot 1 oktober 1979 duren voordat er een reactie kwam van het Ministerie: Minister van Trier voor het Wetenschapsbeleid, wilde een onderzoek naar de vraag of IMGO's aan een behoefte konden voldoen en of zij, naast andere al bestaande instellingen, op een continue basis moesten worden gefinancierd. Er werd een subsidie beschikbaar gesteld om de IMGO's te evalueren.

Vanuit het IMGO-Regionale Ontwikkeling werd in 1981 meegewerkt aan dit landelijke evaluatie-onderzoek. Verschillende projecten die afgerond waren, werden geëvalueerd en er werden gesprekken gevoerd met de klantgroepen. Daarnaast werden potentiële klantgroepen geïnterviewd en vond overleg plaats met bestaande onderzoeksinstellingen in Zeeland, zoals het toenmalige Economisch-Technologisch Instituut Zeeland en het Provinciaal Opbouworgaan Stichting Zeeland. Uit het onderzoek kwam naar voren dat de beoordeling van het IMGO-werk door de vraagstellers overwegend positief was en dat dergelijk onderzoek geen duplicatie vormde van onderzoek elders. Kortom, deze doel-

groepen waren voor dit onderzoek aangewezen op een instelling als het IMGO en de daarbij gehanteerde, zeer klantvriendelijke methodiek. De tevredenheid bij de klantgroepen kwam tevens naar voren uit de zwellende stroom van projectaanvragen. Deze conclusies werden een jaar later in het landelijke evaluatierapport bevestigd.

Als duidelijke knelpunt kwam de trage afhandeling van de vragen naar voren. Een knelpunt is ook het feit dat niet alle vragen in behandeling konden worden genomen. Dit laatste had vooral te maken met het feit dat het IMGO nog steeds functioneerde als vrijwilligersinstituut, dat onvoldoende middelen had om slagvaardiger op te treden (2).

De resultaten van het onderzoek werden in maart 1982 gepubliceerd in de nota *IMGO, een stap vooruit*.

De conclusies van dit rapport waren dat de relatie van kansarmen tot wetenschappelijke en technische kennis een reëel probleem is. Het rapport stelde bovendien ook vast dat er politieke aspecten aan dit probleem verbonden waren. De begeleidingscommissie van het onderzoek vond voorts dat de overheid een taak op dit terrein had. De IMGO's vormden een interessante wijze om een antwoord op het gesignaleerde probleem te geven. De commissie was daarom van oordeel dat de overheid de IMGO's positief moest benaderen.

De commissie stelde voor om een politieke discussie te starten over het probleem van de slechte toegang van kansarme groepen tot wetenschappelijke en technische kennis. Zij drong aan op spoed bij het nemen van principe-beslissingen over subsidies vanwege de penibele financiële situatie en het gebrek aan menskracht bij de IMGO's. Tenslotte achtte zij het wenselijk om meerdere modellen van kennisoverdracht uit te werken en te evalueren.

Het rapport was dus nogal vaag en riep meer vragen op dan het beantwoordde. Het vormde daarom een onvoldoende basis voor een beslissing tot structurele subsidiëring van de IMGO's.

Achteraf gezien blijken de IMGO's niet de juiste onderzoekers voor dit evaluatierapport te hebben aangetrokken en ze hebben het onderzoek ook niet voldoende begeleid. De vage aanbevelingen waren daarvan een gevolg. Ook de vervolgvacatures, zoals contacten met het Ministerie en politici, kwamen aanvankelijk niet van de grond. Daarbij moet echter worden aangetekend, dat de omstandigheden waaronder IMGO's in die tijd functioneerden, een professionele aanpak zeker niet bevorderden. Er werd gewerkt met vrijwilligers en er was naast het lopende werk nauwelijks ruimte om aan deze activiteiten voldoende aandacht te besteden. Bovendien hadden de IMGO's aan het onderzoek een flinke kater overgehouden. Het had de betrokkenen nogal wat werk en overleg gekost. Het resultaat dat verwacht werd was een structurele financiering van de IMGO's, maar wat er uiteindelijk lag is een met vele maanden vertraging gepubliceerd rapport, dat wel erg mager was .... en dan zo'n titel?!

Intussen ging het bemiddelingswerk bij de verschillende IMGO's door, op vrijwillige basis. Het werd echter in belangrijke mate belemmerd door de voortdurende onzekerheid over het voortbestaan. Het overleg met het ministerie, dat na enige tijd toch op gang kwam en de contacten met de Kamer over deze zaken namen veel tijd in beslag. Het leek een afvalrace te gaan worden en vertrouwen in het behalen van de eindstreep werd steeds minder. Terwijl het werk lag te wachten moesten politieke discussies worden gevoerd en ambtelijke nota's worden geschreven.

De steun van de vaste klanten van de IMGO's, vakbeweging, milieu-

en energiebeweging en bewonersorganisaties, is in die periode van groot belang geweest. Immers in de concrete resultaten van het bemiddelingswerk was het maatschappelijk nut heel direct zichtbaar (3).

In augustus 1983 kwam minister Deetman met een nota, getiteld: *De toegankelijkheid van het wetenschappelijk potentieel voor kansarmen*. Daarin werd aandacht besteed aan de positie van wetenschapswinkels en IMGO's. De toekomstige plaats van het IMGO Regionale Ontwikkeling kwam expliciet aan de orde in deze nota.

De nota constateerde dat wetenschapswinkels en IMGO's op dat moment de enige instanties in Nederland waren die uitdrukkelijk trachtten wetenschap ter beschikking van kansarme groepen te stellen. De minister onderschreef in grote lijnen de aanbevelingen van de begeleidingscommissie van het IMGO-evaluatie-onderzoek. Hij was het eens met de stelling dat "het Nederlandse onderzoekspotentieel voor maatschappelijke groepen zoals de vakbeweging en voor groeperingen die 'niet gevestigd zijn' niet gemakkelijk toegankelijk is". Hij wenst daarin verbeteringen aan te brengen. De minister stelde als harde voorwaarde dat extra uitgaven niet mogelijk waren.

De afvalrace van de IMGO's

Financiering zou volgens de notitie gevonden moeten worden binnen de bestaande middelenruimte door herallocatie. In dat kader was een structurele verbinding tussen IMGO's, wetenschapswinkels, universiteiten en hogescholen noodzakelijk.

Een beleid, gericht op de vergroting van de toegankelijkheid moest volgens de minister de volgende punten bevatten:

- Herkenbare adressen bij de universiteiten en hogescholen.
- Regionale spreiding.
- Lage drempels i.v.m. kosten, openheid, herkenbaarheid e.d..
- Mogelijkheden voor inschakeling van onderzoekers en studenten.
- Bundeling van expertise.

Bij dit laatste punt stelde de minister voor om de IMGO's te integreren met wetenschapswinkels. Dit werkt hij uit in voorstellen voor opname van IMGO's in verschillende bestaande wetenschapswinkels aan de universiteiten en hogescholen. "Aspecten die daarbij aan de orde moeten komen zijn: bestuurlijke participatie, overname van gegevens, relaties en vragen, bemanning, vrijwilligersnetwerken". Deze integratie zou uiterlijk op 1 januari 1985 een feit moeten zijn.

Deze voorstellen betekenden in feite de opheffing van de IMGO's, nadat deze hun expertise in de wetenschapswinkels ondergebracht zouden hebben, "zodat deze niet verloren gaat"!

De IMGO's waren niet erg tevreden en zagen het als een miskennis van hun specifieke bemiddelingsmodel. Drie van de vier IMGO's gingen uiteindelijk toch accoord met de voorstellen van de minister en startten overleg met potentiële integratiepartners. Het bleek inderdaad een langzame afvalrace te worden.

Het IMGO-Regionale Ontwikkeling, dat mee wilde werken aan een integratie vroeg de minister rechtstreeks en via de vaste kamercommissie voor het Wetenschapsbeleid aandacht voor haar bijzondere positie. Voor de IMGO's in Wageningen, Utrecht en Rotterdam lag het wat gemakkelijker om samen te gaan werken met een wetenschapswinkel in de buurt. Zeeland kende geen universiteit en ook geen wetenschapswinkels, tenslotte de bestaansreden van hun IMGO. De minister erkende de problemen van Zeeland en bevestigde op 28 februari 1984 de opmerkingen uit de vaste commissie voor het Wetenschapsbeleid dat de

locatie Middelburg niet zomaar mocht worden opgeheven. Gesprekken over samenwerking met de wetenschapswinkels in Tilburg en Rotterdam waren op dat moment al gestart en de minister wenste de resultaten daarvan af te wachten.

Zowel vanuit de Stichting IMGO in Utrecht als vanuit de individuele IMGO's in het land werd overleg gevoerd met de universiteiten, het Ministerie en in Zeeland met het provinciaal bestuur.

Het IMGO Regionale Ontwikkeling ontplooidde in vergelijking met de andere IMGO's opvallend veel initiatieven. Een belangrijke reden daarvoor lag in het feit dat op dat moment zonneklaar werd, dat een voortbestaan als vrijwilligersinstituut, gezien haar taakstelling, niet haalbaar was. Bovendien was het behoud van een wetenschap-bemiddelingsinstituut als het IMGO in Zeeland volledig afhankelijk van de wijze waarop ingespeeld werd op de voorstellen van de minister. Daarbij was ook de ontwikkeling van de bemiddelingsmethodiek van zowel wetenschapswinkels als IMGO's van belang.

De aanvankelijke verschillen in werkwijze waren in de loop der jaren aanzienlijk kleiner geworden. Wetenschapswinkels kregen met hun institutionalisering ruimte om meer aan het werven van vragen, voorlichting en nazorg te doen, in plaats van alleen als 'doorgeefluik' te functioneren. Bovendien gingen zij zich in toenemende mate op hun eigen regio richten, in het bijzonder door structurele contacten met klantgroepen op te bouwen.

De IMGO's daarentegen werden er, gedeeltelijk door de omstandigheden, toe gedwongen om het, zeer pretentieuze bemiddelingsmodel vooral praktisch en met aandacht voor efficiëncy in te vullen. Bovendien werd het brede winkelwerk steeds belangrijker. Dat gold met name voor het IMGO-Regionale Ontwikkeling. Weliswaar werd daarbij nog steeds uitgegaan van het interdisciplinaire karakter van de vragen, maar niet meer alleen op het themagebied. Men kon er in feite met vragen op allerlei gebied terecht.

Wetenschapswinkel Zeeland

In de loop van 1984 werd een samenwerkingsplan van de wetenschapswinkels van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Katholieke Hogeschool Tilburg en het IMGO Regionale Ontwikkeling opgesteld. Dit plan behelsde de oprichting van een 'Wetenschapswinkel Zeeland', als directe partner van beide eerdergenoemde universitaire wetenschapswinkels. In Middelburg werd een initiatiefgroep opgericht waarin verschillende geledingen van de zeeuwse samenleving waren vertegenwoordigd naast de beide wetenschapswinkels en het IMGO. Onmiddellijk bij de start werd ook het zeeuwse HBO bij de voorbereidingen betrokken. Regelmatig vond rapportage plaats aan het ministerie.

De belangrijkste voorwaarde voor steun van het Ministerie was dat het initiatief werd gesteund door de provincie. Nadat de Provincie in november 1985 verklaard had dat die steun er was, volgde spoedig subsidie van het Ministerie. Hierin werd nogmaals de taakstelling benadrukt van de wetenschapswinkel, die uiteindelijk zal dienen als basis voor de evaluatie: "In de komende jaren moet d.m.v. een duidelijke profilering de verdere basis voor verankering van de Wetenschapswinkel Zeeland in de regio en haar onderwijs- en onderzoek-infrastructuur gelegd worden. De koppeling met het HBO en de Open Universiteit als centra voor praktisch gericht onderzoek is hierbij van belang".

De stichting heeft volgens de statuten tot doel:

- a. het onderzoekspotentieel van universiteiten en hoger onderwijsinstellingen toegankelijk te maken voor groepen of organisaties in de provincie Zeeland die niet op andere wijze voor wetenschappelijke ondersteuning in aanmerking komende vragen kunnen laten beantwoorden;
- b. te bevorderen dat binnen onderwijs- en onderzoekprogramma's meer aandacht besteed wordt aan maatschappelijke vraagstukken.

Middelen om dit doel te bereiken zijn:

- a. het bemiddelen tussen vraagstellers en instellingen waar wetenschappelijk onderzoek wordt verricht;
- b. het opbouwen van structurele contacten, zowel met klantgroepen als met de aanbodzijde van onderzoek, te weten universitaire instellingen (inclusief Open Universiteit), andere onderzoeksinstellingen, en hoger onderwijsinstellingen in Zeeland, en het aangaan van een direct samenwerkingsverband met de Erasmus Universiteit te Rotterdam en de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

In het bestuur hebben vertegenwoordigers van alle genoemde instellingen zitting, zowel van klantgroepen als van de verschillende onderwijs- en onderzoeksinstellingen.

Het groene licht van het Ministerie betekende dat de Wetenschapswinkel Zeeland een feit was. Op 19 februari 1986 werd de Stichting Wetenschapswinkel Zeeland officieel opgericht. Met ingang van 1 mei van datzelfde jaar gingen twee vaste medewerkers aan de slag, in september aangevuld met een administratief medewerkster.

Een belangrijke stap vormde de vestiging van de Wetenschapswinkel in de Zeeuwse bibliotheek in Middelburg, die mogelijk gemaakt werd door medewerking van de Gemeente Middelburg en de Provincie Zeeland. De nieuwe Zeeuwse bibliotheek is opgezet als een multifunctioneel centrum voor kennis- en informatietransfer naar de Zeeuwse bevolking. Veel aandacht is daarbij besteed aan de toegankelijkheid. Een betere huisvesting kan de Wetenschapswinkel zich niet wensen! In samenwerking met de Zeeuwse bibliotheek wordt een bemiddelingscentrum ontwikkeld voor de behandeling van encyclopedische vragen.

Na twee jaar zal een evaluatie van de werkzaamheden plaatsvinden door het Ministerie. Zoals gezegd ligt daarbij de nadruk op de mate waarin de Wetenschapswinkel in staat is gebleken zich een plaats te verwerven in de Zeeuwse samenleving en daarin een effectieve bemiddelingspraktijk op te bouwen. Wanneer deze evaluatie voor de Wetenschapswinkel positief is zal nog eens voor maximaal twee jaar een subsidie worden toegekend. Na die periode wordt de Wetenschapswinkel geacht in staat te zijn uit andere bronnen middelen te verwerven om de continuïteit te garanderen.

Tot besluit

De ontwikkeling van IMGO naar Wetenschapswinkel Zeeland heeft lang geduurd en de stappen waren inderdaad soms erg klein. Desondanks heeft Zeeland nu een wetenschapswinkel en blijkt uit het functioneren in het eerste jaar dat er gebruik van gemaakt wordt en dat in toenemende mate (4). Lessen uit het verleden zijn er volop getrokken. Dat was mogelijk omdat er een grote continuïteit zat in de deelname van vrijwilligers aan het initiatief. Kwaliteit en grondigheid zijn het uitgangspunt geweest de afgelopen jaren. Dit kenmerkte zowel de uitvoering van de projecten als de publiciteit en de contacten met de provinciale en landelijke politiek. Daarmee is een unieke wetenschapswinkel ontstaan: een winkel die samenwerkt met verschillende univer-

siteiten en de Zeeuwse Hogeschool, maar bestuurd wordt door een zelfstandige Stichting, waarvan het bestuur zelf voor een belangrijk deel uit vertegenwoordigers van klantgroepen bestaat. Het is de eerste wetenschapswinkel die samenwerking met het HBO in de organisatiestructuur en statuten heeft vastgelegd. Een wetenschapswinkel waarin het IMGO-profiel nog duidelijk te herkennen is; een intermediair tussen wetenschap en samenleving. Die functie hoopt de wetenschapswinkel in Zeeland de komende jaren te vervullen.

De ervaring heeft echter geleerd, dat het zeker niet vanzelf zal gaan. De ontwikkelingen op de universiteiten en hogescholen, waar inmiddels overal wetenschapswinkels functioneren, zijn niet altijd even bemoedigend. Bezuinigingen en rendementsverbetering zijn instrument en norm tegelijk.

Wetenschapswinkels dragen, behalve aan hun 'eigen' doelstellingen, bij aan het imago van 'de universiteit'. Inmiddels blijkt ook bij de samenleving de oriëntatie op het bedrijfsleven toch beter te scoren, dat mag geld kosten! Ook binnen de universiteit scoort dit criterium uitstekend en niet alleen onder druk van het ministerie. Opbouw, integratie en afbraak gaan hand in hand; de uitdaging blijft!

Literatuur

- IMGO Regionale Ontwikkeling Middelburg, Jaarverslagen; brochures en diverse andere publicaties; statuten d.d. 4 sept. 1980.
- IMGO Regionale Ontwikkeling, Landelijk Energie Komitee en Arbeid & Milieu, *Argumenten Genoeg*. Hierin zijn de 25 lezingen van het congres 'Kernenergie ontmanteld' opgenomen, Middelburg, 1983.
- Stichting Rijn Schelde Instituut, Middelburg, jaarverslagen 1977-1980.
- Ministerie van Wetenschapsbeleid, *Nota Wetenschapsbeleid*, Den Haag, 1974.
- "IMGO's een stap vooruit", rapport inzake het (toekomstig) functioneren van Instituten van Maatschappelijk Gericht Onderzoek. Voorlichtingsdienst Wetenschapsbeleid, Den Haag, 1982.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 'Gravenhage augustus 1983, *De toegankelijkheid van het wetenschappelijk potentieel voor kansarmen*.
- *Rijksbegroting 1984*, Verslag van een mondeling overleg, 28 februari 1984, Tweede Kamer 1983 - 1984, 18100 hoofdstuk VIII, nr. 92.
- *Handelingen van de Tweede Kamer*, vergaderjaar 1984 - 1985, 1040 aanhangsel 2055.
- Wetenschapswinkel Zeeland Middelburg; Statuten d.d. 19 februari 1986; Oprichtingsnota november 1985; Folder november 1986.

Noten

1. Belangrijke deskundigen uit de hele wereld waren aanwezig en trachtten in een, voor iedereen begrijpelijke taal de meest recente wetenschappelijke inzichten te vertalen naar de Nederlandse situatie. Van het congres verscheen enige tijd later een bundel (*Argumenten genoeg*), waarin alle bijdragen in het Nederlands vertaald zijn opgenomen en van commentaar voorzien. Ook op die manier probeerde het IMGO-Regionale Ontwikkeling met de beperkte beschikbare middelen te werken aan haar doelstelling:

"kennistransfer naar groepen in de samenleving die anders nogal eens overgeslagen worden".

2. Voor 1980 werd in de tekorten van het IMGO Regionale Ontwikkeling voorzien door een eenmalige subsidie van de Stichting Steunfonds Maatschappijhervorming. In de periode daarna werd in de financiële tekorten bijgedragen door de grotere klantgroepen en door sympathiserende instellingen, en werden soms geringe inkomsten verkregen uit subsidies op concrete projecten. De belangrijkste middelen kwamen echter met name vanuit de belangeloze inzet van vele vrijwilligers uit het land die op creatieve wijze steeds low-budget oplossingen wisten te vinden voor het bemiddelingswerk van het IMGO team in die periode en tenslotte door de grote steun van het RSI dat al die jaren zijn faciliteiten beschikbaar stelde.
3. Een verzoek tot een overbruggingssubsidie van IMGO-ROEM in afwachting van de landelijke ontwikkelingen werd in 1982 door de provincie afgewezen. Dit bracht het IMGO enigzins in moeilijkheden omdat het niet meer mogelijk was de reiskosten van de vrijwilligers te betalen. De vergaderfrequentie van het team werd teruggebracht en er werd gekozen voor bemiddeling van die vragen die op het kruispunt lagen van thema en winkelfunctie, dat wil zeggen vragen op het gebied van regionale ontwikkeling in samenhang met energievoorziening en milieu vanuit Zeeland. In het jaarverslag 1981: "De groeiende bekendheid van het IMGO-Regionale Ontwikkeling in Zeeland en daarbuiten heeft in 1981 een sterke toename van het aantal vragen tot gevolg gehad: in 1979 werden 9 projecten afgesloten, in 1980 10, terwijl in 1981 14 projecten werden afgesloten. Aan het eind van 1980 waren 10 projecten in behandeling. Aan het eind van 1981 waren dit er 16, terwijl er 6 projecten in de zogenaamde 'wachtkamer' zaten. Die 'wachtkamer' karakteriseert de situatie: volop vragen van groepen in de Zeeuwse samenleving, gebrek aan menskracht en middelen om die vragen in behandeling te nemen".
4. Het kalenderjaar 1986 is afgesloten met 11 projecten, waarvan een aantal in bemiddeling zijn en enkele zijn afgerond.

Van universiteit voor 'Kleine Luyden' tot universiteit voor niet-draagkrachtige groepen?

Cees Blomberg

In het kader van een beschouwing over het wetenschapswinkelwerk aan de Vrije Universiteit is het interessant om de geschiedenis na te gaan van het ontstaan van deze universiteit, nu meer dan honderd jaar geleden.

Daarin is herhaaldelijk sprake van de taak, die een instelling voor universitair onderwijs zou kunnen en ook zou moeten vervullen in de betoning van dienstbaarheid jegens de minder hooggeplaatsten in onze samenleving, *de kleine luyden* van Abraham Kuiper.

Voor dr. Abraham Kuiper, zoals bekend één der oprichters van de Vrije Universiteit, zou dit een geliefkoosde term geweest zijn ter aanduiding van de maatschappelijk en geestelijk eenvoudigen.

Zonder de parallel tussen de ideeën achter de oprichting van de Vrije Universiteit in 1880 en de oprichting van de Wetenschapswinkel in 1982 aan deze universiteit tot in het absurde te willen doortrekken, kan toch gewezen worden op enige gelijkens in gedachtengang en doelstelling.

Ik verwijs echter eerst naar een stelling die in mei 1975 ten gehore werd gebracht bij onze zuster-universiteit, de Katholieke Universiteit Nijmegen, bij de viering van haar tiende lustrum (1). De KUN werd destijds eveneens opgericht voor de bevordering van de emancipatie van een toen minder bedeed volksdeel in ons land, het katholieke volksdeel.

Eén der uitgenodigde sprekers was de Noorse filosoof Arne Naess, die in zijn rede - die de naam droeg *The Case against Science* - dertien grieven opsomde tegen de wetenschap: "(...) scientific enterprise, at least as it functions now, does not serve the people. I would say", zo voegt hij er aan toe: "does not serve the underprivileged. Nationally it serves the exploiters and internationally it exploits the Third World." (2).

"The people", het volk, "the underprivileged", in Vrije Universiteits-kringen zou daar licht de term *de kleine luyden* zijn te hanteren.

De tijd waarin dat tiende lustrum van de Katholieke Universiteit Nijmegen werd gevierd - een kleine honderd jaar na de tumultueuse onderwijs-politiek-vernieuwend ideeën van dr. Abraham Kuiper en zijn geestgenoten - was in de periode waarin de universitaire opstandigheid in de Westerse wereld nog op zijn hevigst voelbaar was. Een periode, die spoedig zou worden gevolgd door een waarin de 'no-nonsense' politiek, ook op onderwijskundig gebied, de boventoon zou voeren.

Toen het stof uit de roerige zeventiger jaren was neergedwarreld, bleek dat dienstbaarheid aan de maatschappij zich vast had genesteld in de gevoelens en meningen van het publiek, de overheid inclusief,

als behorend tot de taken van de instellingen voor wetenschappelijk onderwijs.

Dat kwam ook tot uiting in Artikel 2, lid 2 WWO:

" De universiteiten beogen in ieder geval, naast het geven van onderwijs, de beoefening van de wetenschap. Zij bevorderen de overdracht van kennis, door de beoefening van de wetenschap verkregen, ten behoeve van de maatschappij. Zij schenken mede aandacht aan de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef."

Vooruitlopend op deze wettelijke verplichting tot kennisoverdracht werden aan het einde der jaren zeventig aan talloze universiteiten in Nederland wetenschapswinkels opgericht.

Ook aan de Vrije Universiteit, onder andere aan de Subfaculteit Scheikunde. Geïnteresseerde en actieve studenten zorgden voor overdracht van wetenschappelijke kennis naar die lagen der bevolking, die niet zo licht aan die kennis konden komen. In de archieven van de huidige Chemie-winkel aan de Vrije Universiteit getuigen notulen van vergaderingen in 1977 van die activiteiten. Ook een rapport, vermoedelijk daterend uit het begin van 1978, getiteld *Een milieu-antwoord op de plannen voor het Hoechst Chloor-Trio in het Sloe-gebied*, waarin met dank de medewerking wordt vermeld van de Chemie-winkel aan de Vrije Universiteit, getuigt van deze vroegtijdige activiteiten.

Doel van het werk der wetenschapswinkels was het leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling en bevordering van de emancipatie van bepaalde groepen mensen in de samenleving en bevordering van de mondigheid der samenleving. Kenden we die kreten al niet uit onze eigen geschiedenis van de Vrije Universiteit?

Toegegeven, de *kleine luyden* van Kuiper en de zijnen zijn moeilijk herkenbaar in de klantgroepen van de huidige wetenschapswinkel, maar zo is ook de Vrije Universiteit van nu onherkenbaar in de Vrije Universiteit van 106 jaar geleden.

Van werken met dubbeltsjes en kwartjes voor haar instandhouding is allang geen sprake meer, van een overwegend 'gereformeerd' bolwerk al evenmin; ja zelfs is de Vrije Universiteit geen overwegend protestants-christelijke universiteit meer, gemeten naar de godsdienstige beleving van haar studentenpopulatie. De Vrije Universiteit is een heel gewone, regionale, universiteit geworden en wil dat ook zijn. Maar hoe gewoon de Vrije Universiteit ook moge zijn geworden, het blijft een universiteit met een eigen - bijzondere - signatuur.

Haar *kleine luyden* van weleer moeten dan ook openlijk ingeruild worden voor de 'minst bevoorrechten' van het ogenblik. Het bijzondere karakter werd zo'n honderd jaar geleden wel heel anders uitgewerkt dan de winkel nu voorstaat. Het bijzondere van zo'n honderd jaar geleden had een sterk elitair karakter: de Vrije Universiteit zelf maakte wel uit wat voor de *kleine luyden* nodig, dienstig, goed was. Inspraak, directe pottenkijkerij door deze *kleine luyden* in de universitaire keuken was er niet bij toen. Ondenkbaar in de huidige maatschappelijke structuur. Zo citeren we Chris Boers (3): "Een belangrijk probleem voor democratisering volgens het inspraakmodel is kennelijk dat er aan de kant van burgers, boeren, arbeiders, wijk- en regiobewoners veel minder deskundigheid is dan aan de 'andere kant van de tafel'. Welnu, zeggen de kritische wetenschapsmensen die volgens het winkelmodel werken: laten wij daarom aan zulke groepen kennis leveren".

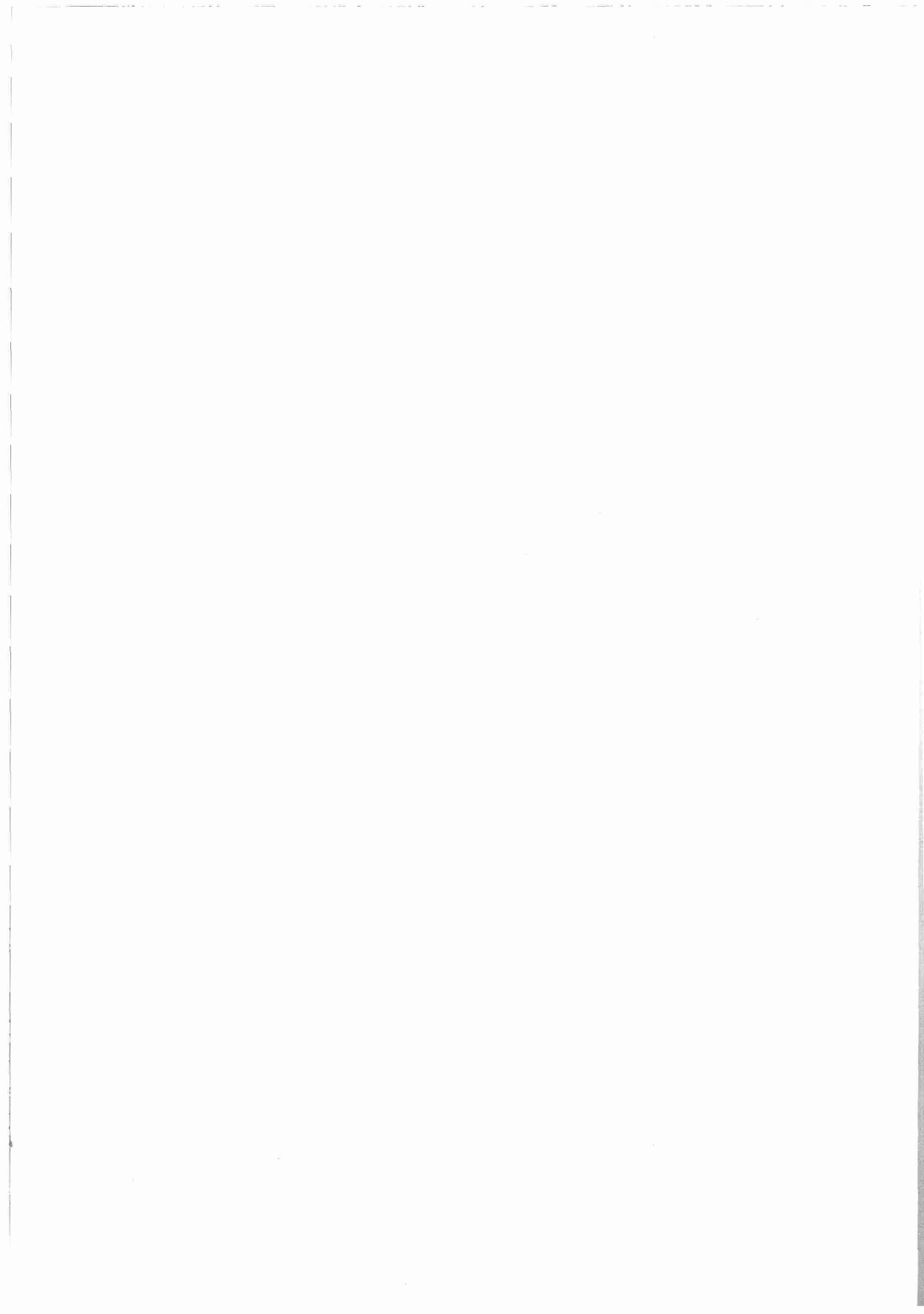
En zo komen we, meer dan honderd jaar nadat de Vrije Universiteit in het leven werd geroepen, terug bij af: de Vrije Universiteit voor *de kleine luyden* van de maatschappij van vandaag, de onderliggers in de samenleving over wie de stoomwals van de technocratie rolt. Het zou geheel in de traditie van de Vrije Universiteit zijn als het 'winkel-werk' hier tot grote bloei kwam, ditmaal door de inzet van de wetenschappers in dit instituut.

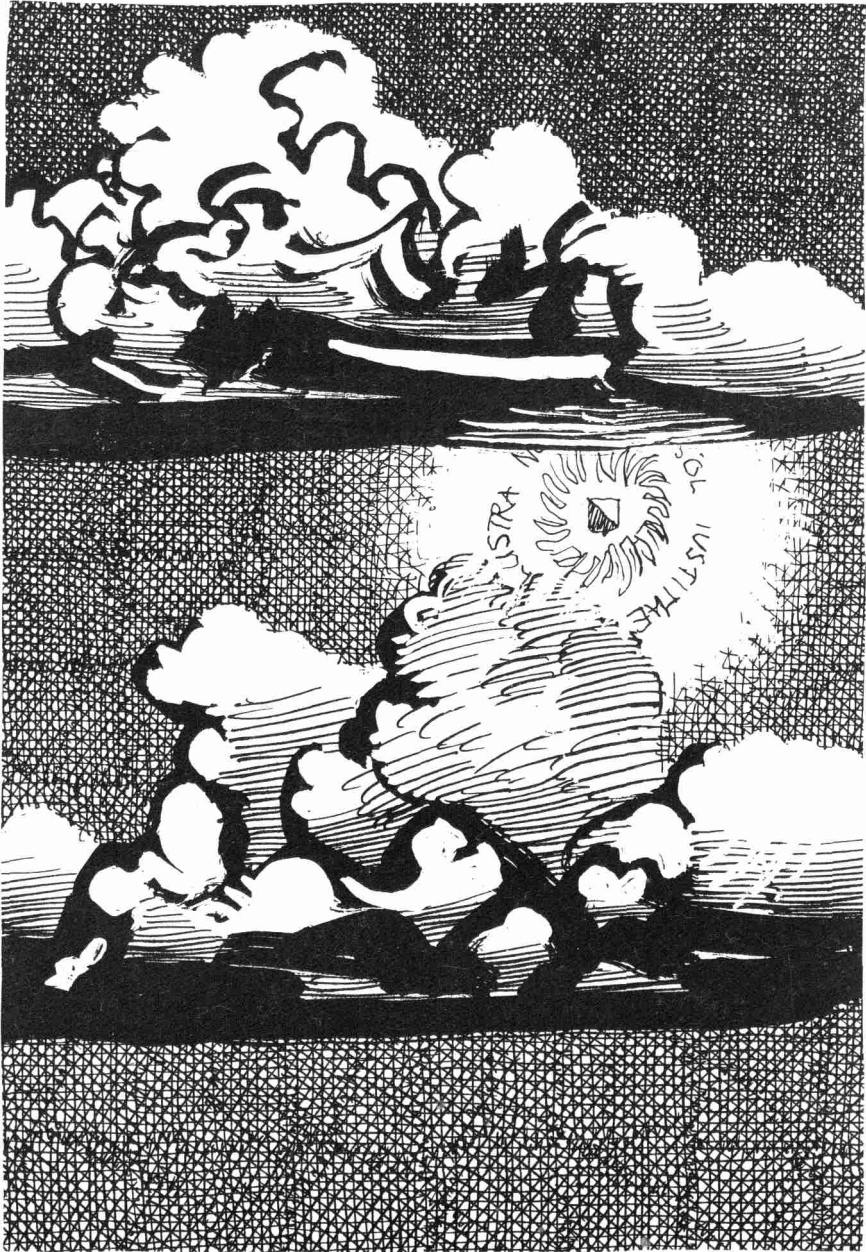
Noten

1. Ter gelegenheid van dat tiende lustrum werd een congres belegd dat als titel droeg: 'Wetenschap tussen cultuur en tegen-cultuur'.
2. In: C.I. Dessaur (red.), *Science between culture and counter-culture*, Nijmegen, 1975, p. 36.
3. Chris Boers, *Wetenschap, techniek en samenleving. Bouwstenen voor een kritische wetenschapstheorie*, Meppel, 1981.

3 De invloed van ontwikkelingen buiten de Wetenschapswinkels

Achter de wolken.

Wat kunnen wetenschapswinkels doen met modieuze bestuurlijke trends?

Lex Heerma van Voss

Duistere wolken pakken zich samen boven de wetenschapswinkels. De economische crisis leidt tot bezuinigingen op de universiteiten, waardoor jonge activiteiten als de wetenschapswinkels in gevaar komen, en tot een drang naar werken voor het bedrijfsleven in plaats van voor onderliggende groepen. De studenten zijn niet meer geïnteresseerd in politiek, alleen nog maar in het zich zo snel mogelijk verwerven van een kwalificatie voor de krappe arbeidsmarkt. Wetenschappers hebben te veel energie nodig om voldoende te publiceren om hun plaats te behouden. En zo kunnen wel nog wel even doorgaan. Ongetwijfeld waar, maar dat weerbericht is zolang ik aan de universiteit meeloop - iets langer dan de wetenschapswinkels - nog niet veranderd. Ik heb het vermoeden dat we wel gewend zijn aan die donkere wolken, en concentreer me dus hier maar eens op de lichtpuntes.

Zijn er voor de wetenschapswinkels dan zonnige kanten aan de maatschappelijke ontwikkeling? Ik wil in ieder geval niet suggereren dat er geen schaduwzijden zijn. De druk waaronder de universiteiten staan drijft sommige wetenschappers, onder aanvoering van coryfeeën als de Utrechtse farmacoloog prof. dr. D. de Wied, terug de ivoren toren in. Dat is nodig, aldus De Wied, want deze tere bouwsels bieden "bescherming tegen te grote invloed van buitenaf. Die veroorzaakt onrust die schadelijk is voor de continuïteit en de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek" (1).

In het aantal studenten dat ze aantrekken (2), in hun werk- en leerrelaties en in hun bestuursstructuur zijn de universiteiten, vergeleken met de periode vóór pakweg 1968, sterk gedemocratiseerd. Toegegeven, de bestuurlijke democratisering van de universiteit, ooit voedingsbodem voor de wetenschapswinkels, kan inhoudelijk uitgehold en vervolgens ook formeel ontmanteld worden. Maar de toegenomen instroom in het hoger onderwijs is niet meer te keren, en gezien de consequenties die dat voor de economie zou hebben, wil ook niemand dat. Integendeel, alle scenario's van planners voorspellen in de toekomst nog een sterke toename van de vraag naar hoger onderwijs. Wie de oude universiteit terug wil hebben, werpt zich daarom op een te scheppen onderscheid tussen massa-universiteiten, die de stroom studenten op zullen vangen, en elite-universiteiten, waar het belangrijke onderzoek zal gebeuren. De bestaande universiteit, voorzien van een autoritair bestuursstelsel anno 1950, kan aldus aangeboden worden als de ideale elite-universiteit voor het jaar 2000 (3). De Wied en de zijnen willen uiteraard de toelating tot die elite-universiteit beperken tot "slechts een deel van de eerste-fasestudenten, na selectie op kwaliteit".

Een overheid die aanstuurt op een duidelijker profilering van de verschillende universiteiten, die na vele jaren weer overleg voert met het bedrijfsleven over de aan de universiteiten toe te bedelen rol, die overheid lijkt zich probleemloos te voegen naar de wensen van de aanvoerders van deze terugtocht.

Een klassieke reactie van 'links' op dergelijke verschijnselen is het ontwikkelen van een analyse die zich richt op de onderlinge relaties van reactionaire complexen. Dat is handig voor de dag dat de zon eindelijk doorbreekt. Hoewel in het afgelopen jaar de studenten van Charleroi tot Sjanghai in opstand zijn gekomen, en het dus niet uit te sluiten is dat dit jaar ook de Nederlandse studenten iets van zich zullen laten horen, lijkt het me echter toch te verwachten dat het bewolkte weer nog even zal aanhouden.

Wetenschapswinkels hebben overigens al tien jaar gebloeid in de schaduw. Het zijn in feite reformistische instellingen, die binnen de kaders van het bestaande opkomen voor onderliggende groepen, hoezeer ook sommige winkeliers hun activiteiten verrichten om revolutionaire doelen te dienen. Ze hebben er belang bij om in het aanhoudende schaduwklimaat de straaltjes zon te zoeken die de bloei verder kunnen stimuleren.

In het onderstaande probeer ik zonnescijjn te zien in trends die de universiteiten op het moment ondergaan. Het vaststellen wat een maatschappelijke trend is, is altijd een hachelijke zaak. Om niet geheel op mijn eigen vingertoppen of duim aangewezen te zijn, heb ik gebruik gemaakt van een opsomming die het resultaat is van een bijeenkomst over strategische planning, georganiseerd door het College van Bestuur van de Utrechtse universiteit. Daaruit is hier een tiental trends gekozen, dat mogelijkheden lijkt te bieden voor wetenschapswinkels. Het is waarschijnlijk onnodig op te merken, dat de opsomming nog veel meer trends bevatte, deels sterk beïnvloed door de hoopvolle verwachting van de aanwezigen, deels onderling tegenstrijdig (4).

1. Een eerste, zij het niet nieuwe, trend is de drang tot interdisciplinariteit. Al jarenlang verkondigen de overheid en universitaire beleidsmakers dat er meer onderzoek en onderwijs moet plaatsvinden op de grensgebieden van disciplines. Officieel is meestal de overweging dat de indeling in disciplines een betrekkelijk toevallige is, en dat activiteiten op de grensvlakken in de verdrukking dreigen te komen omdat faculteit X denkt dat faculteit Y het wel zal doen, of in ieder geval geen zin heeft om voor een activiteit te betalen waarvan ook faculteit Y zal profiteren. Ik vermoed dat er achter deze voorkeur vaak ook nog het idee schuilt dat er juist op de grensgebieden van disciplines inhoudelijk interessante ontwikkelingen plaats vinden. Als dat idee inderdaad veel aangehangen wordt, dan wordt het weinig uitgesproken, wellicht omdat het aantonen ervan niet zo gemakkelijk is, gegeven de weinig ontwikkelde cartografie van disciplines. De trend van interdisciplinariteit biedt de wetenschapswinkels mogelijkheden, omdat de winkels vertrouwd zijn met de gedachte dat niet alle maatschappelijke vragen netjes passen in de bestekken van disciplines. Deze voorsprong van wetenschapswinkels verdient dan ook verdere ontwikkeling.

2. Naarmate de 'maatschappij', in de vorm van de overheid, zich meer met de universiteiten gaat bemoeien, naarmate de concurrentie tussen universiteiten om het schaarse onderzoeksgeld en de schaarse studenten toeneemt, krijgen de universiteiten er behoefte aan zich te bewijzen. Als de universiteiten moeten laten zien wat ze kunnen, dan wordt het pas echt een probleem dat de aanwezige expertise voor de buitenwereld onzichtbaar en onvindbaar is. Als ze aangewezen zijn op steun van de regionale politiek of het regionale actiewezen om niet opgeheven te worden, dan maken de universiteiten zich wel druk om hun contacten. Het zal duidelijk zijn dat de wetenschapswinkels in die benarde omstandigheden voor de universiteiten van levensbelang zijn.

Concurreren, of ten minste hun plaats bepalen, moeten de universiteiten niet alleen tegenover elkaar, maar ook tegenover andere instellingen. Het duidelijkst is dat tegenover het HBO voor wat betreft het onderwijs en tegenover de extra-universitaire onderzoeksinstituten en de research-laboratoria van het bedrijfsleven voor wat betreft het onderzoek. Het hoger beroepsonderwijs is - althans in principe - een concurrent voor de stroom van studenten. De universiteiten gaan steeds meer HBO-achtig onderwijs geven, en sluiten daarnaast samenwerkingsovereenkomsten met HBO-scholen. Dat de kloof tussen universitair en hoger beroepsonderwijs overbrugd wordt, valt alleen maar toe te juichen. Beide zijden van de kloof kunnen veel van elkaar leren. Dat geldt ongetwijfeld ook voor de wetenschapswinkels en hun klanten. Wordt het niet hard tijd voor de winkels om hun werkerrein ook tot het HBO uit te strekken?

Iets dergelijks geldt voor de onderzoek-concurrenten. Het lijkt me niet erg waarschijnlijk dat de winkelklanten vaak terecht zullen kunnen bij de laboratoria van het bedrijfsleven. In sommige van de onderzoeksinstituten die de overheid buiten de universiteiten financiert, gebeurt echter ook onderzoek dat van belang kan zijn voor klanten, of er zou zulk onderzoek kunnen gebeuren.

3. De toegenomen dwang tot presteren is op het eerste oog een nadeel voor wetenschapswinkels. Een deel van de beantwoording van vragen vond plaats door wetenschappers naast hun reguliere taken. Drukken die taken meer op een eindige hoeveelheid werktijd, dan komen de winkelvragen in het gedrang. Dit nadeel zou echter wel eens een vermomd voordeel kunnen zijn. Het dwingt de winkels namelijk om de beantwoording van vragen meer onder te brengen in het reguliere werk. Daarmee wordt de status van het beantwoorden van winkelvragen verhoogd en kunnen hogere eisen aan antwoorden (en aan de formulering van vragen) gesteld worden. Als het beantwoorden van vragen werkelijk door de wetenschappers als reguliere taak aanvaard wordt, zal het aantal vragen waarvoor een succesvolle bemiddeling mogelijk is, zelfs toenemen.
4. De overheid claimt dat zij zich uit de universitaire beleidsvorming aan het terugtrekken is. In werkelijkheid wordt de bemoeienis van het Ministerie van Onderwijs met het universitaire beleid steeds groter. De met de mond beleden deregulering uit zich vooral in het overlaten aan Colleges van Bestuur van zaken die voorheen wel door het ministerie bekrachtigd moesten worden, maar waarop de feitelijke greep van het Ministerie gering

was en relatief kostbaar in termen van geïnvesteerde ambtelijke tijd. Wel verandert het gereedschap dat de Minister hanteert. Steeds meer stuurt de Minister het zo, dat hij de universiteiten met wortel of zweep ertoe brengt om in te stemmen met de door hem gewenste maatregelen. Tegenover het parlement bevrijdt hij daarmee zijn toch al weinig gebonden handen, want de autonome universiteiten zijn vrij om hun beleid te bepalen en hebben de bekritiseerde maatregelen zelf gewild.

De meeste wetenschapswinkeliers zullen uiterst wantrouwig staan tegenover de interventies van bovenaf, of ze nu van Minister of College van Bestuur komen. Gelijk hebben ze. Maar dat betekent niet dat die interventies alleen maar verslechteringen brengen voor de winkels. De Nederlandse overheid heeft, sinds Trip bewindspersoon voor Wetenschapsbeleid was, onafgebroken uitgesproken dat zij vóór wetenschapswinkels was. Die voorkeur heeft zelfs geleid tot het ter beschikking stellen van geld, zij het mondjesmaat. Iets dergelijks geldt in verschillende universiteiten voor het College van Bestuur of de Universiteitsraad.

5. Een andere, en met meer kracht nagestreefde, overheidsprioriteit is de nadruk op toepassingsgericht onderzoek. Ook die is in het voordeel van de winkels, in ieder geval in die faculteiten waar traditioneel weinig aandacht was voor de toepasbaarheid van onderzoeksresultaten. Nog steeds zijn er delen van de universiteit waar het als een principiële fout van onderzoek gezien wordt als het nut zou hebben. De opkomst van winkelonderzoek daar kan gesteund worden door de wens om onderzoek meer op mogelijke toepassingen te richten. Het is al winst als het normaal wordt gevonden dat er iemand op de resultaten van onderzoek wacht, zodat de onderzoekers eraan wennen dat er begrijpelijk, op tijd en over de oorspronkelijke vraag gerapporteerd moet worden.
6. Iets dergelijks geldt voor de toenemende mate waarin de universiteiten en universitaire onderdelen zelf eigen inkomsten moeten verwerven. De universiteiten willen graag zo onafhankelijk mogelijk worden van het Ministerie van O & W. Universiteiten en faculteiten krijgen kortingen opgelegd met de mededeling dat ze dat maar moeten beschouwen als een stimulans om ergens anders geld te vinden. Dat stimuleert niet alleen, zoals onder 5 genoemd is, een grotere klantgerichtheid. Winkels kunnen daar ook directer gebruik van maken omdat winkelonderzoek vaak op terreinen ligt waarop in de toekomst wellicht ook betaald onderzoek gedaan zal worden, en omdat winkelklanten niet altijd klanten zonder koopkracht behoeven te blijven.
7. De universiteiten, zo vindt het Ministerie, moeten zich maar onderling profileren. Een aantal van de andere trends leidt daar overigens vanzelf al toe. Deze ontwikkeling is natuurlijk niet zonder risico's voor de wetenschapswinkels. Als een instelling zich wil ontwikkelen tot een elite-onderzoekersuniversiteit, wordt de plaats van een wetenschapswinkel aan die instelling daar niet zonder meer beter van. Maar zowel een oriëntatie op een regio, als op bepaalde wetenschappelijke velden, als op beroepsvoorbereiding biedt goede mogelijkheden voor een winkel. Wel zal een winkel zich bij dit alles uiteraard moeten afvragen in hoeverre men zich met de eigen universiteit wil identificeren en waar de grenzen liggen tussen het eigen werk en het bekendmaken van onderzoeksresultaten uit overwegingen van public relations.

8. De werkloosheid waarmee afgestudeerden bedreigd worden, zal wel niemand als een voordeel zien. Zij leidt er echter wel toe dat er meer aandacht ontstaat voor de vraag wat studenten eigenlijk met hun studie in de praktijk aankunnen. Een klimaat waarin die vraag belangrijk is, is natuurlijk gunstig voor wetenschapswinkels. Winkels zouden ernaar moeten streven betrokken te raken bij het verdelen van stages. Ze kunnen een rol spelen bij het opzetten van meer op de maatschappij gerichte programma's. Steeds vaker zal de beroepspraktijk een internationaal karakter dragen, en ook stages en andere praktijkonderdelen zullen daarop steeds meer gaan voorbereiden. Betekent dat ook een vergroting van de actieradius van de winkels?
9. In sommige faculteiten is de dreigende baanloosheid van afgestudeerden aanleiding om studenten de keuze te geven uit een veel breder pakket van studieonderdelen dan gebruikelijk was, zodat die studenten tenminste zelf kunnen beslissen met welk arsenaal ze een eigen baan willen veroveren. Deze trend impliceert een grotere keuzevrijheid van studenten, die daarmee dus ook gemakkelijker iets voor een winkel kunnen doen. De oriëntatie op de maatschappij zal daarbij een stimulans kunnen zijn. Door de grotere keuzevrijheid zullen studie-adviseurs belangrijker worden, zodat het voor de winkels zaak is om zich van goede contacten met die adviseurs te verzekeren. Zij zouden tenminste inzicht moeten hebben in het soort activiteiten waaraan studenten via de winkels kunnen meedoen. De situatie brengt ook de mogelijkheid van een nieuwe uitdaging voor wetenschapswinkels met zich mee. Tot nu toe werven winkels vooral onder studenten die om maatschappelijk-politieke redenen gemotiveerd zijn om winkelvragen te beantwoorden. De winkels zouden er voor moeten zorgen dat het onderwijs dat studenten via de winkelactiviteiten ontvangen zo goed is, dat er ook studenten zijn die alleen daarom voor de winkel kiezen, en zo met het winkelwerk in contact komen.
10. Een laatste trend is decentralisatie en deregulering. Het ministerie en het centrale niveau van de instellingen zouden bij vlagen graag direct ingrijpen in onderwijs en onderzoek, maar ze missen daar de deskundigheid voor. Het onderwijs en onderzoek is veel te gevarieerd, te veranderlijk, en aan te verschillende impulsen onderhevig om van centraal niveau gestuurd te worden. Wetenschapswinkels behoren tot de organisaties die ingrijpen in de ontwikkeling van onderzoek en onderwijs, maar die door hun aard voor het centrale niveau begrijpelijk zijn. Via wetenschapswinkels denken centrale niveau's de ontwikkelingen in faculteiten mede te kunnen sturen, zonder dat zij vakkennis hoeven te hebben of direct in te grijpen. Het ligt voor het centrale niveau voor de hand om de spanning tussen de vereiste decentralisatie en de voor profilering etc. vereiste centrale sturing, met dergelijke middelen te lijf te gaan. Wetenschapswinkels huldigen doorgaans het 'small is beautiful' en zullen eerder een faculteit een te grote eenheid vinden dan een te kleine, als het gaat om democratische besluitvorming. De trend van decentralisatie biedt de wetenschapswinkels echter een mooie kans om als vakinhoudelijke, maar faculteit overstijgende organisatie een grotere rol te vervullen bij het bepalen van onderwijs- en onderzoeksbeleid.

Tot slot

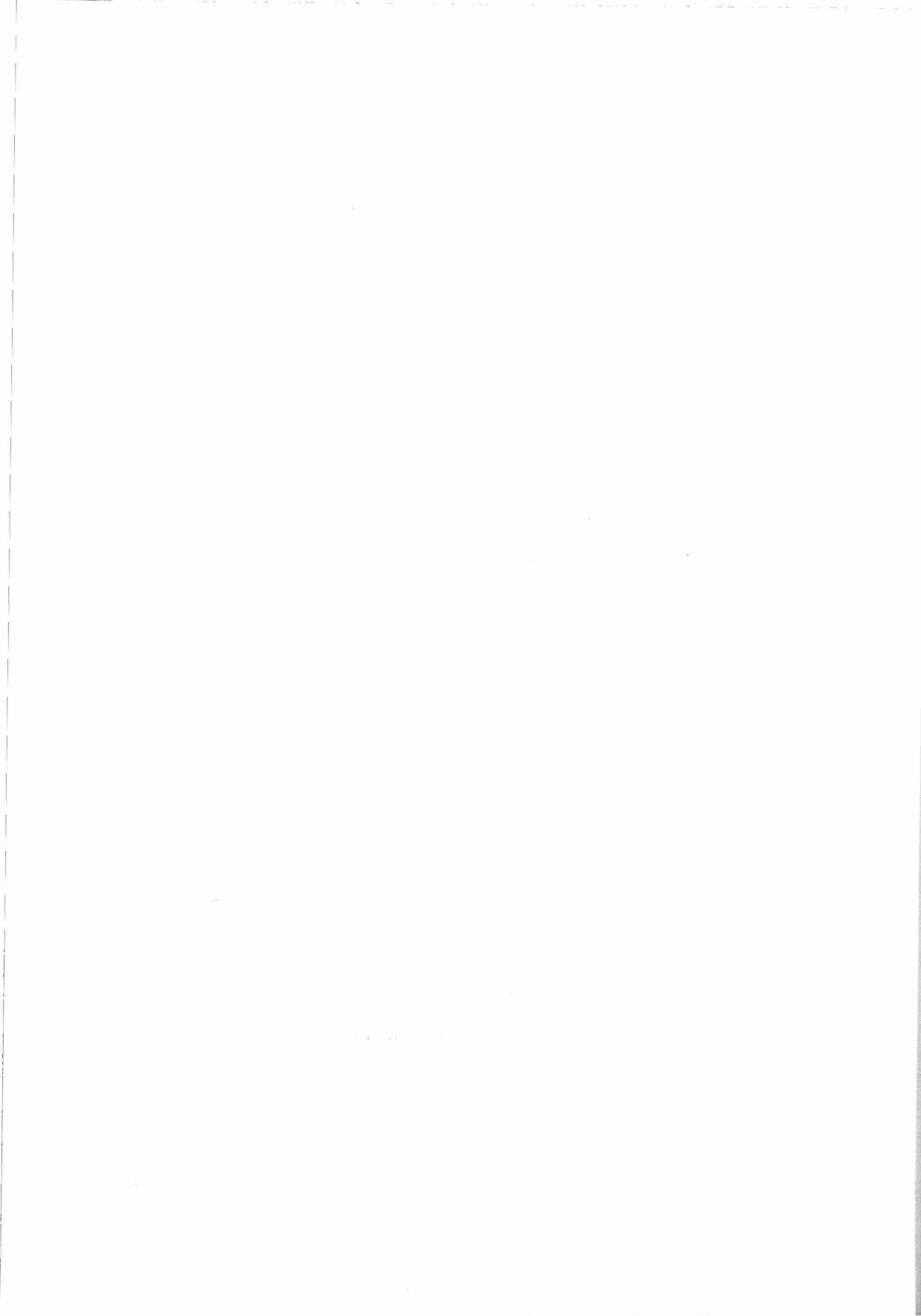
Veel van de vriendelijkheid van de overheid tegenover winkels is, behalve uit het krediet van de winkels bij publiek en parlement, te verklaren uit de wens hoe dan ook de gerichtheid van de universiteiten op de maatschappij te vergroten. De overheid kan niet rechtstreeks onderzoek op maatschappelijke vraag richten, maar wel de winkels stimuleren. Van die steun, zo is de teneur van dit verhaal, moeten de wetenschapswinkels macchiavellistisch gebruik maken voor hun eigen doeleinden. Als de winkels daartoe bereid zijn, dan schijnt in deze sombere tijden toch de zon niet slechts achter de wolken.

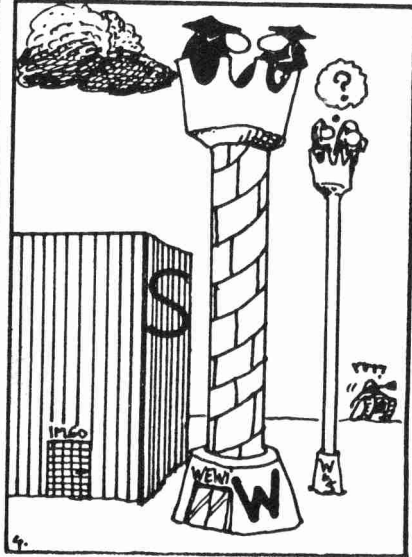
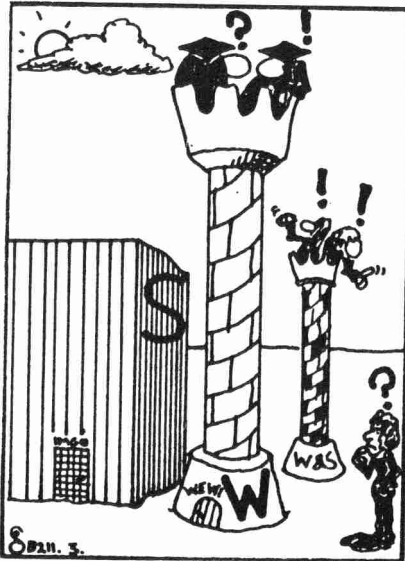
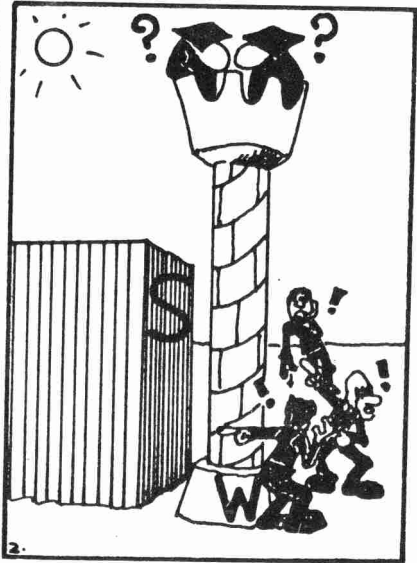
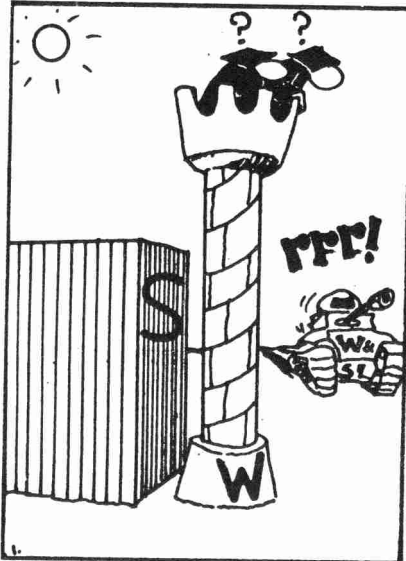
Noten

1. Geciteerd in *NRC/Handelsblad*, 27 mei 1986.
2. Maar niet in de verdeling van die studenten over de bevolkingsgroepen. Zie A.M.E. Vink, *Ontloken talent*. Amsterdam, Sociologisch Instituut UvA, 1986.
3. Mr. D.A.G.J. Schils, 'Universiteit 2000'. In: *Universiteit en Hogeschool*, 32 (1985-1986) no. 5, p.p. 235-247.
4. *Het wiebelend ei. Verslag van de startconferentie RUU 2001 gehouden op 3 oktober 1986 in congrescentrum Hoog Brabant te Utrecht*, Utrecht, 1986.

4 Relatie Wetenschapswinkels en onderzoek

Wetenschapswinkels en Wetenschap & Samenleving.

Henk Bodewitz

Een vierdelige cartoon uit het blad *W&S* 1982 no. 10 geeft prachtig aan voor welke problemen je komt te staan als je wilt schrijven over de relatie tussen wetenschapswinkels en Wetenschap en Samenleving (W&S). Ga maar na. In het eerste plaatje komt er een tank (sic!) aandenderen die W&S heet. Kracht, overrijdingsvermogen en eenheid kenmerken zo te zien W&S. Die tank, zo blijkt uit het tweede plaatje, bevat een soort linkse mobiele eenheid, die de ivoren toren wel even zal gaan slechten. Maar ach, zoals het zo vaak is gegaan in de geschiedenis van links, het militant vertoon is maar schijn. Linkse wetenschap toont haar ware gezicht in de onderlinge verdeeldheid. Sommigen wijzen op de S(amenleving) die veranderd moet worden, anderen wijzen op de W(etenschap); en nog weer anderen naar de plek waarop het eigen gelijk gebouwd moet worden: een ivoren toren voor W&S zelf.

Resultaat? De wetenschappelijke arbeiders hebben onderdeurtjes (wetenschapswinkels, IMGO's) aangebracht in Samenleving en Wetenschap, zijn daarachter verdwenen en nijver aan het werk gegaan. W&S heeft zijn eigen ivoren toren gebouwd. Die ziet er op zich mooi uit, maar de W&S-ers zijn zich inmiddels wel gaan gedragen als de professoren boven in de echte ivoren toren. Hun neuzen zijn dan ook aanzienlijk gegroeid. Het geheel wordt sceptisch bezien door de 'nieuwe' student uit de 80-er jaren. Een wolkje schuift voor de zon. Er is onweer op komst. Wat zal de student gaan doen: de onderdeurtjes verbreden of de W&S-toren slechten?

Het laatste plaatje geeft de (calvinistische) clou; de echte professoren zijn ontdaan van het ! en ?. Die zijn weer gewoon aan het werk. Hun geweten is gerust, want ze hebben de wetenschapswinkel-deur omgezet in een moderne volautomatische schuifpui. Maar de W&S-ers kennen hun kwade geweten en zien vol angst de nieuwe tank naderen.

Geven de cartoons een goed beeld van de werkelijkheid? Zoals gebruikelijk voor cartoons is het antwoord ja en nee. Maar niet zozeer omdat ze een overtrokken beeld van de werkelijkheid geven, maar omdat ze een statisch beeld geven van de verhoudingen en ontwikkelingen, en daardoor geen recht doen aan de dynamiek binnen W&S, gezocht en opgelegd. Hierdoor ontstaan te gemakkelijk onterechte vooroordelen. Daarom een poging de dynamiek in het denken over wetenschap en samenleving in relatie tot het ontstaan van wetenschapswinkels te schetsen.

De rol van W&S in het ontstaan van de wetenschapswinkels

Wetenschap en Samenleving zoals dat aan het einde van de 60-er en begin 70-er jaren opereerde in en rond wetenschappelijk Nederland, is een veelkleurig geheel. Het omvat 'W&S als beweging', een bonte verzameling kritische wetenschappers, verzameld rond democratisering

van de universiteiten, emancipatie, maatschappelijke strijd (Wetenschappers voor Vietnam, voeding en gezondheid etc.). Deels verenigd en uitgaand van de twee organisaties van kritische wetenschappers die we toen nog rijk waren, het Verbond van Wetenschappelijk Onderzoekers en de Bond van Wetenschappelijk Arbeiders (thans samen de Vereniging van Wetenschappelijk Werkers). De hele beweging heeft een gezamenlijk platform, het blad *Wetenschap en Samenleving*. Dit platform deelt ze met het andere deel van Wetenschap en Samenleving, het onderwijsveld, dat in de periode 1970-1975 vaste voet aan de grond krijgt binnen de universiteiten en hogescholen. Deze universitaire (onderwijs)poot zal ik nu in de rest van mijn verhaal aanduiden met W&S, en om de rol van dit W&S draait mijn verhaal.

W&S zat midden 70-er jaren, toen het op grote schaal werd ingevoerd, in de natuurwetenschappelijke programma's met de dubbele taak. Ze moest op basis van inhoudelijk nogal beperkte ideeën over wetenschapskritiek (wetenschapsfilosofie; marxistische studies) zowel een reflexief kader tot ontwikkeling brengen waarbinnen zinvolle kritiek op de gangbare wetenschap(spraktijk) kon worden geleverd, als een alternatieve wetenschap(spraktijk) opbouwen. En aangezien de inhoudelijke basis waarop gewerkt kon worden, nogal rudimentair was, werd gepoogd kritiek en alternatieven in één proces te realiseren. Daaruit resulteerde b.v. de voorkeur voor projectonderwijs. En dat lukte niet, en kon ook niet lukken, in een omgeving die allesbehalve ontvankelijk en welwillend gestemd was. Systemen die zich kenmerken door een sterke weerstand tegen veranderingen, kunnen alleen veranderd worden na grondige analyse (theorievorming) of door macht (politiek beleid).

In zekere zin kwamen voor W&S ideeën over wetenschapswinkels als een geschenk uit de hemel. Ze waren ontwikkeld binnen groepen kritische wetenschappers op basis van praktijkervaringen met werk voor vakbonden, milieugroepen, consumentengroepen. Binnen de BWA werden ze tot een uitgewerkt concept omgesmeed, waarmee men de boer op kan gaan. Zo was in Groningen eind 1975, toen ik daar net begon, een motie van de pro-wp fractie (progressief wetenschappelijk personeel) in de U-raad aangenomen waarin stond dat nagegaan moest worden in hoeverre het mogelijk en wenselijk was wetenschapswinkels op te richten. Nadat mede vanuit W&S uitvoering van die motie was bepleit, werd in 1978 een plan aangenomen waarin een vijftal winkels werd gestart. Bij die start waren veelal subfacultaire werkzame W&S-ers betrokken (chemie, biologie, farmacie). Daar waar geen W&S-ers waren (geneeskunde) kwam ook pas veel later een wetenschapswinkel. De wetenschapswinkel is binnen de universiteit dan ook een realistische en succesrijke uitlaatklep voor 'wetenschap en samenleving als beweging', in ruime mate ondersteund door de universitaire W&S-ers. In dit opzicht kloppen naar mijn idee de eerste twee plaatjes dan ook niet. Er was grote eenstemmigheid over de wenselijkheid een nieuwe toegang tot de universiteit te maken, hoe bescheiden ook. Verschil van mening ontstond hooguit over de vraag in hoeverre dit nu consequenties zou moeten hebben voor W&S zelf. Moest het en kon het de weg vrijmaken voor een eigen ontwikkeling van W&S? Of moest W&S blijven streven naar gelijktijdige ontwikkeling van een alternatieve praktijk van wetenschap? In het antwoord op die vraag zie je sinds het begin 80-er jaren aanzienlijke verschillen binnen W&S. Maar er is nog iets anders van belang, *Wetenschap en Samenleving* was geen tank. Het waren aardige, en niet kwaadaardige mensen, op de fiets. De hele beweging pro wetenschapswinkels had niets van het 'geweld' van de democratiseringsbeweging van voorheen. Deze betrekkelijke

zachtmoedigheid en de ijzersterke onderbouwing van de ideeën - de universiteiten waren in niet geringe mate in een maatschappelijk isolement gekomen - maakte dat er weinig in te brengen was tegen wetenschapswinkels. De tijd was er rijp voor, en al spoedig onstond er een zekere animositeit over wie de mooiste, grootste, beste winkel had. Colleges van Bestuur afficheerden hun universiteit naar buiten toe met dit nieuwe fenomeen. Dat duurde overigens maar kort. In Groningen werd die functie al betrekkelijk snel overgenomen door Transferbureau, Voorlichtingscentrum en Science Park. De commercie verkoopt tenslotte beter en aangenamer.

De betekenis van de wetenschapswinkel gezien vanuit W&S

Het concept *wetenschapswinkel* waarover allerlei mensen, en dus ook W&S-ers, zich druk maakten omvatte feitelijk twee elementen: ideeën over functie en over werkwijze. Beide waren direct gerelateerd aan elkaar en aan thema's welke binnen W&S centraal stonden.

Twee mogelijke functies van de wetenschapswinkel waren in het geding: de toegankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek voor vragen van (minder draagkrachtige, kansarme) maatschappelijke groepen vergroten, en verandering in het universitaire onderzoeksbeleid en in de praktijk van wetenschappelijk onderzoek. Het verbindend element tussen beide functies werd gevormd door de vraag in hoeverre de vraagsteller moest participeren in de verschillende fasen van het onderzoek, en door de visie van wetenschapswinkeliers op zichzelf, uitvoerende onderzoekers en vraagsteller. Daarin gingen de winkels op den duur dan ook van elkaar verschillen.

Gerekend naar min of meer objectieve maatstaven zijn de winkels tot grote bloei gekomen. Zeer veel vragen met een hoog percentage afhandelingen, een omvangrijk medewerkersbestand en een redelijk exploitatiebudget, goede kwaliteit van onderzoeksrapporten en meer recent een redelijk omvangrijke toestroom van gelden voor langetermijn-onderzoek, zijn kenmerken dat het wel goed zit met de wetenschapswinkels (zo lijkt het).

De conclusie kan dus duidelijk zijn dat de wetenschapswinkels een succes waren, in de zin dat ze een belangrijke opening van de universiteit naar de samenleving betekenden. Maar ook werd al snel duidelijk dat de doelstelling het onderzoeksbeleid binnen de universiteit te veranderen niet erg uit de verf kwam. Op dit punt haakte W&S over het algemeen af. Men speelde geen wezenlijke rol in de discussie over de vraag waarom die tweede functie niet gerealiseerd werd, welke consequentie daaruit getrokken moest worden en wat er aan te doen was. Waarom W&S hier geen rol meer speelde hangt samen met de eigen ontwikkeling (waarover hierna meer), maar ook met de reden van het succes van de wetenschapswinkels.

Die reden valt uiteen in tweeën, omdat er eigenlijk twee soorten winkels zijn ontstaan. Er zijn situaties, zoals m.n. in Groningen, waar uitsluitend decentrale winkels bestaan, die helemaal zijn ingebed in de (sub)faculteiten waarin ze functioneren, met daarboven een zwakke vorm van coördinatie. In deze situaties wordt succes in belangrijke mate bepaald door de vraag in hoeverre men er in geslaagd is zich aan te passen in de bestaande situatie van onderwijs en onderzoek. Waar men daarin slaagt en het commitment van de omgeving door de tijd heen weet te handhaven, zit men goed. Er worden veelal goede resultaten geboekt, van goede wetenschappelijke kwaliteit. Maar die situaties leveren op zich weinig speelruimte om alternatieven te ontwikkelen ten opzichte van de gangbare wetenschapspraktijk. Vragen-

stellers geraken voor het merendeel in een vrij marginale positie in het hele onderzoeksproces.

Daarnaast zijn er situaties waarin één centrale, sterk georganiseerde en veelal goed geoutilleerde wetenschapswinkel is, die een belangrijk deel van het succes te danken heeft aan de mogelijkheid zich naar buiten toe vrijer, opener en vaak politieker op te stellen. Daarentegen heeft men meer moeite de geschikte wetenschappelijke infrastructuur om het wetenschappelijk werk te laten verrichten te vinden en te houden. Deze centraal georganiseerde winkels hebben veel minder een organieke band met W&S dan de decentrale winkels, die immers vaak binnen dezelfde structuur moeten opereren.

Mijn conclusie is, dat de wetenschapswinkels zich niet zozeer als een kritiek op de bestaande wetenschapspraktijk ontwikkeld hebben, maar als een eigenzinnig nieuw onderdeel ervan. Ze vertonen dan zo langzamerhand ook allerlei eigenschappen van het bestaande systeem, zoals de neiging tot specialisatie. Wat dat betreft karakteriseert de cartoon het goed; een eigen onderdeur in het establishment. Sterker, waar men gepoogd heeft naast de universiteit iets te creëren is de beweging feitelijk mislukt. Het IMGGO-deurtje is dan ook inmiddels gesloten.

En W&S dan?

Hoe je het ook wendt of keert, wetenschapswinkelwerk betekent voor veel studenten in de praktijk de enige mogelijkheid binnen hun studie aan concrete maatschappelijke vragen te werken. En de enige mogelijkheid het spanningsveld tussen wetenschappelijk werk en maatschappelijke vraagstellingen aan den lijve te ervaren. Zonder dat het een perspectief biedt op een alternatieve wetenschapspraktijk levert het in ieder geval een stukje maatschappijgerelateerde praktijk. En dat is meer dan de rest van de studie, W&S inclus, over het algemeen te bieden heeft.

Ik ben het niet eens met de opvatting die uit de cartoons spreekt, en wijd verspreid is, dat de wetenschapswinkels zijn ontstaan als reactie op de-politiserende tendenzen binnen het W&S-onderwijs en de daar heersende drang tot academisering. Zelfs niet indien wordt toegegeven dat deze processen voornamelijk optreden onder druk van de universitaire omgeving. Een dergelijke opvatting miskent twee zaken. Ten eerste is de ontwikkeling van wetenschapswinkels *voorafgegaan* aan de inhoudelijke - en inderdaad meer academische - ontwikkeling van W&S. Ten tweede ontstonden bij de mensen die het werk moesten uitvoeren op praktijk berustende inzichten dat de dubbele opdracht voor W&S eenvoudigweg niet waar te maken was, waardoor een algehele mislukking dreigde. Oriëntatie op de sterke punten en de mogelijkheden van W&S was dringend gewenst. Het ontstaan van de wetenschapswinkels heeft daarom vooral ruimte vrijgemaakt voor verdere institutionalisering van W&S en voor het zoeken naar een beter gefundeerde theoretische basis van waaruit gewerkt kan worden.

Waar heeft dit nu toe geleid? Institutioneel gezien is er een duidelijk onderscheid gekomen tussen groepen die, door zich om te vormen tot een vakgroep of op z'n minst te opereren in werkgroepsverband, enige stabiliteit intern en naar buiten toe hebben weten te verwerven en groepen waar dat niet gelukt is. In Amsterdam (UvA en VU) en Twente is er een stevige vakgroep; Utrecht lijkt op die weg te zijn, en in Groningen en Wageningen geven werkgroepverbanden samenhang.

Inhoudelijk zijn er drie hoofdlijnen: wetenschap en beleid, technology assessment (TA) en wetenschapsonderzoek. Vooral de laatste twee

richtingen representeren belangrijke inhoudelijke ontwikkelingen op het niveau van beschrijvende kaders voor W&S-problemen. Voor een belangrijk deel zijn die ontwikkelingen tot stand gekomen doordat aansluiting is gevonden bij bepaalde disciplines. Neem bijvoorbeeld wetenschapsonderzoek. Voortbouwend op een aantal inmiddels klassiek geworden problemen uit de wetenschapsfilosofie hebben sociologische benaderingen en aandacht voor hedendaagse (vaak controversiële en maatschappijbeïnvloedende) ontwikkelingen een eigen probleem- en analysekader geschapen. Gevolg is dat we een veel beter, gedetailleerder en op de hedendaagse maatschappij geënt beeld hebben hoe wetenschap zich ontwikkelt. Maar, merkwaardig genoeg, is dit niet samengegaan met de ontwikkeling van ideeën hoe wetenschap zich zou moeten ontwikkelen. Normatieve vragen zijn nog altijd een probleem binnen W&S. Ontwikkelingen rond technology assessment laten geen ander beeld zien.

Ik zie deze gang van zaken als noodzakelijk binnen de ontwikkeling van W&S, die gevolgd zou moeten worden door een bewuste poging de ontwikkelde analysekaders en onderzoekstechniek te koppelen aan het soort normatieve vragen waaraan W&S haar bestaansrecht ontleent. Of dat nu in een institutioneel zelfstandige positie binnen het universitaire bestel is of niet, doet er mijns inziens minder toe. Het schrikbeeld dat er in de 80/90-er jaren niet meer aan W&S-problemen wordt gewerkt, zou groter moeten zijn dan het schrikbeeld dat er geen W&S-ers meer aan werken.

Hoe nu verder met de verhouding wetenschapswinkels-W&S?

Op dit moment is de relatie wetenschapswinkels-W&S nauwelijks inhoudelijk, maar vooral sociaal. Men ondersteunt elkaar in de strijd om het hoofd boven water te houden.

De belangrijkste ontwikkeling die daarin verandering zou kunnen brengen is het lange termijn onderzoek, dat op allerlei plaatsen en met een behoorlijke omvang binnen de wetenschapswinkels gestart wordt. Voor een deel gaat het om onderzoeksgelden waarover in zijn totaliteit door de winkels zelf beschikt kan worden (bijvoorbeeld Rijksuniversiteit Leiden), voor een ander deel gaat het om gedeelde financiering uit vakgroepen waarbinnen het onderzoek moet worden uitgevoerd (b.v. op basis 50/50 financiering). Het is duidelijk dat de winkels, met dit soort onderzoek in sterkere mate dan in onderwijsgebonden, korte termijn projecten, geconfronteerd zullen worden met criteria van (wat) goed onderzoek (wordt gevonden). Daarnaast zal de uitkomst en de bruikbaarheid van het onderzoek scherp beoordeeld worden, zowel van binnen uit als vanuit de maatschappij. Een groot aantal problemen rond probleemdefinities, vraagstelling van het onderzoek en al of niet veralgemeniseren van resultaten en uitkomsten, zijn te voorzien en zullen niet gemakkelijk binnen het onderzoek zelf op te lossen zijn. Ook al leven deze kwesties nu nog niet in sterke mate binnen de winkels, hierin ligt toch een mogelijkheid voor W&S om te pogen dit proces met moderne inzichten over wetenschap (ontwikkeling) te steunen.

We kunnen daarbij aan drie dingen denken. Ten eerste, de uitbouw van een TA-aanpak die inmiddels bekend staat onder constructive TA, d.w.z. evaluatie van technologieën op een zodanige wijze en op een zodanig tijdstip dat de resultaten van die evaluatie teruggekoppeld kunnen worden op de technologieontwikkeling, in plaats van de reeds geheel ontwikkelde technologie.

Ten tweede, een bijdrage tot de ontwikkeling van criteria voor een beoordeling van wetenschappelijk onderzoek die afwijken van de kwan-

titatieve criteria die centraal staan bij de beoordeling van fundamenteel onderzoek. Vergelijkbare problemen doen zich voor rond technologisch onderzoek, bepaalde soorten medisch en sociaal wetenschappelijk onderzoek; met andere woorden bij al dat soort onderzoek waarbij de bruikbaarheid van het onderzoek door specifieke gebruikersgroepen bepalend is voor de kwaliteit van het onderzoek.

Ten derde, het legitimeren van een eigen stijl van wetenschappelijk onderzoek, die recht doet aan dat bruikbaarheidscriterium. Onderzoek naar stijlen in de wetenschap en de vorming van wetenschappelijke groepen rond die stijlen wordt meestal vanuit wetenschapstheoretische interesse gedaan. Het is de moeite waard nader te onderzoeken in hoeverre stijlontwikkeling een noodzakelijk en beschermwaardig aspect van wetenschapsontwikkeling is.

Een laatste opmerking. De universiteit van nu is al niet meer de universiteit van mid-zeventiger jaren, toen W&S en de winkels ontstonden. Er is een overdekte rijbaan gekomen tussen S en W. Wie nu binnenkomt via de deur van de wetenschapswinkel zal ontdekken dat het inmiddels moeite kost via het trappenhuis de ivoren toren te beklimmen. Ondertussen zoeven de gloednieuw aangelegde glazen liften vol inventieve en innovatieve jongens voorbij naar de top. Nu is trappen gezond, dus laten we dat maar zo houden. Maar laten we ons verenigen om de universiteit te beschermen en te zorgen dat er boven nog plek voor ons is, en nog wat aardigs overgebleven is!

Het wetenschapsbeleid na tien jaar wetenschapswinkel.

Loet Leydesdorff

Anders dan vroegere, meer humanistische benaderingen die zich concentreerden op de *verdeling* van kennis, werd de Wetenschapswinkel van de UvA opgericht om minder geprivilegieerde groepen toegang te verschaffen tot het *productieproces* van kennis (1). De idee daarachter was dat in onze samenleving zich een sterke verandering in de machtsverhoudingen aan het voltrekken is, die mede of misschien zelfs voornamelijk wordt veroorzaakt door de toegenomen betekenis van de systematische productie van kennis in wetenschap en technologie voor de industriële productie, machtsuitoefening en legitimatie. Daarom zou de toegang tot de productie van wetenschap en technologie een cruciale factor kunnen zijn in de mogelijkheden voor groepen en burgers om invloed uit te kunnen oefenen op de maatschappelijke ontwikkeling. In het kader van een bundel ter gelegenheid van tien jaar wetenschapswinkel wordt in deze bijdrage teruggekeken op die oorspronkelijke doelstelling van de wetenschapswinkel, en stel ik mij de vraag wat die betekent onder de veranderde politieke verhoudingen van vandaag. De bijdrage is gebaseerd op een aantal studies over de effecten van wetenschapswinkelwerk en soortgelijke bemiddeling op het universitair onderzoek die ik niet als zodanig behandel, maar in hun politieke context zet en waarnaar ik verwijs voor wie geïnteresseerd zijn in de theoretische achtergronden van de argumentatie (2).

In het programma *Keerpunt '72* dat indertijd heeft geleid tot de vorming van het kabinet Den Uyl I stond de spreiding van *kennis*, macht en inkomen centraal. Het wetenschapsbeleid zou daartoe moeten bijdragen aan 'de afstemming van het onderzoek op de prioriteiten van de samenleving'. Een dergelijk programma werd in die tijd ook in andere Westeuropese landen ontwikkeld en dat is niet toevallig want zulke ideeën leefden indertijd sterk in de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) waarvan ook Nederland deel uitmaakt: via de gerichte inzet van wetenschap en technologie zouden de nationale staten in het Westen een strategische grip op hun economische ontwikkeling kunnen krijgen, en zo deze maatschappijen onder politieke leiding kunnen moderniseren.

Zoals we weten, is na de oliecrisis (1973/74) het tij gekeerd: al tijdens het kabinet Den Uyl werd (o.a. in de *Nota Selectieve Groei* van 1976) de centrale rol van de overheid en daarmee van de politiek gerelativeerd, en het initiatief voor de technologische vernieuwing weer bij het bedrijfsleven en dus bij de economische en marktontwikkeling gelegd.

Het koppel Pais-Van Aardenne heeft in het kabinet Van Agt I een serie nota's en wetsvoorstellen gemaakt waaruit een samenhangende visie op het wetenschappelijk onderzoek sprak. De belangrijkste lijnen werden uitgezet in de *Innovatienota* van 1979; voor de universiteiten werden deze gedachten met name uitgewerkt in het wetsvoorstel voor

de tweefasen-structuur en de *Beleidsnota Universitair Onderzoek (BUOZ-nota)*. Gesteund door sterke aandrang vanuit het kennis-intensieve bedrijfsleven en organisaties zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid is het Nederlandse beleid sindsdien vooral gericht geweest op versterking van de marktorientatie van het onderzoekspotentieel. Voor de universiteiten betekende dit meer nadruk op contract-onderzoek en transferactiviteiten. De socialistische partijen en meer in het algemeen de linkse beweging in West-Europa hebben tegenover deze, in de kern neo-liberale opvatting nauwelijks een eigentijds en uitgewerkt antwoord kunnen stellen. Wel is met name van Franse zijde (o.a. Mitterand) benadrukt dat wetenschap en technologie in een socialistisch programma positief benaderd moeten worden omdat ze één van de motoren van de maatschappelijke vernieuwing zijn. Een socialistische visie op technologiepolitiek in de Europese samenlevingen is echter nauwelijks van de grond gekomen; in de meeste landen - en zeker in Nederland - heeft men zich aan die kant van het politieke spectrum vooral bezig gehouden met verdelingsvraagstukken ten aanzien van de *gevolgen* van technologische ontwikkelingen. (Hoe verdelen we de arbeid die overblijft zo eerlijk mogelijk?). Op de vraag naar de zeggenschap over mogelijke keuzen ten aanzien van de technologische ontwikkeling, is bijv. ook door de vakbeweging in de laatste tien jaren dramatisch 'ingeleverd'. Hoewel de Wet op de Ondernemingsraden vergaande medezeggenschap voorschrijft, blijken bedrijven vaak goed in staat een discussie over de technologische ontwikkelingen te ontwijken (3).

Het liberale antwoord om de markt zijn gang te laten gaan en daarop alle beleid af te stemmen, is echter in de jaren tachtig ook onvoldoende gebleken. Omdat de 'arbeidsintensieve' bedrijvigheden zich mondiaal concentreren in de 'lage lonen landen', is een internationale arbeidsverdeling ontstaan, waarin de 'high tech' belangrijk is geworden als terrein waarop Westerse landen kunnen concurreren. Daardoor is sinds ongeveer 1980 opnieuw meer nadruk komen te liggen op de 'aanbod'-kant van technologische ontwikkelingen en dus ook op de positie van het universitair onderzoek daarin. De inzet van het door de overheid gefinancierde onderzoek is immers één van de terreinen waarop een nationale overheid in principe beleid zou moeten kunnen voeren. Tegen zulk beleid bestaan traditionele academische weerstanden, omdat bijv. de universiteiten zich kunnen beroepen op de vrijheid van onderzoek. Veel van de belangentegenstellingen rond het universitair onderzoek kunnen worden geëvalueerd in het licht van de rol die men de overheid, danwel semi-overheden zoals geldverdelende instellingen, wil toekennen in de bemiddeling tussen de 'vrijheid van onderzoek' aan de kant van de universiteit en de 'vrijheid van ondernemen' aan de kant van het bedrijfsleven. De plaatsbepaling en de uitwerking van die rol is natuurlijk bij uitstek een politieke kwestie.

Als we in dat licht opnieuw de vraag stellen waar we moeten aansluiten bij de ontwikkeling van een socialistische technologiepolitiek, dan denk ik dat we een aantal dingen uit het verleden kunnen leren:

1. initiatieven zoals de wetenschapswinkels hebben vooral een exemplarisch belang, n.l. doordat gedemonstreerd wordt dat wetenschap en technologie kunnen worden aangesproken vanuit andere dan de gevestigde belangen. (Zie daarvoor de bijdrage van Rolf Zaai in deze bundel). Als instrumenten voor het wetenschaps- en technologiebeleid zijn ze echter verder zwak (4);
2. andere samenwerkingsvormen tussen universitaire groepen en externe groepen leiden doorgaans ook niet tot coalitie-vorming ten

aanzien van het wetenschaps- en technologiebeleid omdat die groepen evenmin toegang hebben tot de strategische besluitvorming over technologische ontwikkelingen. De verschillende gezichtspunten blijven dan naast elkaar staan en er ontstaat geen gemeenschappelijk politiek perspectief dat kan worden toegesneden op de mogelijke keuzen (5);

3. overheidsprogramma's op het punt van technologiebeleid zijn vooral succesvol gebleken, als ze 'meeliften' met de wetenschappelijk-technologische ontwikkeling (6);
4. medezeggenschap en inspraak - hoe goed bedoeld ook - is in toenemende mate beperkt geraakt tot vragen over 'hoe' dingen moeten worden uitgevoerd die op andere niveau's al besloten zijn - in tegenstelling tot medezeggenschap over het 'wat en waarom' van die beslissingen in het licht van alternatieven (7).

Zelf kom ik op grond hiervan tot de volgende ideeën:

Het is onverminderd belangrijk de dynamiek van wetenschappelijk-technologische ontwikkelingen en de vormen van hun integratie in de samenleving te bestuderen op de vraag of er ruimte voor keuzen is, en zo ja, de vraag te stellen wie die keuzen nu feitelijk maken. Verder is het belangrijk, dat andere gezichtspunten zoals bijv. dat van de vakbeweging, de milieubeweging en de vredesbeweging systematisch in relatie worden gebracht tot reële opties in de technologische ontwikkelingen, en dat er politieke posities tot op dat niveau van concreetheid worden ontwikkeld. Daarbij moet de strategische 'wat en waarom'-vraag centraal blijven staan, omdat men zich niet te vroeg moet laten dringen in een discussie over de regulering van de gevolgen van technologische ontwikkelingen. De inzet van (o.a. universitaire) onderzoekspotentieel voor alternatieve opties die 'feasible' zijn, behoort mijns inziens tot de mogelijkheden. De vraag daarnaar is, als het niet om een slag in de lucht gaat, politiek een sterke positie, omdat ten eerste daarmee een appel kan worden gedaan aan de politiek om alternatieven mogelijk te maken, en omdat ten tweede het politieke apparaat zo'n appel niet kan negeren, omdat de legitimatie van zijn eigen bestaan als apparaat wel van de idee van enige beleidsruimte ten aanzien van de technologische ontwikkeling moet uitgaan.

Door zo te werk te gaan komen 'de alternatieve geluiden' in de politieke arena meer beslagen ten ijs. Vervolgens kan aan de overheid de eis worden gesteld, dat er ook een politiek antwoord komt. Een belangrijke eis lijkt mij vervolgens dat waar de overheid toegang heeft of kan verwerven tot strategische opties - d.w.z. keuzen op de langere termijn - deze in de vorm van verkenningen op zodanige wijze ter discussie worden gesteld, dat de burgers en hun politieke vertegenwoordigers niet alleen maar voorgelicht worden maar ook zicht kunnen krijgen op alternatieven. (Wat goed is voor AKZO, is nu eenmaal niet altijd per se het beste voor Nederland!). Als men serieus een overheidsbeleid zou willen opbouwen dat tegenspel zou moeten bieden tegen het kennisintensieve bedrijfsleven op grond van onderkende politieke keuzeruimte ten aanzien van opties in technologische ontwikkelingen, dan vereist dat een set van institutionele voorzieningen die alleen gedragen kan worden als er een veel actievere houding bij de bevolking kan ontstaan ten aanzien van die keuzen. Het overheidsapparaat komt nu eenmaal tot rust waar geen maatschappelijke druk is.

Kortom, een belangrijke taak voor intellectuelen lijkt mij onder de huidige conjunctuur het zichtbaar maken van keuze-ruimten in de wetenschappelijk-technologische ontwikkeling en eventueel het in vormen van coalities met andere belangstellenden exploreren wat er nodig zou

zijn om alternatieve opties te realiseren. Als we dat zouden weten, zou het een sterke politieke eis kunnen worden dat bij het steunen van bedrijvigheid met publieke middelen (waaronder bijv. universitair onderzoekspotentieel) voortaan serieus rekening wordt gehouden met politieke voorkeuren zoals die in de samenleving tot uitdrukking worden gebracht. Men zal nauwelijks kunnen geloven hoe weinig dat op dit moment gebeurt: bijna alle steun wordt op dit moment gegeven met het oog op de rentabiliteitspositie van de ondernemingen.

Het beleid van de Universiteit van Amsterdam om waar mogelijk zelfstandig vorm te geven aan zijn maatschappelijke positie in een steeds opnieuw te zoeken mix van maatschappelijke en wetenschappelijke profilering moet daarom mijns inziens onder de huidige conjunctuur kritisch worden gesteund. Het overheidshandelen is niet de oorzaak maar het resultaat van maatschappelijke verhoudingen en de politieke vertaling daarvan. Voor de vormgeving van een zelfstandig beleid doet op zijn beurt de universiteit een appèl op medewerkers en studenten om bij te dragen aan de wetenschappelijke en maatschappelijke vernieuwing, al is het maar door ideeën daarover te expliciteren.

Noten

1. B.W.A., 'Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek'. In: *Wetenschap & Samenleving*, 1977 nrs. 1 en 5; *Nota de Amsterdamse Wetenschapswinkel*, Amsterdam, juni 1977; P. v.d. Besselaar, L. Leydesdorff, P. Slaa (red.), *Van Wetenschapskritiek naar Wetenschapswinkel. Achtergrondstudies t.b.v. een progressieve wetenschapspraktijk*, Utrecht, Studium Generale, 1979.
2. R. Zaal, *De Wetenschapswinkel en het Universitair Onderzoek. Een systematische evaluatie uit oogpunt van wetenschapsbeleid*, Amsterdam, Vakgroep Wetenschapsdynamica, 1986; P. van den Besselaar, L. Leydesdorff, 'Buiten Spel, Werknemers en de Integratie van Wetenschap en Technologie in de Samenleving'. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, I (1985) pp. 65-78; L. Leydesdorff, P. van den Besselaar, 'What we have learned from the Amsterdam Science Shop'. In: S. Blume, J. Bunders, L. Leydesdorff, R. Whitley (eds.), *The Social Direction of the Public Sciences: Causes and Consequences of Co-operations Between Scientists and Non-Scientific Groups. Sociology of the Sciences Yearbooks XI*, Dordrecht/Boston, 1987.
3. Zie voor een uitwerking: L.A. Leydesdorff, 'De Ondernemingsraad en de Technologische Ontwikkeling'. In: *Namens*, 1 (1986) pp. 345-8.
4. L. Leydesdorff, A. Teulings, P. Ulenbelt, 'Trade Union Participation in University Research Policies'. In: *International Journal of Institutional Management in Higher Education*, 8 (1984) pp. 135-46.
5. L. Leydesdorff, *Werknemers en het Technologisch Vernieuwingsbeleid*. Amersfoort, 1984.
6. G. Blauwhof, L. Leydesdorff, *Technologie en Arbeidsorganisatie. De Stand van het Nederlandse Onderzoek*. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1986; A. Rip, R. Hagendijk, H. Dits (red.), *Implementatie van prioriteiten in het wetenschappelijk onderzoek bestudeerd aan de hand van enkele case-studies*. RAWB-achtergrondstudies. 's-Gravenhage, 1986.
7. L. Leydesdorff, P. van den Besselaar. (1987) zie noot 2.

Doorwerking van sociale problemen in onderzoek en wetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. De wetenschapswinkel als beleidsinstrument.

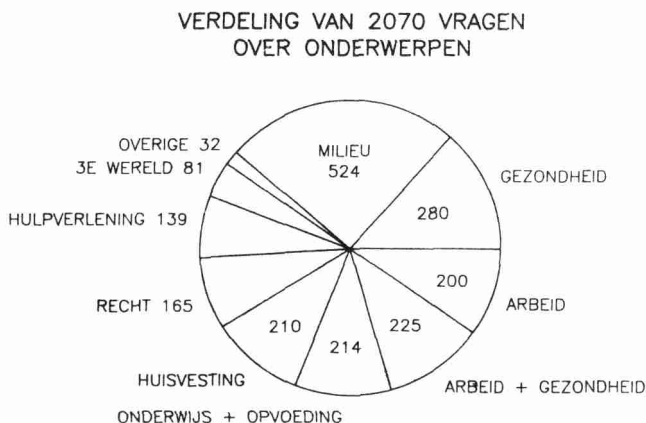
Rolf Zaal

Hoewel wetenschapswinkels vooral bekend zijn om hun wetenschappelijke dienstverlening aan sociaal zwakke groepen, blijken zij ook een invloed te hebben op de ontwikkeling van wetenschap, onderzoek en onderwijs. Een deel van de onderzoeken die na bemiddeling van de Wetenschapswinkel van de UvA zijn uitgevoerd leidt tot vervolgonderzoek, wetenschappelijke publicaties, ontwikkeling van onderzoeksmethoden en praktijkmateriaal voor wetenschappelijk onderwijs. Ook dragen vragen van klanten in een aantal gevallen bij aan de voortgang of verdieping van bestaande onderzoeklijnen.

Inleiding

Wetenschapswinkels zijn universitaire instellingen die bemiddelen tussen onderzoekers en maatschappelijke groeperingen die zelf geen wetenschappelijk onderzoek kunnen financieren. Nadat de aanvankelijke politieke weerstanden overwonnen waren, heeft de Wetenschapswinkel van de UvA zich ontwikkeld tot een algemeen gewaardeerde vorm van dienstverlening. Sedert de oprichting zijn inmiddels meer dan tweeduizend vragen aangeboden door groepen die begaan zijn met maatschappelijke probleemgebieden zoals milieu, opvoeding, de derde wereld, gezondheid en arbeid.

diagram 1

* Met dank aan L. Leydesdorff die de begeleiding van mijn leeronderzoek op zich nam.

Veel klanten van de Wetenschapswinkel UvA blijken hun voordeel te kunnen doen met de hen aangeboden kennis. Uit oogpunt van wetenschapsbeleid is het echter van belang te weten of de activiteiten van de wetenschapswinkel ook een verandering in onderzoek en wetenschap zelf bewerkstelligen.

Dienstverlening - thans een wettelijk vastgelegde plicht van de universiteiten - vormt immers niet het enig denkbare doel en waarschijnlijk zelfs niet de eerste doelstelling van wetenschapswinkels, ook niet historisch gezien (2). Voor de initiatiefnemers van de Wetenschapswinkel UvA geldt althans dat vermaatschappelijking van wetenschap eveneens een belangrijk oogmerk heeft gevormd. Hun bedoeling was dat de vragen van gedepriveerden zouden bijdragen aan een verschuiving in de wetenschappelijke interesse van academici.

Wat is er terecht gekomen van deze op het wetenschappelijk bedrijf zelf gerichte doelstelling van de wetenschapswinkel? Hebben wetenschapswinkels invloed op de ontwikkeling van wetenschap en op de programmering van onderzoek?

Meer precies geformuleerd:

- Hebben de door bemiddeling van de Wetenschapswinkel van de UvA tot stand gekomen onderzoeken een kennisinhoudelijke invloed op onderzoek en/of wetenschap, welke verder reikt dan de afhandeling van het betreffende onderzoek zelf?
- Zo ja; welke rol spelen het streven naar kennisvermeerdering en anderssoortige factoren bij deze beïnvloeding van onderzoek c.q. wetenschap?

Methoden en Resultaten

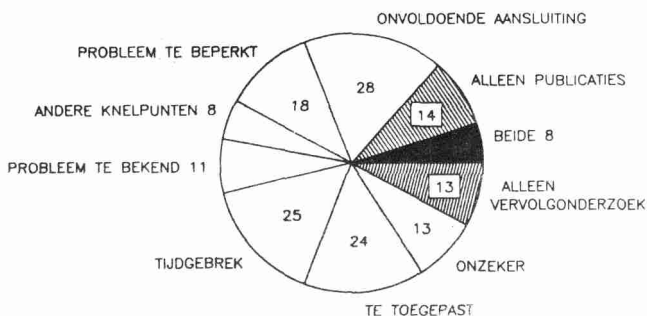
Op deze vragen is antwoord verkregen door van 162 onderzoeken (3), die via de Wetenschapswinkel van de UvA werden gerealiseerd, na te gaan of, en onder welke omstandigheden, ze tot vervolgonderzoek c.q. wetenschappelijke publicaties hebben geleid (4).

Onderzoeksgegevens werden verkregen door telefonische interviews van ongeveer een half uur met 133 universitaire medewerkers die onderzoek voor de Wetenschapswinkel UvA hebben uitgevoerd of begeleid (5). Deze respondenten zijn ondervraagd over hun motieven, hun institutionele positie, het gebruik en de wetenschappelijke ontvangst van hun bevindingen, hun betrekkingen met de indiener van de vraag en de eventuele omstandigheden die vervolgonderzoek of publicatie hebben verhinderd.

Uit de interviews komt naar voren dat onderzoek ten behoeve van gedepriveerden inderdaad van invloed is op onderzoek en wetenschap. Vervolgonderzoek en wetenschappelijke publicaties naar aanleiding van wetenschapswinkelonderzoek blijken aan de UvA geen uitzonderingen te zijn. Tweeëntwintig van de 162 onderzochte cases resulteerden samen in 33 wetenschappelijke publicaties c.q. congresbijdragen. Eenentwintig maal was er sprake van één of meerdere vervolgonderzoeken, waaronder minstens twee promotieonderzoeken. Vele wetenschapswinkelonderzoeken die door studenten worden uitgevoerd, hebben een didactisch belang voor die studenten, daarnaast bleken de eindresultaten van 53 onderzoeken een toepassing te hebben gekregen binnen het universitair onderwijs. Vijf cases hebben bijgedragen aan de verbetering van onderzoeksmethodologieën.

diagram 2

COGNITIEVE EFFECTEN EN KNELPUNTEN
VAN 162 CASES

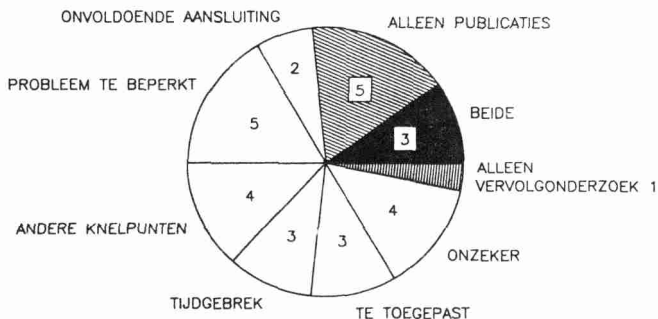

Statistische analyse (6) maakt duidelijk dat cognitieve factoren zoals bijvoorbeeld het streven naar kennisvermeerdering niet de enige factoren zijn die het succes in termen van onderzoeks- en wetenschapsbeleid beïnvloeden. De wetenschappelijke belangstelling voor maatschappelijke problemen heeft evenzeer affectieve, politieke en economische facetten. Zo blijkt bijvoorbeeld ook de motivatie en de institutionele positie van de onderzoeker van invloed op de kennisinhoudelijke doorwerking van wetenschapswinkelonderzoek.

De invloed van cognitieve factoren komt ondermeer tot uitdrukking in een significant verhoogde kans op een vervolgonderzoek wanneer het aanvankelijke onderzoek om wetenschappelijke redenen werd geaccepteerd. Acht van de dertig (diagram 3) wetenschappelijk gemotiveerde wetenschapswinkelonderzoeken zijn in een wetenschappelijke publicatie uitgemond. Dit is significant frequenter dan in de populatie als geheel.

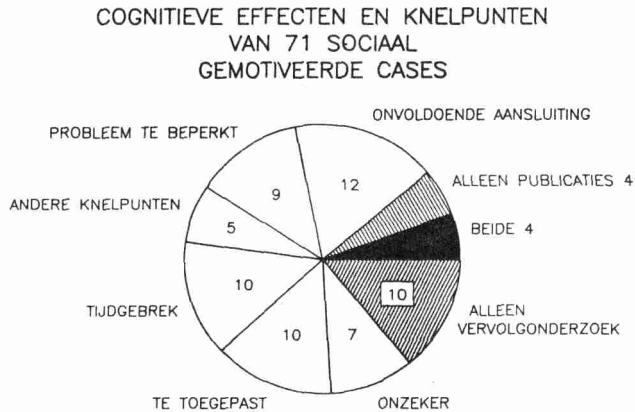
diagram 3

COGNITIEVE EFFECTEN EN KNELPUNTEN
VAN 30 WETENSCHAPPELIJK
GEMOTIVEERDE CASES

Is er daarentegen sprake van sociale beweegredenen voor het ingaan op vragen van de Wetenschapswinkel UvA, dan blijkt de kans op vervolgonderzoek beduidend toe te nemen. Veertien van de 71 onderzoeken die werden uitgevoerd op grond van persoonlijke betrokkenheid bij de doelstellingen van de aanvrager (diagram 4) hebben tot een vervolgonderzoek geleid. Vooral affectieve factoren beïnvloeden dus de programmering van maatschappelijk gericht onderzoek.

diagram 4

Een typisch geval van wetenschappelijk gemotiveerd wetenschapswinkelonderzoek wordt gevormd door een onderzoek op verzoek van een groep natuurbeschermers:

De vraag betrof de recreatiedruk op een bepaald heidegebied. De ecoloog die door de wetenschapswinkel werd benaderd, boog deze vraag in overleg met de cliënt enigszins om in de richting van de problematiek waarmee hij zich al geruime tijd bezig hield. Zijn bevindingen vestigen de aandacht op de rol van de heidekever (*Lochomaea suturalis*) die grote stukken heide kaal vreet en zo bijdraagt aan de vergrassing van de heide. Deze en andere uitkomsten van het onderzoek vormden aanleiding tot publicaties in een internationaal vakblad op het gebied van ecologie en in een populair wetenschappelijk maandblad (7). De onderzoeker werd door de stichting die zich bezig houdt met het beheer van het betreffende heidegebied uitgenodigd zitting te nemen in de wetenschappelijke adviescommissie. Dat dit onderzoek niet tot een vervolgonderzoek heeft geleid, is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat de problematiek al uitputtend in het onderzoek behandeld was.

In dit geval was er duidelijk sprake van een directe wetenschappelijke interesse die volgens de onderzoeker de aanleiding vormde om in te gaan op het verzoek van de wetenschapswinkel. Als wetenschapswinkelonderzoek wordt opgepakt om sociale redenen kan het wetenschappelijk motief zich in de loop van het onderzoek ontwikkelen en aanleiding geven tot vervolgonderzoek. Zo iets vond plaats bij een onderzoek naar de sociale positie van WAO-ers.

De socioloog die deze vraag van een groep arbeidsongeschikte vakbondsleden opnam, was vooral sociaal gemotiveerd, maar had wel al vaker onderzoek gedaan op het terrein van arbeid en gezondheid. Het is dan ook niet toevallig dat het onderzoek aanleiding gaf tot een wetenschappelijke publicatie (8) en minstens drie vervolgonderzoeken die op hun beurt ook weer in wetenschappelijke publicaties hebben geresulteerd.

Zo is ondermeer onderzocht in hoeverre de toename van het gebruik van de WAO een gevolg is van een uitbreiding van het begrip 'ziekte'. Een dergelijke ontwikkeling kon echter niet worden aangetoond.

Een ander vervolgonderzoek bracht aan het licht dat de kansen om in de WAO te geraken evenals de kansen op herstel per bedrijfssector sterk variëren en samenhangen met de economische ontwikkelingen.

In een derde vervolgonderzoek is nagegaan in hoeverre de kansen op toetreding tot de WAO en kansen op herstel voor mannen en vrouwen verschillen.

Het is vooral het onderzoek van wetenschappelijke medewerkers en universitaire docenten dat doorwerkt binnen de wetenschappelijke gemeenschap; studenten en hoogleraren volstaan doorgaans met een rapportage aan de klant. Dat is waarschijnlijk een kwestie van beschikbare tijd. Tijdsgebrek werd 25 maal opgegeven als verklaring voor het uitblijven van vervolgonderzoek of publicaties. Relatief vaak betreft het daarbij onderzoeken die door studenten worden uitgevoerd:

De vraag van een organisatie die de emancipatie van homoseksuelen wil bevorderen, was voor een psychologiestudente aanleiding tot een onderzoek naar de persoonlijkheidsontwikkeling van kinderen die opgroeien bij gelijkgeslachtelijke ouderparen. Hoewel de problematiek door haar begeleidster als wetenschappelijk interessant en sociaal relevant wordt beoordeeld, is er nimmer een vervolgonderzoek ingezet.

Tijdsgebrek is echter niet het belangrijkste knelpunt in de wetenschappelijke aansluiting bij maatschappelijke problemen; door gebrek aan aansluiting bij het lopende onderzoek bleef de afhandeling van 28 van de 162 geëvalueerde wetenschapswinkelonderzoeken beperkt tot een ad hoc aangelegenheid :

Op verzoek van een organisatie die internationaal ageert tegen schending van politieke rechten onderzocht een psychologiestudent op welke wijze het publiek berichten over het martelen van gevangenen verwerkt. Er werd met name getracht na te gaan of gedetailleerder beschrijving van folteringen tot een sterkere betrokkenheid leidt of juist tot gevolg heeft dat men zich afsluit voor de informatie. De wetenschappelijk medewerker die het onderzoek begeleidt heeft, achtte de problematiek wetenschappelijk interessant. Aan de gerezen ideeën voor vervolgonderzoek is echter geen uitvoering gegeven daar attitude- en voorlichtingsonderzoek geen prioriteit heeft in het onderzoekprogramma van zijn vakgroep.

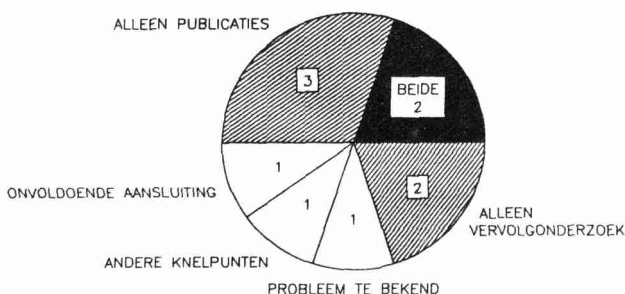
Uiteraard is er een nog aanzienlijke categorie van problemen die als niet interessant, te beperkt of te toepassingsgericht wordt beschouwd. Er zijn echter indicaties dat het wetenschappelijk belang

van maatschappelijke problemen een rekbare parameter is; een aantal onderzoekers verklaarde de vragen van de klant te hebben geherformuleerd om ze interessant te maken. Onder deze onderzoeken die gebaseerd zijn op een probleemstelling die door de onderzoeker opnieuw geformuleerd werd (diagram 4) zijn vervolgonderzoeken en wetenschappelijke publicaties significant frequenter dan onder de overige cases. Dergelijke herformuleringen zijn meestal ombuigingen van beschrijvend, inventariserend en specifiek naar interpreterend, verklarend of generaliseerbaar onderzoek:

Een groep vrouwen die illegale radiuitzendingen verzorgt, wilde weten door wie en in welke mate hun uitzendingen worden beluisterd en hoe hun uitzendingen door deze luisteraars gewaardeerd worden. De psycholoog die hiervoor door de wetenschapswinkel werd benaderd, paste de vraag aan op haar eigen interesse door tevens na te gaan in welke mate waardering en regelmatige beluistering van de vrouwenradio een aanwijzing vormt voor onvrede met de berichtgeving over vrouwen via de gevestigde media.

diagram 5

COGNITIEVE EFFECTEN EN KNELPUNTEN VAN 10 GEHERFORMULEERDE CASES

Conclusies

Daar tijdgebrek van onderzoekers een belangrijk knelpunt vormt, is het de verantwoordelijkheid van het universitair bestuur te bevorderen dat onderzoekers maatschappelijke problemen oppakken. Het beleidskader van de universiteiten wordt dan ook aanbevolen de faciliteiten voor de uitvoering van vervolgonderzoek naar aanleiding van wetenschapswinkelvragen te verruimen. Daarbij kan worden aangesloten op de behoefte aan gelegenheid tot het opdoen van onderzoekservaring bij pas afgestudeerde academici. Deze aanbeveling zou meer concreet gestalte kunnen krijgen door de toewijzing van AIO-plaatsen aan studenten die een vervolg willen geven aan een reeds afgerond wetenschapswinkelonderzoek.

Natuurlijk kan niet ieder wetenschapswinkelonderzoek aanleiding geven tot publicaties of vervolgonderzoek. De meeste vragen van klanten zijn instrumenteel, gericht op verandering van hun maatschappelijke

omstandigheden en zonder lange termijn doelen zoals wetenschaps- en onderzoeksbeleid. Dergelijke groepen maken zich, deels als gevolg van hun betrekkelijk geringe vertrouwdheid met wetenschap, geen zorgen over de maatschappelijke rol van de universiteiten. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt dan ook vooral bij de wetenschapsbeoefenaren zelf. Onderzoekers die de belangen en waarden van maatschappelijk zwakke groepen wensen te verdisconteren in de ontwikkeling van wetenschap en onderzoek, mogen daarom niet volstaan met het genereren van ad hoc antwoorden op ad hoc vragen van de klanten. Door actieve herformulering van de vragen van gedepriiveerde is het mogelijk om sociale problemen tot wetenschappelijke problemen te maken.

Wetenschap is, als cognitieve uitwerking van maatschappelijke problemen, op allerlei manieren bruikbaar; beïnvloedbaar is ze echter alleen door aansluiting te zoeken bij haar interne theoretische problemen. Het creëren van een dergelijke aansluiting is een zaak van vakken, goede wil en creativiteit. Als aan die voorwaarden wordt voldaan, hoeft een zekere mate van verwetenschappelijking van externe vragen de maatschappelijke bruikbaarheid van de te genereren kennis zeker niet te schaden.

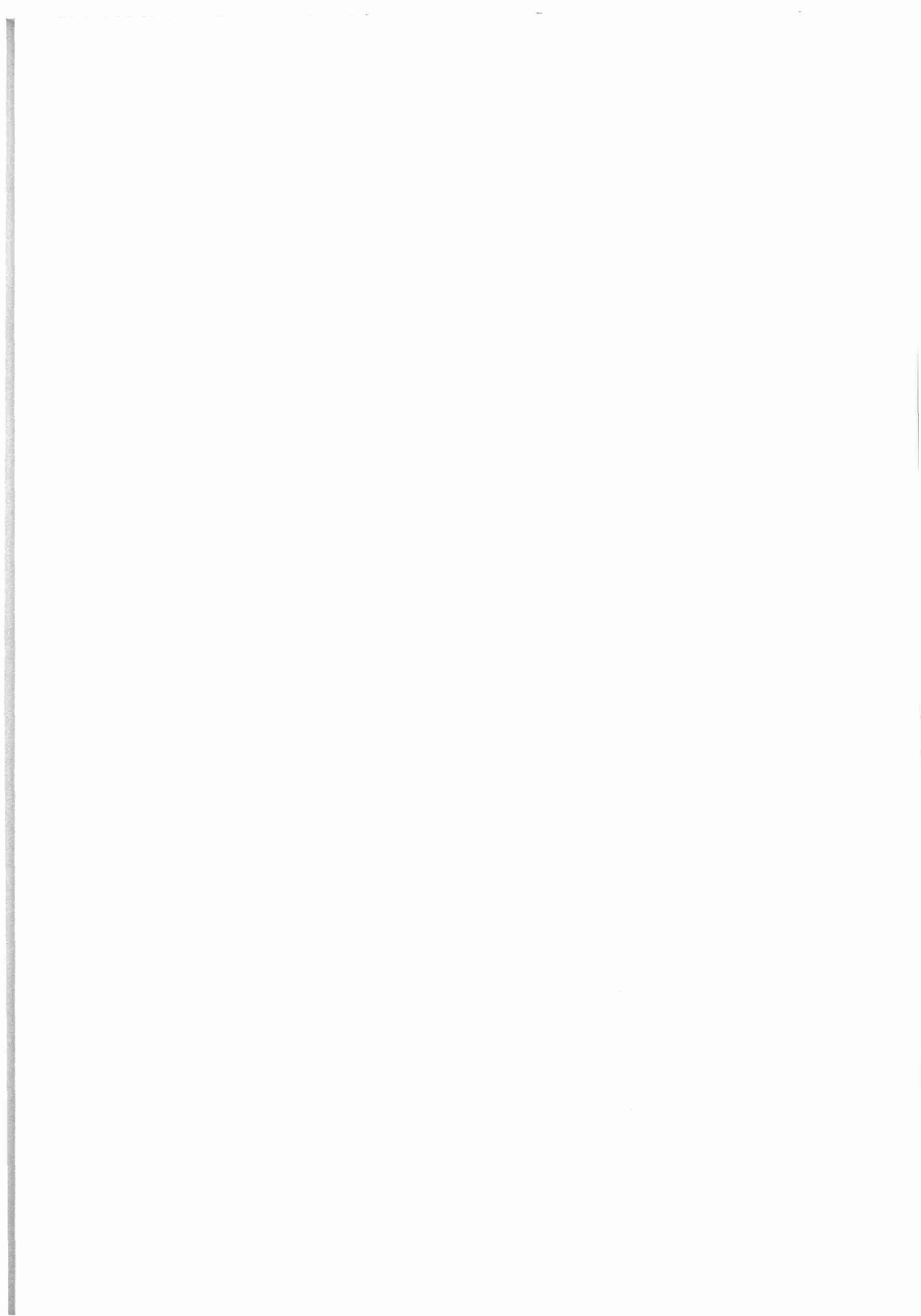

Noten

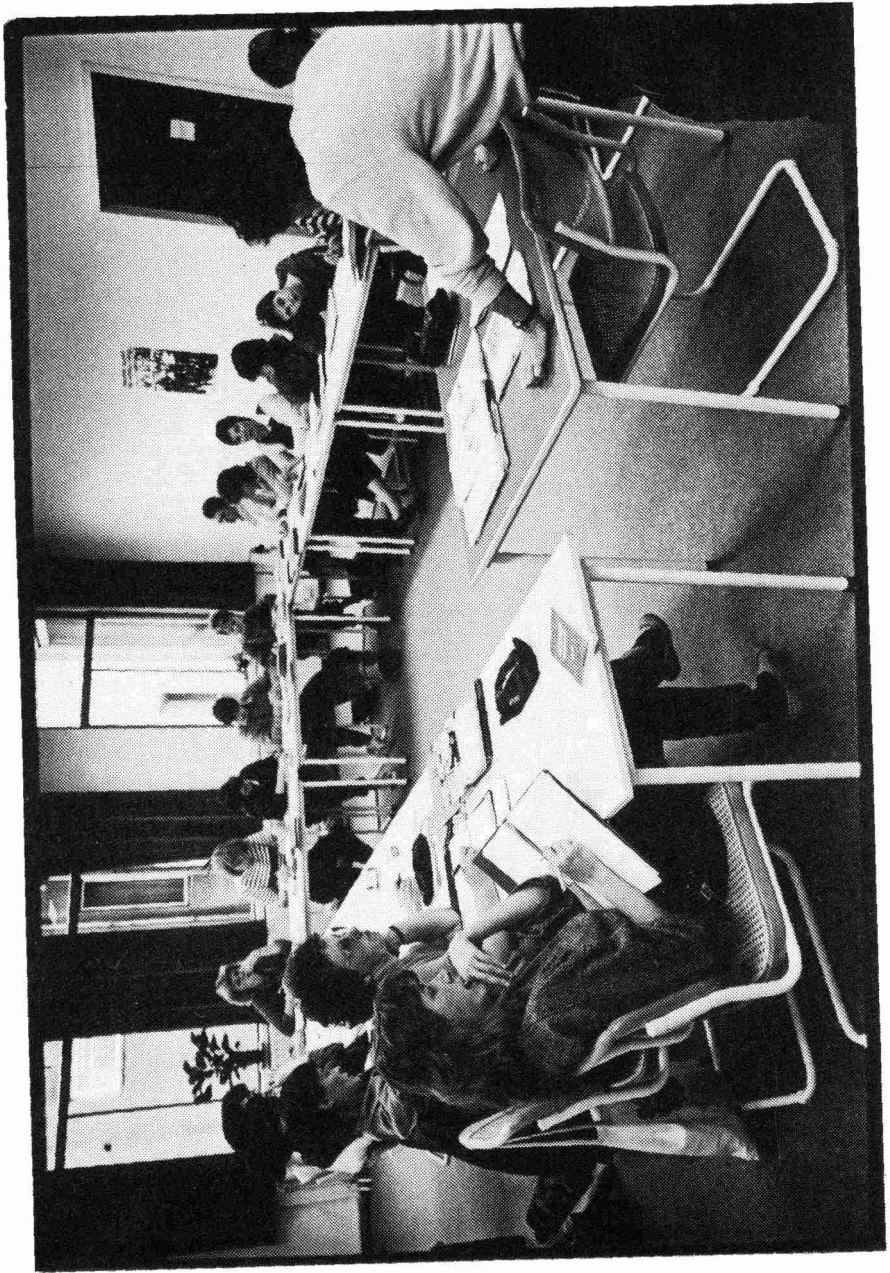
1. Het hier beschreven onderzoek is uitgewerkt in het rapport *De Wetenschapswinkel en het Universitair Onderzoek; een systematische evaluatie uit oogpunt van wetenschapsbeleid* van Rolf Zaal. Dit rapport is te verkrijgen door overmaking van f 12,50 op postgiro-rekening nr. 503 0111 ten name van Vakgroep Wetenschapsdynamica, fas.nr. 24 09 50 onder vermelding van 'Rapport Wetenschapswinkel'.
2. De wetenschapskritiek die in de jaren zeventig geleid heeft tot oprichting van Wetenschap en Samenleving-groepen en later tot wetenschapswinkels werd niet alleen gedragen door het besef dat de wetenschappelijke praktijk slechts de belangen van strikt gedefinieerde groepen dient. Ook een meer abstract besef dat wetenschap als belangrijke culturele factor sterk met waarden beladen is, speelde een rol. Het daar uit voortgekomen streven om de wetenschappelijke praktijk te veranderen, heeft geleid tot een behoefte aan maatschappelijk relevante problemen. Het fenomeen wetenschapswinkel kan worden begrepen als pragmatisch accoord tussen geëngageerde wetenschappers die een andere rol voor de wetenschap trachten te realiseren en politieke groeperingen (zoals de vakbonden) die wetenschappelijke argumenten in hun belangstrijd hoopten te kunnen gebruiken.
3. De evaluatie van de wetenschappelijke effecten beperkt zich tot die wetenschapswinkelonderzoeken welke gebaseerd zijn op oorspronkelijk onderzoek. Het is immers niet redelijk te verwachten dat ook literatuuronderzoek zou kunnen bijdragen aan de verwetenschappelijking van wetenschap. Toen de cases voor dit onderzoek werden geselecteerd, had de wetenschapswinkel juist 2070 vragen van cliënten genoteerd. Van die vragen waren er 228 nog niet bemiddeld en 671 nog in onderzoek. Van de 1171 resterende vragen bleken er 776 te zijn beantwoord op basis van reeds beschikbare kennis. Van de 395

cases die gebaseerd zijn op oorspronkelijk onderzoek werden 158 studentenonderzoeken terzijde gelegd omdat de begeleidende wetenschappelijk medewerker niet bekend was, 45 cases van de chemiewinkel werden uitgesloten op grond van het afwijkende bemiddelingsmodel dat daar gehanteerd wordt en 30 respondenten waren onbereikbaar (van baan veranderd, ziek, overleden etc.). Uiteindelijk rest derhalve een selecte steekproef van 162 cases aan de Wetenschapswinkel UvA.

4. Er is zorgvuldigheid onderscheid gemaakt tussen vervolgonderzoek, d.i. onderzoek dat anders niet zou hebben plaatsgevonden en parallelonderzoek dat los van de wetenschapswinkelvraag een geassocieerd probleem betreft. We spreken hier van een wetenschappelijke publicatie wanneer deze los van haar sociale relevantie plaats vond in een vaktijdschrift.
5. De vragenlijst voor deze interviews werd opgesteld na een reeks van 27 pilot interviews naar aanleiding van cases die buiten de UvA werden gerealiseerd.
6. Verkennende chi-kwadraat toetsing bij een significantieniveau van 5%.
7. Smidt, J.T. de e.a., 'Hedendaags heidebeheer'. In: *Natuur en Techniek*, 1984, nr. 9, pp. 691-709.
8. Bijlsma, T. e.a., 'Ruim een half miljoen arbeidsongeschikten in Nederland', (...). In: *Marge* 1982, nr. 12.

"Een eigen ontwikkeling voor vrouwenstudies."

Wetenschapswinkels en vrouwenstudies: Een vruchtbare relatie?

Maria Hijman

Al sinds het ontstaan van vrouwenstudies - halverwege de zeventiger jaren - is de relatie met de vrouwenbeweging één van de belangrijkste discussiepunten. Vrouwenstudies wordt regelmatig verweten te verwetenschappelijk en af te groeien van de vrouwenbeweging van waaruit ze ontstaan is.

Vrouwengroepen in wetenschapswinkels nemen van meet af aan deel aan deze discussie. Zij streven er immers naar om wetenschappelijke kennis en onderzoek zinvol aan te wenden voor de vrouwenbeweging. Zij willen dat vrouwenstudies en de vrouwenbeweging elkaar stimuleren.

Opmerkelijk is echter dat het lijkt alsof beide groepen hun eigen discussie voeren. Af en toe is er confrontatie in de vorm van een workshop of forum, maar daarna lijkt ieder op haar eigen wijze verder te gaan. Vrouwenstudies voerde de discussie over de relatie theorie en praktijk aanvankelijk in *Socialisties-feministische Teksten* en later in het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*. De reacties op de artikelen komen van andere medewerksters en studenten die betrokken zijn bij vrouwenstudies. Vrouwen in wetenschapswinkels schrijven af en toe over dit onderwerp een artikel ter gelegenheid van een symposium (1) of een zomer-/winteruniversiteit vrouwenstudies en verder in interne kranten (2) of studiemappen (3).

Wat is hier aan de hand? Gaan vrouwenstudies dezelfde weg als de traditionele wetenschap? Streven zij naar institutionalisering en erkenning door de gevestigde wetenschap? Dankt zij de vrouwenbeweging stilzwijgend af na van haar eerste impulsen en inzet geprofiteerd te hebben? Of volgt deze ontwikkeling logisch uit de doelstellingen van vrouwenstudies? Wat kan de vrouwenbeweging hiermee? En in welke positie zitten de vrouwengroepen in wetenschapswinkels?

Ik wil de relatie tussen vrouwenstudies en de vrouwenbeweging zoals die zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld, eens nader bezien, om zodoende zicht te krijgen op de oorzaken van het uit elkaar groeien. Daarmee kan mogelijk de positie van vrouwengroepen in wetenschapswinkels duidelijker bepaald worden.

Opkomst van de vrouwenbeweging aan de universiteit

De vrouwenbeweging op de universiteit komt later op gang dan daarbuiten. Vrouwen op de universiteit voelden zich geprivilegieerd: zij hadden een leuke baan, goed betaald en een plaats tussen mannen, die tot dan toe model stonden voor de bevrijde mens. De eigen situatie en het karakter van de academische wereld waarin vrouwen werkten of studeerden, werd - zo rond 1970 - nog niet ter discussie gesteld: andere vrouwen moesten geëmancipeerd worden. Politiek actieve universiteitsvrouwen zetten zich in voor vrouwenstrijd buiten de universiteit of staken hun energie in de democratiseringsbewegingen.

In buiten-universitaire groepen werd onder andere gewerkt aan bewustwording (in praatgroepen), aan acties (o.a. Dolle Mina) of aan theorievorming (Fem-Soc-groepen).

Vanuit de ervaringen in deze groepen beseften vrouwen dat zij op de universiteit óók een minderheidspositie innamen. Daar liepen zij ook tegen machtsverschillen en onderdrukkingsmechanismen aan.

Gesteund door een actieve studentenbeweging en een opkomende kritische wetenschapsbeweging begonnen vrouwen op de universiteiten zich rond 1974 te organiseren. Er ontstaan praatgroepen, vrouwen-overleggen, studiegroepjes, en weer wat later worden initiatieven voor feministisch onderzoek genomen.

In de tweede helft van de zeventiger jaren verschijnen er in bijna alle universiteiten werkverbanden en medewerksters die deze initiatieven verder uitwerken: vrouwenstudies is een feit.

Ongeveer in dezelfde tijd zien we dat er wetenschapswinkels ontstaan, eveneens het resultaat van een actieve, kritische, maar vooral ook maatschappelijk bewogen, studentenbeweging. Al gauw ontstaan daarbinnen vrouwengroepen, die de link met de buiten-universitaire vrouwenbeweging willen vasthouden. Zij proberen hun onderzoeksvragen een plaatsje te geven op de universiteit en het liefst bij vrouwenstudies.

In de discussies die van dan af gevoerd worden, staat de relatie tussen theorie en praktijk steeds centraal.

Vrouwenstudies

De kritische studentenbeweging stelde met name de klasseongelijkheid en de doorwerking daarvan in de wetenschap ter discussie. Zij trachtte aan te tonen dat de wetenschap niet waarde vrij is.

Vrouwen namen deel aan deze beweging, maar trokken in eerste instantie deze denklijn niet door. Zij dachten nog niet aan waarden die mogelijk gekoppeld konden zijn aan de sekse van de wetenschapsbeoefenaar en die als zodanig de wetenschap konden beïnvloeden.

Studenten trokken de fabrieken in om samen met de arbeiders te ervaren wat hun problemen waren om vervolgens een gezamenlijke oplossing te vinden. In een aantal gevallen is deze verbinding succesvol geweest, maar meestal ging het moeizaam. Hoe ideaal deze gedachte ook leek om theorie en praktijk dichter bij elkaar te brengen, het bleef een geforceerde poging.

Bij vrouwen leek er echter niet die grote afstand tussen onderzoeker en object van onderzoek te zijn.

Toen zij beseften dat datgene waarmee ze buiten de universiteit bezig waren ook gold voor hun positie op de universiteit en in de wetenschap, ging er een wereld voor hen open. Want waren zij niet sterk in de minderheid? Wie zaten op belangrijke plaatsen? Wie waren er hoogleraar? Ging de wetenschap wel over vrouwen? Wat leerden vrouwen over zichzelf? Zij ontdekten dat wetenschap behalve niet-waardenvrij, ook niet-sekse vrij is.

Vanuit dit soort vragen en ontdekkingen begon vrouwenstudies als vrouwenbeweging binnen de wetenschap (ca. 1974). Een beweging die erop gericht is om vanuit feministische perspectief onderzoek te doen. Dat houdt zowel in dat men de wetenschap wil aanwenden om een bijdrage te leveren aan het opheffen van de maatschappelijke ongelijkheid tussen de sexen, als dat men de huidige wetenschap wil bekritisieren op het instandhouden van sexe-stereotype beeldvorming en een eigen bijdrage leveren in de vorm van ontwikkelen van nieuwe concepten, methoden en theorieën.

Het kostte individuele medewerksters echter enorm veel moeite om zich

daadwerkelijk met feministisch onderzoek bezig te kunnen houden. Vanuit een drang om meer ruimte te creëren, stelde Andreas Burnier voor - op een eerste bijeenkomst van vrouwen en universiteit (Adams Rib, georganiseerd door Studium Generale van de RUU, 1974) - om een vrouwenuniversiteit op te richten. Dit voorstel heeft het nooit gehaald. Het voornaamste argument er tegen was dat de universiteiten zélf moesten veranderen en dat er daarom binnen de universiteiten gewerkt moest worden.

Sinds ca. 1977 ontstaan er facultaire en interfacultaire onderwijs- en onderzoeksgroepen op het terrein van vrouwenstudies. Zij formuleren als doel: een bijdrage leveren aan de opheffing van onderdrukking van vrouwen. Maar direct wordt de vraag gesteld: "Hoe?". Er ontstaat een levendige discussie. Maria Mies (4) meent dat in feministisch onderzoek waardevrijheid van wetenschap vervangen dient te worden door bewuste verrijding. Zij legt een directe maar eenzijdige relatie tussen vrouwenstudies en vrouwenbeweging via het actie-onderzoek-model. Zij stelt dat de keuze van het onderzoeksonderwerp afgeleid moet worden van de doelen en de strategieën van de vrouwenbeweging en dat het onderzoek ten dienste moet staan van de doelen van de vrouwenbeweging. De onderzoekster dient tevens actief bij de actie van de doelgroep betrokken te zijn. Petra de Vries - één van de eerste medewerksters vrouwenstudies aan de UvA - heeft op deze stellingname kritiek (5). Zij vindt dat dit een beperking inhoudt voor de ontwikkeling van vrouwenstudies. De argumenten die ze daarvoor aanvoert, zijn echter nog weinig inhoudelijk: het zou te veel tijd kosten, actie-onderzoek vraagt snelle resultaten, waardoor je niet toekomt aan theorievorming, bovendien kan niet alles wat in de vrouwenbeweging gedaan wordt, actie genoemd worden. Maar tevens merkt zij op dat dit niet inhoudt dat er geen relatie moet zijn tussen feministisch onderzoek en de feministische beweging: die is er omdat feministisch onderzoek een onderdeel is van de vrouwenbeweging. Ze vat feministisch onderzoek op als een tegenbeweging van vrouwen in de wetenschap die erop gericht is de wetenschap te transformeren. Daarmee geeft ze het eigen karakter aan van dit onderdeel binnen de vrouwenbeweging.

Daartegen komt verzet, want het gevaar van een scheiding tussen theorie en praktijk is levensgroot. In hetzelfde nummer van *Socialisties-feministische Teksten* signaleert Selma Sevenhuijsen (6) dit gevaar reeds, maar zij benadert het van een andere kant. Zij weerlegt het belang van theorievorming niet, maar vindt dat vrouwenstudies niet hét theoretisch toeleveringsbedrijf voor de vrouwenbeweging dient te zijn. Ook in groepen buiten de universiteit vindt theorievorming plaats, bijvoorbeeld in Fem-Soc-groepen.

Vervolgens wordt de strijd verder gevoerd in het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*. Annet Bleich en anderen (7) houden onder de titel 'Lof der Rede' een betoog over de relatieve autonomie van vrouwenstudies. Zij beamen het belang van theorievorming zoals Sevenhuijsen dat doet, maar wijzen op het verschil dat er is tussen politieke theorie en een wetenschappelijke theorie.

Bovendien vinden zij het een misvatting om te veronderstellen dat er geen verschillen tussen vrouwen zouden bestaan: vrouw, activist en intellectueel zijn is niet hetzelfde.

In volgende nummers van het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* gaat deze discussie verder. Corrie Gerrits (8) merkt - met aanhaling van Maria Mies - op, dat de verbinding van theorie en praktijk juist erg essentieel is en geïntegreerd dient te worden bij het blootleggen van onderdrukkingsmechanismen. Juist door het in stand houden van een scheiding is de achtergestelde positie van vrouwen nooit onderkend.

Ruth de Kanter (9) wijst met name op het gevaar dat ontstaat wanneer vrouwenstudies een relatieve autonomie voorstaat: de kloof tussen wetenschapsters en vrouwen buiten de universiteit wordt vergroot en dat kan niet de bedoeling zijn van een vrouwenbeweging die bestaat uit zowel actievoerende vrouwen buiten als binnen de universiteit.

Tot op heden is men nog niet echt uit deze discussie. Waar wel al een redelijke 'communis opinio' over bestaat, is dat vrouwenstudies gezien wordt als een vrouwenbeweging binnen de wetenschap die probeert door middel van het formuleren van vrouwenvraagstukken op een bepaald niveau van abstractie en theoretische reflectie, deze vragen te laten doorklinken in de wetenschap. Verder probeert zij door eigen methoden- en theorieënontwikkeling een eigen bijdrage aan de wetenschap te leveren.

Hoe sterk ze zich bij deze activiteiten moet laten inspireren en hoe zij moet terugkoppelen naar de vrouwenbeweging is nog steeds onderwerp van discussie.

Vrouwen in wetenschapswinkels

Vrouwengroepen in wetenschapswinkels willen méér zijn dan een doorgeefluik: zij willen enerzijds het universitair onderzoek toegankelijk maken voor vrouwengroepen buiten de universiteit, anderzijds, door het leggen van contacten met deze groepen, de discussie over en de ontwikkeling van vrouwenstudies aan de universiteit stimuleren (10).

Op de eerste zomeruniversiteit vrouwenstudies (zuv, 1981, Amsterdam) treden vrouwen in wetenschapswinkels voor het eerst in discussie met vrouwenstudies. In de zuv-bundel verschijnt een artikel van het landelijk overleg van vrouwen in wetenschapswinkels (11).

Enerzijds stellen de auteurs dat feministisch onderzoek bij uitstek geschikt is om vragen van vrouwen op te lossen, met name omdat er gezocht wordt naar vrouwvriendelijke methoden. Maar zij stellen wel voorwaarden aan een samenwerking: er moet voldoende overleg zijn over doelstellingen, bruikbaarheid en keuzes die gemaakt moeten worden. Bovendien moet er voor gewaakt worden dat politieke doelen niet ondergesneeuwd worden door allerlei wetenschappelijke eisen.

Anderzijds kan volgens de auteurs buiten-universitair onderzoek bijdragen aan de ontwikkeling van theorieën en methoden waarmee problemen van vrouwen hanteerbaar en inzichtelijk worden gemaakt. Daarom, concluderen zij, moeten we ervoor waken dat vrouwenstudies zich onafhankelijk ontwikkelt van wat er door vrouwen binnen en buiten de universiteit aan problemen wordt ervaren. Op de zomeruniversiteit worden over dit thema discussies georganiseerd. Uit een verslaggeving daarvan (2) spreekt een sfeer van afkeer van vrouwenstudies. De titels van de artikelen spreken voor zich: 'Vrouwenstudies, voor wie ...?', 'Zuv, een academisch onderonsje?'.

Annechien Vink, een medewerkster vrouwenstudies die enige tijd heeft meegedraaid in de vrouwengroep van de wetenschapswinkel Amsterdam, probeert de oorzaak van de barrière tussen wetenschapswinkelvragen en vrouwenstudies te analyseren (12). Zij wijst op het nog ontbreken van voorwaarden om onderwijs en onderzoek op het gebied van vrouwenstudies mogelijk te maken. Het begrippenkader dat nodig is om de interdisciplinaire vraagstelling van vrouwenstudies te formuleren en de structuur voor interdisciplinair onderwijs en onderzoek zijn nog nauwelijks aanwezig.

De deskundigheid waar buiten-universitaire groepen een beroep op kunnen doen, moet nog ontwikkeld worden. De voorwaarden die daar-

voor gecreëerd moeten worden, moeten bevochten worden, niet alleen met wetenschapsinhoudelijke argumenten maar ook met geld, vrouwkracht en strategie om bestaande machtsstructuren te kunnen doorbreken. Natuurlijk zijn buiten-universitaire groepen onderdeel in deze strijd, met name om het belang van vrouwenstudies te onderstrepen. Het is echter de vraag wanneer hun vragen beantwoord zullen kunnen worden.

Vervolgens wordt er door wetenschapswinkelvrouwen weer een bijdrage geleverd aan een, ditmaal, winteruniversiteit vrouwenstudies (wuv, 1983, Nijmegen). In de wuv-bundel (13) signaleren zij ten aanzien van vrouwenstudies wederom de tendens tot verwetenschappelijking en afwending van de vrouwenbeweging. Zij proberen daarin een verklaring te vinden met behulp van het 'Starnberger model'. Een model dat inzicht wil geven in de ontwikkeling van een wetenschapsgebied uitgaande van maatschappelijke sturingsmechanismen. Er worden drie fasen onderscheiden: de pre-paradigmatische, de paradigmatische en de post-paradigmatische fase.

Vrouwenstudies zou de eerste fase reeds grotendeels doorlopen hebben: de (buiten-universitaire) vrouwenbeweging gaf een eerste richting aan vrouwenstudies.

Maar gaandeweg werd de band met de vrouwenbeweging losser. Vrouwenstudies stuit op wetenschappelijke problemen: bestaande theorieën zijn ontoereikend, 'nieuwe' concepten moeten ontwikkeld worden. Men bevindt zich in de paradigmatische fase.

De wetenschapswinkelvrouwen zien het als negatief dat vrouwenstudies zich momenteel steeds duidelijker in deze fase bevindt.

Naar mijn mening is dat een te beperkte visie. Ontwikkeling van nieuwe paradigma's maakt het mogelijk adequater maatschappelijke vragen te beantwoorden.

Deze vragen vormen een voortdurende bron en toetssteen voor de ontwikkeling van dit wetenschapsgebied. Het zou een rem op vrouwenstudies betekenen wanneer alleen de maatschappelijke vragen de ontwikkeling zouden bepalen en niet de wetenschappelijke.

De praktische problemen waarmee vrouwenstudies geconfronteerd wordt (bezuinigingsdruk, te weinig formatie), worden echter niet ontkend door wetenschapswinkelvrouwen.

In een artikel in de congresbundel van het VWW-congres 'Wetenschap voor Sociale Bewegingen' (14) wordt een praktische aanzet gedaan om betere perspectieven te creëren voor onderzoek van vrouwengroepen. Zij geven onder andere de suggesties om vrouwen van buiten-universitaire groepen als lid op te nemen van werkgroepen vrouwenstudies, of om te profiteren van stimuleringsfondsen ten behoeve van emancipatie zoals de VBEO (15) aanbevolen heeft in te stellen.

In het Landelijk Overleg Vrouwenstudies zijn sinds 1984 ook wetenschapswinkelvrouwen vertegenwoordigd.

Perspectieven voor een vruchtbare relatie

Wanneer we de ontwikkeling van vrouwenstudies en de discussie over de relatie tussen vrouwenbeweging en vrouwenstudies in het hier voorafgaande, de revue hebben laten passeren, lijkt het dat we niet aan de indruk van een soort haat-liefde verhouding kunnen ontkomen. Ik denk echter dat dit inherent is aan de ontwikkeling van vrouwenstudies, die ongeveer gelijk op is gegaan met de ontwikkeling van de wetenskapskritische beweging, inclusief de wetenschapswinkelbeweging.

Vrouwenstudies, geïnspireerd en gemotiveerd door vrouwenvraagstuk-

ken, is nog volop bezig om zich te ontwikkelen, een structuur te krijgen en wegen tot acceptatie te vinden. Gelijkzeitig wordt er beroep gedaan op medewerkers om actiegericht of klantgericht onderzoek te doen. In veel gevallen kan dat hun doelen - namelijk feminisering van de wetenschap - doorkruisen en juist dié vertraging opleveren die belemmert om 'dóór te breken'. Daarom moeten zij selectief zijn. Het geld, de middelen en de vrouwkracht zijn hard nodig om te bewijzen dat er ook andere vormen van onderwijs en onderzoek mogelijk en noodzakelijk zijn.

De legitimatie voor het beoefenen van vrouwenstudies ligt mijns inziens niet alléén in het inspelen op vragen uit de vrouwenbeweging buiten de universiteit. Vrouwen binnen de universiteit vormen zelf ook een deel van die beweging. Vanuit haar eigen vragen en bewustwording van machtsmechanismen in de wetenschap vind ik het eveneens geëitmeerd dat zij onderzoek doen.

Er speelt nog een ander probleem een rol. Wetenschap is van oudsher een mannenaangelegenheid. Vrouwen werden lange tijd niet geacht zich daarmee te bemoeien. Maar nu het besef door is gedrongen dat ze dat juist wél moeten doen, lijkt het erop dat ze dat vooral uit het oogpunt van 'rekening houden met anderen' moeten doen: wetenschap ten dienste van vrouwen buiten de universiteit. Ik bestrijd niet het belang daarvan, maar ik wil pleiten voor een terechte kans die vrouwen moeten hebben om op haar eigen wijze wetenschap te beoefenen.

De kracht in de samenwerking tussen vrouwenbeweging en vrouwenstudies - met als intermediair de vrouwen in wetenschapswinkels - ligt in het gezamenlijk zoeken naar strategieën om bestaande machtsstructuren te doorbreken. Gezamenlijk zoeken naar financieringsmogelijkheden, gebruik maken van universitaire en facultaire onderzoeksprioriteiten en uitwisselen van onderzoeksresultaten kan daarbij helpen.

Vrouwenstudiesmedewerkers zijn vaak erg goed thuis in het universitaire of facultaire beleid. Zij hebben overzicht over geldbronnen, onderzoeksprojecten en onderwijsorganisatie. Daarvan kunnen buiten-universitaire groepen - al dan niet met behulp van wetenschapswinkels - meer gebruik van gaan maken.

Onderzoek naar aanleiding van concrete vragen van vrouwengroepen is immers ook een vorm van vrouwenstudies.

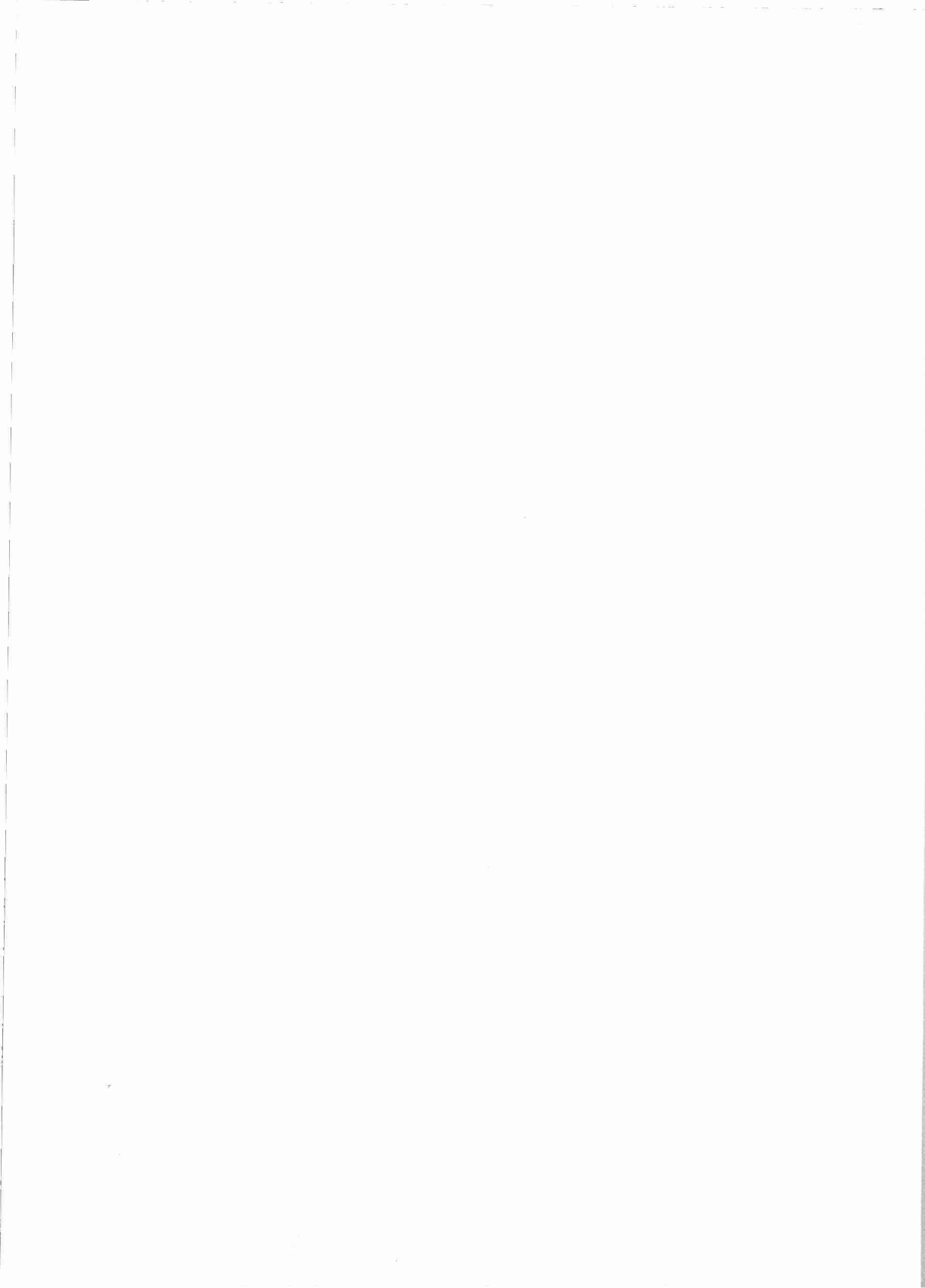

Noten

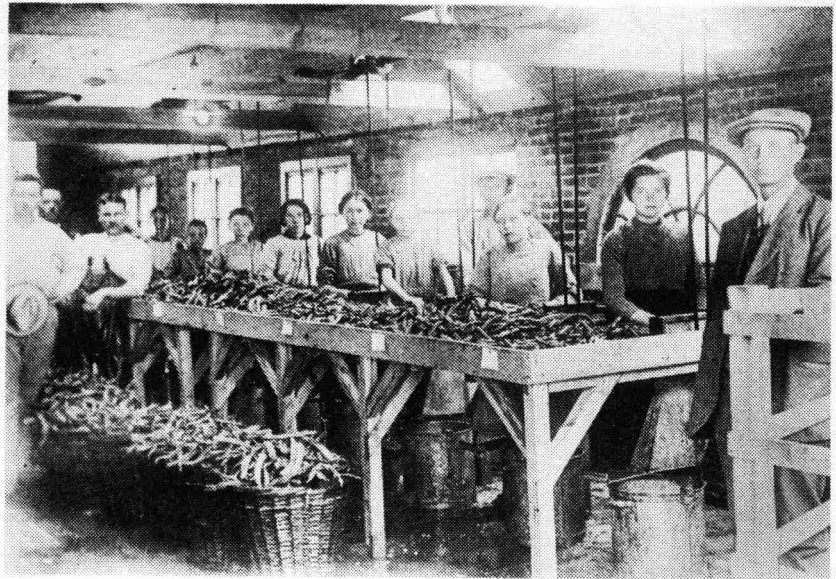
1. Kongresbundel VWW-kongres *Wetenschap voor sociale bewegingen*, 8 oktober 1983.
2. 'Vrouwenstudies en wetenschapswinkel'. In: *Mag het iets méér zijn ...?* No. 2, (themanummer) Wetenschapswinkel Nijmegen, november 1981.
3. *Biologiewinkel en vrouwenbeweging*, studiemap ten behoeve van een inwerkavond, Biologiewinkel Utrecht, mei 1981.
4. Vrouwengroep Viol, 'Feministische kritiek op de wetenschapsbeoefening'. In: *Wetenschap en Samenleving*, 1979, no. 3, pp. 25-30.
5. Vries, P. de, 'Vrouwenlogika tegen mannelijk vooroordeel: over feministische fronten aan de universiteit'. In: *Socialisties-feministische Teksten*, 1979, no. 3, pp. 215-247.
6. Sevenhuijsen, S., 'De theorie van de praktijk'. In: *Socialisties-feministische Teksten*, 1979, no. 3, pp. 18-35.

7. Bleich, A., U. Jansz, S. Leydesdorff, 'Lof der Rede'. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1 (1980) no. 2, pp. 209-223.
8. Gerrits, C., 'De slaap van de Rede verwekt monsters'. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1 (1980) no. 4, pp. 483-491.
9. Kanter, R. de, 'Enkele kanttekeningen bij 'Lof der Rede''. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1 (1980), no. 4, pp. 491-496.
10. *Magazine van de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam*, 2 (1980) no. 2.
11. Hoogenkamp, J., M. de Ruiter, M. v.d. Sigtenhorst, A. van der Vusse, N. Zuidema. 'Vrouwen, Wetenschap en winkels'. In: *Kongresbundel Zomeruniversiteit Vrouwenstudies* (1981), pp. 328-333.
12. Vink, A., 'Vrouwenstudies en vrouwenbeweging: de strijd moet nog beginnen'. In: *Wetenschap en Samenleving*, 1981, no. 2/3, pp. 16-19.
13. Berben H., M. v.d. Sigtenhorst, A. van der Vusse en L. van der Wal (Landelijk Overleg vrouwen in wetenschapswinkels), 'De tendens tot verwetenschappelijking of waarom verliezen vrouwenstudies de aansluiting met de vrouwenbeweging'. In: *Kongresbundel Winteruniversiteit Vrouwenstudies* (1983), pp. 352-357.
14. Beckhoven, A. van en L. van der Wal, 'Vrouwenstudies en Vrouwenbeweging'. In: *Wetenschap voor Sociale Bewegingen*, Kongresbundel VWW-kongres (1983), pp. 49-59.
15. VBEO = Voorlopige Begeleidingsgroep Emancipatie Onderzoek. Deze is opgevolgd door de STEO = Stimuleringsgroep Emancipatie Onderzoek.

5 Aspecten van Wetenschapswinkels

Deze foto's zijn gebruikt bij de diaserie over vrouwenarbeid. Ze zijn afkomstig uit het Rijksarchief in Groningen.

Niet bij het rapport alleen ...

Klaas Gert Lugtenborg

Twee jaar geleden veranderde de Geschiedeniswinkel korte tijd in een timmerwerkplaats. De bedstede die daar in elkaar werd gezet, vormde een onderdeelje van een tentoonstelling over de landbouwcrisis en de industrialisatie in het Noorden van Nederland aan het einde van de vorige eeuw, die bedoeld was voor kinderen in de leeftijdscategorie van 10 tot 14 jaar. Samen met onder andere een theatergroep en een museum werd gezocht naar methoden om het identificatieproces met mensen die honderd jaar geleden leefden te vergemakkelijken. Een geëxposeerd authentiek bed mag men immers meestal niet aanraken. Als ingang in dit project werd een persoon gekozen: Harmina Wiersma, de dochter van een landarbeider, die door werkloosheid gedwongen werd te verhuizen naar de stad Groningen om te gaan werken in de vlasfabrieken. Aan de hand van haar ervaringen wordt het verhaal uitgewerkt. Dat gebeurde naast de tentoonstelling door middel van een theaterproductie en een onderwijspakket.

Een dergelijke combinatie van hoofd- en handarbeid is voor de Geschiedeniswinkel een van de vele manieren waarop historische kennis toegankelijk gemaakt kan worden voor derden. Naast het samenstellen van tentoonstellingen zijn ook video-producties, onderwijslespakketten, diaserieën en congressen of discussie-avonden mogelijk.

De ene klant is namelijk de andere niet. Het leveren van maatwerk behoort zich bij de wetenschapswinkel niet allen op de inhoud maar ook op de presentatievorm van het gewenste onderzoek te richten. Als bijvoorbeeld een buurtorganisatie vraagt om een onderzoek naar de factoren die sinds het ontstaan van de wijk geleid hebben tot 'verpaupering' in die wijk dan is het de vraag of een onderzoeksresultaat op schrift de juiste vorm van presentatie is. Wellicht voor het plaatselijk opbouwwerk, maar ook voor de bewoners zelf? Er wordt bij de Geschiedeniswinkel vanaf het prille begin van een aanvraag daarom ook nagedacht over de vertaling van de antwoorden in een tentoonstelling of een serie buurtavonden.

De vraag is natuurlijk: waar houdt in het algemeen de bemiddeling van dergelijke aanvragen op? Bij een onderzoeksrapport voor de buurtorganisatie of een tentoonstelling voor de buurt?

Mijn antwoord daarop is dat het een taak van de wetenschapswinkel is te controleren of het afgeronde onderzoek werkelijk het inzicht in de problematiek bij de doelgroep heeft bevorderd. Aan die controle gaat een nauwe samenwerking met de klant vooraf om een goed beeld te krijgen van de doelgroep. Uit ervaring blijkt dat het bij de klant regelmatig voorkomt dat er bij de intake (nog) geen ideeën bestaan over de manier waarop het gevraagde overgebracht kan worden aan de doelgroep.

Centraal onderdeel van de intake van een vraag en de bemiddeling daarvan is dan ook de presentatievorm, waarbij van meet af aan de

onderzoeker nauw betrokken wordt. Voor een soepel verloop van het proces worden projectgroepen opgezet.

Kennis tentoonstellen

Het zinnige van een nauwe samenwerking met de klant wordt manifest op het moment dat besloten wordt de gestelde vraag uit te werken in een tentoonstelling. Dat is immers een medium waarbij duidelijk keuzes in het te gebruiken materiaal gemaakt moeten worden. Zo kreeg de Geschiedeniswinkel de opdracht een tentoonstelling samen te stellen over '100 jaar sociaal-democratische arbeidersbeweging in Groningen'. Inhoudelijk bracht dat onder andere de volgende dilemma's met zich mee:

- Hoe breng je een periode van een eeuw in beeld in een tentoonstelling met een aanvaardbare lengte zonder oppervlakkig te worden? Hoe breng je de kwaliteit niet in gevaar door oppervlakkigheid?
- Hoe moet een tentoonstelling er uit zien die aantrekkelijk is voor iedereen, voor 15- tot 95-jarigen, voor emotioneel betrokkenen en voor onbekenden met het onderwerp?

In dit geval werd door 12 mensen onderzoek gedaan naar 12 thema's die na overleg met de klant gekozen waren. Resultaat: een eindrapportage van pakweg 150 pagina's ofwel meer dan 50.000 woorden. Omdat bij een tentoonstelling het visuele aspect voorop staat, kon per thema niet meer dan $\pm$ 100 woorden tekst worden gebruikt. Voor de onderzoeker bij tijd en wijle een deprimerende kwestie, maar zonder een dergelijk omvangrijk vooronderzoek was het niet mogelijk een geschiedenis van het Groninger socialisme (ook wetenschappelijk) verantwoord in beeld te brengen. Hieruit vloeit onder andere voort hoe wezenlijk het is dat een wetenschapswinkel die in dergelijke projecten bemiddelt ook nauw betrokken dient te zijn bij het eindprodukt. Vanwege de aard van de presentatievorm (de tentoonstelling) is het gemakkelijk verzanden in propagandistische terminologiën.

Een bewering die niet als paternalisme uitgelegd moet worden. Feit is wel dat er een spanningsveld kan bestaan tussen de visie van de klant op een bepaald vraagstuk en de visie van de wetenschapswinkel op grond van onderzoek naar hetzelfde onderwerp.

Zonder er hier uitvoerig bij stil te staan zegt dit genoeg over de zorgvuldigheid waarmee de wetenschapswinkel te werk moet gaan. Bij een tentoonstelling is de keuze voor fotomateriaal bijvoorbeeld een definitieve; er kan niets meer genuanceerd worden. In dat geval moet de klant vooraf duidelijk gemaakt worden hoe een en ander tot stand is gekomen zonder dat diens integriteit in twijfel wordt getrokken.

Uiteindelijk dienden de samenstellers zich een in academische kringen ongebruikelijke vaardigheid aan te leren: lef tot ongenueanceerdheid ontwikkelen en boeiend te zijn voor iedereen.

Publieksgericht functioneren

De Geschiedeniswinkel heeft de know-how op het vlak van het samenstellen van tentoonstellingen en audio-visuele producten voor het grootste gedeelte op eigen kracht moeten opbouwen.

Uitgangspunt daarbij is dat het omwerken van een onderzoek (de scriptie) tot een leesbaar boekje of brochure ontoereikend is voor sommige klantgroepen. Daarnaast heeft de Geschiedeniswinkel zich altijd opengesteld voor groepen en instellingen die direct om een tentoonstelling of video-productie vragen. Opvallend is dat daar ook een duidelijke behoefte aan is: van de 46 vragen die tot april '87 op het terrein van de regionale geschiedenis werden gesteld, heeft een

tiental een niet-schriftelijke presentatievorm als eindprodukt gekregen, terwijl er slechts twee in louter scriptievorm werden gepubliceerd. De overige publicatievormen waren boeken, artikelen en documentatiemateriaal. Tenslotte blijkt het ook voor studenten aantrekkelijk te zijn om ervaring met andere werkvormen op te doen en een garantie te hebben dat met hun onderzoek iets zal worden gedaan.

De nadruk die binnen de studieprogramma's wordt gelegd op het schriftelijk rapporteren van onderzoeksresultaten kent echter een lange en hardnekkige traditie. Van oudsher worden wetenschappers nauwelijks andere vaardigheden aangeleerd dan het produceren van onderzoeksresultaten in de scriptie-vorm. De overheersende universitaire beoordelingsnormen voor 'goed' onderzoek zijn sterk gericht op het in vaktaal geschreven onderzoeksverslag voorzien van een lang noten-apparaat en andere bijvoegsels. Afstuderen op tentoonstellingen en video-producties vormt derhalve een uitzondering. Dat is jammer, want de wetenschappelijke productie lijkt daarmee in hoofdzaak zijn bestemming in de kast van de vakbroeder en -zuster te krijgen.

Weliswaar wordt hier en daar binnen studierichtingen geconstateerd dat het zo niet langer kan en stemt men er mondjesmaat in toe dat afgestudeerd kan worden op een tentoonstelling, maar van een zeker opportunisme is dat niet gespeend: de feitelijke en dreigende werkloosheid van afgestudeerden staat de laatste tijd regelmatig ter discussie. Een van de dingen die gedaan kan worden aan de verbetering van de arbeidsmarktpositie is om binnen het studieprogramma een aantal vaardigheden te integreren die de afgestudeerde verder helpt op de arbeidsmarkt. Een historicus die in een museum gaat werken, dient op de hoogte te zijn van vormgevingstechnieken en moet op zijn minst enige ervaring hebben in het schrijven van korte teksten en het analyseren van fotomateriaal en voorwerpen.

Ook voor de wetenschapswinkel ligt hier een taak. De hoofdmoot van de bemoeienissen van de wetenschapswinkel met het onderwijs aan faculteit of instituut ligt bij de zorg dat studenten zo snel mogelijk aan de slag gaan met binnengekomen onderzoeksvragen. Het behoeft hier geen betoog dat het in de jaren '80 steeds moeilijker is geworden deze vragen te plaatsen. Enerzijds ligt daar de verandering in de opzet van de studieprogramma's aan ten grondslag, anderzijds wordt wel geopperd dat de interesse van studenten voor wetenschapswinkel-onderzoek tanende is. Daar zit wat in, maar het is ook niet onlogisch dat veel studenten zich momenteel pragmatisch opstellen en zich afvragen wat winkelwerk voor persoonlijke meerwaarde oplevert.

Het verdient daarom aanbeveling te zoeken naar wellicht minder voor de hand liggende alternatieven binnen het studieprogramma waar eveneens aandacht aan het winkelwerk geschonken kan worden. Nadat de Geschiedeniswinkel het mogelijk heeft gemaakt ook tentoonstellingen als afstudeerwerkstuk beoordeeld te laten krijgen, is het plan opgevat om een begin te maken met een meer theoretische onderbouwing: jaarlijks worden nu gastcolleges gegeven over het werken met niet-schriftelijk materiaal, waarbij een forse nadruk ligt op de vaardigheden, die de historicus nodig heeft als van hem of haar publieksgericht werk verwacht wordt.

In zekere zin ligt hier een nieuwe uitdaging voor de wetenschapswinkel. Vakgroepen en studierichtingen staan meer open voor maatschappijgericht onderzoek, het wordt echter aan de individuele onderzoeker overgelaten hoe hij of zij dat vormgeeft. Waar kan men immers binnen de studie de benodigde vaardigheden op dit terrein opdoen? Een voordeel van aandacht voor verschillende presentatievormen

van onderzoek is dan ook dat de wetenschapswinkel zelf meer voor het voetlicht van de studenten treedt en de vraag of het wat oplevert concreter kan beantwoorden.

Het onderwijs als doelgroep

Het lijkt geen twijfel dat als gewerkt wordt met audio-visuele produkties, tentoonstellingen en lespakketten er contacten ontstaan met klanten, die niet in eerste instantie binnen het kader van de wetenschapswinkel worden verwacht.

Zo vormt het buiten-universitaire onderwijs een specifieke klantgroep waarop de Geschiedeniswinkel zich richt. De Geschiedeniswinkel heeft er in zijn vierjarig bestaan naar gestreefd aan onderzoeksvragen een onderwijsdimensie te koppelen. De plaats die het (middelbaar) onderwijs in onze samenleving inneemt, is dermate fundamenteel dat de wetenschapswinkel deze op inhoudelijk terrein niet kan en mag negeren.

Het bevorderen van emancipatorisch onderzoek aan de universiteit is een doelstelling die op zichzelf gemakkelijk zijn vertaling naar het onderwijs daarbuiten kan krijgen. De wetenschapswinkel is daarin het middel bij uitstek om nieuw en actueel onderzoek door te laten stromen naar het buiten-universitaire onderwijs. Geconstateerd mag worden dat er echter veel aan die doorstroming schort.

De relatie tussen schoolvak en wetenschap is nog steeds een indirecte. Weliswaar wordt bij tijd en wijle aandacht gegeven aan een organisatorische afstemming op elkaar, maar een nadere beschouwing leert dat deze oppervlakkig is. Er is te weinig sprake van een inhoudelijke afstemming. Enerzijds is de invloed van het schoolvak op de wetenschapsbeoefening praktisch nihil, anderzijds (en dat is met name voor de wetenschapswinkel van belang) lijken nieuwe benaderingen van het vak pas een ingang te vinden in de scholen als ze al jarenlang een academisch gerespecteerd onderwerp zijn.

In 1986 bracht de Geschiedeniswinkel het onderwijspakket *Vrouwen en de bezetting* uit. De opdracht daartoe werd gegeven door het KLOV (Kontaktpunt Landelijk Overleg Vrouwengeschiedenis) en met subsidie van de Provincie Groningen in eigen beheer uitgegeven. Het materiaal schetst een beeld van het dagelijks leven in de jaren '40-'45 en van de taak van vrouwen om, ondanks rantsoenering en inkomstengebrek, het gezin draaiende te houden. Daarnaast wordt ingegaan op de grotere rol die vrouwen gingen spelen in het openbare leven nadat veel mannen ondergedoken waren of in Duitsland moesten gaan werken. Ook besteedt het lespakket kort aandacht aan de taak die de vrouw in nationaal-socialistische ogen had in het overdragen van de nazi-ideologie. Tot slot wordt er gewezen op het wrange gegeven dat vrouwen onmiddellijk na het einde van de bezetting teruggedrongen werden in de vooroorlogse rol, terwijl de mannen de taken in het openbare leven weer op zich nemen.

Met dit lespakket wordt gestreefd naar integratie van vrouwengeschiedenis in het schoolvak. In de huidige methodes wordt daar geen aandacht aan besteed. Schoolboeken voor het geschiedenisonderwijs lijken door hun feitelijkheid en oppervlakkigheid vaak meer op sterk samengevatte encyclopedieën. Veruit de meeste methodes zetten leerlingen niet aan tot nadenken over 'hun eigen plaats binnen het geheel'. Weliswaar verschuift de aandacht binnen nieuwere methodes enigszins van louter politieke geschiedschrijving naar een keuze voor meer sociaal-economische ontwikkelingen, maar van de resultaten van

emancipatorisch historisch onderzoek is nog nauwelijks iets te merken. Gezien de enthousiaste reacties van leerlingen en onderwijsgeevenden blijkt er ook duidelijk behoefte te zijn aan dergelijk materiaal. De lessenserie loopt uit op een opdracht (die overigens tevoren wordt aangekondigd): maak een krant - een illegale of een legale - waarin al het geleerde is verwerkt. Het grappige daarvan was dat door de bank genomen meisjes het er beter van af brachten dan jongens. De herkenning en de mogelijkheden tot identificatie, die de samenstellers beoogden, is derhalve geslaagd te noemen. Vreemd is dat ook niet: de lessenserie behandelt immers de Tweede Wereldoorlog vanuit een geheel andere optiek dan de dominante waar wij mee opgegroeid zijn: het heroïsche (bijvoorbeeld in het verzet), bomaanslagen en manmoedigheid.

Een klantgroep als 'het onderwijs' is niet geheel probleemloos. Het is typisch een gebied waarbinnen gemakkelijk een verwatering optreedt ten aanzien van wat wel en niet verantwoord vrijwilligerswerk is. De criteria dienen dan ook goed in de gaten gehouden te worden om te vermijden dat de wetenschapswinkel een goedkoop verlengstuk wordt van het onderwijs.

Er bestaat hoe dan ook een zeker spanningsveld tussen de behoefte binnen het (geschiedenis)onderwijs aan nieuwe onderwerpen en methodieken en de plaats waar deze ontwikkeld zouden moeten worden, hetgeen echter door tijdgebrek niet gebeurt. De wetenschapswinkel kan daarbinnen de ontstane ruimte vullen, mits gestreefd wordt naar vernieuwing qua onderwerp (het lespakket Vrouwen en de Bezetting, dat bijna een jaar voorbereidend onderzoek vergde) of qua methode. Van dat laatste ook een voorbeeld.

In april '87 is een diaserie verschenen over de invloed van de industrialisering op vrouwenarbeid. Dit project is gericht op de derde klassen van het HAVO/VWO en heeft een experimentele vorm: er wordt vanuit gegaan dat de getoonde dia's 'voor zichzelf spreken'. Zo ontbreekt een commentaarstem volledig, het visuele aspect staat 100% voorop. Als uitgangspunt werd genomen dat leerlingen, gezien de snelle opkomst van de video-clip, vanuit een geheel ander perspectief tegen beelden aankijken dan de generatie die hiermee niet is grootgebracht. Via een veel snellere opeenvolging van beelden dan 'gebruikelijk' wordt het thema gevisualiseerd.

Hieruit blijkt dat de Geschiedeniswinkel soms kant en klaar lesmateriaal aanlevert in de hoop dat onderwijsgeevenden (en mogelijk uitgeverijen) de onderwerpen zullen overnemen, hetgeen in geval van Vrouwen en de Bezetting ruimschoots gebeurd is. De Geschiedeniswinkel voert hierin in feite een tweesporenbeleid door ook initiatieven binnen de onderwijswereld zelf te voeden met onderwerpen die in de wetenschapswinkelpraktijk actueel zijn. Juist inzake onderwerpen als vrouwengeschiedenis en zeker ook ten aanzien van racisme en eurocentrisme in geschiedenisboeken.

Presentatie als doelstelling

Het buiten-universitaire onderwijs is een gebied waarbinnen men zich naar hartelust kan uitleven in het bedenken van werk- en presentatievormen. De aantrekkelijke kanten van het werken met alternatieven voor de 'onderzoeksrapport-vorm' zijn echter in principe in de samenwerking met elke klantgroep merkbaar. Dat valt met name te illustreren door enige differentiatie in klantgroepen aan te brengen. De ver-

schillen zijn groot: buurtgroepen, vakorganisaties, amateur-historici die bezig zijn met de geschiedenis van hun dorp of streek, zwarte organisaties en vrouwengroepen, musea en onderwijsinstellingen en theatergroepen, alle hebben specifieke vragen en problemen, die een totaal verschillende benadering vereisen.

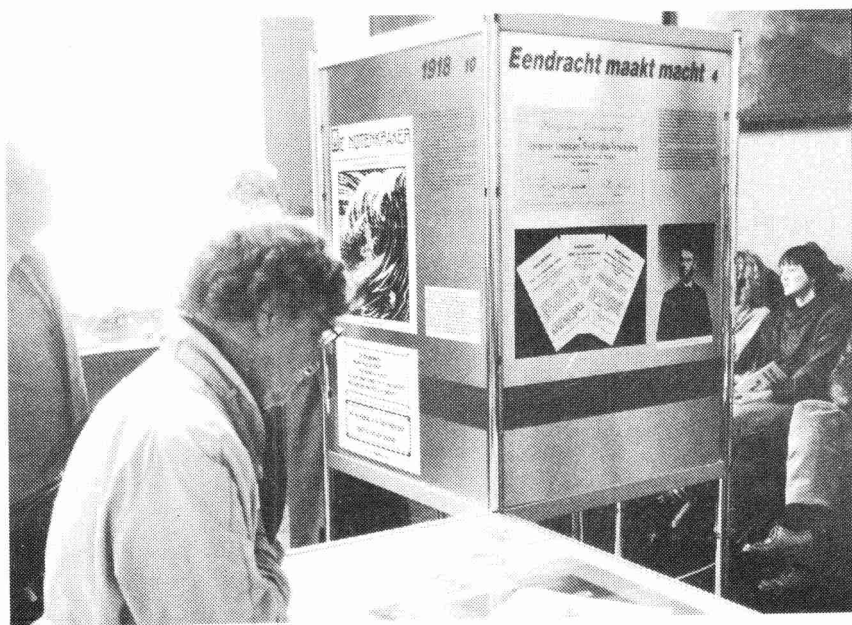
In wetenschapswinkelland wordt gesproken van 'sterke' en 'zwakke' klantgroepen. Sterke klanten vormen de goed georganiseerden die geen moeite hebben hun weg in de universitaire wereld te vinden. Tevens zijn ze vaak al op de hoogte van subsidiekanalen etcetera. Vaak worden ze vertegenwoordigd door geschoolde personen, die er hun hand niet voor omdraaien een onderzoeksverslag te lezen en te begrijpen. De vakbeweging is tot deze groep te rekenen.

Zwakkere klantgroepen daarentegen hebben geen eigen kanalen om zich gemakkelijk toegang te verschaffen tot de kennis die ze nodig hebben bij een vraag. Vaak zijn ze zelfs onbekend (!) met het fenomeen wetenschapswinkel. Amateur-historici bijvoorbeeld vallen in veel gevallen binnen deze categorie. Onderzoekspresentatie is met name voor de tweede groep van groot belang en daarom ook voor de wetenschapswinkel, gezien de (oorspronkelijke) doelstelling met name 'kansarme' groepen in hun activiteiten en acties te ondersteunen.

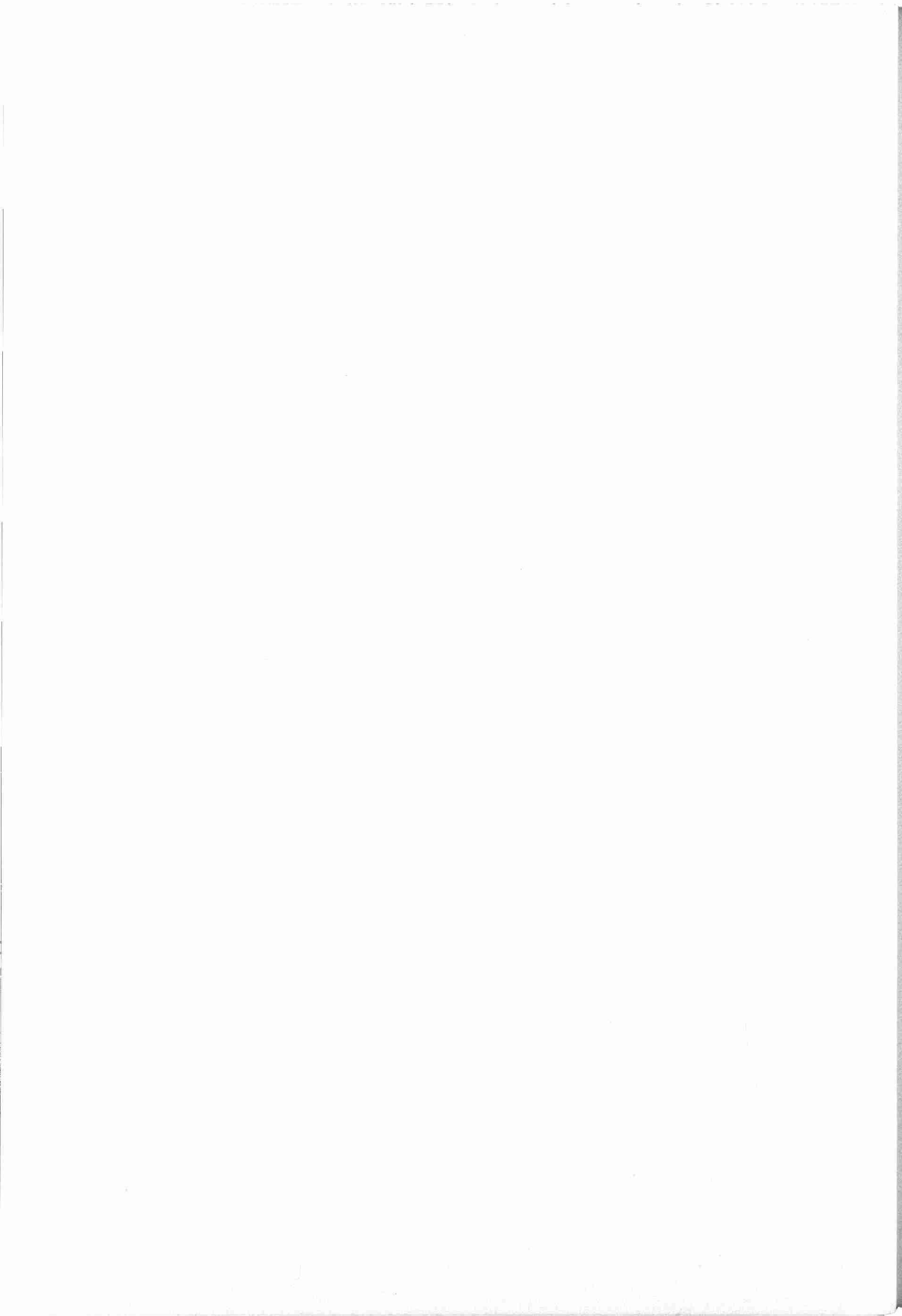
Door het opbouwen van expertise in het maken van tentoonstellingen, video-producties en lesmateriaal wordt de wetenschapswinkel zowel aantrekkelijker als meer bereikbaar voor deze groep. De reproductie van universitaire kennis in de vorm van een wetenschappelijk verslag over een maatschappelijk relevant onderwerp zegt nog weinig over de feitelijke bruikbaarheid ervan buiten de universiteit.

Door meer nadruk te leggen op de minder traditionele vormen van onderzoekspresentatie laat de wetenschapswinkel zien dat de kloof met de samenleving op een creatieve en eigentijdse manier te overbruggen is. Een aardige bijkomstigheid is dat vanuit een andere invalshoek een bijdrage wordt geleverd aan het toegankelijker maken van de universitaire cultuur. Niet bij het rapport alleen... Eigenlijk gaat het gewoon goed met de winkels.

Deze foto's horen bij de tentoonstelling "100 jaar sociaal-democratische arbeidersbeweging in Groningen". Ze zijn gemaakt door de auteur.

Voorlichting door wetenschapswinkels.

Huub Severiens/Sjoerd Wartena

Inleiding

Dit artikel is de vrucht van een kort onderzoek naar voorlichting en publiciteit van wetenschapswinkels. In de eerste plaats wilden we, als samenstellers van de openingstentoonstelling van de Wetenschapswinkel Zeeland, te weten komen wat de ervaringen van andere winkels waren met tentoonstellingen en voorlichting in het algemeen.

Ook wilden we een evaluerende verhandeling over het voorlichtingsbeleid van wetenschapswinkels schrijven. We ontdekten dat bijna geen enkele winkel zo'n beleid heeft.

De meeste wetenschapswinkels onderscheiden voorlichting en publiciteit. Met voorlichting bedoelen ze het vertalen van onderzoeksresultaten voor klanten. Publiciteit is gericht op het aantrekken van klanten en onderzoekers. Het naar buiten brengen van onderzoeksresultaten naar een breder publiek kan zowel voorlichting als publiciteit zijn. Wij maken bovengenoemd verschil niet, in dit stuk bedoelen we met voorlichting alle communicatie met potentiële klantgroepen. We gebruiken de termen 'publiciteit' en 'voorlichting' daarom door elkaar. Wel maken we evenals de wetenschapswinkels een onderscheid tussen interne en externe voorlichting. Interne voorlichting richt zich op studenten en onderzoekers. Externe voorlichting richt zich op de hele niet-wetenschappelijke wereld: in de eerste plaats op de klanten, maar bijvoorbeeld ook op de pers. In dit stuk schrijven we alleen over externe voorlichting (2).

De gegevens die we gebruikt hebben voor het samenstellen van dit artikel zijn onvolledig. Wij hebben lang niet met alle winkels gesproken over hun voorlichting.

De volgende winkels hebben we wel bezocht:

- De Talenwinkel en de Geschiedeniswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen.
- De Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit Leiden.
- De Wetenschapswinkel van de Technische Universiteit Delft.
- De Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam.
- De Wetenschapswinkel van de Katholieke Universiteit Nijmegen.
- De Biologiewinkel van de Rijksuniversiteit Utrecht.

We kunnen dus geen volledige analyse van het voorlichtingsbeleid van de winkels geven. Het materiaal biedt echter wel de gelegenheid enige kritische kanttekeningen te zetten bij de voorlichtingsactiviteiten. Aan de hand daarvan kunnen we aangeven aan welke criteria een goed voorlichtingsbeleid moet voldoen.

Voorlichting door wetenschapswinkels

We bespreken per wetenschapswinkel hoeveel aandacht er aan voorlichting wordt besteed, op welke manier dat gebeurt en welke contacten er met de pers zijn.

De Talenwinkel en de Geschiedeniswinkel in Groningen.

In Groningen hebben wij met de Talenwinkel en de Geschiedeniswinkel gesproken. De winkels in Groningen zijn decentraal georganiseerd. Iedere winkel voert zijn eigen publiciteitsbeleid en iedere winkel heeft een eigen folder; de betawinkels hebben samen met Wetenschap en Samenleving een gezamenlijk blad (dat voornamelijk voor de interne publiciteit is bedoeld). Het voorlichtingsbeleid verschilt sterk van winkel tot winkel en is afhankelijk van de coördinator. Onlangs is in het coördinatorenoverleg besloten een gezamenlijk magazine uit te gaan geven. Het overleg is niet meer tevreden met de huidige kringloopfolders en bovendien is er op dit moment een budget voor zo'n magazine.

De wetenschapswinkels hebben contacten met het bureau interne en externe betrekkingen van de Groningse universiteit en geven via dit bureau persberichten uit. De pers wordt vooral bij concrete projecten benaderd. Meestal gaat het dan om de regionale pers.

In het gesprek met de *Geschiedeniswinkel*, één van de Groningse winkels, zei deze winkel voorlichting een hoge prioriteit te geven. De winkel geeft, zo bleek uit het gesprek, echter alleen voorlichting naar aanleiding van concrete projecten, in samenwerking met de klant. Het meest spectaculaire voorbeeld is het project rond de landbouwcrisis en de industrialisatie aan het eind van de 19e eeuw. Voor dat project is een museumtentoonstelling gemaakt, er is een lespakket samengesteld en er is een kindertoneelvoorstelling gemaakt. Kinderen waren de doelgroep van het project.

De Wetenschapswinkel in Leiden.

Sinds ongeveer twee jaar geeft de Wetenschapswinkel in Leiden veel aandacht aan voorlichting. De winkel heeft nu twee mensen in dienst die voorlichting in hun takenpakket hebben. Een deel van de voorlichting loopt via de voorlichtingsdienst van de universiteit. Bij de voorlichting worden professionals ingeschakeld. Journalisten en een grafisch ontwerper verzorgen bijvoorbeeld het informatieblad. De winkel maakt gebruik van de volgende media: rapporten en brochures, een reizende tentoonstelling, een informatieblad, een folder, een affiche; daarnaast is de winkel momenteel bezig met de productie van een videoband.

De pers wordt met persberichten benaderd, die door de voorlichtingsdienst van de universiteit gemaakt worden. Bij een persbericht stuurt de winkel vaak achtergrondmateriaal mee. Naast de persberichten zijn er ook persoonlijke contacten met voornamelijk de regionale pers.

De Wetenschapswinkel in Delft.

In Delft doet de wetenschapswinkel slechts in zeer beperkte mate aan voorlichting. Vragen worden vooral verworven door persoonlijke contacten met klantengroepen. De winkel heeft alleen een folder voor de klant en een (verouderde) tentoonstelling.

De Wetenschapswinkel heeft zelf weinig contacten met de pers. De klanten zorgen zelf voor publiciteit naar aanleiding van onderzoek.

De Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam.

Bij de winkel van de UvA is een vaste publiciteitsmedewerkster in dienst. De winkel zegt voorlichting belangrijk te vinden.

Centraal in de voorlichting staat de *Nieuwsbrief*. Dit tijdschrift, dat eens in de drie maanden verschijnt, bevat voornamelijk een toegankelijk verslag van onderzoeksresultaten. De *Nieuwsbrief* gaat naar 3000 adressen, waaronder pers, klantgroepen, medewerkers van de universiteit, studenten, vakgroepen, etc.

Naast deze *Nieuwsbrief* voert de winkel op de volgende wijzen publiciteit. Een videofilm van 20 minuten geeft algemene informatie over de winkel en enkele voorbeelden van projecten. Een minitentoonstelling van vier panelen geeft een verslag van een vuilstortproject. De winkel geeft voorlichting op congressen, symposia en andere manifestaties en tenslotte kent de winkel een folder voor klanten.

De pers wordt vooral benaderd met de *Nieuwsbrief*; vaak wordt met de *Nieuwsbrief* een begeleidend persbericht gestuurd. De aandacht van de pers voor vragen blijkt sterk van het onderwerp af te hangen.

Goed scoren meestal milieuvraagstukken; ook het woningdelersonderzoek kwam in het nieuws. Er is weinig invloed op opname en de wijze waarop dat gebeurt van een bericht in de pers. Artikelen n.a.v. persberichten en de *Nieuwsbrief* komen op verrassende wijze in bladen en in bepaalde onderdelen van bladen, zoals in 'Dag in Dag uit' van de *Volkskrant*.

De Wetenschapswinkel in Nijmegen.

In Nijmegen verzorgt een taakgroep publiciteit de algemene voorlichting. De sectorgroepen die de bemiddeling van bepaalde vragen verzorgen doen de voorlichting naar aanleiding van projecten. Binnenkort wordt een publiciteitsmedewerkster aangenomen.

Men maakt in Nijmegen gebruik van de volgende voorlichtingsmiddelen: een tijdschrift *het Blad*, een affiche, voorlichtingsmateriaal in een vitrine in het stadscentrum en videobanden.

Met de pers is slechts af en toe contact, en vooral met de regionale pers.

Tenslotte maakt de Nijmeegse wetenschapswinkel een knipselkrant over huisvestingsproblematiek, die ook naar bouw- en woonorganisaties verzonden wordt.

De Biologiewinkel in Utrecht.

'Publiciteit heeft een bepaalde, meestal onopvallende, rol gespeeld in de geschiedenis van de Biologiewinkel' zo bekent de winkel in de interne nota: *Publiciteit voor de Biologiewinkel*. Er heeft in Utrecht enige tijd een publiciteitsgroep bestaan, maar deze functioneerde naar het oordeel van de winkel om verschillende redenen slecht. De winkel heeft nu de verantwoordelijkheid voor voorlichting bij de bemiddelaars gelegd.

De Biologiewinkel in Utrecht geeft een aantal redenen om aan publiciteit te doen:

1. publiciteit levert bestaansrecht op naar klantgroepen. Hiermee bedoelen we dat klantgroepen ons pas kunnen benaderen met vragen als ze tenminste op de hoogte zijn van ons bestaan, werkwijze en activiteiten;
2. positieve publiciteit levert 'goodwill' op (...) bij (potentiële) klantgroepen. Wordt goed en nauwkeurig onderzoek verricht en draagt dit bij aan de realisering van de doelstellingen van de klantgroepen dan zullen meer groepen mogelijk de weg zoeken naar de Biologiewinkel (...);

3. door publiciteit kunnen meer groepen profiteren van de resultaten (van verricht onderzoek) (...)."

De Biologiewinkel geeft voorlichting door middel van de volgende middelen: een korte videofilm met informatie aan de hand van de behandeling van een concrete vraag, een affiche, een folder en een krant voor klanten. De winkel kent een aantal posters, die een minitentoonstelling vormen, waarop de behandeling van een paar vragen wordt uitgebeeld. Voor contacten met de pers bestaat geen vaste procedure. Vaak gaat het om een individueel initiatief naar aanleiding van een concreet project. Zo zijn er tijdens het lustrumjaar verschillende interviews in de krant, op de radio en op de televisie geweest.

Conclusies

De bezochte winkels besteden vrijwel alle vrij veel tijd aan voorlichting. De winkels beschikken over een aantal elementaire voorlichtingsmedia: elke winkel heeft een folder en veel winkels hebben een affiche. Verder zijn er contacten met vooral de regionale pers over concrete projecten. Opvallend is dat veel publiciteit afhankelijk is van het initiatief van een individuele medewerker van de winkel en, aan de andere kant, van journalisten. Ook wordt de publiciteit nogal eens overgelaten aan de klant.

Dit heeft tot gevolg dat er geen zicht en invloed is op wie de publiciteit bereikt. Zo komen berichten over winkels nog wel eens in de 'grappige' rubrieken van de krant. Vaak blijft ook, met name bij serieuze berichten, de bijdrage van de winkel in het onderzoek onderbelicht.

Veel wordt ook gebruik gemaakt van ongericht verzonden materiaal, in plaats van goed georganiseerde persconferenties.

Een aantal winkels heeft een videofilm. Verder hebben enkele winkels een tentoonstelling. Deze media vergen een grotere investering en een specifieke deskundigheid. We hebben het idee dat echter niet altijd inzicht bestaat in de mogelijkheden van deze media, de eisen waaraan ze moeten voldoen en hoe ze het beste kunnen worden toegepast. Veel hangt af van ad hoc-initiatieven.

Van een doordacht voorlichtingsbeleid is meestal geen sprake. Soms worden voorlichtingsacties op poten gezet omdat er extra geld beschikbaar is, soms als een bepaald voorlichtingsproject van een andere winkel indruk heeft gemaakt en soms als een idee ineens op tafel komt.

Bij sommige wetenschapswinkels bestaat de indruk dat de voorlichting weinig effectief is. Een oorzaak daarvan kan zijn dat voorlichting vaak zonder een welomschreven doel en doelgroep is bedreven: men heeft zich niet afgevraagd wat men eigenlijk wil bereiken. Een andere oorzaak kan de eigen onvrede over de kwaliteit van de voorlichting zijn. Bij concrete voorlichtingsactiviteiten speelt daarnaast soms nog mee dat voorbereidingstijd, beschikbare middelen en winkeliers onvoldoende zijn. Al deze factoren zullen een nadelige invloed op het succes van voorlichting hebben.

De meeste wetenschapswinkels tasten in het duister omtrent de resultaten van hun voorlichting. In hoeverre voorlichting succesvol is, wordt zelden nagegaan. Alleen bij de Biologiewinkel in Utrecht is onlangs een onderzoekje naar de naamsbekendheid gedaan. De bekendheid van de winkel bleek bij het 'grote publiek' niet groot te zijn; vaste klanten zoals de milieubeweging waren, niet verrassend, wel op de hoogte van de winkel. Geheel triviaal is dat laatste resultaat overigens niet, want de continuïteit van contactpersonen is bij de klantgroepen ook niet steeds even groot.

Planmatige voorlichting

Alle wetenschapswinkels die wij bezocht hebben, zeggen voorlichting belangrijk te vinden. De vraag waarom ze voorlichting belangrijk vonden bleek echter moeilijk te beantwoorden. "Mensen moeten weten dat je bestaat, anders krijg je geen vragen" was een veel gehoord antwoord. In hoeverre voorlichting een geschikt middel is, hangt onder andere af van de doelstelling.

Voor wetenschapswinkels is de doelstelling tweeledig. We gebruiken om die doelstellingen te formuleren een tweetal citaten uit winkelpublicaties:

"Als eerste doel van de wetenschapswinkel ziet men: wetenschappelijke kennis en onderzoek toegankelijk maken voor kansarme groepen in de samenleving, die tot dan toe weinig of geen toegang hadden tot de universiteit, maar wel worden geconfronteerd met problemen, waarbij wetenschappelijke kennis een bijdrage kan leveren aan de oplossing" (3).

"Een aantal winkels (...) denkt bij de klanten van de wetenschapswinkel vooral aan die groepen die ijveren voor democratisering, emancipatie en progressieve maatschappelijke hervormingen. Om dit doel te realiseren zal aan universiteitszijde ook het een en ander moeten gebeuren. Vandaar dat het tweede doel van de wetenschapswinkel is, het onderzoek zodanig te organiseren, dat het beter aansluit bij maatschappelijke behoeften en ook het onderwijs naar vorm en inhoud in deze richting te wijzigen" (4).

Als we de eerste doelstelling analyseren, wordt duidelijk waarom voorlichting nodig is:

- Wetenschapswinkels willen dat kansarme groepen een beeld van wetenschap krijgen; dat ze zien dat wetenschap een rol kan spelen bij het oplossen van problemen in hun dagelijkse omgeving.
- Wetenschapswinkels willen dat deze groepen naar hen toe komen als ze onderzoek nodig hebben voor het oplossen van dergelijke problemen.
- Wetenschapswinkels willen zorgen dat het onderzoek voor hun klanten bruikbaar is.

Voor alle drie deze punten is voorlichting onmisbaar.

Voorlichting is nodig om groepen in de samenleving die anders geen toegang hebben tot wetenschappelijk onderzoek toch van wetenschap te laten profiteren. Dan moeten ze door een goede voorlichting op zijn minst weten wat de wetenschapswinkel voor hen kan doen. Hoe kansarmer een groep, des te meer moet een winkel investeren in voorlichting.

In de praktijk zien we dat vooral vaste klanten, die al vertrouwd zijn met wetenschap, de winkels benaderen. Die klanten weten de weg naar wetenschapswinkel al te vinden, en ze kennen ook de weg naar andere onderzoeksinstellingen.

Voorbeelden van deze klanten zijn vakbonden en milieu-organisaties. Ze voldoen aan de criteria omdat ze niet voldoende eigen financiële middelen hebben om onderzoek te betalen, omdat ze geen commerciële doelstellingen hebben en omdat ze een bijdrage leveren aan democratisering, emancipatie en progressieve maatschappelijke hervorming. Ze vormen echter niet de groep die de weg naar wetenschappelijk onderzoek niet kent. De andere kansarme groepen blijven buiten bereik. De voorlichting van de winkel is dus niet opgezet om de eerste doelstelling te bereiken en blijkt ook niet het effect te hebben dat die doelstelling bereikt wordt. Als argument om de voorlichting niet tot die groepen te richten wordt soms aangevoerd dat de winkels al ge-

noeg vragen krijgen. Meer bekendheid zou er alleen maar toe leiden, dat ze vragen moeten weigeren vanwege een gebrek aan bemiddelaars en onderzoeksruijnte. Ook zou het aandeel ongeschikte vragen toenemen. Deze winkels kiezen er dus voor om te werken voor de organisaties die hen al weten te vinden.

Wij vragen ons af hoe doordacht deze keuze is. Natuurlijk moet de investering in meer voorlichting tegen het rendement en de effecten ervan worden afgewogen. Maar als de winkels er voor kiezen weinig voorlichting te geven, dan komt de eerste doelstelling in de lucht te hangen.

Het gevaar dreigt dan dat winkels gaan lijken op traditionele onderzoeksinstellingen en bemiddelingsbureau's, die zich onder andere kenmerken door een gebrek aan voorlichting en openheid. Daar wilden de winkels juist een alternatief voor zijn. Uit het onderzoekje van de Biologiewinkel bleek dat slechts een beperkt gedeelte van de groep 'niet-draagkrachtige' klanten bereikt wordt.

Elementen voor een voorlichtingsbeleid

Indien het de doelstelling van (de) winkels is om zich open te stellen voor alle groeperingen, dan is een planmatig voorlichtingsbeleid nodig (5). Een planmatig voorlichtingsbeleid houdt in dat nagedacht wordt over: het *doel* van de voorlichting, de *doelgroep* en de *uitvoering* van de voorlichting.

Hiervóór hebben we al gesproken over het *doel* van de voorlichting, namelijk in verband met de doelstelling van de winkels. Het is nodig om die doelstelling verder uit te splitsen en vervolgens na te gaan wat het doel van een bepaalde voorlichtingsactiviteit is in relatie tot die gepreciseerde doelstelling.

Doelen staan niet los van elkaar; ze vormen een hiërarchie. Een doel van een lagere orde is een middel om een doel van een hogere orde te bereiken (6). Een wetenschapswinkel kan bijvoorbeeld in een voorlichtingsactie potentiële klantengroepen een folder toezenden, met het doel ze met de winkel kennis te laten maken. Het doel daarboven is dat die mensen met vragen bij de wetenschapswinkel komen, zodat de winkel zijn werk kan doen; met dat werk wil de winkel de in de vorige paragraaf geciteerde doelstelling verwezenlijken. Het doel van de hoogste orde is het leveren van een bijdrage aan de verbetering van de positie van die klant.

De *doelgroep* van voorlichting ligt meestal in de doelstelling besloten. De voorlichtende organisatie moet de doelgroep goed kennen. Voorlichters moeten zich in hun doelgroep kunnen inleven, om met succes te kunnen communiceren. Voor wetenschapswinkels is dat geen gemakkelijke taak, want de kansarmen op de markt van het wetenschappelijk onderzoek vormen een heterogene groep. Het is aan te bevelen om voorlichtingsacties op een welomschreven deel van die doelgroep te richten.

Bij de *wijze* van voorlichting is het van belang rekening te houden met de beperkingen en mogelijkheden van de eigen organisatie. Te denken valt aan financiële middelen, samenwerking met andere organisaties, aanwezige deskundigheid, enthousiasme en inzet van de medewerkers, te verwachten complicaties bij het bereiken van de doelen, tegenwerking van buitenaf. Een voorlichtingsactie mislukt regelmatig, omdat geen rekening is gehouden met externe factoren. De verhouding van voorlichting tot de andere taken en de beschikbare middelen en tijd moet vastgelegd worden. Tot slot moet nagegaan worden welke methoden er voor voorlichting zijn en welke in de betreffende situaties het meest geschikt zullen zijn.

De besproken elementen moeten in een *voorlichtingsbeleidsplan* worden vastgelegd. Zo'n plan draagt ertoe bij, dat voorlichting als een vaste taak van de organisatie wordt geaccepteerd. Voorlichters krijgen een houvast bij hun werk. Ze kunnen moeilijkheden die spelen bij het geven van voorlichting overzien. Voorlichting zal zo doelgerichter kunnen plaatsvinden.

Het is bij wetenschapswinkels een algemeen verschijnsel dat de voorlichters in het duister tasten over de resultaten van voorlichting. Slechts incidenteel wordt nagegaan wat het effect van voorlichtingsacties is. Als niet precies is vastgesteld welk doel wordt nagestreefd en wie de doelgroep is, kan ook niet worden aangegaan of het beoogde effect is bereikt.

Naast doel en doelgroep moeten er dus ook evaluatiecriteria zijn. De voorlichtende organisatie moet vaststellen bij welk effect zij voorlichting als geslaagd beschouwt. De eis dat voorlichtingsacties en het voorlichtingsbeleid als geheel worden geëvalueerd, moet ook in het plan worden opgenomen. Dat is op lange termijn de enige manier om greep te krijgen op de effectiviteit van de voorlichting.

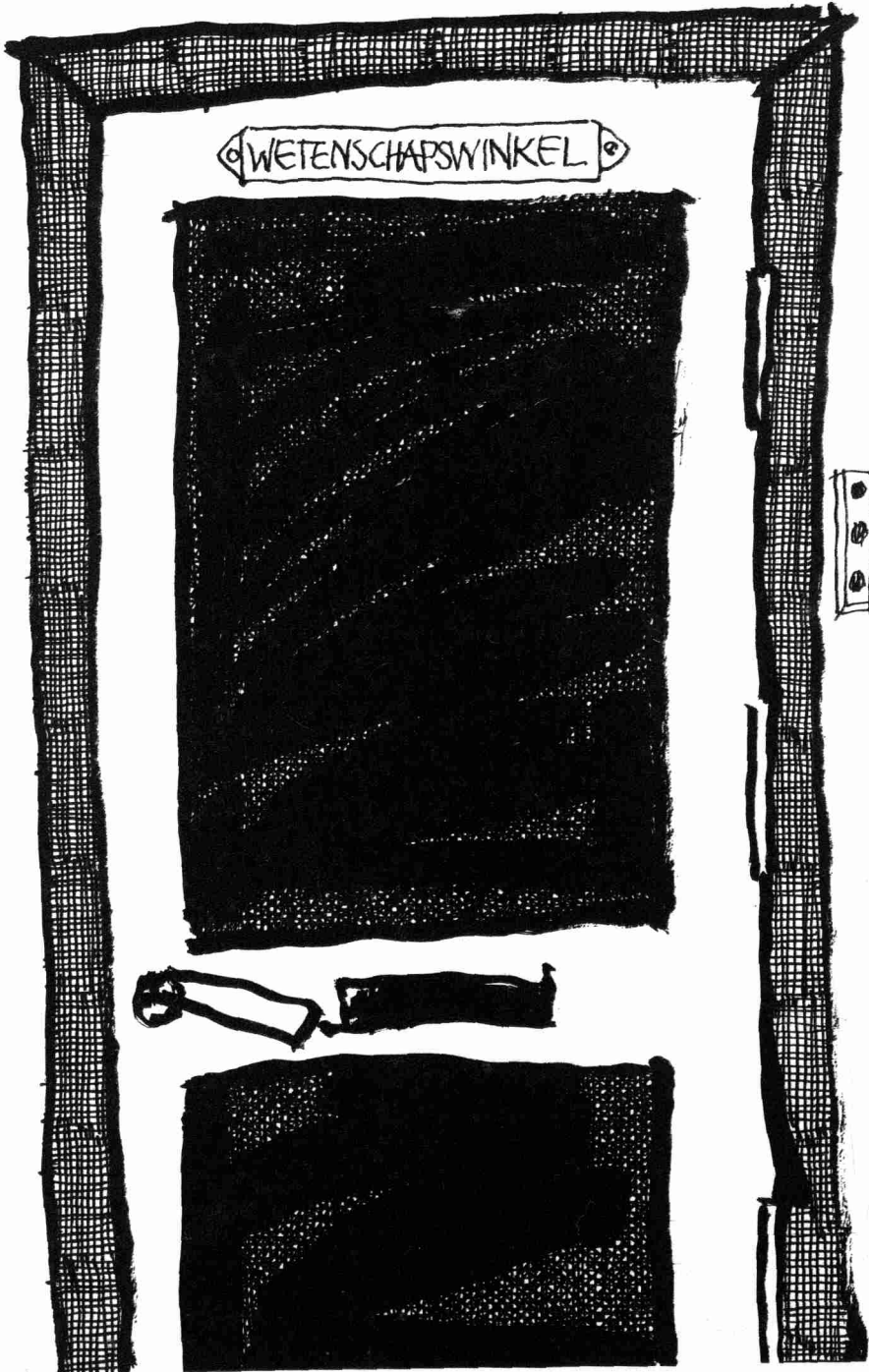
Besluit

Wetenschapswinkels doen aan voorlichting. Er zijn verschillen in het beleid, maar algemeen bestaat toch de indruk dat de voorlichting weinig effectief is, niet gericht is op de "officiële" doelstellingen van de winkels en soms onbedoelde bij-effecten heeft. We hebben voorgesteld om planmatiger voorlichting te bedrijven, vooral ook om de minder goed georganiseerde niet-draagkrachtigen te bereiken.

Noten

1. Dit artikel is geschreven door twee studenten voorlichtingskunde aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Van oktober 1986 tot februari 1987 hebben zij stage gelopen bij de Wetenschapswinkel Zeeland. Hun belangrijkste taak was het maken van een tentoonstelling met als thema Voorlichting door wetenschapswinkels. Van de winkel kwam het idee om ook een evaluerende verhandeling te schrijven over dit onderwerp. Over dit onderwerp is eerder gepubliceerd in het openingsboekje van de Wetenschapswinkel Zeeland.
2. Wij moeten bij dit artikel wel de kanttekening maken dat we het onderwerp te weinig recht doen. Het grootste gebrek is dat we voorlichting afschilderen als een middel om iets te bereiken, als een techniek. Wij vinden dat voorlichting echter meer is. Belangrijk voor ons is het communicatieve karakter van voorlichting. Hiermee bedoelen we dat voorlichting een wisselwerking is tussen factoren, die elkaar wederzijds beïnvloeden. Het is een versimpeling om voorlichting voor te stellen als een techniek. We willen echter in het kader van dit stuk niet verder ingaan op deze discussie.
3. Studium Generale Tilburg, *De wetenschapswinkel gewogen*, Tilburg, 1980, pp. 10-11,
4. Beukers, R. et al., *Wetenschapsvoorlichting en wetenschapswinkel*, Leiden, 1981.
5. Woerkum, C.v., *Massamediale voorlichting*, Meppel, 1984.
6. Ban, A.W. v.d., *Inleiding tot de voorlichtingskunde*, Meppel, 1974.

Winkels zijn toe aan PR-beleid

Piet Delhooven

Van een non-profit organisatie als een wetenschapswinkel met een nadrukkelijk op de maatschappij gerichte taak zou je mogen verwachten dat er een duidelijke visie bestaat op het bevorderen van wederzijds begrip tussen winkels en publieksgroepen. Des te meer valt het me op dat in de drie jaar dat ik de wereld van de wetenschapswinkels van binnenuit heb leren kennen, er nauwelijks nagedacht is over publiciteit, marketing en public relations. In dit artikel wil ik enkele strategische vragen aan de orde stellen en aanbevelingen doen voor een brede waaier van PR-activiteiten.

Public relations

In de literatuur komen tientallen definities voor van het begrip public relations. De aardigste vind ik die van de Belgische PR-vakorganisatie: "Public relations zijn het systematisch streven van een enkeling of een openbare of privé-instelling naar het onderhouden en verbeteren van de betrekkingen met verschillende publieken ten einde een ruimer begrip voor zijn bedrijvigheid te doen ontstaan en er omheen een geest van vertrouwen en sympathie te verwekken".

Je kunt je afvragen of er bij het grote publiek kennis van de bedrijvigheid van de winkels bestaat. Een onderzoekje van de Biologiewinkel Utrecht wees uit dat slechts twaalf procent van een willekeurige groep passanten de winkels kende. Het aantal aanvragen bedroeg in 1985 ongeveer 1600 voor 45 winkels; dat zijn gemiddeld twee à drie vragen per maand per winkel. Mijn indruk is dat er zeker geen groei zit in deze cijfers.

Het is mijn overtuiging dat het potentieel aan problemen waar klanten mee worstelen, een veelvoud is van de vragen die uiteindelijk bij de wetenschapswinkels binnenkomen. Willen de winkels in de toekomst een groter publiek van dienst zijn dan zullen ze zich mijns inziens wat nadrukkelijker moeten presenteren.

Strategische vragen

Bij het aannemen van een houding naar de klanten toe ga ik er vanuit dat de winkel kiest voor het profiel van een laagdrempelige, zeer dienstbare professionele organisatie als integraal onderdeel van de universitaire instelling.

Ik geef hiermee impliciet een antwoord op een drietal strategische vragen. In deze drie vragen zal ik telkens twee extremen voor wat betreft het profiel van de winkel naar voren brengen. De afgelopen jaren heb ik exponenten van beide 'stromingen' ontmoet. Het gaat mij er niet om de doelstellingen, criteria en organisatievorm van de 'extremen' en alles wat zich daar tussen beweegt te bediscussiëren, maar om de manier waarop de winkel die naar buiten toe etaleert.

Ik neem daarin stelling ten gunste van het profiel zoals hiervoor samengevat.

1. **Presenteert de winkel zich onder de vlag van de universiteit of juist als alternatief voor de instelling?**

Met andere woorden: wordt ernaar gestreefd om duidelijk te maken aan de potentiële klanten dat het de gerenommeerde Universiteit is die haar onderwijs- en onderzoeksfaciliteiten beschikbaar wil stellen aan kennis- en kansarmen en die daarvoor wetenschapswinkels binnen haar muren laat opereren? Of streeft de winkel naar het imago van een alternatieve en links-kritische club die zich tegen de officiële instelling afzet en vanuit een maatschappelijk engagement kiest voor de kansarmen. Het mag duidelijk zijn dat ik opteer voor de eerste versie zonder daarmee overigens de winkels te willen ontpolitiseren. Waar de winkels ontstaan zijn als een reactie op een eenzijdige visie op onderwijs en wetenschapsbeoefening, blijft de winkel binnen de instelling zeker zijn kritische en politieke functie behouden. De vraag is echter of het zo zinvol is de klanten met die intern-universitaire strijd, (achterhoedegevechten wellicht?) te confronteren. Want nu het immers een wettelijke taak van de universiteiten is om aan kennis-transfer te doen, nu de winkels zelf geïnstitutionaliseerd zijn en in materieel en bestuurlijk opzicht een voet tussen de deur hebben gekregen, is ook de noodzaak tot publiekelijke harde actie voor het bestaansrecht van de winkels verdwenen. De na te streven doelen liggen nu op een hoger, abstracter niveau en hebben mijns inziens te maken met acquisitie en het inspelen op de onderzoekplanning binnen voorwaardelijke financierings-programma's, het vertalen van maatschappelijke vragen in wetenschappelijke probleemstellingen en het terugvertalen van onderzoeksresultaten naar concrete beleidsvoorstellen. Het verwezenlijken van deze doelen is een interne en geen publieke aangelegenheid. Vanuit het oogpunt van een public-relations-beleid is het dan ook niet verstandig de discussies die gepaard gaan met deze veranderde positie van de winkels, in de beeldvorming naar buiten toe te betrekken.

Het beeld van de wetenschapswinkel als pressiegroep mag dan sommige actiegerichte klantgroepen juist aanspreken, het kan ook klanten weerhouden. De doelgroepkeuze is evenwel aan de winkel zelf.

2. **Stelt de winkel zich op met open armen of worden vooraf strenge criteria geëtaleerd?**

Wordt per winkel het vakgebied als ingang gekozen met enkele zeer globale randvoorwaarden (geen commercieel oogmerk, geen eigen middelen) of wordt het actieperspectief als voorwaarde gesteld?

Met andere woorden: is er sprake van een strenge fixatie op het aannamebeleid of rekent de winkel het tot zijn taak om tijd en energie te stoppen in het zorgvuldig doorverwijzen en in het zonder veel omhaal van woorden helpen van klanten die eigenlijk niet aan de criteria voldoen? Is de winkel bijvoorbeeld ook dienstbaar voor mensen met vragen die:

- Specifiek en niet generalistisch zijn?
- Niet in het onderwijs kunnen worden ondergebracht?
- Niet in wetenschappelijke termen gesteld kunnen worden?
- Elders tegen betaling beantwoord kunnen worden?

Een probleem bij een dergelijke open opstelling kan zijn dat vaker een klant doorverwezen moet worden. Maar het is mijns inziens goed mogelijk om met genoemde globale randvoorwaarden valse verwachtingen te vermijden.

Waar het om gaat is of de klanten in folders en ander voorlichtings-

materiaal opgezaald worden met een waslijst van criteria of dat de voorkeur wordt gegeven aan wervende teksten zonder al te veel drempels.

Uiteraard is overigens ook hier weer de discussie over het formuleren van criteria een zaak van de winkel zelf en ook hier weer is het de vraag of je daarmee binnenskamers een beleid voert of dat je deze etaleert.

3. Presenteert de winkel zich zelfbewust als de 'professionele dienstverlener' of als de bescheiden 'pro-deo vrijwilliger met alle ongemakken vandien'?

Is de winkel dus een non-profit adviesbureau dat zakelijk, effectief en vooral efficiënt de klanten van dienst wil zijn? Of is het een 'vrijwilligersorganisatie van goedwillende medewerkers en studenten, die zo goed en zo kwaad als het kan, overgeleverd aan de luimen van de vakgroep, met de nodige slagen om de arm en binnen een ruime tijdslimiet wel iets voor een klant willen regelen'?

De winkels zijn ontstaan als vrijwilligersorganisaties om daarmee onafhankelijk te kunnen staan ten opzichte van de Universiteit en aan die situatie wil ik geen afbreuk doen. Het werken met vrijwilligers heeft ook nadelen en wel op het vlak van de continuïteit. Afhankelijkheid van vrijwilligers impliceert afhankelijkheid van subjectieve en veranderlijke factoren als engagement en motivatie.

Vrijwilligerswerk brengt doorgaans een aantal rommelige organisatorische bijverschijnselen met zich mee en het is ook in deze kwestie de vraag of je je naar de klant toe reeds bij voorbaat daarvoor moet verontschuldigen. Mijns inziens hoef je, wanneer je zelfbewust, vakkundig en ervaren bent, de waarheid geen geweld aan te doen door je als winkel te presenteren als een op professionele leest geschoeide betrouwbare en gestroomlijnde hulporganisatie, met of zonder vrijwilligers!

Publiciteitsmiddelen

Laten we er van uitgaan dat bovengestelde drie vragen eenduidig beantwoord kunnen worden in die zin dat de winkel kiest voor het profiel van een laagdrempelige, zeer dienstbare professionele organisatie als integraal onderdeel van de universitaire instellingen. Hoe brengen we dit beeld dan naar buiten?

Zoals men een boom kent aan zijn vruchten kan de winkel zich kenbaar maken in de presentatie van zijn produkten. Het is daarom van belang dat de winkel bij het contact van de klant met de pers de vinger aan de pols houdt. Veel klanten immers hebben baat bij publiciteit en zetten daarbij het winkeladvies of -rapport in. Door, in goed overleg met de klant, de publiciteit in eigen hand te houden voorkom je niet alleen dat je verkeerd geciteerd wordt, maar kun je bovendien de klant via het universitaire voorlichtingskanaal een prachtige entree in de media geven. De voorlichtingsdienst van de instelling beschikt over faciliteiten, over persoonlijke contacten en heeft voor het publiek een neutraal imago. De mogelijkheden van de voorlichtingsdienst kunnen door de winkel ten dienste van de klantgroep gebruikt worden. Belangrijk is ook dat er een zorgvuldige timing afgesproken wordt bij de presentatie van rapport en verspreiding van persberichten. Het gezicht van de winkel wordt dan vooral bepaald door de wijze waarop concrete projecten in de media verslagen worden.

Naast deze perspresentatie kan er nog een brede waaier van PR-activiteiten ontplooid worden, waarbij de afgeronde, geslaagde en gepubliceerde aanvragen telkens ten tonele gevoerd worden.

Brede waaier

De Vereniging voor Public Relations en Voorlichting (NGPR) geeft een checklist van 60 concrete PR-activiteiten en onderscheidt daarbij zes functies. Voor het winkelwerk zou dit neerkomen op:

1. bevorderen dat in het *PR-beleid van de instelling* aan het winkelwerk ruime aandacht wordt besteed;
2. permanent *opinieonderzoek* om na te gaan hoe de winkels intern in de markt liggen en hoe extern tegen de universiteit wordt aangekeken als potentiële hulp voor kennis- en kansarmen;
3. nauwkeurige *inventarisatie van klant- en doelgroepen*;
4. *presentatie van de winkels door middel van evenementen, drukwerk en audio-visuele hulpmiddelen*;
5. *voorlichting* over activiteiten van de winkels binnen de universiteit en naar klanten en de pers;
6. de zorg voor een goede *representatie* van de winkels op o.a. markten, tentoonstellingen en symposia en in het overleg met bestuurscolleges en volksvertegenwoordigers.

Het onderscheid tussen interne en externe publiciteit is mijns inziens in theorie wel aan te brengen, in de praktijk zal er van een stevige wisselwerking sprake zijn. De universiteit is geen ivoren toren meer en de krant wordt er ook gelezen. Een bericht in het regionale ochtendblad over een winkeladvies of -rapport prikkelt de belangstelling van studenten en medewerkers. Een goede externe publiciteit heeft haar weerslag op de interne goodwill, op de bereidheid van studenten en personeel hun medewerking te verlenen en op de welwillendheid van bestuurders om de nodige randvoorwaarden te scheppen. Dit leidt dan weer tot een kwalitatief en kwantitatief hogere output, tot meer publiciteit, tot meer belangstelling, enzovoort.

Uniformiteit

De winkels hebben afgelopen jaren met diverse PR-media ervaring opgedaan. Een willekeurige greep:

- Er zijn videofilms gemaakt (o.a. VU, KUN en TUE).
- We kennen de Landelijke Dag Wetenschapswinkels en de Informatiebundel.
- De winkels timmeren aan de weg met een tiental bladen en incidenteel radio- en persberichten.
- Er zijn tentoonstellingen samengesteld (o.a. RUL, TUE, TUD, RUG).
- Er zijn massa's brochures, folders, affiches en jaarverslagen gemaakt en verspreid.
- Het nieuwste op PR-terrein is een grote advertentie van de wetenschapswinkel Tilburg in de regionale pers.

Bij al deze activiteiten vraag ik me af of onderlinge afstemming niet doelmatig zou zijn. Ik wil er voor pleiten om de efficiency te bevorderen door onze ervaringen op dit terrein te bundelen. Het kan mijns inziens geen kwaad om naar enige uniformiteit te streven door het imago van de bonte harlekijn, dat we misschien nog hebben, om te buigen naar dat van een gestroomlijnde organisatie van 45 met elkaar samenwerkende professionele advies- en onderzoeksbureaus. De tijd is er rijp voor dat er een landelijke werkgroep in het leven geroepen wordt die in bovenstaande zin een PR-beleid gaat uitstippelen.

Criteria ... of geen criteria?

Jan Weerdenburg

Bij het horen van de term 'criteria' zal menig winkelier zich wat ongemakkelijk gaan voelen. Er zijn immers in de loop der jaren heel wat discussies over 'de criteria' gevoerd: binnen de winkels, tussen de winkels, met universiteits- of faculteitsbesturen en soms ook met klanten. Discussies die niet altijd even vruchtbaar waren en achteraf gezien vaak gedateerd aandoen.

Met criteria wordt de set formuleringen bedoeld die de wetenschaps-winkels hanteren om hun bemiddelingswerkzaamheden af te grenzen. Voor welke maatschappelijke doelgroepen ('klanten') wordt wel gewerkt en voor welke niet, aan welke voorwaarden moeten de gestelde vragen voldoen, en dergelijke. Het gaat daarbij in principe om vier typen:

- Criteria voor klanten.
- Criteria voor de vragen van klanten.
- Criteria voor onderzoekers.
- Criteria voor het onderzoek.

Iedere winkel kent zijn eigen formuleringen van criteria, meer of minder uitgebreid (1). Meestal worden de verschillende typen door elkaar gebruikt, een enkele keer keurig onderscheiden (2).

In deze bijdrage zal het alleen gaan over de criteria voor *klanten*. Deze criteria vinden we bij alle winkels terug en daarover gingen de meeste discussies. Zonder afbreuk te willen doen aan het belang van de andere criteria kan gesteld worden dat die in de praktijk een minder prominente rol hebben gespeeld.

De discussies over de criteria zijn op twee verschillende niveaus gevoerd.

Het eerste niveau is een *ideologische* discussie over de doelstellingen. De criteria dienden immers om de doelstellingen nader vorm te geven. Deze doelstellingen hadden zeker in aanvang (ik heb het hier over 1977 en eerder), een politiek en stellingnemend karakter. Het eerste niveau waarop de discussies gevoerd werden, had dan ook een ideologisch karakter. Politieke stellingname en de daaruit volgende strategische vragen vormden daarin de uitgangspunten.

Het tweede niveau is dat van de *toepasbaarheid*. De discussies in de beginnende winkels over het hanteren van de criteria (en de formulering ervan) werden vaak aan hypothetische voorbeelden (die in de praktijk altijd weer mank bleken te gaan) opgehangen.

Maar in de latere praktijk hebben de winkels een eigen klantenkring opgebouwd. Daarover vindt weinig discussie meer plaats. Het karakter van die klantenkring verschilt vaak per winkel. Dat is duidelijk geen probleem meer. Het slechte functioneren van de criteria wordt dan ook niet als een handicap ervaren. In feite zijn de criteria daarmee overbodig geworden.

Hieronder zal ik eerst kort ingaan op het karakter van de doelstel-

lingen en de uitwerking ervan in criteria (het eerste niveau) en dit vervolgens koppelen aan de problemen die het gebruik van criteria in de praktijk met zich meebrengen (het tweede niveau). Mijn conclusie zal zijn dat, onder bepaalde condities, de criteria wat mij betreft opgeheven kunnen worden.

Geschiedenis

In zijn voorstel voor de oprichting tot IMGO's in 1976 noemt Joost Breuker drie 'criteria' (3):

- Het onderzoek (van de IMGO's) moet ten dienst staan "van degenen die niet over de middelen beschikken om onderzoek uit te voeren". Hij voegt daaraan toe dat dit niet omgekeerd mag worden en dat iedereen die het niet kan betalen zich maar bij een IMGO van de gewenste expertise kan laten voorzien. Hij zou dat willen beperken tot "onderdrukte groeperingen" waarvoor hij een aantal als voorbeeld noemt: "Bejaarden, arbeiders, m.n. minder geschoolde en gastarbeiders, vrouwen, huurders, patiënten, consumenten, soldaten, kleine boeren en zelfstandigen, werklozen, en, naast alle andere vergeten groepen, een hongerende wereld buiten onze dijken".
- Het onderzoek moet zich richten "op de problemen waar een groepering vrij concreet voor is komen te staan".¹¹
- Er moet een relatief zelfstandig beleid gevoerd kunnen worden omdat het gaat om het verwerken van nieuwe ervaringen.

In het eerste 'criterium' wordt de trend aangegeven die op dat moment gemeengoed was. Noemen van de groepen waarvoor de winkels en IMGO's willen werken; onderliggende groepen, gedepriveerde dan wel gedepriveerde groepen, oppositionele groepen etc.

Het was daarmee duidelijk waar de wetenschapswinkels stonden. In analyses werd duidelijk gemaakt dat het bedrijfsleven verreweg de grootste vinger in de onderzoekspap had (4). Ongeveer de helft van de in Nederland bestede gelden voor onderzoek kwam (en komt) voor rekening van het bedrijfsleven (m.n. de multinationals). Dit onderzoek is met name gericht op het ontwikkelen van nieuwe producten en het verstevigen en beschermen van de marktpositie. Niet direct emancipatorische doelen kortom. Van de andere helft, die door de overheid werd (wordt) uitgegeven komt weer een niet onaanzienlijk deel ten goede van het bedrijfsleven. Over de resterende onderzoeksgelden hebben de overheid en onderzoekers zeggenschap. Sociale bewegingen die zich inzetten op "het punt van democratisering, emancipatie en progressieve maatschappelijke hervormingen", konden geen invloed uitoefenen op de richting van het onderzoek. Het waren die sociale bewegingen voor wie de wetenschapswinkels wilden werken. Dat kwam ook tot uiting in de wens van de winkels om te maken te krijgen met groepen met een zekere organisatiegraad, die mogelijkheden hadden om onderzoeksresultaten in te zetten in een maatschappelijke belangenstrijd. Individuen hoorden daar in eerste instantie niet bij.

Het was ook op dit punt dat de discussies tussen de winkeliers of de winkels helder konden zijn. Het ging erom bij welke klantgroepen prioriteiten moesten worden gelegd en welke manier van samenwerking met de klantgroepen de voorkeur verdiende. De vraag of je al dan niet voor de top en de vakbeweging wil werken is een politieke en niet zoals later werd gesuggereerd een criterium-technische. Hetzelfde

geldt voor het werken voor bijvoorbeeld kleine bedrijfjes of een museumdirectie.

Problemen kwamen nadat de winkels, bij hun wens tot institutionalisering, in nota's en notities algemeen geldende definities van hun doelgroepen moesten geven. De sociale bewegingen werden door de winkels gekenmerkt als 'kansarm' op het gebied van wetenschapsbeleid. Verder werden ze getypeerd als niet in staat zelf onderzoek te (laten) doen en als groepen zonder commerciële oogmerk. Er vond een verschuiving plaats van het (be)noemen of het geven van kenmerken van klantgroepen naar formuleringen om de klantenkring af te (kunnen) bakenen.

Deze verschuiving is aardig te illustreren aan de gang van zaken aan de UvA. Daar werd de omslag van het benoemen van de klantgroepen naar 'criteria formuleren' begin 1977 gemaakt.

In eerste instantie worden de klantgroepen nog als volgt *gekenmerkt*:

1. de klant mag niet in staat worden geacht/kapitaalkrachtig worden geacht zelf het aangevraagde onderzoek te financieren;
2. de klant mag geen winstoogmerk ten doel hebben;
3. de klant moet in principe in staat worden geacht met de resultaten van onderzoek aan het werk te kunnen gaan op zo'n manier dat dit een bijdrage levert tot de *spreiding van kennis, macht en inkomen* (5).

In de neutralere omschrijving worden later de volgende drie *criteria* gehanteerd:

1. klanten mogen niet in staat zijn de kosten van het onderzoek zelf te dragen;
2. klanten mogen geen commerciële oogmerken hebben;
3. a. klanten moeten in staat zijn de resultaten van het onderzoek te gebruiken als hulpmiddel bij wat zij nastreven;
b. indien klanten hier niet toe in staat geacht worden, moet de onderzoeksvraag exemplarisch zijn voor een algemeen maatschappelijk probleem, relevant voor andere groepen, of van belang voor progressief onderwijs en onderzoek (6).

Op zich neutrale typering die samen met het begrip 'kansarm' overgenomen werden door andere beginnende winkels en weinig problemen opleverden in de onderhandelingen met de universiteitsbesturen.

Want wie in de universiteit kon er tegen zijn wanneer 'kansarme groepen die zelf geen onderzoek kunnen (laten) doen en geen commerciële doelen hebben', geholpen zouden worden? Maar ook omgekeerd: wie in de universiteit kon ervoor zijn wanneer "bejaarden, arbeiders, m.n. minder geschoolde en gastarbeiders, huurders, patiënten, consumenten etc.", medezeggenschap over het onderzoek aan de universiteit zouden krijgen?

In de bundel *Wetenschapswinkels gewogen* van het Studium Generale Tilburg (1980) wordt over de criteria voor klanten opgemerkt (7):

"Hierover bestaat algemeen een grotere overeenstemming tussen de wetenschapswinkels. Er zijn slechts enkele kleine verschillen." Wel wordt gesteld dat er sprake is "van accentverschillen bij de toepassing van deze criteria". In vrijwel het hele land werden de formuleringen voor de criteria van de Wetenschapswinkel UvA in oprichting overgenomen. Dat geldt echter in mindere mate voor wat betreft de doelstellingen: de Wetenschapswinkel UvA stelt daarin nog: "De Wetenschapswinkel wil met onderzoekresultaten een bijdrage leveren aan de verbetering van de positie van groepen op het punt van democratisering, emancipatie en progressieve maatschappelijke hervormingen". De meeste andere winkels hadden echter te maken met minder progressieve raden en besturen. Ze gebruikten dan ook formuleringen met "kansarmen" of "groepen die tot nu toe geen toegang tot onder-

zoek konden hebben". Soms slopen er in de doelstellingen (als gevolg van die institutionaliseringsonderhandelingen) bizarre elementen. Zo kwamen de wetenschapswinkels in Groningen met de clause te zitten: "Voor de uitvoering van deze doelstellingen geldt wel de beperking dat het onderzoek moet passen in het onderzoeksprogramma van de betrokken vakgroep(en)" (8).

Problemen in de praktijk

In de praktijk leverden de geformuleerde criteria (ten aanzien van de klanten) problemen op. Ze bleken niet altijd een even hanteerbaar instrument te zijn om klanten aan te nemen of af te wijzen.

Een belangrijk effect van de neutralere formulering blijkt uit het volgende dilemma ten aanzien van het *eerste criterium*. De Wetenschapswinkel Tilburg vraagt zich (in 1983) af: "Zo behoren werknemers in het algemeen tot de kansarme groepen zonder eigen middelen om onderzoek te (laten) verrichten. Maar behoort de FNV daar ook toe?" Een bevredigend antwoord is er dan niet: "Dit vraagstuk kwam naar voren bij een aanvraag van de Kunstbond FNV. Op basis van een discussie binnen de wetenschapswinkel werd gesteld dat wel bemiddeld wordt voor FNV-organisaties aan de basis (bedrijfsledengroepen, afdelingen en districten), maar niet voor de overkoepelende organen, zoals de Industriebond, de FNV etc., omdat deze organen in feite eigen onderzoeksmogelijkheden hebben en daardoor buiten de criteria van de wetenschapswinkel vallen. Dit standpunt is echter nog steeds omstreden." (9).

Dezelfde argumentatie die de Wetenschapswinkel Tilburg laat zien, is vaak ook in de onderhandelingen ten behoeve van de institutionalisering van de winkels door de universiteits- en faculteitsbesturen naar voren gebracht. De FNV werd daarbij aangehaald als organisatie met voldoende financiën. Het bedrijfsleven (in tijd van crisis) werd dan kansarm genoemd. Ik heb daar, als vrijwilliger bij de Biologiewinkel RUU ooit het volgende commentaar op gegeven: "Wij gaan er simpel vanuit dat in onze maatschappij de belangen van werknemers en werkgevers niet altijd aan elkaar gelijk zijn. En wij maken daarin een keuze. Niet tegen de bedrijfsleiding, maar voor de werknemers. Voor spreiding van kennis en macht, voor het welzijn van de werknemers. Werknemers die in een conflictsituatie in dat opzicht de zwakste partij vormen. De opstelling van de Biologiewinkel is daarin een principiële, maar geen dogmatische. (...) iedere vraag wordt op zijn eigen merites beschouwd. En we zijn ten alle tijde bereid om met wie dan ook daarover te praten." (10).

Dit criterium vormde de articulering van de stellingname van de winkels in situaties van maatschappelijke belangenstrijd. Daarin werd gekozen voor de 'kansarmen' en tegen de 'kansrijken'. De vraag die de Wetenschapswinkel Tilburg zich stelde is dan ook een oneigenlijke in dit verband. In de belangentegenstellingen tussen werkgevers en werknemers kiezen wetenschapswinkels vóór de werknemers. Of dat nu de 'top' of de 'basis' is, doet er niet toe. Uiteraard kan je als winkel je doelgroep dan beperken tot de 'basis', maar daar is dit criterium niet voor bedoeld. Dat is een andere discussie.

Daarnaast is ook de praktische hantering van dit eerste criterium onmogelijk. Het zou dwaas zijn als een winkel eerst de boekhouding van een klantgroep zou moeten inzien om na te gaan of de groep al dan niet financieel draagkrachtig is; nog los van de onmogelijkheid het woord draagkrachtig instrumenteel te definiëren.

Tevens kunnen groeperingen zonder middelen waarvoor de winkels zeker niet willen werken, onder dit criterium vallen. Er hebben talloze hypothetische voorbeelden gecirculeerd van klanten die zich tot de wetenschapswinkel zouden kunnen wenden. Daarbij werd de Centrumpartij vaak als eerste genoemd. Er moesten uitzonderingsclausules ingebouwd worden. Zo moest bijvoorbeeld een oplossing worden gevonden voor het probleem dat (armlastige) universitaire medewerkers een vertaling wilden van hun proefschrift.

De Letterenwinkel RUU meldt tegenovergestelde problemen met dit criterium. Met een zeker opportunisme worden de argumenten gegeven om het criterium te kunnen ontduiken. "Gesubsidieerde instellingen die geen geld (zeggen te) hebben voor het doen van onderzoek, kloppen regelmatig bij ons aan. Soms zijn de terreinen waarop zij vragen stellen dermate interessant (bijvoorbeeld taalverwerving van buitenlanders) dat wij ze graag als klant accepteren." Vervolgens geeft de winkel naast het inhoudelijke ook een strategisch argument: "Daarbij moet voor ogen gehouden worden dat er in de Letterenfaculteit helemaal geen traditie bestaat van het afstemmen van onderzoek op maatschappelijke problemen of vraag. Iedere mogelijkheid om dat te stimuleren, grijpen we aan." (11)

Deze argumentatie is overigens begrijpelijk (en eigenlijk overbodig) indien we haar plaatsen in het licht van de oorspronkelijke doelstellingen waarin de klantgroepen nog bij naam genoemd werden. Die waren er immers op gericht (zie de IMGO-verklaring; hiervoor geciteerd) om buitenlanders te steunen.

Bij het *tweede criterium* ligt het in principe minder problematisch. In het algemeen is het wel duidelijk of klanten al dan niet commerciële oogmerken hebben. Maar misschien juist omdat dit criterium wel makkelijk te hanteren is, is het nogal aan erosie onderhevig geweest. Een belangrijk deel van de zogenaamde 'MEMO-bedrijvigheid' wordt met dit criterium buitengesloten evenals bijvoorbeeld kleine boeren. En dat was bij de meeste winkels niet de bedoeling. Er werden dan ook allerlei formuleringen gezocht om dit criterium af te zwakken. Zo maakte de Biologiewinkel RUU een omschrijving van de bedrijven waar ze wel voor wil werken. Het gaat dan om bedrijven die:

- Werken vanuit een ideaal en de winst besteden aan het werken aan dit ideaal.
- Een eerlijke verdeling van zeggenschap en beloning binnen het bedrijf kennen.
- Bereid zijn de resultaten van onderzoek openbaar te maken (en niet gebruiken voor de bescherming van de eigen marktpositie d.m.v. bijvoorbeeld octrooien) (12).

De afzwakking van dit criterium kwam ironisch genoeg vaak nadat er harde onderhandelingen met de universiteitsbesturen hadden plaatsgevonden om dit criterium; zo moesten de Wetenschapswinkel Delft en de Economiewinkel Groningen dit criterium (onder protest van de andere winkels!) laten vallen. In de latere praktijk bleek dat overigens geen duidelijk verschil in klantenkring op te leveren.

Toen de transferbureau's werden opgericht benadrukten de universiteitsbesturen overigens in een aantal gevallen weer dit criterium voor de winkels: de winkels mochten niet concurreren!

In het *derde criterium* is de ontsnappingsclausule al ingebouwd. Bij dit criterium was het de bedoeling dat het door de winkels bemiddelde onderzoek ook daadwerkelijk in een maatschappelijke belangenstrijd

zou worden ingezet. De inschatting van de toen beginnende winkels was dat *actiegroepen* daar beter toe in staat zouden zijn dan *individen*. Maar dat nam niet weg dat meteen al in diezelfde beginperiode individuen met vragen kwamen met een belang waar de winkels niet omheen konden. Dus werd een clause ingebracht waarbij het criterium verlegd wordt naar de inhoud van de vraag zelf (zie ook de eerder gebruikte argumentatie door de Letterenwinkel Utrecht). Ook hier was de inzet in de discussie uiteindelijk een politieke. Maar ook hier weer dwong de winkelpraktijk tot een verlegging van de discussie naar een ander gebruik van de criteria.

Een heel aardige illustratie van de gemengde gevoelens waarmee de discussies gevoerd werden, vinden we in een stukje van de Wetenschapswinkel Twente:

"Het probleem is dus dat in onze doelstellingen en criteria niet één-duidig iets gezegd wordt over de politieke stellingname die bij het ontstaan van het verschijnsel wetenschapswinkel wel degelijk een rol speelde, en die voor veel winkeliers nog steeds belangrijk is. Sommige van onze winkeliers vinden dan ook dat we dergelijke hobbyistische vragen niet in behandeling moeten nemen. Anderen vinden dat dit politieke element buiten ons werk moet blijven en dat zulke vragen wel in behandeling genomen moeten worden.

De vraag is natuurlijk wel of dit een ernstig probleem is, zeker voor een winkel als de onze die kampt met een gebrek aan vragen.

Een ander probleem doet zich voor bij vragen met betrekking tot het scheppen of instand houden van werkgelegenheid. Want waar werkgelegenheid een rol speelt is bijna altijd sprake van een commercieel aspect.

Wanneer we strikt de criteria zouden hanteren, zouden dergelijke vragen meestal niet in behandeling genomen kunnen worden. Gelukkig bestaat er in de praktijk een zekere vrijheid t.o.v. de criteria, zodat we per geval kunnen afwegen welk aspect zwaarder telt" (13).

Tot slot

Bij alle drie de criteria zien we kortom problemen bij toepassing ervan. Het zijn steeds kunstgrepen die toegepast moesten worden om toch met klanten in zee te kunnen gaan die met de gebruikte formuleringen uitgesloten zouden worden. Andersom waren de criteria niet geschikt om niet-gewenste klanten buiten te sluiten.

Maar overheersend was toch de notie van de klantgroepen voor wie in ieder geval wel gewerkt zou moeten worden. De inschatting in de beginperiode was destijds dat in de praktijk voor iedere nieuwe klant een afzonderlijke toetsing van de criteria plaats zou moeten vinden. Deze toetsing zou dan op den duur consequenties moeten hebben voor de formulering van de criteria.

Tot een dergelijke herformulering van de criteria is het echter niet gekomen. Er was ook niet echt aanleiding voor. In de eerste plaats lukte het niet om het grote en diverse scala van de verschillende klanten die men, gelet op de doelstellingen, voor ogen heeft, in neutraal geformuleerde, algemene criteria te vangen. In de tweede plaats bestond een voldoende intuïtief beeld van de klanten waarvoor men wilde werken. Dat de criteria in de praktijk niet als selectiemiddel gebruikt kunnen worden, werd daarom in diezelfde praktijk niet als handicap ervaren. Het is in feite dus geen relevant probleem, zij het dat soms kreupele en omslachtige formuleringen en argumenten naar voren gebracht moesten worden in jaarverslagen en evaluatiestukken.

De winkels hebben nu ieder voor zich een klantenkring opgebouwd. Discussie tussen de winkels onderling over het aannamebeleid vindt zelden plaats. In zekere zin zijn de criteria voor klanten daarmee achterhaald. Juist vanwege hun onduidelijkheid en het evidente tekortschieten ervan vormen ze geen aanleiding meer voor discussies over het aannamebeleid en een herbezinning op de vraag voor welke klanten men nu werkt.

Wat opgezet is als de politieke profilering van de wetenschapswinkels in de doelstellingen, leverde geen bruikbaar instrumentarium op voor de selectie van voor wie de winkels wel willen werken en voor wie niet.

Er zijn langzamerhand teveel uitzonderingen die de criteria ondergraven. De argumentatie die daarvoor gebruikt wordt is vrijwel altijd pragmatisch en niet politiek van karakter.

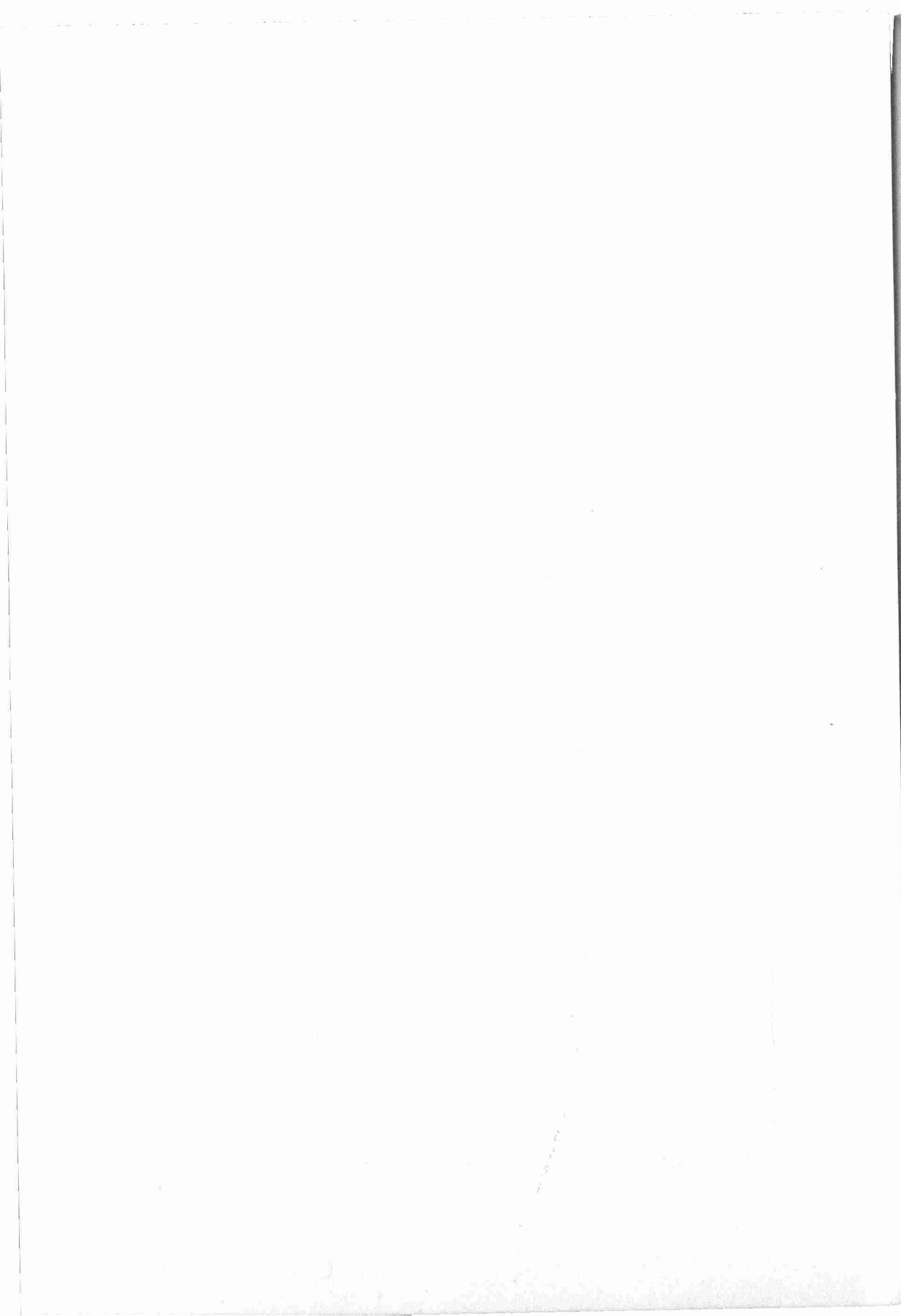
Ik wil daar niet de conclusie uit trekken dat de criteria veranderd zouden moeten worden. Dat lijkt me, als het al zou lukken, de moeite niet waard.

Zolang het voor de winkels, de klanten en de universiteiten duidelijk is dat het gaat om ondersteuning van sociale bewegingen en actiegroepen, al dan niet in duidelijk georganiseerd verband, is er niets aan de hand en kunnen de criteria wat mij betreft gewoon verdwijnen.

Want hoewel we dat niet meer kunnen lezen in de doelstellingen en criteria blijven de wetenschapswinkels wat mij betreft gewoon een instrument ter spreiding van kennis, macht en inkomen. Dat is tenminste duidelijk.

Noten

1. Een overzicht van de door de winkels gehanteerde criteria (in samenhang met de doelstellingen) is te vinden in: *Informatiebundel Landelijke Dag Informatieuitwisseling Wetenschapswinkels*. (Bureau Studium Generale Utrecht), jaarlijks verschenen van 1982 t/m 1986.
In de Informatiebundel 1983 is een apart deel (p.p. 103 e.v.) gewijd aan de criteria en problemen bij de toepassing ervan. Tevens zijn in deze bundel samenvattingen te vinden van inleidingen die gehouden zijn op de Landelijke Dag Informatieuitwisseling 11-11-1983, rond het thema 'het werken met criteria' (p.p. 139 e.v.).
2. Dit is bijvoorbeeld door de Biologiewinkel Utrecht gedaan. In: *Informatiebundel 1983*, p.p. 124 e.v..
3. Joost Breuker. 'Verslechterde arbeidsmarkt voor academici'. *W&S*, 1976, no. 2.
4. Zie bijvoorbeeld: Manifestatie Wetenschapswinkel, 10 maart 1978. Bundel ter gelegenheid van de officiële opening van de Wetenschapswinkel aan de UvA.
5. *Nota de Amsterdamse Wetenschapswinkel*. Juni 1977, p. 11.
6. In: *Jaarverslag 1977-1978*. Wetenschapswinkel UvA, p. 12.
7. In: *Wetenschapswinkels Gewogen*. (Studium Generale Tilburg) 1980, p. 15.
8. In: *Informatiebundel 1983*, p. 35.
9. In: *Informatiebundel 1983*, p. 119.
10. Jan Weerdenburg: *Inleiding op het lustrum van de Biologiewinkel RUU*, 25 febr. 1983.
11. In: *Informatiebundel 1983*, p. 123.
12. In: *Informatiebundel 1983*, p. 124.
13. In: *Informatiebundel 1983*, p. 122.

Wetenschapswinkels geregeld?

Frans Pennings

Algemeen

Wetenschapswinkels hebben tot taak om als 'makelaar' (maar dan met een langerlopend contract) tussen onderzoekers en klanten op te treden. Dat is geen eenvoudige taak, zoals blijkt uit verschillende bijdragen in deze bundel. Veel factoren buiten de macht van de winkels hebben invloed op hun mogelijkheden. Het gaat mij hier echter niet om die externe factoren, maar om de wijze waarop de winkels hun taak als makelaar vormgeven, met andere woorden om een taak waarvan de invulling tot de beleidsruimte van de winkels behoort.

Twee voorbeelden van het verwerken van regelingen door winkels: de eerste is een noodkreet in een al weer wat oudere aflevering van *Wetenschapswinkelberichten* van een Groningse winkelier toen het College van Bestuur aldaar plannen bekend gemaakt had om voor de vrijwilligers van de universiteit regelingen vast te stellen. De reactie van de winkelier hierop was sterk afwijzend omdat dit, daar kwam het op neer, een terrein was waarop betrokkenen zelf hun positie moesten kunnen bepalen en daar moest het CvB zich niet mee bemoeien.

Het tweede voorbeeld is dat sommige winkels uit eigen beweging op onderzoeksrapporten de volgende bepaling aanbrengen: "De universiteit aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade aan personen en zaken die voortvloeit uit de toepassing of het gebruik van de resultaten van op verzoek van wetenschapswinkels verricht onderzoek cq. uit het opvolgen van op verzoek van wetenschapswinkels uitgebrachte adviezen behoudens in geval van opzet of grove schuld van de universiteit of betrokken onderzoeker(s)".

De eerste regeling betreft de relatie tot (een deel van) de onderzoekers of bemiddelaars, de tweede die tot de klanten. In het eerste geval werd bemoeienis 'van buiten' afgewezen, in het tweede werd door de winkel zelf tot regelgeving overgegaan. Het is interessant om de afspraken met vrijwilligers en klanten te bekijken omdat deze groepen van groot belang zijn voor de winkels. Daarnaast is de verhouding tot deze groepen, door opname van wetenschapswinkels in de universitaire organisatie, ook tot de verantwoordelijkheid van de universiteit gaan behoren. Het is de vraag hoe de universiteit reageert op groepen waar ze van oudsher weinig mee te maken heeft gehad, of, anders geformuleerd, welke verplichtingen de universiteit wil aangaan om haar vermaatschappelijking en de kennisoverdracht aan niet-draagkrachtige groepen te realiseren.

Ik baseer me op een aantal voorbeelden uit *Wetenschapswinkelberichten* en een inventarisatie van regelingen van wetenschapswinkels (1).

Omdat er niet zo veel regelingen op papier staan en/of circuleren, worden de wel gevonden voorbeelden wellicht wat overbelicht; het is enkel mijn bedoeling dat ze aanknopingspunten voor de discussie vormen.

Hierna komen achtereenvolgens *vrijwilligers* en *klanten* aan de orde.

Vrijwilligers

In een aflevering van *Wetenschapswinkelberichten* is onder het kopje "Vrijheid Blijheid voor Vrijwilligers. De situatie in Groningen en 4 uitgangspunten" het volgende betoog aan te treffen (2): "Onder het motto vrijheid - blijheid werd nog nimmer iets op papier gezet omtrent de positie van vrijwilligers in de wetenschapswinkels (...) De kern (van mijn kritiek) is dat het contract van de vrijwilliger een onbezoldigd werknemer maakt, hetgeen in de toekomst nare gevolgen kan hebben voor de (betaalde) arbeidsmarkt. Bovendien lijkt het me niet doenlijk om voor elke vrijwilliger een contract te maken. De tweede aanleiding voor een solide plaatsbepaling is de verandering van het soort vrijwilligers. Er is een verschuiving gaande van student-vrijwilligers naar baanloze academici en anders opgeleiden. (...) Tenslotte heeft een conflict over de bevoegdheden en taakopvatting tussen vrijwillige en betaalde medewerkers de noodzaak doen voelen van een weloverwogen stellingname omtrent de positie van vrijwilligers binnen de winkels."

De auteur formuleert vervolgens een aantal uitgangspunten, waarvan de volgende hier van belang zijn: "Mijn stelling houdt in dat de positie van de vrijwilliger een informele is en dat moet blijven ter onderscheiding van het formele karakter van de verhouding binnen een dienstverband. Dit betekent niet dat de vrijwilliger er los bij zou moeten hangen. We moeten vermijden dat de verhouding wordt gevangen in formele rechten en plichten. Dus geen afspraken over het aantal vrije dagen voor de vrijwilliger, over een presentieplicht, over opzegtermijnen, geen privileges bij interne vacatures. Elke koppeling tussen werk en beloning welke karakteristiek is voor een feitelijke dienstbetrekking, is uit den boze. Hier kom ik bij het tweede uitgangspunt. De vrijwilliger werkt uitsluitend voor zichzelf op basis van een eigen motivatie, de gastinstelling verschaft de vrijwilliger precies zoveel ruimte als haar lief is. Dit hoeft niet in individuele contracten te worden vastgelegd. Het is beter om dit in een huishoudelijk reglement te regelen. Zo moet worden bepaald welke kosten worden vergoed en hoeveel aan bureaunkosten aan vrijwilligers wordt gespendeerd, wie de wetenschappelijke verantwoordelijkheid draagt voor publicaties, hoe conflicten worden uitgevochten, hoe de verantwoordelijkheden onder de medewerkers zijn verdeeld, welke verzekeringen er zijn etc."

Ik heb uitvoerig uit dit stuk geciteerd omdat het een aardig uitgangspunt is voor mijn verhaal en omdat het stuk niet voor iedereen even eenvoudig terug te vinden is.

De discussie over de (formele) positie van vrijwilligers moet in het licht van maatschappelijke discussies worden gezien. In het aangehaalde verhaal wordt gesignaleerd dat er zich een verschuiving in het aanbod van vrijwilligers voltrok. Waren het eerst uitsluitend studenten en personen met een werkring elders, nu duikt een ander type op, namelijk dat van werkloze afgestudeerden bij wie, naast een door ideële motieven ingegeven aanbod, vaak ook al dan niet expliciet geformuleerde beweegredenen als het verwerven van betere kansen op de arbeidsmarkt een rol speelden. Ofschoon de eerste groep van niet-

werklozen, die zich eerder meldde, bij veel winkeliers meer sympathie zal ontmoeten dan de tweede, verdient deze tweede toch een zakelijke benadering. De rechtspositie van deze groep is zwak. Denk aan de relatie tot de Gemeentelijke Sociale Dienst, verzekeringen, reiskosten en andere kosten.

De opmerking in het geciteerde stuk dat "de gastinstelling hen (de vrijwilligers) de ruimte verschaft die haar lief is", is enigszins omi-neus. Een *winkelier* pleit er voor de vrijwilliger geen eigen, sterkere rechtspositie te geven. Het argument is dat er anders sprake is van een gewone, zij het onbetaalde werknemer. Dit argument is mijns in-ziens onjuist. Voor het aannemen van een arbeidsovereenkomst is het belangrijkste dat er sprake is van een gezagsverhouding, namelijk dat de werkgever de werknemer aanwijzingen mag geven omtrent het verrichten van de arbeid. Indien een dergelijke opdrachtbevoegdheid in een overeenkomst mocht staan, is er sprake - in het algemeen - van een arbeidsovereenkomst. Het onderscheid tussen een werknemer en niet-werknemer bestaat niet in de al of niet aanwezigheid van een contract van welke aard dan ook, zoals een vrijwilligerscontract. Het verschil wordt bepaald door de *inhoud* van de afspraken. Naar die inhoud dienen we dus te kijken bij de ideeënvorming over de rechts-positie. In de meeste modelcontracten voor vrijwilligers is expliciet bepaald dat er geen gezagsverhouding bestaat tussen instelling en vrijwilligers (3). Bepalingen in een vrijwilligerscontract kunnen geen *plicht* tot het verrichten van werkzaamheden bevatten en eventuele verplichtingen voor de vrijwilliger zullen dus enkel in verband met de toelating tot de werkplek gesteld kunnen worden, bijv. in verband met de veiligheid. Wel kunnen *rechten* voor de vrijwilliger opgenomen zijn in zo'n overeenkomst. Voor de individuele rechtspositie van de vrijwilliger is het in het algemeen gunstiger indien de rechten zijn opgenomen in een individuele overeenkomst dan in een huishoudelijk reglement. Stel dat in een huishoudelijk reglement - zoals in het citaat voorgesteld wordt - opgenomen is "hoeveel aan bureaunkosten voor vrijwilligers wordt gependeed" dan kan de individuele vrijwilliger daaraan geen rechten voor zichzelf ontleen. Ook is het de vraag of de in het citaat voorgestelde regeling in een huishoudelijk reglement van de wetenschappelijke verantwoordelijkheden voor publicaties door de vrijwilliger tegenover derden kan worden ingeroepen. Het is beter indien dit in een overeenkomst met de vrijwilliger door een daartoe bevoegde instantie is vastgelegd. Ook kan een huishoudelijk reglement alléén niet de relatie van uitkeringsgerechtigde vrijwilligers ten op-zichte van de uitkeringsinstantie regelen; juist omdat de universiteit een (grote) verantwoordelijkheid heeft ten opzichte van bij haar werkzame vrijwilligers, dient zij hun positie te versterken.

Het intern voorrangrecht behoort tot een ander type rechten. Door de vrijwilligers dit recht te onthouden, verzwak je hun positie niet (zoals bij de eerder besproken zaken het geval is), je onthoudt ze alleen iets extra's. Het intern voorrangrecht is een typisch werknemersrecht en het standpunt om vrijwilligers dit te onthouden, is waarschijnlijk gebaseerd op de stelling dat vrijwilligers geen 'oneigenlijke' voordelen aan hun werkzaamheden dienen te ontleen. Toch is dit een betwistbare stelling. Indien het uitgangspunt is om de betaal-de arbeidsmarkt niet te ondergraven door onbetaalde werknemers te veel ruimte te geven, dienen ook degenen die (nog) buiten die ar-beidsmarkt staan kansen te krijgen zich daar op te begeven. De 'oude' vrijwilligers vingen hun vrijwilligerswerk bij de wetenschaps-winkel weliswaar niet aan om hun positie op de arbeidsmarkt te verbe-teren, maar in veel gevallen hebben ze achteraf wel voordeel van die

activiteiten. Het is niet aan de winkels om over te gaan tot een motievenonderzoek van vrijwilligers, althans niet wanneer het aankomt op de regeling van de rechtspositie.

We zijn hier vooral ingegaan op de argumenten van een winkelier om de positie van vrijwilligers ongeregeld ('informeel') te houden. De houding van de universiteit is niet veel beter. Regelingen hebben tot dusver bij mijn weten enkel betrekking op toestemming van de Gemeentelijke Sociale Dienst; pogingen om de rechtspositie van vrijwilligers goed te regelen (bijv. de uitsluiting van de eigen aansprakelijkheid van vrijwilligers, het vergoeden van schade die de vrijwilliger zelf lijdt) zijn nog blijven steken in de ambtelijke molen en stuiten nog op veel onbegrip of koud-water-vrees.

Vrijwilligers kunnen door hun ongebonden positie en hun contacten met maatschappelijke organisaties bijdragen aan de vermaatschappelijking van bemiddeling en onderzoek. Een betere rechtspositie zal dat niet belemmeren, integendeel. Bovendien draagt de universiteit dan ook de verantwoordelijkheid die ze tegenover deze groep heeft. Het voorafgaande hoeft niet zonder meer tot extra regelgeving te leiden, maar tot een discussie over de inhoud van regels en de argumentatie ervoor. Die discussie kan eventueel leiden tot een reductie van minder effectieve regels.

Klanten

De regeling van de relatie met de *klant* is uiteraard van groot belang voor de wetenschapswinkel. Essentiële onderdelen in deze relatie zijn de (uitsluiting van de) *aansprakelijkheid* voor de resultaten, het *auteursrecht* en de *geschillenregeling*.

Een voorbeeld van een bepaling die de *aansprakelijkheid* uitsluit, is opgenomen in de inleiding van dit artikel: "De universiteit sluit alle aansprakelijkheid uit voor schade die voortvloeit uit de (toepassing van de) resultaten van het onderzoek." Nu is het vrijwel steeds, ook als deze clause ontbreekt, erg moeilijk voor de klant om de universiteit aansprakelijk te stellen voor schade die geleden is ten gevolge van (de toepassing van) onderzoeksresultaten. Het spreekt immers vanzelf dat bij onderzoek niet een bepaald resultaat binnen een bepaalde termijn verwacht mag worden en evenmin kan, in de meeste gevallen, aangetoond worden dat een methode van onderzoek of de verslaggeving ervan zo apert fout is, dat de onderzoeker aansprakelijk is voor schade. Verschillen in methodes en interpretatie behoren immers tot de academische vrijheid. Bovendien dient de schade nog een causaal verband te hebben met de fout in de onderzoeksresultaten en er dient niet aangevoerd te kunnen worden dat de klant onjuist met de resultaten is omgegaan. Stel dat de klant een deskundige inschakelde of had moeten inschakelen bij de vervolgactiviteiten (bijvoorbeeld een juridische procedure), dan ligt daarin al een belangrijk argument om het causaal verband tussen schade en een onjuist onderzoeksrapport te bestrijden. Die tussenpersoon heeft immers ook een eigen verantwoordelijkheid bij de toepassing van de resultaten. Er zijn gevallen te bedenken (maar dat is dan ook typisch een taak van een universiteit...) waarin zo'n claim wel zou slagen, maar die gevallen zijn zo uitzonderlijk dat het niet moeilijk zal zijn ze te voorkomen. Bovendien is het de vraag of in die gevallen de uitsluitingsbepaling soelaas zou bieden, want die zullen vaak in de sfeer van grove schuld of opzet liggen en dan is de clause niet van toepassing of toereikend.

Dit betoog dient om aan te tonen dat de clausule overbodig is. Uit de verschillende stukken (4) blijkt dat hij alleen opgenomen wordt omdat men de situatie niet kan overzien en het zekere voor het onzekere neemt. Een uitzondering hierop vormt het College van Bestuur van de Vrije Universiteit dat de door het Algemeen Bestuur van de winkel voorgestelde clausule schrapt (5). Het College voert als reden daarvoor aan dat bij de produkten van de winkel steeds vakgroepen betrokken zijn en dat daarom de rechtspersoon (die de VU in stand houdt) de aansprakelijkheid behoort te dragen. Het idee dat ten grondslag ligt aan dit standpunt is dat door het toezicht van vakgroepen op wetenschapswinkelonderzoek dit onderzoek niet wezenlijk verschilt van ander onderzoek of adviezen van de universiteit en dat deze produkten daarom niet anders behandeld moeten worden dan de andere universitaire produkten. Het is een juist standpunt dat de universiteit door goede begeleiding de verantwoordelijkheid, zowel wetenschappelijk als maatschappelijk, moet (kunnen) dragen voor haar produkten, en dat ze zich niet moet verschuilen achter een toverformule. Al is, zoals hiervoor aangevoerd is, het verschil in aan- of afwezigheid van de clausule in praktisch opzicht niet groot, het verschil is wel principieel van aard. Als de clausule ontbreekt wordt de universiteit meer gestimuleerd om een goede begeleiding te geven en wordt voorkomen dat ze zich verschuilt in de ivoren toren. Ook wordt het 'winkelonderzoek' niet in een uitzonderingspositie geplaatst ten opzichte van het overige onderzoek. In de praktijk heb ik een paar maal gemerkt dat zowel studenten, als wetenschappelijk personeel (faculteitsbestuur), als klanten de bepaling zo lezen dat de universiteit zich daarmee inhoudelijk distantieert van het onderzoek. Het bestuur van een subfaculteit wil in één geval de bestuurlijke verantwoordelijkheid ontlopen. In het bedoelde geval, maar ook in andere voorbeelden waarin die bestuurlijke verantwoordelijkheid tot dusver in het geding is geweest (bijv. de Sfinx-zaak waarbij de Eindhovense Chemiewinkel betrokken was, waarin de fabriek de meetresultaten van de vervuiling van een speelplaats met veel publiciteit aanvocht, maar de eigen meetresultaten geheim hield), gaat het niet om een juridische probleem, maar om de situatie dat een onderzoeksrapport aanleiding geeft tot of meespeelt in een maatschappelijke *discussie*. Vanuit de universiteit gezien moet dat de consequentie zijn van haar vermaatschappelijking, vanuit de wetenschapswinkel gezien, is het een gevolg van haar wens de klant met kennis te ondersteunen en de onderwijs- en onderzoekprogramma's te confronteren met maatschappelijke keuzes. Daarbij dient er geen gelegenheid te zijn voor de universiteit om zich, al is het oneigenlijk, terug te trekken achter de uitsluitingsclausule.

Omdat het probleem van de uitsluitingsclausule aan de orde komt als de universitaire verantwoordelijkheid voor wetenschapswinkels besproken wordt (de zgn. 'institutionalisering'), ben ik van mening dat 'institutionalisering' niet als tegenstelling tot 'politieke of maatschappelijke stellingnames' gezien moet worden, maar juist aanleiding geeft tot bezinning op en nadere uitwerking van die stellingnames, in dit geval dus met betrekking tot deze uitsluitingsbepaling.

Een tweede belangrijk onderdeel van de relatie tot de klant is het *auteursrecht*. "Niets uit deze uitgave mag, zonder toestemming van de vakgroep(en), auteur(s) en wetenschapswinkel vermenigvuldigd worden" wordt nog wel eens in een rapport opgenomen. Ter toelichting bij deze bepaling wordt gesteld dat dit is "om te voorkomen dat de klantgroepen in eigen beheer onze verslagen gaan uitgeven, al of niet met foutieve wijzigingen". Verondersteld mag worden, neem ik aan,

dat de klant weet dat wijzigingen tegen de wil van de maker niet toegestaan zijn (dat is in de Auteurswet bepaald). Voorkomen moet daarom worden dat al te betuttelend wordt opgetreden of dat de klant minder rechten krijgt dan de winkel hem of haar bedoelt te geven. De bepaling betreft de *vermenigvuldiging*, de toelichting erop betreft *wijzigingen* in de tekst. Dezelfde winkel bepaalt in hetzelfde contract: "Publicatie van *delen* van verslagen dient altijd met bronvermelding te gebeuren". Nu wordt het tijd voor enige deregulering, want een verschil tussen het geheel en delen is niet logisch. M.i. kan het beste de bepaling zo positief mogelijk worden geformuleerd: "Ongewijzigde publicatie van (delen van) dit rapport is toegestaan met bronvermelding" (6). In verband met zo'n regel is het zinnig om ook expliciet op te nemen dat de klant recht heeft op een voor hem of haar bruikbare presentatie van de onderzoeksresultaten (7).

Tot slot de *geschillenprocedures*. Een aantal winkels kent een 'beroepsprocedure' voor de klant in het geval deze het oneens is over besluiten van de winkel, bijv. over de acceptatie van de klant of de vraag. De beroepsinstantie is meestal de commissie die toezicht houdt op de winkel. In die commissie is de winkel ook vertegenwoordigd; in sommige gevallen bekleden winkeliers de helft van het aantal zetels. Het is duidelijk dat deze instantie te zeer met de winkel verbonden is om onafhankelijk of onpartijdig te zijn. Hier is niet de vraag aan de orde of een beroepsinstantie nodig is of dat er in de praktijk gebruik van wordt gemaakt, maar gaat het om het uitgangspunt dat als er voor een beroepsinstantie gekozen is, deze ook overtuigend (onafhankelijk) moet zijn. In een onafhankelijke geschillencommissie zal de helft van het aantal zetels door klanten gevuld moeten zijn. (Uiteraard niet door de afgewezen klant.) De andere helft kan gevuld worden door vertegenwoordigers van de universiteit; niet van de betreffende winkel, eventueel wel van andere winkels.

Belangrijker is voor de praktijk dat nagegaan wordt of de criteria de klant ook enig houvast in een procedure bieden en dat, als de klant wint, er ook binnen een afzienbare tijd een onderzoek van start gaat. Aan deze voorwaarde dat er ook een onderzoek verricht wordt bij voor de klant positief resultaat kan vooralsnog niet voldaan worden, begrijpelijkerwijs. De klant zal dan ook niet de moeite nemen 'in beroep' te gaan. Uitwijkmogelijkheden naar andere winkels zijn effectiever.

Procedures naar aanleiding van de criteria zouden wellicht wel de discussie over criteria weer op gang brengen... Eén criterium is bijvoorbeeld, dat "de klant met de resultaten het doel kan bereiken dat hij nastreeft". Hoe kan aangetoond worden (en door wie) dat dit (niet) het geval is? En wie moet aantonen dat, zoals een ander criterium stelt, de klant (niet) "openstaat voor samenwerking bij de formulering van het probleem, de uitvoering van het onderzoek en de interpretatie en toepassing van resultaten"? De klant, de winkel of de onderzoeker? Zolang de procedure enkel het bemiddelen en niet ook het verrichten van onderzoek betreft, voel ik er het meest voor om de klant niet te vermoeien met de mogelijkheid van zo'n beroepsprocedure. Naarmate de winkel meer over 'eigen' onderzoeksgelden gaan beschikken valt te overwegen om voor die gelden deze beroepsprocedure wel (na deze goed overdacht te hebben) in te voeren.

Conclusie

De hier gegeven voorbeelden van regelingen betreffen essentiële onderdelen in de relatie met voor de winkel belangrijke groepen. Ik

hoop te hebben aangetoond dat het zinnig is om regelingen op te stellen of door te lichten op de rechtspositie van vrijwilligers en klanten. Ik hoop ook duidelijk te hebben gemaakt dat die regelingen na tien jaar nog in de kinderschoenen staan en dat bij 'institutionalisering' en 'consolidering' van de winkels nog belangrijke principiële (politieke) vragen bestaan, onder meer op dit punt (8). Het gaat om zaken waar invloed van de winkels haalbaar was en is.

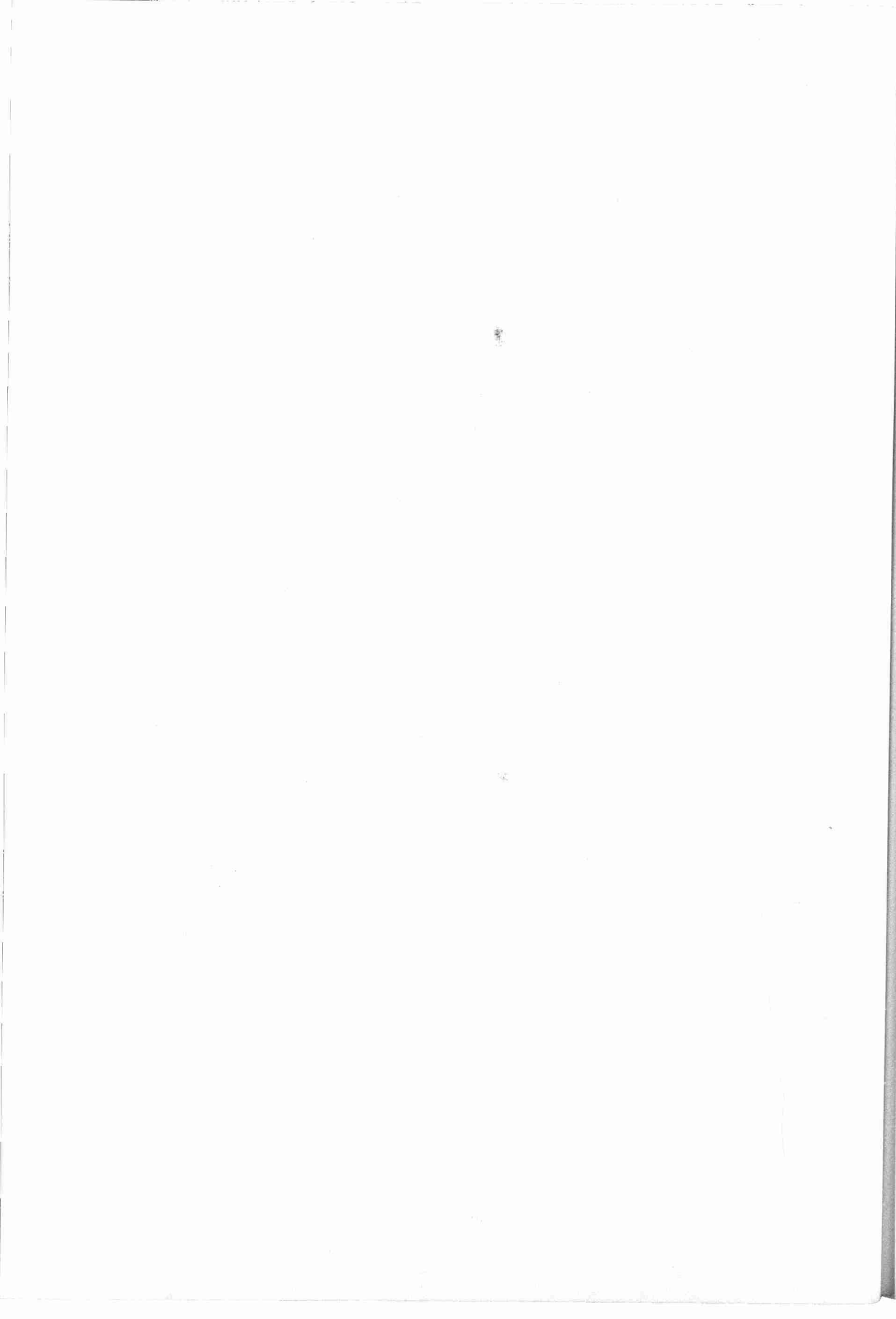
Met betrekking tot de rechtspositie van de klant zijn er nog verder-strekkende verbeteringen denkbaar, bijv. afspraken over de termijn waarbinnen het onderzoek afgerond is, garanties voor de voortgang van het onderzoek (waaronder vervanging van zieke onderzoekers).

Dat zijn afspraken die echter niet aan een 'makelaar' zijn, maar die slechts bij (flinke) zeggenschap over onderzoeksmiddelen gemaakt kunnen worden. Hoe utopisch die gedachte wellicht nog is, hij is wel de consequentie van de stelling dat ook groepen zonder financiële draagkracht een beroep kunnen doen op het universitaire kennispotentieel.

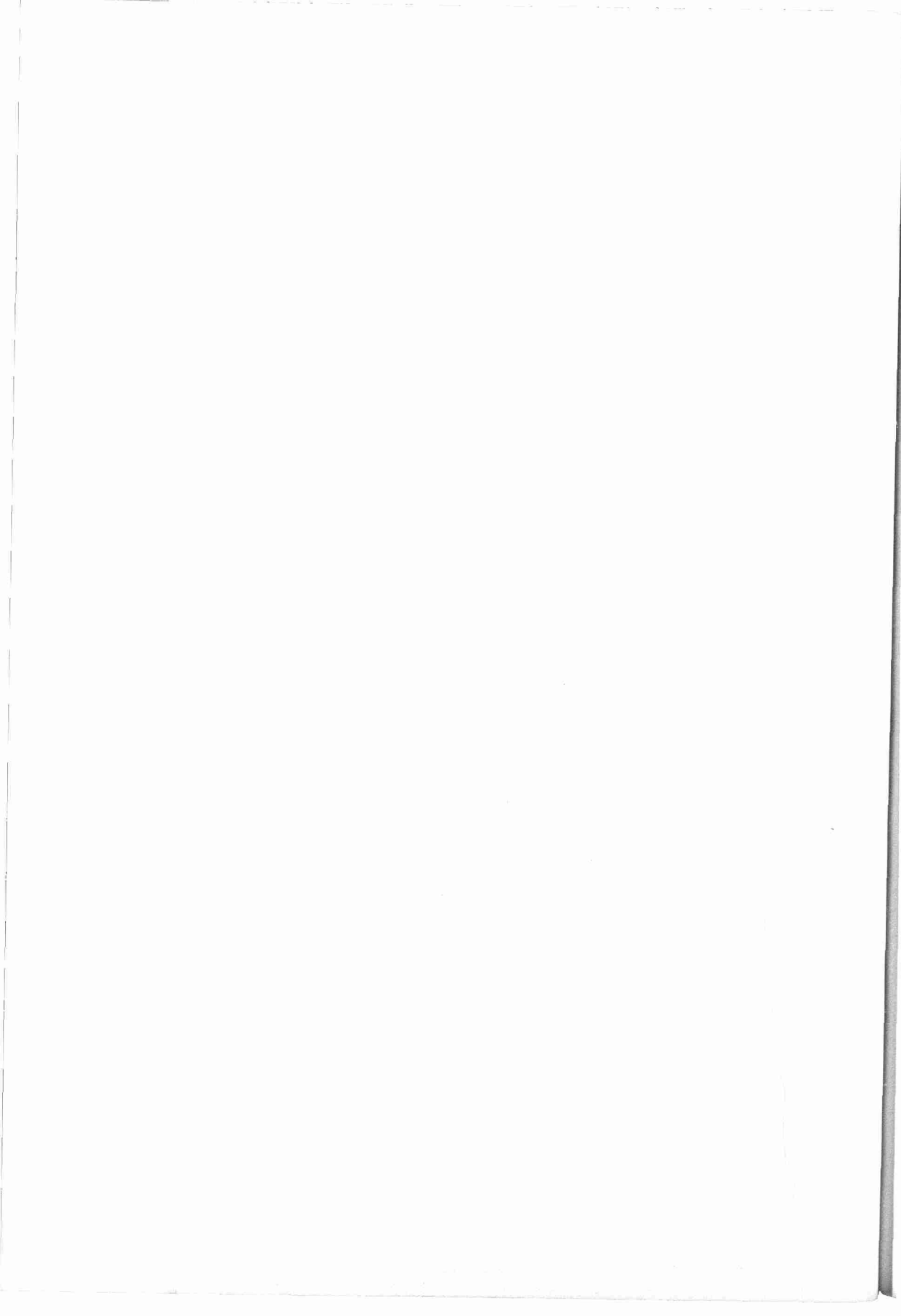
Noten

1. In: *Informatiebundel Landelijke dag Wetenschapswinkels 1985*, hoofdstuk F.
2. Jan van Diepen, 'Vrijheid Blijheid voor Vrijwilligers. De situatie in Groningen en 4 uitgangspunten.' Verslag van een lezing op een landelijke dag Wetenschapswinkels. In: *Wetenschapswinkelberichten*, 5 (1984), no. 9/10, p. 8. Hij reageert hiermee op de noodkreet van de Groningse winkelier die in de tweede alinea van dit artikel aan de orde was.
3. We laten de buiten-bezwaaraanstelling buiten beschouwing, omdat die niet voor vrijwilligers bedoeld is.
4. Zie noot 1.
5. Zie jaarverslag Wetenschapswinkel VU 1982/1983, bijlage B.
6. Het gaat hier om aan klanten uitgebrachte rapporten. Voor andere versies van de onderzoeksresultaten, bijv. wetenschappelijke publicaties, gelden andere regels. Uiteraard dient ook de onderzoeker met deze bepaling in te stemmen.
7. Daartoe dient ook de onderzoeker zich te verplichten.
8. Voorjaar 1987 is een nieuwe inventarisatie gemaakt van de regelingen voor vrijwilligers. (Opgenomen in *Wetenschapswinkelberichten*, jrg. 8 (1987) no. 3.) Deze kwam na afsluiting van deze bijdrage gereed. Een aantal winkels blijkt inmiddels toestemming te hebben gekregen om de vrijwilligers een contractje te geven en een WA-verzekering af te sluiten voor de vrijwilligers. De regelingen betreffen voornamelijk de aansprakelijkheid voor de activiteiten van de vrijwilliger.

6 De relatie t.o.v. commerciële kennisoverdracht

Samenwerking tussen wetenschapswinkel en transferbureau. Een praktijkervaring aan de Rijksuniversiteit Limburg.

Marc Peeters

Inleiding

Thema van dit artikel is de relatie tussen wetenschapswinkel en transferbureau.

De verhouding tussen beide universitaire instanties is een blijvende bron van discussie. Moet er gestreefd worden naar samenwerking of is juist een meer gedistantieerde opstelling op zijn plaats?

Op de Rijksuniversiteit Limburg is expliciet voor samenwerking gekozen. Daar zijn Wetenschapswinkel, Transferbureau en Science park ondergebracht in de dienst WTS. Het lijkt, ook voor andere universiteiten, interessant om het WTS-experiment in Maastricht eens nader onder de loep te nemen.

Dit artikel gaat niet in op de verschillen in werkwijze tussen een wetenschapswinkel en een transferbureau. Basis voor de samenwerking in Maastricht vormt de kennisbemiddeling die beide voorstaan. Verschillen in criteriabeleid of onderzoeksdoelstellingen pleiten daarbij hooguit voor een eigen acquisitie en een eigen onderzoeksbegeleiding. Na een inleidend verhaal over het tot stand komen van wetenschapswinkels en transferbureaus in het algemeen en de 'haat-liefde-verhouding' tussen beide volgt een beschrijving van de concrete situatie aan de Rijksuniversiteit Limburg. Het artikel wordt afgesloten met een eerste evaluatie van het experiment.

Opkomst wetenschapswinkels en transferbureaus

Terwijl wetenschapswinkels reeds in de jaren '70 een grote vlucht namen, kwamen de transferbureaus pas rond 1980 tot ontwikkeling.

De relatief snelle ontwikkeling van wetenschapswinkels vormde een uitvloeisel van brede kritiek, zoals die eind jaren '60 op het functioneren van de universiteiten in de maatschappij geuit werd. Leden van de universitaire gemeenschap vormden daarbij de voorhoede.

De dwingende behoefte van geëngageerde studenten en medewerkers om de universiteit meer op concrete maatschappelijke problemen aan te laten sluiten, leidde tot het oprichten van vele wetenschapswinkels. Wetenschappelijk onderzoek kon een impuls voor de verandering van bestaande maatschappelijke structuren betekenen.

De ontstaansreden van transferbureaus ligt veeleer buiten de universiteit. Het midden- en kleinbedrijf merkte dat zij slechts met moeite toegang tot het universitaire bolwerk kon krijgen. Grote bedrijven waren er in die tijd al eerder in geslaagd een aanzienlijk deel van het universitaire onderzoek te benutten. Met het toenemen van de bedrijfsconcurrentie, innovatiedruk en flexibiliteitsbehoefte ontstond er ook bij het midden- en kleinbedrijf een sterke vraag naar technische kennis omtrent produkt en produktie. Van hun kant zagen de univer-

siteiten steeds meer brood in het extern gestuurde onderzoek. Zij haptten dan ook gretig in op deze nieuwe ontwikkeling. Vanwege de aard van de kennisbehoefte en gelet op de contacten die er steeds bestonden tussen het kapitaalkrachtigere gedeelte van het bedrijfsleven en de technische hogescholen lag het voor de hand dat de eerste transferbureaus in Eindhoven, Delft en Enschede ontstonden.

In 1983 ging de minister van Onderwijs en Wetenschappen zich meer nadrukkelijk met de kennisbemiddeling door de universiteiten bemoeien. Onder druk van de behoefte zowel uit de hoek van het bedrijfsleven als van de kant van het minder draagkrachtige deel van de samenleving bestempelde hij de maatschappelijke dienstverlening zelfs tot derde, officiële, taak van de universiteiten naast het verzorgen van onderwijs en het verrichten van onderzoek.

Wetenschapswinkels en transferbureaus, tussen rivaliteit en samenwerking

Met het ontstaan van de eerste transferbureaus aan de technische hogescholen ontstonden ook de eerste gedachten over de gemeenschappelijke noemer waaronder wetenschapswinkels en transferbureaus werkzaam waren.

Vanuit de wetenschapswinkels is elk idee van gemeenschappelijkheid in eerste instantie afgewezen of in ieder geval met veel argwaan bezien. Er werd gewezen op het kritiekloze verkopen van universitaire kennis aan bedrijven waar sommige wetenschapswinkelklanten nu juist regelmatig mee in de clinch lagen. Al deelden wetenschapswinkels en transferbureaus de wens de universiteit voor de samenwerking open te breken, de transferbureaus werden door de wetenschapswinkels eerder als tegenstanders dan als bondgenoten gezien.

Aan de andere kant werden wetenschapswinkels door transferbureaus gereserveerd en soms hautain bekeken. Het werk van wetenschapswinkels kwam in de ogen van transferbureaus niet verder dan 'geitenwollen sokken'-achtig gerommel in de marge. Na deze eerste jaren van achterdocht en rivaliteit ontstond er langzamerhand een betere verstandhouding tussen de beide universitaire loketten.

Dit betere contact werd enerzijds gevoed door een verzakelijking in het optreden van de wetenschapswinkels en anderzijds door de landelijke ontwikkelingen inzake een nieuwe universitaire taak: de maatschappelijke dienstverlening.

De erkenning en daaruit voortvloeiende institutionalisering van wetenschapswinkels heeft het oorspronkelijke protestkarakter ervan (m.n. gericht tegen alle commerciële exponenten van de universiteit) aanmerkelijk afgevlakt. Maatschappelijke dienstverlening werd de gemeenschappelijke noemer voor wetenschapswinkels en transferbureaus. Daarmee hebben beide in het gevecht om handhaving van hun positie een gemeenschappelijk belang gekregen.

In veel universiteitssteden werken wetenschapswinkels afgezien van enkele incidentele werkcontacten weinig samen met het transferbureau. In Maastricht ontstond in 1984 echter een constructie, die (formeel gezien) uniek is voor Nederland.

De Universiteitsraad van de Rijksuniversiteit Limburg besloot op 8 november 1984 de dienst WTS (Wetenschapswinkel, Transferbureau, Science park) op te richten, waarbij WTS model stond voor een integrale kennisbemiddelingsopzet van de universiteit.

Ook op andere universiteiten begint bij wetenschapswinkels de discussie over samenwerking met transferbureaus weer op te komen. Nieuwe bezuinigingsrondes dwingen sommige winkels er toe samenwerking te zoeken. Daarnaast lijken enkele winkels ook wel brood in zo'n samenwerking te zien.

In de volgende paragrafen wordt het WTS-experiment in Maastricht besproken.

Het WTS-experiment in Maastricht

Als jongste universiteit beschikte de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht tot voor kort nog niet over kennisbemiddelingsposten als een wetenschapswinkel, transferbureau of science park.

Met de profilering van de universiteit naar de regio en de gegarandeerde financiële ondersteuning uit Den Haag in het achterhoofd besloot de U-raad op 8 november 1984 na lange discussie drie vliegen in één klap te slaan.

Eerdere pogingen van geëngageerde medewerkers om een zelfstandige wetenschapswinkel aan de Rijksuniversiteit Limburg van de grond te tillen, waren herhaaldelijk mislukt.

Middels de opzet van één organisatorische eenheid kon de weerstand tegen een autonoom opererende wetenschapswinkel bij de groep, van oudsher overwegend behoudende, medische wetenschappers voldoende ingedamd worden. Deze overweging is in het bestuurlijke overleg uiteraard nooit uitgesproken. Voor de universiteit speelde tevens mee dat het oprichten van één centrale dienst de infrastructurale kosten zou beperken (i.p.v. drie secretariaten slechts één).

Met de indiensttreding van de eerste medewerkers van de dienst WTS gingen de activiteiten in oktober 1985 van start.

De dienst WTS bestaat uit drie onderdelen: Wetenschapswinkel, Transferbureau en Science park.

a. Wetenschapswinkel

Het werk van de Wetenschapswinkel is vergelijkbaar met dat van andere wetenschapswinkels. Men bemiddelt tussen maatschappelijke groepen of organisaties en wetenschappelijk medewerkers en studenten. In 1985 ging het om ca. 25 vragen. In de loop van 1986 groeide dat uit tot ruim 60 vragen. Niet al deze vragen mondden uit in daadwerkelijk onderzoek. Van alle binnengekomen vragen is ongeveer 25% omgezet in langer lopend studentonderzoek.

De Rijksuniversiteit Limburg beschikt (nog?) niet over alle disciplines. Met name voor wetenschapswinkels interessante milieutechnische en sociaalwetenschappelijke vakgebieden ontbreken geheel of gedeeltelijk. Dit neemt niet weg dat de mogelijkheden om vragen in het onderwijs op de vier faculteiten (Geneeskunde, Gezondheidswetenschappen, Rechten, Economie) binnen te loodsen voldoende zijn.

Het onderwijs is probleemgestuurd en de onderwijssamenstellers stellen belang in maatschappelijk relevante vraagstellingen. Bovendien is er een studierichting Milieukunde in ontwikkeling.

De Wetenschapswinkel wordt gerund door één full-time medewerker. Er kan gebruik gemaakt worden van het secretariaat van de dienst WTS.

b. Transferbureau

Dit bureau dat in principe dienst doet als kennisbemiddelingsinstantie t.b.v. het midden- en kleinbedrijf, richt zich op dit moment nog meer op het geven van faciliteiten aan contractonder-

zoekers dan op het actief werven van vragen uit het bedrijfsleven. De faciliteiten die het Transferbureau verzorgt, liggen in de sfeer van de administratieve afhandeling van contracten.

c. **Science park**

Het Science park van de Rijksuniversiteit Limburg is in het najaar van 1986 officieel geopend. Het is bedoeld als spin-off mogelijkheid voor universitaire expertise.

Mogelijke voordelen van samenwerking en de voorwaarden daarbij

Wat zijn nu, met name voor de wetenschapswinkel, de merites van dit optimistische experiment?

Bij de oprichting en de start van het WTS-experiment zijn een aantal intenties en idealen verwoord. In hoeverre deze mooie woorden bewaarheid zullen worden, is nu, in 1987, nog niet te voorzien. Ik zal me in deze paragraaf beperken tot een bespreking van mogelijke voordelen en de voorwaarden waaronder deze mogelijk zijn. Met name de bespreking van het laatste lijkt belangrijk bij de mogelijke opzet van vergelijkbare experimenten elders.

De volgende voordelen kunnen genoemd worden.

a. **Legitimering van ideële kennisbemiddeling.**

Door de Wetenschapswinkel in te bedden in een grotere structuur kunnen de activiteiten van een wetenschapswinkel niet zo snel meer genegeerd en afgewezen worden.

Ondanks de fundamentele erkenning die wetenschapswinkels inmiddels in het land hebben afgedwongen, lijkt dit argument voor nieuwe wetenschappelijke medewerkers en universiteitsdiensten die onbekend zijn met het idee van een wetenschapswinkel, toch nog van belang te zijn.

b. **Meer budgettaire speelruimte.**

De hele eenheid WTS beschikt voor de financiering van de overige materiële voorzieningen over een budget ter grootte van f 51.000,-- per jaar. Over de verdeling onderling tussen de drie kennisbemiddelingspoten is niets vastgelegd. In onderling overleg met het hoofd van de dienst, die budgethouder is, kan de wetenschapswinkel aanspraak maken op dit, zeker voor startende wetenschapswinkels ruim bemeten, budget.

Belangrijke voorwaarde hierbij is uiteraard dat een wetenschapswinkel bij de budgettering voldoende in de melk te brokkelen heeft. Het is wellicht onvoldoende dat deze waarborg afhankelijk is van de goedgezindheid van de budgethouder.

Naast dit WTS-budget in de materiële sfeer kan ook het budget 'Wetenschapswinkelonderzoek', ter grootte van f 50.000,--, genoemd worden.

Hieruit kunnen kosten in de overige lastensfeer, samenhangend met wetenschapswinkelonderzoek, gefinancierd worden.

Dit additionele budget is mede toegewezen om de balans tussen een kapitaalverwervend transferbureau en een ideële wetenschapswinkel enigszins te herstellen.

c. **Betere onderzoeks-allocatie mogelijkheden.**

Voor met name het scala van starters, ideële ondernemers en arbeidsprojecten biedt het centrale punt extra mogelijkheden om bepaalde categorieën klanten ook in een later stadium naar het juiste loket door te verwijzen. Deze mogelijkheid geldt wederzijds.

Ook het transferbureau kan switchen in haar vraagbemiddeling. Zo'n doorverwijzing is tot nu toe nog niet veel voorgekomen. En-

kele vragen die bij de Wetenschapswinkel zijn binnengekomen, zijn, ofwel vanwege het té commerciële karakter, ofwel vanwege voldoende financiële middelen bij de klant, doorverwezen naar de 'buurman'.

Voor een optimale benutting van dit voordeel is wel van belang dat een transferbureau voldoende ervaring in het actief bemiddelen van vragen kweekt.

- d. **Extra mogelijkheden tot opbouw van een soort kennisexpertise-manual voor de hele universiteit.**

Met het toenemen van de complexiteit van het onderzoek dat een universiteit verricht, neemt ook de behoefte aan inzicht en overzicht van dit netwerk toe. Het onderzoekspotentieel bepaalt immers grotendeels de aanwezige expertise van de universiteit.

En dat is hetgeen een wetenschapswinkel 'aanbiedt' en een transferbureau 'verkoopt'. Beide hebben belang bij het opbouwen van een soort expertise-manual dat regelmatig geactualiseerd kan worden. Het budget van WTS voorziet in het installeren van een geavanceerd computerbestand. De Wetenschapswinkel kan met behulp van haar eigen relevante trefwoorden die kennis opzoeken die haar eigen klanten nodig hebben.

- e. **Feedback.**

Met name voor een, qua personeelsbezetting, kleine wetenschapswinkel als in Maastricht is het belangrijk dat er een klankbord is waarmee de Wetenschapswinkel in dialoog kan treden. De collega's van het Transferbureau kunnen, al is het maar in eerste instantie, een weerwoord geven op belangrijke discussiepunten voor de Wetenschapswinkel (b.v. acceptatie van klanten, ingang naar Wetenschappelijk personeel).

Essentiële voorwaarde hierbij is uiteraard dat er sprake is van voldoende bekendheid en affiniteit met het werk en de gedachte van wetenschapswinkels. Door het werken voor twee verschillende doelgroepen en daarbij ook twee verschillende werkwijzen te hanteren, komt die gemeenschappelijkheid in Maastricht enigszins in het gedrang.

- f. **Flexibiliteit.**

In uitzonderlijke situaties (ziekte, lange verloftijden) bestaat de extra mogelijkheid te schuiven in de personeelsverdeling. Zeker nu de Wetenschapswinkel slechts door 1 persoon gedragen wordt, is zo'n garantie zeer welkom.

In hoeverre dat hier in Maastricht echt ten uitvoer kan worden gebracht, is sterk de vraag. Net als bij het vorige geschetste pluspunt ('Feedback') geldt ook hier als belangrijke voorwaarde dat er voldoende affiniteit met, maar bovendien inzicht in, het concrete wetenschapswinkelwerk in Maastricht bestaat. Aangezien de Wetenschapswinkel, ook ter behoud van haar eigen autonomie en identiteit, een vrij zelfstandig leven leidt en er nog weinig van diffusie tussen wetenschapswinkelwerk en transferbureauwerk te merken is, wordt dit flexibiliteitsvoordeel nog niet volop uitgebuit.

De volgende voorwaarde is essentieel bij een nauwe samenwerking. Er dient principiële overeenstemming tussen wetenschapswinkel en transferbureau te bestaan over de noodzaak van beide diensten. Zo'n standpunt gaat dus veel verder dan het louter accepteren van beider bestaan. In Maastricht hoeft aan deze consensus niet getwijfeld te worden.

Al met al wordt hiermee een behoorlijk positief beeld wat de samenwerking in Maastricht betreft, geschetst.

De bewering als zou een transferbureau in de slag om het claimen van onderzoeksruimte de wetenschapswinkel de loef afsteken, pleit eerder voor dan tegen samenwerking. Juist in een samenwerkingsverband kan een meer evenwichtige verdeling in de onderzoeksprojecten nagestreefd worden. Het buiten kijf staande feit dat wetenschappers in het algemeen meer geïnteresseerd zijn in opdrachten waar, ook voor hun zelf, ruime middelen voorhanden zijn, staat los van een al dan niet aanwezige samenwerking.

Tenslotte

Het lijkt alsof een WTS-experiment alleen in Maastricht kan slagen. Twee zaken brengen mij tot deze conclusie. Allereerst het feit dat de geestelijke vaders van dit concept hier de kans hadden het integrale idee meteen van de grond af vorm te geven. In een later stadium, als beide universitaire loketten reeds een eigen historie en een eigen cultuur hebben opgebouwd, zal een afstemmingsoperatie meer moeite kosten.

Ten tweede betreft het in Maastricht (nog) een kleine universiteit met voorlopig nog maar vier faculteiten die studierichtingen invullen. Binnen zo'n in veel opzichten kleinschalige organisatie kunnen diensten als een wetenschapswinkel en een transferbureau veel meer baat van elkaar hebben.

Het zal om deze twee redenen moeilijk zijn een vergelijkbare samenwerking op andere universiteiten te construeren.

Het Maastrichtse concept hoeft echter ook niet volledig gecopieerd te worden. De samenwerking kan zich beperken tot voor de wetenschapswinkel nuttige aspecten (b.v. toegang tot de kennismanual; afspraken over doorverwijzing).

Bij al deze samenwerkingssuggesties blijft gelden dat t.b.v. haar eigen overleving wetenschapswinkels hun autonomie en eigen identiteit dienen te behouden.

Dit gebeurt ook in Maastricht. Extern functioneert de Wetenschapswinkel bij haar publiciteit en contacten met klanten als Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit Limburg. De WTS-koepel komt daarbij niet ter sprake.

Wetenschapswinkels en wetenschapshandelaars.

Bart van der Lugt

Op het mooiste plekje van Europa, althans dat vond Frederik van Eeden van de Amsterdamse Sarphatistraat, opende één van 's lands eerste wetenschapswinkels 9 jaar geleden officieel haar poorten.

Een jaar van voorbereiding was daaraan vooraf gegaan; de eerste onderzoeksvragen van actiegroepen en vakbonden waren reeds ondergebracht.

Toen hoorde ik bij de mensen van het eerste uur. Nu ben ik van 'winkelier' tot 'handelaar' geworden. Ik heb de universiteit de rug toegekeerd. In deze bijdrage wil ik met name wijzen op mogelijkheden voor samenwerking van 'winkeliers' met 'handelaars'. Ter kennismaking zal ik echter openen met een beschrijving van onze activiteiten.

Drie jaar geleden ging ons bedrijf ScienceBiz Research Contractors van start. Ons werk lijkt in een aantal opzichten sterk op dat van een wetenschapswinkel. Ook wij houden ons bezig met advisering en bemiddeling. Omdat wij er onze boterham mee moeten verdienen werken wij echter alleen voor klanten die kunnen betalen.

In de handel is het echter gebruikelijk dat je alleen bij succes wat verdient. Je bemiddelt tussen een laboratorium, bedrijf of universiteit die een stukje know-how aanbiedt (een HTLV (AIDS) test, een installatie voor het reinigen van afvalstromen, verven die onder invloed van UV-licht kunnen drogen) en een bedrijf dat die kennis wil toe passen. Wanneer je er in slaagt een geschikt bedrijf op te sporen en het tot aankoop van die kennis kan brengen, dan kun je een rekening indienen. Als bemiddelaar draag je dus een belangrijk stuk risico.

Voor onze adviesactiviteiten werken wij uiteraard niet op een 'no performance - no pay' basis. Wij geven adviezen op het gebied van marktontwikkelingen. Wij doen daarvoor geen nieuw onderzoek maar putten uit bestaande bronnen. Voorbeelden hiervan zijn de cacaomarkt in Nederland, macro-economische ontwikkelingen in Taiwan en Korea in de periode tot 1990, ontwikkelingen in de tandpasta-markt en de Pepsi-cola Coca-cola battle.

Daarnaast geven wij adviezen over wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. Wat zijn trendmatige ontwikkelingen, waar zitten wereldwijd de experts op een bepaald terrein, wie biedt kennis op een specifiek gebied aan? Wat zijn de prestaties van onderzoeksgroepen op een bepaald vakgebied? Wat zijn de ontwikkelingen op het gebied van expert systems, transporttechnologie, pigmentering van plastics of apparatuur voor planten-weefsel kweek.

Commerciële kennistransfer

Voor wetenschapswinkels en hun klanten zijn de adviesactiviteiten welke wij verrichten vooral vanwege de kosten die eraan verbonden zijn minder interessant. Op het gebied van de kennistransfer zie ik

echter wel mogelijkheden voor samenwerking. Die zou dan kunnen liggen op het gebied van oplossingen welke internationaal gevonden zijn, en worden aangeboden, voor bepaalde (bijvoorbeeld milieu-) problemen. Een discussie die hier uiteraard bij speelt, en waar ik straks op terug zal komen, is de betrokkenheid bij een commercieel belang waar deze samenwerking toe kan leiden.

Voor de overdracht van kennis en vindingen naar het bedrijfsleven bestaan inmiddels verschillende nationale en internationale netwerken en initiatieven. Zo kennen we aan de universiteiten en een aantal onderzoeks- en ontwikkelingscentra zogenaamde transferpunten, de Stichting Technische Wetenschappen, de science parks welke in de omgeving van enkele universiteiten of grote bedrijven (Shell, Philips) zijn gevestigd, de stichting Licentec (een samenwerking van AMRO-Bank en Bureau Berenschot), de European Technology Group ETG BV (de Nederlandse deelnemer aan de TechTrade-organisatie), ScienceBiz en dergelijke.

De transferpunten zijn opgericht om de toegang voor het bedrijfsleven tot de universiteit te vergemakkelijken. Zij richten zich hoofdzakelijk op de vraagkant. Dat wil zeggen dat zij een antwoord trachten te vinden op vragen die door het bedrijfsleven worden gesteld. Daarmee verwaarlozen zij de aanbodkant, het trachten om kennis en vindingen welke aan de universiteit zijn ontwikkeld te verkopen aan het bedrijfsleven.

De Stichting Technische Wetenschappen vervult een nuttige functie in het betrekken van gebruikers bij onderzoeksprojecten met een betrekkelijk fundamenteel karakter.

De science parks zijn geschikt voor een speciale groep zeer kennisintensieve bedrijven. Je kunt ze in verschillende vormen vinden in Leiden, Eindhoven, Twente, Rotterdam en Groningen. Internationaal zijn de science parks redelijk succesvol. In Engeland zijn er verschillende van een behoorlijke omvang (onder andere in Cambridge, Manchester en Warwick). In de Verenigde Staten zijn er meer dan 40.

De Stichting Licentec vervult als niet-commerciële instelling een nuttige rol bij het bemiddelen tussen onderzoekers en uitvinders enerzijds en het bedrijfsleven anderzijds. Een vergelijkbare functie heeft het Uitvinderscentrum in Rotterdam, onder meer bekend van de klapschaats en de vacu-vin, maar dan op commerciële basis.

Internationale technologie-overdracht

Naast deze instellingen en netwerken op nationaal niveau, bestaat er internationaal een groot aantal initiatieven om de overdracht van kennis mogelijk te maken, c.q. te vergemakkelijken. Wereldwijd zijn er brokers (makelaars) die bemiddelen bij kennisoverdracht en die via beroepsverenigingen zoals de LITCA en de Licensing Executives Society (LES) onderling contact onderhouden. Er zijn databanken waarin technologie-aanbiedingen worden opgeslagen. In Europa zijn dat bijvoorbeeld Transinove in Frankrijk en Business in Duitsland. In Amerika zijn het onder andere databanken van dr. Dvorkovitz en van de Technology Catalysts. Algemeen worden deze databanken als een hulpmiddel met een zeer beperkt nut gezien. Een succesvolle transfer komt niet tot stand alleen omdat een prospect (dat wil zeggen een potentiële partner) gegevens over je aanbod in een databank vindt. Daarvoor is meer overtuigingskracht nodig.

Daarnaast worden er internationaal diverse beurzen voor technologie overdracht georganiseerd. In elk zichzelf respecterend westers land wordt één- of tweejaarlijks een dergelijke beurs georganiseerd. Zo

werd in Gent in mei 1987 de beurs Flanders Technology gehouden. Vaak hebben dergelijke beurzen naast een technologie-transfer functie ook een public relations of corporate image functie. Bedrijven kunnen er laten zien op welke wijze zij nieuwe technologieën in hun producten en productieprocessen weten in te passen.

Tenslotte wordt er nog een groot aantal tijdschriften en catalogi uitgegeven waarin technologieën (produkten én processen) worden aangeboden. Een internationaal programma waarin van al deze mogelijkheden gebruik wordt gemaakt is het TechTrade programma. Met een bepaald omschreven aanbod, waarin bijvoorbeeld ook de voordelen ten opzichte van reeds bestaande technieken worden aangegeven, kan een onderzoeksinstelling of een bedrijf aan dit programma deelnemen. Men kan het overigens ook gebruiken om naar een bepaalde techniek te zoeken. Dit TechTrade-programma vervult een zeer nuttige functie in de zin dat het je met een minimum aan inspanning een aantal prospects (potentiële partners) oplevert. Het verkopen van de know-how en/of het nieuwe produkt moet dan natuurlijk nog beginnen.

Al deze hulpmiddelen vervullen een nuttige functie bij het opsporen van prospects. Je kunt die prospects ook zelf opsporen, maar wanneer je potentiële klanten over de hele wereld verspreid zijn is dat geen eenvoudige, en daarmee ook zeer kostbare zaak. Want technologie is geen massaproduct. Voor veel technologieën heeft op een bepaald tijdstip wereldwijd slechts een zeer klein aantal bedrijven belangstelling.

Bij technologie transfer komt dan ook een aantal problemen om de hoek kijken, zoals:

- Hoe spoor ik mijn (potentiële) klanten op.
- Hoe verkoop ik aan hen mijn aanbod.
- Hoe behandel ik alle zakelijke en juridische aspecten welke bij een dergelijke overeenkomst komen kijken.

Bij het verkopen moet je de interesse van een bedrijf weten vast te houden. Het omzetten van een algemene interesse in een concrete deal is niet eenvoudig, niet in de laatste plaats omdat het tijd kost, terwijl het een bedrijf niet onmiddellijk geld oplevert.

Wanneer een technologie wordt verkocht zal er ook een goede prijs voor moeten worden vastgesteld. Die prijs moet bepaald worden door de marktwaarde, en niet door de hoeveelheid inspanning die het ontwikkelen van de technologie heeft gekost. Het vaststellen van de marktwaarde van een nieuwe techniek is een specialisme. Je moet rekening houden met de commerciële en technische ontwikkelingen op het terrein waarop de technologie wordt toegepast. Ook moet er een inschatting gemaakt worden van de kostenvoordelen welke een bedrijf door toepassing zal behalen.

Het inrichten van een goede overeenkomst met een juiste partner is een probleem dat om de hoek komt kijken wanneer er in principe overeenstemming bestaat. In het bedrijfsleven zijn, ook op het punt van rechtspersonen, veel meer trucs mogelijk dan de meeste wetenschappers zich realiseren.

Wetenschapswinkels en commercie

Wetenschapswinkels werken voor een specifieke doelgroep en ontlenen daaraan hun bestaansrecht. Het is van groot belang dat zij bestaan. Wetenschapswinkels kunnen principieel geen commerciële belangen dienen. Het is echter wel zinvol voor wetenschapswinkels, het woord 'winkel' zit niet voor niets in de naam, om naar de commercie te kijken, c.q. daarvan dingen te leren.

Een belangrijk punt dat dan onmiddellijk opvalt is de marketing, reclame maken dus. In de winkel aan de Universiteit van Amsterdam, en naar mijn indruk geldt dat ook voor andere winkels, bestond (bestaat?) er een afkeer van reclame maken. Dat zou niet passen bij een instelling met een ideële missie, en je zou mensen een dienst aansmeren welke hen toch al niets kost.

Ik meen dat dit een verkeerde filosofie is. Ook voor ideeën is het zeer gerechtvaardigd om aandacht te vragen. Een groot deel van de acties welke door klanten van wetenschapswinkels worden gevoerd, is voor een belangrijk deel op het verkrijgen van bekendheid, op het beïnvloeden van de publieke opinie, gericht. Dat is een belangrijke legitimatie voor reclame-acties door wetenschapswinkels.

Het is uiteraard zo dat je bij een gratis dienstverlening ervoor moet opletten dat je klanten serieuze vragen stellen. Wetenschapswinkels hebben echter in deze tien jaar ruim voldoende ervaring opgebouwd om dat op een goede wijze te kunnen toetsen. Daarbij vergt het stellen van een vraag aan een wetenschapswinkel zoveel energie van een klant, met name als er tijd moet worden gestoken in de begeleiding van een onderzoek, dat niet-serieuze vragenstellers al snel zullen afvallen.

Wat overblijft is een belangrijk voordeel van reclame-acties, namelijk het verkrijgen van bekendheid van wat je aanbiedt. Wetenschapswinkels richten zich op een doelgroep met een drukke agenda. Daarbij gaat het bij wetenschapswinkelwerk vaak om lange-termijn-zaken. Om onderzoeken gericht op een meer fundamentele aanpak van een bepaald probleem. De klanten zullen overtuigd moeten worden van de noodzaak en het belang om daarin tijd te investeren.

Ik ben daarom van mening dat de wetenschapswinkels zich veel nadrukkelijker met het informeren van de (potentiële) klantenkring moeten bezighouden. Zij moeten daarbij niet schromen gangbare marketing technieken toe te passen: mailings, gratis verspreide tijdschriften (welke bij een aantal winkels reeds bestaan) en directe benadering van bepaalde personen.

Mogelijkheden voor samenwerking

Ik zie leuke perspectieven voor samenwerking tussen bureaus als het onze en wetenschapswinkels. Met name liggen die mogelijkheden op het vlak van uitvindingen, nieuwe technologieën welke aan de oplossing van problemen, aangedragen door klanten van wetenschapswinkels, zouden kunnen bijdragen.

Het gaat dan uiteraard met name om technische of natuurwetenschappelijke problemen. Gedacht kan worden aan milieuvrije producten of productieprocessen, apparatuur welke speciaal geschikt is om in ontwikkelingslanden toe te passen, producten met minder schadelijke of gevaarlijke effecten op de werkplek en dergelijke.

Het gaat niet om problemen met een meer sociaal of politiek karakter. Dergelijke vragen moeten in het algemeen met nieuw onderzoek, of met een advies, worden behandeld. Daarvoor bestaan geen kant en klare oplossingen.

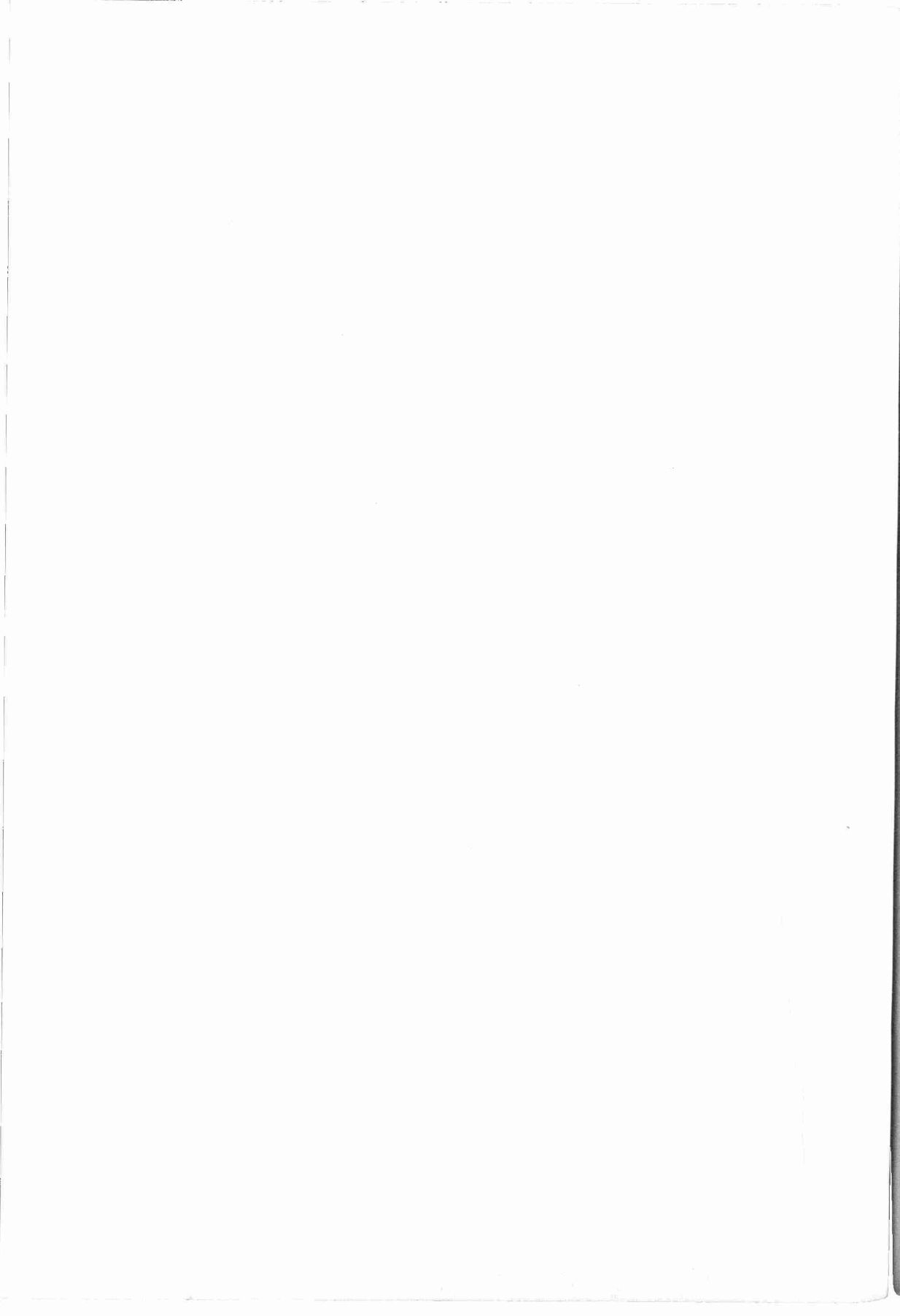
De samenwerking zou vorm kunnen krijgen middels probleemsignalering, welke aanleiding is om internationaal naar een (beproefde) oplossing te zoeken. Voor de hand ligt dat de opdracht voor zo'n zoekactie verleend wordt door het bedrijf of de instelling welke een direct financieel belang heeft bij de oplossing van het probleem. Vermoedelijk is het voor een wetenschapswinkel of een actiegroep niet verstandig om zich aan een bepaalde oplossing te binden. Men zal waarschijnlijk de handen vrij willen houden, om een gevonden oplossing even-

tueel weer te kunnen afwijzen. Het is daarom niet verstandig wanneer de wetenschapswinkel of haar klant zelf de zoekactie en/of het resultaat aan het betrokken bedrijf of de betrokken instelling aanbiedt. Maar dat lijkt mij op zich geen bezwaar.

Echter het kan voor een belangenorganisatie heel nuttig zijn om in een bepaald stadium aan te kunnen tonen dat het probleem waar men voor staat wel degelijk oplosbaar is. Dat er technieken bestaan om het geloosde afvalwater te reinigen: dat er ook verf bestaat voor een bepaalde toepassing waarin geen oplosmiddel zit, dat er wel degelijk goedkope en eenvoudige elektrische generatoren bestaan welke in de tropen kunnen worden toegepast.

Het is interessant om mogelijke samenwerkingsvormen nader uit te diepen. De eerste stap kan eruit bestaan dat onderling tips worden uitgewisseld over bepaalde technieken welke beschikbaar zijn voor toepassing, of voor bepaalde problemen welke om een oplossing vragen. Voor de wetenschapswinkels en hun klanten is het naar mijn mening een goede zaak wanneer dit soort mogelijkheden in de komende tien jaar verder worden uitgewerkt.

-----

7 Wetenschapswinkels en specifieke onderzoeksgebieden

Vakbeweging en Wetenschapswinkels.

Koos Koopal

1. Inleiding

De afgelopen decennia werden aan de vakbeweging regelmatig onderzoeksresultaten voorgelegd door werkgevers(organisaties) of overheid ter legitimering van bijvoorbeeld reorganisaties of om aan te tonen dat vakbewegingsvoorstellen onhaalbaar zouden zijn. Deze resultaten waren het product van onderzoek dat op verzoek van werkgevers of overheid was verricht. De vakbeweging was van mening dat de werknemersbelangen in deze onderzoeken onderbelicht bleven en dat onvoldoende alternatieven werden aangedragen waarin met de werknemersbelangen rekening werd gehouden. Omdat de vakbeweging slechts een klein eigen onderzoekspotentieel heeft en omdat ze evenmin geld heeft om elders onderzoek te betalen, is ze voor eigen onderzoek (contract-expertise of het ontwerpen van alternatieven) onder meer aangewezen op de universiteiten. Het was voor de vakbeweging echter niet eenvoudig toegang te krijgen tot het universitaire onderzoekspotentieel. De vakbeweging was lang afhankelijk van incidentele contacten met geïnteresseerde, welwillende wetenschappers die deskundig waren op het terrein waar de vragen van de vakbeweging lagen. Wetenschapswinkels beoogden in deze situatie verandering te brengen.

We gaan in onderstaande in op de ervaringen van de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam en de FNV (par. 2). De door de FNV genoemde kritiekpunten op het functioneren van de winkel worden besproken en in par. 3 komen de door de UvA gegeven antwoorden op deze kritiek aan de orde. In par. 4 bespreken we enige resultaten van die samenwerking. In par. 5 worden een aantal kenmerken van de FNV genoemd die een goed gebruik van het onderzoekspotentieel kunnen belemmeren. In par. 6 volgen de conclusies.

2. Ervaringen van de FNV met de Wetenschapswinkel

Hieronder gaan we in op de ervaringen van de FNV met de Wetenschapswinkel. Vooraf zij opgemerkt dat de FNV (vanaf de beginfase van de winkel) vertegenwoordigd was in de Adviescommissie Wetenschapswinkel, een commissie van het CvB, die grote invloed had op het beleid van de winkel. In de onlangs ingestelde nieuwe commissie, waar de FNV ook weer deel vanuit maakt, zal de mogelijkheid tot beïnvloeding kleiner zijn.

Vanaf het ontstaan van de Wetenschapswinkel is de vakbeweging één van de grootste klanten. In de beginperiode was de vakbeweging veruit de belangrijkste klant (in 1977/78 kwam 35% van de totaal 279 onderzoeksvragen van de vakbeweging).

Sindsdien is het aandeel wel enigszins verminderd (omdat andere klantgroepen met meer vragen kwamen en omdat er een leereffect optrad

omtrent het soort vragen dat de universiteit wel en niet kan beantwoorden), maar de vakbeweging is nog steeds de grootste klant. De Wetenschapswinkel slaagt erin een belangrijk deel van de vragen van werknemers(organisaties) met succes onder te brengen bij onderzoekers. Vooral voor de door 'ingewijde' wetenschappers betrekkelijk snel te beantwoorden vragen (de zgn. encyclopedische vragen) is de winkel een geschikt medium gebleken. De winkel is echter minder succesvol bij het onderbrengen van vragen die om nieuw of uitgebreider (bijv. interdisciplinair) onderzoek vragen.

In een uit 1981 daterende beleidsnotitie van de afdeling onderzoek van de FNV, waarin zij haar visie op het reilen en zeilen van de Wetenschapswinkel van de UvA gaf, werd opgemerkt dat er een aantal knelpunten bestonden in het functioneren van de Wetenschapswinkel. Deze kritiekpunten waren de volgende:

- Het ontstaan van een stuwmeer van vragen, waarbij de wachttijd voordat aan de beantwoording van een vraag werd begonnen, acht maanden tot een jaar ging duren.
- Uit een steekproef was gebleken dat van de klanten die een antwoord hadden ontvangen op hun vragen slechts een kwart tevreden was: het antwoord sloot aan op de vraag;
- vragen die door universitair-geschoolden werden gesteld leidden vaker tot resultaat. Niet-universitair geschoolden trokken hun vragen eerder in, omdat het bemiddelen niet lukte.

Aan het einde van de beleidsnotitie werden een aantal aanbevelingen en conclusies getrokken, die ook nu nog een zekere actualiteitswaarde hebben. Het aantal vakbonds vragen nam af. Dat kwam in hoofdzaak omdat het effect van de wervingscampagne, bij het ontstaan van de winkel, was weggeëbd. Ook schrok het lange wachten op een antwoord veel vakbondsmensen af. FNV-leden in het bestuur van de winkel zouden een hoge prioriteit moeten geven aan het verkorten van de wachttijden van de klant. Voorts zouden zij moeten pogen meer inzicht te krijgen in het nut van wetenschapswinkelresultaten voor vakbondsactiviteiten en zouden zij op basis daarvan kwalitatieve verbetering in de beantwoording moeten bevorderen.

3. Experimenten om de toegang van de vakbeweging tot de universiteit te vergroten

3.1 Algemeen

In de periode na het verschijnen van deze beleidsnotitie zijn er een aantal aanzetten gedaan om te komen tot een verbetering in de relatie tussen de FNV en de UvA.

Het gaat daarbij om drie hoofdpunten:

- a. het vergroten van de invloed van de vakbeweging op de ontwikkeling van onderzoeksprojecten en -programma's (par. 3.2);
- b. het verbeteren van de bemiddeling (par. 3.3);
- c. het vergroten van de onderzoekscapaciteit voor onderzoek voor de vakbeweging (par. 3.4).

3.2 Vergroten invloed op onderzoeksprojecten

In 1981 kwam mede naar aanleiding van bovengenoemde beleidsnotitie het Projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken tot stand (naast projectencentra voor de milieu- en de Derde-Wereldbeweging).

Het Projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken diende voor de vakbeweging lange-termijn onderzoekprogramma's voor te bereiden en

daartoe op drie niveau's activiteiten te ontwikkelen:

- Vragen van klanten door onderzoekers te laten uitwerken tot onderzoeksprojecten van enige omvang of tot onderzoekprogramma's.
- Een organisatiestructuur te ontwerpen om de samenwerking tussen de vertegenwoordigers van de desbetreffende groeperingen en onderzoekers van verschillende disciplines mogelijk te maken.
- Bestuurlijk de samenwerking tussen de universiteit en de vakbeweging te formaliseren in een overeenkomst tussen universiteit en vakbeweging.

In tegenstelling tot de normale werkwijze van wetenschapswinkels waar de klant de vraagstelling formuleert, formuleerden bij de projectcentra dus de onderzoekers de vraagstellingen en de projecten, waarna in overleg met de klant bijstelling plaatsvond.

De op 31 oktober 1984 gesloten intentieverklaring tussen de FNV en de UvA was het resultaat van het derde type activiteiten van het projectcentrum. De doelstelling daarvan is om nauwere samenwerking op het terrein van onderzoek(programmering) en onderwijs te entameren. Overwegingen van de intentieverklaring zijn:

- Een sterke oriëntatie van de wetenschap op maatschappelijke problemen is noodzakelijk.
- Aandacht moet worden gegeven aan de onderzoekbehoefte van groeperingen die geen directe (financiële) invloed kunnen uitoefenen op de richting waarin de wetenschap zich beweegt.
- De FNV is een belangrijke leverancier van onderzoekverlangens uit de maatschappij en de FNV heeft deze onderzoekverlangens recentelijk geordend in de nota's *Onderzoek voor de vakbeweging* en *Historisch onderzoek voor de vakbeweging*.

Met de praktische uitvoering van de uit de gesloten intentieverklaring voortvloeiende werkzaamheden zijn belast de medewerker(s) van de wetenschapswinkel, die tot taak hebben het onderhouden van de contacten met de vakbeweging. Bij de FNV is de contactpersoon afhankelijk van het onderwerp, wat van belang is op dat moment.

De intentieverklaring functioneert als paraplu, waaronder alle werkzaamheden t.b.v. de vakbeweging geplaatst kunnen worden. Eénmaal per jaar wordt overleg gevoerd tussen het Federatiebestuur van de FNV en het CvB van de UvA. De belangrijkste beleidsmatige initiatieven komen voort uit dit periodieke overleg.

Voor het tweede type activiteiten, genoemd in de beleidsnota, werd het in par. 3.3 beschreven experiment uitgevoerd.

3.3 Verbeteren invloed klant op bemiddelingsproces

In 1984/85 liep een voor de FNV interessant experiment, waarbij een medewerker van het Projectcentrum Vakbewegingsvraagstukken betrokken was. Met de volgende taak:

- Het inventariseren van onderzoeksvragen bij de vakbeweging en in overleg met de vakbeweging komen tot de entamering van wetenschappelijk onderzoek via de wetenschapswinkel. Het ging zowel om kortlopend onderzoek als om het leveren van bijdragen aan de formulering van langerlopende onderzoeksprojecten. Beide vormen van onderzoek zouden ondergebracht moeten worden aan de UvA.
- Het bijstaan en adviseren van (kader)leden van de FNV-Amsterdam met wetenschappelijke documentatie en het leggen van contacten met name met medewerkers van de UvA.

De helft van de tijd was men werkzaam bij de FNV en de helft van de tijd bij de winkel (maar formeel bij de winkel aangesteld, op basis van

de WVM-regeling).

Om onderzoeksvragen te inventariseren en om te zetten in onderzoeksvorstellen opereerde men een groot gedeelte van de tijd binnen de organisatie van de klant. Na het aflopen van dit experiment werd het takenpakket opgenomen in het reguliere takenpakket van de medewerkers van het Projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken (zie hierna).

Het werken met dit model van bemiddelen ten gunste van voornamelijk korte termijn onderzoeksvragen blijkt op een aantal manieren gunstige effecten te hebben op de kwantiteit en kwaliteit van de beantwoording van onderzoeksvragen. Tevens werd het via deze manier van werken beter mogelijk om korte-termijn onderzoek op te nemen in zich daarvoor lenende grotere projecten. Dat geschiedde in overleg binnen het projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken.

In de ontwikkeling in het vragenbestand van de Wetenschapswinkel over de periode 1976/77 tot 1984/85* zien we het volgende beeld:

		Vakbeweging	Overig	Totaal
1976/77	Aantal.	8	78	86
	Perc.	9,3%	90,7%	
1977/78	Aantal.	98	181	279
	Perc.	35,1%	64,9%	
1978/79	Aantal.	73	165	238
	Perc.	30,7%	69,3%	
1979/80	Aantal.	66	265	331
	Perc.	19,9%	80,1%	
1980/81	Aantal.	50	231	281
	Perc.	17,8%	82,2%	
1981/82	Aantal.	62	255	371
	Perc.	19,6%	80,4%	
1982/83	Aantal.	38	248	286
	Perc.	13,3%	86,7%	
1983/84	Aantal.	42	218	260
	Perc.	16,2%	83,8%	
1984/85	Aantal.	58	149	207
	Perc.	28,0%	72,0%	
1976/85	Totaal	495	1790	2285
	Perc.	21,7%	78,3%	

* Recentere cijfers zijn helaas niet voorhanden

Het aantal onderzoeksvragen nam van 16,2% in 1983/84, toen de nieuwe vorm van bemiddelen begon, tot 28% in 1984/85 toe. Ofwel absoluut gezien van 42 vragen op de totaal 260 vragen tot 58 vragen op de totaal 207 vragen.

De toename van de vragen lag overigens op de verschillende werkerreinen van de vakbeweging.

Een tweede voordeel van opereren binnen de klantgroep is dat meer zicht op de volgende elementen ontstaat:

- Het draagvlak van de onderzoeksvraag binnen de klantgroep.
- Het belang dat de klant toekent aan het onderzoek.
- De ingangen welke de klant heeft in het potentiële onderzoeksveld.
- De mogelijkheden die de klant heeft om met de onderzoeksresultaten iets te bereiken.
- De positie van de betreffende vakbondsgroep binnen het krachtenveld waarin men moet opereren.

Het opstellen van de medewerker van de wetenschapswinkel binnen de klantgroep maakt een betere procesbewaking van de bemiddeling mogelijk.

Ook deze betere procesbewaking zal echter gebreken houden in verband met de breedheid van terreinen, waarop wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de vakbeweging geëntameerd wordt. Noodgedwongen is de vakinhoudelijke kant van de begeleiding vaak voor het grootste gedeelte overgelaten aan de onderzoeker zelf of begeleider van een student. De procesbewaking vanuit de wetenschapswinkel komt dan vaak niet verder dan een formele voortgangsbewaking. Vanwege een gegroeide of reeds aanwezige kennis op een bepaald deelterrein kan de winkel soms een beperkte inhoudelijke begeleiding geven.

Verder heeft deze manier van werken binnen de vakbeweging ertoe geleid dat er een aantal waardevolle contacten werden gelegd met vakbondsgroepen. Hier zijn niet altijd direct onderzoeksvragen uit voortgekomen, maar wel is de onbekendheid van de betreffende vakbondsgroep met de mogelijkheden, welke de universiteit hen kan bieden, verdwenen. Dit was een belangrijk bijkomend voordeel van het binnen het Projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken gehanteerde bemiddelingsmodel ten behoeve van het kortlopende onderzoek. Het maakt het mogelijk om de potentiële klanten een reële indruk te geven van de mogelijkheden, die een wetenschapswinkel hen kan bieden. Zou men dat niet doen en de oude manier van bemiddelen hanteren dan komen een aantal problemen pas veel later in het bemiddelingsproces naar boven.

Deze manier van bemiddelen is voor de andere klantgroepen van wetenschapswinkels niet op dezelfde wijze te hanteren; dit vanwege de vaak sterk van elkaar verschillende organisatievormen van klantgroepen. Wel kan men stellen dat het gedeeltelijk opereren binnen de klantgroep leidt tot een vergroting van de kwaliteit en kwantiteit van het aantal onderzoeksvragen. Het probleem van de lange wachttijd hebben we echter slechts gedeeltelijk op kunnen lossen.

3.4 Ruimte voor vakbewegingsonderzoek

Vanaf het begin van de jaren tachtig is het het beleid geweest van de UvA om een percentage van het onderzoeksbudget te besteden aan maatschappijgericht onderzoek, waarbij de formulering van de onderzoeksprojecten- en programma's plaatsvond in overleg met een maatschappelijke groepering. Als streefcijfer werd een percentage van 15% van de totale onderzoeksruimte aan de universiteit genoemd. Uiteindelijk werd dit beleid geconcretiseerd in de oprichting van het Fonds voor Maatschappijgericht Onderzoek met een omvang van 16 formatieplaatsen. Had men de oorspronkelijke doelstelling kunnen verwezenlijken, dan had dit geresulteerd in een totaal van + 120 formatieplaatsen. Doelstelling van het CAFMO (Commissie voor Advies Fonds

voor Maatschappijgericht Onderzoek) is dat er bij alle onderzoek sprake moet zijn van een daadwerkelijke samenwerking met één of meerdere maatschappelijke bewegingen:

- a. die zelf geen toegang hebben tot wetenschappelijk onderzoek;
- b. die met het onderzoek in deze programma's geen commerciële oogmerken hebben;
- c. waarvan de Universiteit van Amsterdam redelijkerwijs niet mag verwachten dat zij eigen middelen kunnen besteden aan onderzoek.

De FNV heeft als één van de uitvloeisels van de gesloten intentieverklaring een lid voor mogen dragen voor het lidmaatschap van de CAFMO, die de gelden beheert van het fonds. Naast een aantal projecten (zie par. 4) zijn een tweetal programmeringsstudies van start gegaan, gefinancierd door het CAFMO. Het is de bedoeling van programmeringsstudies om te komen tot een *interdisciplinair* onderzoekprogramma met een vanuit de diverse deelnemende vakgroepen en/of (sub)faculteiten te leveren formatieve bijdrage aan de hand van een voor de maatschappelijke beweging relevant thema.

Een programmeringsstudie stuit in de praktijk snel op de financiële beperkingen die aan het programma gesteld worden. Aan beide nieuwe programmeringsstudies zijn bijvoorbeeld nog maar voor één jaar middelen toegekend, terwijl beide in principe een takenpakket hebben voor langer dan een jaar.

De onderwerpen van beide programmeringsstudies zijn:

- Uitkeringsgerechtigden, vakbeweging en sociale zekerheid.
Deze programmeringsstudie zal zich richten op de inventarisatie van onderzoeksresultaten (ook internationaal), welke aanknopingspunten bieden voor hypothesen over de beperking c.q. verruiming van de handelingsmogelijkheden van uitkeringsgerechtigden. Elementen hierbij zijn: bestaansonzekerheid (hoogte van de uitkering, armoede, 'eigen huis opeten'), medische en gezondheidsproblemen (depressiviteit, psycho-sociale syndromen), huisvestingsproblemen (huurschuld, aangepaste woningen), sociale problemen (werk als structurerend element van tijdsbesteding valt weg, relatieproblemen, verlies van status en maatschappelijke identiteit).
- Volksgezondheidsvraagstukken. De vragen op deze terreinen kunnen in een aantal onderzoeksclusters onderscheiden worden: grenzen aan de zorg, effect en nut van voorlichting, consumentengedrag, regionalisatie en zorg voor specifieke groepen. Bij de honorering van dit onderzoeksvoorstel vond noodgedwongen een inperking plaats tot het thema 'grenzen aan de zorg'. Hoofddoelstelling van de programmeringsstudie 'volksgezondheidsvraagstukken' is om voor deze onderzoeksclusters te komen tot relevante onderzoeksprojecten die in principe aan de UvA uitgevoerd kunnen worden. Daarbij geldt als uitgangspunt dat het uit te voeren onderzoek zoveel mogelijk aan moet sluiten bij het huidige en toekomstige onderzoek van de betrokken vakgroepen.

Naast de financiële beperkingen stuiten de programmeringsstudies op een aantal andere knelpunten omdat het interdisciplinaire programma's zijn:

- Vakgroepen die een bijdrage in de personele middelen leveren zullen het programma beoordelen op de merites voor de eigen disciplines en die afwegen tegen die van het lopende onderzoekprogramma en tegen andere taken die met de beschikbare formatie moeten worden uitgevoerd. In het geval van krimpende middelen moet een substantiële investering van de vakgroep in het multidisciplinaire onderzoekprogramma laag worden ingeschat. In

termen van kosten en baten is de bijdrage uit een multi- of interdisciplinair programma aan de vakgroepoutput geringer dan besteding van onderzoekstijd in het eigen programma. Alleen interventie van buiten door middel van beloning of sancties zal tot voldoende middelen leiden. Is het misschien een goed idee om met behulp van een aantal eminente geleerden te komen tot de formulering van Voorwaardelijke Financierings-programma's ten behoeve van maatschappelijke bewegingen?

- Er moet aan getwijfeld worden of een werkgroep, die een op de wet gebaseerde samenwerkingsvorm voor vakgroepen is, een nieuwe onderzoekseenheid tot stand kan brengen. De eigen primaire belangen van de deelnemende vakgroepen en van de faculteiten willen in deze organisatievorm wel eens conflicteren met multidisciplinaire samenwerking. Dit speelt sterk bij de beoordeling van onderzoeksprogramma's.

Om het toponderzoek en het onderzoek voor maatschappelijke bewegingen een zekere extra bescherming te bieden heeft men een nieuw instrument ontworpen. De UvA heeft een stimuleringsfonds opgericht, dat uiteindelijk de omvang zal moeten krijgen van 8 miljoen gulden. In een officiële reactie op een concept-notitie stimulerings- en profileringsactiviteiten van de UvA liet de FNV weten zich positief op te stellen tegenover de instelling van een dergelijk fonds.

In de reactie is het als volgt verwoord:

"Ondanks dat het gemeengoed is geworden dat nogal wat maatschappelijke problemen interdisciplinair onderzoek behoeven, en ondanks het streven van uw College (College van Bestuur van de UvA) om organisatorisch daarvoor de voorwaarden te scheppen is feitelijk slechts langzaam vooruitgang geboekt. Cruciaal voor de toekomst zal zijn of de UvA erin slaagt de wettelijke taken van de vakgroepen te combineren met een de vakgroep overstijgend beleid. De aanzetten, welke u maakt ten aanzien van een te ontwikkelen stimulerings- en profileringsbeleid aan de UvA zijn in dit opzicht veelbelovend".

Tevens verklaart de FNV zich accoord met het feit dat men op dit moment nog een onderscheid wil maken tussen toponderzoek en het onderzoek voor maatschappelijke bewegingen. Wel maakt men hierbij de kanttekening, dat "het naar ons oordeel geen principieel onderscheid mag betreffen. De normen en standaards voor kwalitatief hoogwaardig onderzoek zouden ook moeten gelden voor maatschappijgericht onderzoek. Gestreefd dient dan ook te worden naar maatschappijgericht onderzoek dat op den duur die toets kan doorstaan. De specifieke problemen die rijzen bij wetenschappelijk onderzoek naar aanleiding van maatschappelijke vraagstellingen en te verwachten wisselwerking tussen beide domeinen vragen om een andere beoordeling en behandeling dan voor top-wetenschappelijk onderzoek gebruikelijk is".

4. Voorbeelden van succesvol (midden)lange termijn onderzoek

In de afgelopen jaren zijn een aantal voor de vakbeweging zeer waardevolle projecten gerealiseerd. Voor een groot gedeelte werden deze projecten mogelijk gemaakt via het reeds in 3.4 genoemde fonds voor maatschappijgericht onderzoek. Voorbeelden van langerdurende projecten voor de vakbeweging waren:

- De vakbeweging en het Electronic Fund Transfers System. Dit project werd in 1985 afgerond met 25 rapporten en tijdschriftartikelen. Het maatschappelijke resultaat is niet precies te meten, maar het is niet geheel onwaarschijnlijk dat men mede als gevolg van dit onderzoek tijdelijk gestopt is met de totstandkoming van het Nationaal Betalingscircuit.

- Chronofarmacologie en de interferentie van ploegendienst en medicijnen.
Het gaat hier om een mogelijke relatie tussen het draaien van ploegendiensten en de invloed daarvan op het gebruik van medicijnen.
- Een programmeringsstudie arbeid en gezondheid.
In het voorstel voor een onderzoekprogramma arbeid en gezondheid is 0,5 formatieplaats opgenomen om het mogelijk te maken dat kortdurend encyclopedisch onderzoek met een maximale duur van + 3 maanden t.b.v. maatschappelijke bewegingen op structurele basis mogelijk wordt.
- De sociale consequenties van de automatisering in de administratieve sector.
Dit 4-jaar durende project is pas kortgeleden van start gegaan, maar een onderdeel van dit onderzoeksproject zal gevormd worden door het verrichten van veldonderzoek naar de consequenties van de automatisering bij het GEB van de gemeente Amsterdam.
- De economische ontwikkeling in Oost en West en de rol van de Oost- en Westeuropese vakbeweging.
- Prognose en onderwijsbeleid.
Dit project betreft een verkennende analyse van arbeidsmarkt en prognosemodel van onderwijsgegevens bij het voortgezet onderwijs. De ABOP heeft het project positief geëvalueerd.
- Onderzoek naar het functioneren van het ontslagrecht, in het bijzonder de positie van de directeur van het GAB daarbij.
Vanuit de UvA werd een bijdrage geleverd aan een mede door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gesubsidiëerd programma.
- Geschoold in de praktijk.
Dit 2 jaar durende project wordt uitgevoerd door de vakgroep taalbeheersing van de faculteit der Letteren in samenwerking met de Vrouwenbond FNV.

5. Vakbeweging en onderzoek

Ook binnen de vakbeweging zijn knelpunten te onderkennen die de toegankelijkheid tot de kennis belemmeren. In de directe vakbondspraktijk willen vraagstukken, welke onderwerp vormen van wetenschappelijk onderzoek ten dienste van de vakbeweging, nogal eens eerst een hele tijd een sluimerend bestaan leiden totdat ze op een gegeven moment weer aan de oppervlakte komen en onderwerp van directe aandacht worden. De vakbeweging is vanuit haar doelstellingen meer gericht op het tot stand brengen van directe verbeteringen ten dienste van haar leden, hetgeen het moeilijker maakt om zicht te krijgen op de specifieke bijdrage welke een universiteit kan leveren aan een betere formulering van vakbondsbeleid.

Succesvolle bijdragen vanuit de wetenschap zijn nu nog te vaak afhankelijk gebleken - hoe waardevol op zich ook - van incidenteel succesvolle contacten. De aan vele universiteiten, para-universitaire onderzoeksinstituten en geheel zelfstandige onderzoeksinstituten verzamelde kennis, welke vaak een grote bijdrage kan leveren aan het verbeteren van het behartigen van de doelstellingen die de vakbeweging zich stelt, is meer waard dan blijkt uit het gebruik dat de vakbeweging er nu van maakt. Van de ter beschikking gestelde kennis en deskundigheid vanuit de wetenschappelijke wereld wordt door de vakbeweging nu nog te vaak op ad-hoc basis gebruik gemaakt.

Om te komen tot een verbetering in de relatie tussen de vakbeweging en universiteiten, zal ook de eigen beperkte onderzoekscapaciteit van de vakbeweging op een andere manier moeten worden ingezet. De laatste jaren al door grote bezuinigingen getroffen onderzoekscapaciteit van vakbonden werd ingezet op een wijze, die voor het tot stand brengen van structurele contacten met universiteiten geen adequate oplossing bood.

Daar de FNV zich wel genoodzaakt ziet om voor de realisatie van haar onderzoekswensen op dit moment aan te kloppen bij externe onderzoekers is het belangrijk haar eigen organisatie daar op af te stemmen. De nadruk in de werkzaamheden van de eigen onderzoekscapaciteit zal meer dan tot nu toe moeten komen te liggen bij het openleggen van onderzoekskanalen ten behoeve van de doelstellingen van de vakbeweging.

Om de relatie tussen de FNV en haar vriendelijk gezinde onderzoekers te verbeteren kan een verandering van de taakstelling van de afdeling onderzoek, waarbij aangesloten wordt bij het in 1984 geformuleerde voorstel om te komen tot de oprichting van een contactraad wetenschap-vakbeweging, als uitgangspunt dienen (1). De taakstelling van de stafafdeling onderzoek wordt dan meer een loketfunctie voor onderzoekers richting vakbeweging. Afstemming tussen beide is dan beter mogelijk en het gezamenlijk zoeken naar financieringsmogelijkheden kan effectiever en succesvoller geschieden. Echter een verwerkelijking van dit idee is pas op langere termijn mogelijk. De vooruitzichten op korte termijn (juni 1987) zijn somber, daar de formatie van de stafafdeling onderzoek nu leeg staat. Voor het op korte termijn verbeteren van de relatie tussen universiteiten en de vakbeweging zal men zich meer moeten richten op het leggen van contacten met de diverse vakbonden. Dit onverlet latende de activiteiten welke de belangen van de afzonderlijke vakbonden te boven gaan.

Voor het direct beleidsvoorbereidende onderzoek zal de vakbeweging echter ook in de toekomst zelf de nodige onderzoekscapaciteit moeten blijven behouden, daar de structuur van de wetenschappelijke instellingen verhindert dat het (vaak spoedeisende) onderzoek direct opgepakt kan worden door wetenschappelijke medewerkers. Voor het contra-expertise onderzoek en het (midden)lange-termijn onderzoek gelden deze bezwaren veel minder en kunnen instellingen voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek ook op de lange termijn veel betekenen voor de vakbeweging.

6. Conclusies

Aan de kant van de universiteit zal er ook een zekere verandering op moeten treden in de houding ten opzichte van het maatschappijgerichte onderzoek en dan specifiek m.b.t. de vraag hoe de maatschappelijke beweging bij de besluitvorming te betrekken. Aan universiteiten is het de gewoonte om de maatschappelijke bewegingen slechts beperkt te betrekken bij de advisering over maatschappijgericht onderzoek en liggen hier veel mogelijkheden ter verbetering. Zo kan het voorstel van de FNV om een permanente lijn te leggen met de ingestelde adviescommissie voor het stimuleringsfonds van de UvA in ieder geval voor de Amsterdamse situatie een begin van een oplossing betekenen. Afhankelijk van de van belang zijnde onderzoeksprojecten is het dan mogelijk maatschappelijke deskundigheid vanuit de vakbeweging bij de definitieve formulering van de onderzoeksvoorstellen en voortgangsbewaking van de onderzoeksprojecten te betrekken. Een direct lidmaatschap van de FNV van de adviescommissie is dan geen noodzaak.

Door de samenwerking van de UvA en de FNV is een aanzienlijk aantal resultaten geboekt. De manier van werken binnen het tot voor kort bestaande Projectencentrum voor Vakbewegingsvraagstukken (dat als herkenningspunt voor de vakbeweging diende) heeft geresulteerd in een aanzienlijk aantal onderzoeksresultaten bruikbaar voor de vakbeweging. Als prima interparis kan daarbij genoemd worden de totstandkoming van het interfacultaire samenwerkingsverband 'Arbeid en Gezondheid'. Binnen dit omvangrijke samenwerkingsverband is een programma voor onderzoek, onderwijs en dienstverlening tot stand gekomen waarin de belangen van werknemers centraal staan. Samenwerking op het gebied van onderwijs staat echter nog aan het begin. Aan de uitwerking van het door een paritair samengestelde werkgroep van medewerkers van de FNV en UvA geschreven rapport *onderwijs voor de vakbeweging* wordt inhoud gegeven door de voorbereiding van een winteruniversiteit ten behoeve van de vakbeweging.

Noot

1. Dit voorstel werd geformuleerd door de werkgroep 'Vakbeweging - Wetenschapsbeleid' in het rapport *Over een betere toegang van de vakbeweging tot het Nederlandse onderzoekssysteem*. Participanten in deze werkgroep waren het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, de FNV en het CNV.

De universiteit en de milieubeweging.

Joke Bol

De milieubeweging behoort tot de belangrijkste klanten van de wetenschapswinkels. Naast de beantwoording van de vele vragen die jaarlijks door de milieuorganisaties worden gesteld wordt sinds enkele jaren door de winkels ook samenwerking met de milieuorganisaties nastreefd op het terrein van langerlopend onderzoek.

Deze bijdrage is gebaseerd op de ervaringen die de Universiteit van Amsterdam de afgelopen 5 jaar daarmee heeft opgedaan. Centraal daarbij staat de vraag of sturing van wetenschappelijk onderzoek door de milieubeweging via de wetenschapswinkel mogelijk en wenselijk is.

Alleen al aan de Universiteit van Amsterdam worden jaarlijks zo'n honderd vragen door milieuorganisaties gesteld. Vragen die betrekking hebben op zeer uiteenlopende terreinen zoals bodemverontreiniging, energiesystemen, milieuwetgeving etc. Reden voor de Universiteit van Amsterdam om milieu tot hoofdaandachtsterrein te maken, nu alweer ruim 5 jaar geleden. Voor de milieubeweging werd, evenals voor de vakbeweging en de derdewereldbeweging, in 1987 een zogenaamd projectencentrum opgericht (1). Dit projectencentrum, waarin behalve de Wetenschapswinkel en de Interfacultaire Vakgroep Milieukunde een 6-tal milieuorganisaties participeerden, had tot doel samenwerking te bevorderen tussen milieuorganisaties en universiteit op basis van langerlopende onderzoekprogramma's. Een coördinator, aangesteld bij de Wetenschapswinkel, moest zorgen voor de uitvoering.

Om het gestelde doel te bereiken werden projectvoorstellen ontwikkeld. Deze werden gedeeltelijk door het College van Bestuur gehonoreerd. Later werd, mede onder invloed van de Voorwaardelijke Financiering, de nadruk gelegd op de ontwikkeling van programma's (2). Met financiële steun van het Directoraat voor het Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, werd een programmeringsstudie uitgevoerd. Er werden zes onderzoeksterreinen geselecteerd, die aansluiten bij de activiteiten van de milieubeweging. Deze terreinen zijn: *energie, afval, geïntegreerde bestrijding van ziekten en plagen, verkeer en vervoer, oppervlaktewaterverontreiniging en milieuwetgeving.*

Op elk van deze terreinen werd onderzocht wat de onderzoeksbehoefte was van de milieubeweging en hoe deze wensen kunnen worden vertaald in concreet onderzoek aan de UvA. Deze programmeringsstudie heeft geresulteerd in een Onderzoeksbeleidsplan voor de milieubeweging (3).

Voor de uitvoering van het Onderzoeksbeleidsplan zijn binnen de universiteit verschillende financieringsmogelijkheden. Allereerst is er het Fonds voor Maatschappijgericht Onderzoek (FMO) met middelen voor een beperkt aantal onderzoeksplaatsen. Daarnaast is onlangs het Stimuleringsfonds ingesteld dat de meer omvangrijkere onderzoekpro-

gramma's moet financieren. Diverse keren is met succes op het FMO een beroep gedaan.

Vooronderstellingen

Er zijn dus de afgelopen 5 jaar duidelijke vorderingen gemaakt met betrekking tot milieubewegingsgericht onderzoek. Zeker als wij een vergelijking maken met andere universiteiten slaat de UvA geen gek figuur. Toch staan wij niet zonder meer te juichen, want er zijn nog veel problemen te overwinnen voordat de samenwerking met de milieubeweging gladjes verloopt.

De problemen doen zich voor op alle fronten: de participatie van de milieu-organisaties, samenwerking met onderzoekers en het beleid van de universiteit. Dit stuk gaat vooral op de samenwerking met de milieubeweging en op het universitair onderzoeksbeleid in. De problemen die zich kunnen voordoen in de samenwerking met onderzoekers blijven hier buiten beschouwing.

Met de instelling van het Projectencentrum voor Milieubewegingsgericht Onderzoek werd impliciet uitgegaan van een aantal vooronderstellingen:

- Externe sturing van wetenschappelijk onderzoek is wenselijk en mogelijk.
- De milieubeweging heeft behoefte aan langerlopend onderzoek en deze onderzoekswensen worden zonder haar bemoeienis niet of niet op de juiste wijze uitgevoerd.
- De milieubeweging is bereid en in staat actief mee te werken aan ontwikkeling en uitvoering van onderzoek.
- De wetenschapswinkel is een geschikt instituut om de gewenste invloed van de milieubeweging op het onderzoek te realiseren.

In hoeverre kloppen deze vooronderstellingen en in hoeverre kunnen gesignaleerde knelpunten in het projectencentrum aan onjuiste vooronderstellingen worden toegeschreven?

Is wetenschap stuurbaar?

De eerste vooronderstelling, namelijk dat sturing van wetenschappelijk onderzoek (door maatschappelijke organisaties) wenselijk is sluit direct aan bij de doelstellingen van de wetenschapswinkels. Naast het beschikbaar stellen van wetenschappelijke kennis aan 'kansarmen' (4); stellen de wetenschapswinkels zich tot doel deze kansarmen invloed te geven op de ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek. Niet alleen moet de kennis toegankelijker worden, maar ook de oriëntatie van het onderzoek moet veranderen.

In dezelfde gedachtenlijn zijn op het niveau van de centrale overheid de Sectorraden ontstaan. Met de Sectorraden werd beoogd een platform te creëren van onderzoekers, beleidsmedewerkers en de gebruikers van onderzoeksresultaten om aldus deze laatste groep meer invloed te geven op het wetenschappelijk onderzoek. Hieruit blijkt dat het standpunt dat beïnvloeding van onderzoek *wenselijk* is, kan rekenen op een maatschappelijk draagvlak dat groter is dan de supporters van de wetenschapswinkels alleen. Of externe sturing ook *mogelijk* is, hangt af van de middelen die hiervoor beschikbaar zijn. Met geld is vrijwel elk onderzoek te koop. Overheden besteden veel geld aan onderzoek, nationaal kunnen hier worden genoemd programma's van de departementen, zoals bijvoorbeeld het Speerpuntenprogramma Bodem. In Europees verband zijn er de EG-programma's zoals EUREKA. Veel lastiger wordt het als er naar gestreefd wordt de niet-kapitaal draag-

krachtigen een stem te geven in de ontwikkeling van wetenschap, zoals de wetenschapswinkels beogen. In die situatie zijn veel méér hobbels te nemen.

Wat wil de Milieubeweging

De tweede vooronderstelling, dat de milieubeweging behoefte heeft aan langerlopend onderzoek kan niet zonder meer positief worden beantwoord. Weliswaar zijn aan de Universiteit van Amsterdam de afgelopen jaren een aantal onderzoeksprojecten gestart die kunnen rekenen op grote steun vanuit de milieubeweging. Genoemd kan worden het onderzoek van de Interfacultaire Vakgroep Milieukunde naar de mogelijkheden van energiebesparing en alternatieve energiesystemen in de sociale woningbouw, dat in samenwerking met buurtorganisaties en milieuorganisaties wordt uitgevoerd. Zo kan ook het Dioxine-project aan de Universiteit van Amsterdam genoemd worden. Dit onderzoek wordt in samenwerking met de Stichting Internationaal Watertribunaal uitgevoerd. Het is zó opgezet dat exacte informatie wordt verkregen van de mate van vervuiling van de Rijn door de afzonderlijke bedrijven die gelegen zijn aan deze rivier. De resultaten van de inventarisatie van onderzoekswensen in het kader van de eerder genoemde programmeringsstudie zijn echter enigszins teleurstellend. Veel onderzoeksvragen die werden geformuleerd zouden beantwoord kunnen worden met bestaande kennis. Ook bleken de onderzoeksvragen die de milieuorganisaties formuleerden bij nader inzien ook bij overheid of milieukundecentra aan de universiteiten hoog op de prioriteitenlijst te staan, blijkbaar zonder dat dit bij de milieuorganisaties bekend was. Interessante onderzoekssuggesties die ófwel een milieuprobleem betreffen dat nog niet eerder door anderen was gesignaleerd ófwel een nieuwe strategie aangeven voor de oplossing van een oud milieuprobleem kwamen in de inventarisatiestudies nauwelijks naar voren. Overigens kampt niet alleen de wetenschapswinkel met deze beperkingen van de milieubeweging. Ook de sectorraad voor het milieu, de Raad voor Milieu en Natuur Onderzoek (RMNO) heeft moeite om de milieubeweging als gebruikersgroep van het onderzoek bij de programmering te betrekken. De vertegenwoordiger van de milieubeweging in deze Raad constateerde dat na 6 jaar lidmaatschap en vele inspanningen om de milieuorganisaties te betrekken bij het beleid van de RMNO, het aantal opmerkingen en vragen uit deze kringen minder dan vijf waren (5).

Samenwerken, ja of nee

Ook de derde vooronderstelling, de belangstelling van de milieubeweging om met universiteiten samen te werken, kan nauwelijks door de feiten worden bevestigd. Bij het 'gewone' bemiddelingswerk, het zorgen voor het beantwoorden van door de milieubeweging gestelde vragen, is die participatie over het algemeen goed. Begrijpelijk, want er is een direct belang bij de resultaten van het onderzoek. Moeilijker wordt het al bij de begeleiding van langerlopend onderzoek. De resultaten hiervan overstijgen meestal het directe belang van de milieuorganisaties. Toch is het tot nu toe steeds gelukt om actieve participatie te verkrijgen. Echte problemen zijn er bij het ontwikkelen van onderzoeksbeleid. Welke terreinen willen we wel en welke niet ontwikkelen, hoe verdelen we de (schaarse) middelen en met welke klanten werken we samen? Op dit abstractere niveau is de inbreng vanuit de milieubeweging onvoldoende. Steeds is de winkel afhankelijk geweest van de toevallige belangstelling van personen uit de milieubeweging.

Op zichzelf is die heel waardevol, maar voor de beleidsontwikkeling van het onderzoek is méér nodig, namelijk een goed overleg met de achterban.

Vanwaar nu die geringe belangstelling van de milieubeweging voor samenwerking met de universiteiten? Heeft de milieubeweging haar voorhoederol in het signaleren en oplossen van milieuproblemen verloren, en kent de beweging geen onderzoeksvragen meer, of zijn er andere redenen? In gesprekken met milieuorganisaties die wij hierover voerden kwamen een aantal, voor de Wetenschapswinkel belangwekkende, argumenten naar voren (6).

Zo bleek dat de weinig opzienbarende resultaten uit de programmeringsstudie toegeschreven moeten worden aan de lage prioriteit die wordt toegekend aan dit soort inventarisatiestudies. In de meeste gevallen is geen overleg geweest binnen de organisatie over de te formuleren onderzoekswensen. De resultaten zijn dus meestal afkomstig van een (toevallige) medewerker.

In een ander gesprek kwam naar voren dat milieuorganisaties niet gauw bereid zijn om nieuwe ideeën langs deze weg aan de openbaarheid prijs te geven. Hier spelen simpelweg concurrentieoverwegingen een rol. Een goed idee is, mits zorgvuldig uitgewerkt, al gauw goed voor een stevige subsidie voor de milieuorganisatie zelf. Vooral organisaties die in hun voortbestaan afhankelijk zijn van deze projectsubsidies zijn gevoelig voor 'diefstal' van goede onderzoeksideeën.

Ook speelt wantrouwen jegens onbekende onderzoekers en angst voor 'ideeënmoord' een grote rol. Milieuorganisaties voeren onderzoek dat echt belangrijk voor ze is liever zelf uit. Het risico dat een goed idee voor onderzoek zodanig slecht wordt uitgewerkt dat het elke overtuigingskracht mist en dus het beoogde doel niet bereikt, willen ze eenvoudig niet lopen.

Een andere vorm van wantrouwen wordt door Parma naar voren gebracht (5). Hij wijst op het spanningsveld in de belangen van wetenschappers en van milieuorganisaties. Waar de laatste zoeken naar een zo snel mogelijke oplossing voor een milieuprobleem, proberen wetenschappers elk probleem te vertalen in onderzoek; in plaats dat problemen verdwijnen komen er problemen bij.

Een argument dat eveneens vaak naar voren kwam is de bureaucratistische rompslomp waarin men verstrikt dreigt te raken, als men toetreedt tot overlegorganen voor onderzoeksbeleid. Na lid te zijn geworden van een commissie blijken al gauw werkgroepen of subcommissies te zijn waarin deelname ook heel zinnig kan zijn. Daarbij komt dat het voor een buitenstaander heel moeilijk is om het functioneren van de universitaire organisatie te doorgronden. Het is dus ook niet gemakkelijk om de mogelijkheden voor eigen inbreng in te schatten. Helaas heeft de Wetenschapswinkel in Amsterdam de milieubeweging hierin weinig duidelijkheid kunnen verschaffen.

Een andere oorzaak moet worden gezocht in de wijze waarop de milieubeweging is georganiseerd. Eerder is gesteld dat het directe belang bij het onderzoek voor milieuorganisaties kleiner wordt naarmate het onderzoek verder afstaat van de activiteiten van de organisatie. Het lange-termijn-onderzoek of de beleidsontwikkeling ten behoeve van de milieubeweging komt maar zeer ten dele direct ten goede van de organisatie. Feitelijk dient een organisatie door participatie in het universitaire onderzoek méde het algemene belang van de milieubeweging. Dit zou geen probleem hoeven te zijn, want milieuorganisaties dienen toch allemaal hetzelfde belang van een beter milieu.

Dat zou men kunnen denken, maar zo eenvoudig ligt het niet. Ken-

merkend voor de milieubeweging in Nederland is een grote verscheidenheid van zeer veel kleine en minder kleine milieuorganisaties. Zowel in doelstelling als in strategie bestaan zeer grote onderlinge verschillen. Kenmerkend voor de milieubeweging is ook de praktische gerichtheid. Inspanningen worden vooral dan geleverd als er zicht is op praktische resultaten voor de eigen organisatie. Hoewel deze structuur van de milieubeweging zonder twijfel het grote voordeel van de flexibiliteit heeft, zijn er toch ook nadelen waar organisaties als de wetenschapswinkels mee te maken hebben. Het ontbreken van een hiërarchische structuur zoals bijvoorbeeld bij de arbeidersbeweging of, om eens een ander voorbeeld te noemen, de kerken, maakt het de beweging moeilijk om een strategie uit te zetten die een eenmaal veroverde positie in het maatschappelijk krachtenveld ook op de langere termijn veilig stelt. Slechts zelden hoor je in de milieubeweging de stelling verdedigd dat de milieubeweging een plaats moet veroveren in universiteiten, overheid of bedrijven of in de sport om haar gedachtengoed te ventileren in het maatschappelijk gebeuren. Een manier van denken die bijvoorbeeld in het bedrijfsleven niet onbekend is.

Uit dit alles kan worden geconcludeerd dat langerlopend onderzoek aan universiteiten voor de milieubeweging geen prioriteit heeft. Waar wel behoefte aan bestaat is een snelle beantwoording van eenvoudige vragen. Het gaat daarbij meestal om vragen die met bestaande kennis kunnen worden beantwoord of waarvoor eenvoudige analyses voldoende zijn. Welke conclusies kan de wetenschapswinkel nu trekken uit de informatie die van de milieuorganisaties is verkregen? Is voortzetting van samenwerking met milieuorganisaties wel zinvol of worden hiermee voornamelijk de belangen van de winkels zelf gediend? De resultaten die in Amsterdam zijn bereikt nodigen in elk geval uit om dóór te gaan op deze weg. Ook de geluiden uit de milieubeweging duiden in die richting. De wetenschapswinkels kunnen rekenen op brede steun van de milieuorganisaties. Wat niet direct wil zeggen dat de bereidheid aanwezig is om op elk niveau actief samen te werken.

Wat de werkwijze betreft kan worden geconcludeerd dat brede inventarisatiestudies niet veel zin hebben. Beter is het om als een echte speurneus te zoeken naar de samenwerkingsmogelijkheden. Is er eenmaal een gemotiveerde klant gevonden met goede ideeën voor onderzoek dan moet die kunnen rekenen op een integere behandeling. De vooruitzichten die hem of haar worden gesteld moeten in de praktijk waar worden gemaakt. Van veel belang is tevens dat de wetenschapswinkel zich overtuigt van de kwaliteit van de onderzoekers waarmee de klant in contact wordt gebracht. Met kwaliteit wordt hierbij niet alleen bedoeld dat de onderzoeker goed werk levert, maar tevens dat hij of zij positief staat tegenover samenwerking met maatschappelijke organisaties.

Gezien de prioriteiten die de milieubeweging stelt staat de Wetenschapswinkel van de UvA op het standpunt dat inspanningen voor langerlopend onderzoek nooit ten koste mogen gaan van het - wetenschappelijk weliswaar minder interessante - korte-termijn-onderzoek. Aan de wijze waarop de milieubeweging is georganiseerd kunnen wetenschapswinkels niet veel doen. Hier ligt een taak voor de milieubeweging zelf. Het is aan te bevelen dat bijvoorbeeld onder de paraplu van het Landelijk Milieu Overleg, een initiatiefgroep wordt gevormd die zich toelegt op de gewenste ontwikkeling van het milieu-onderzoek in Nederland. Een dergelijke gecoördineerde inbreng van de milieubeweging zou een flinke steun in de rug betekenen voor RMNO en wetenschapswinkels.

Wetenschapswinkel geschikt?

Komen wij op de laatste vooronderstelling, namelijk dat de wetenschapswinkel een geschikt instituut is om de gewenste maatschappelijke beïnvloeding op het onderzoek te realiseren. Al vrij snel na de oprichting van de wetenschapswinkels bleek dat de mogelijkheden om het bemiddelen van vragen van klanten invloed uit te oefenen op het onderzoek, gering waren. Recentelijk is dit door onderzoek nog eens vastgesteld (7). Het was daarom duidelijk dat extra inspanningen nodig waren om het onderzoek te veranderen. In Amsterdam zijn speciale projectcentra opgericht die zich moesten toeleggen op langerlopend onderzoek. In andere wetenschapswinkels werden, minder formeel, dezelfde soort activiteiten ontplooid. Er werd gezocht naar financieringsbronnen en er werden programmeringsstudies uitgevoerd. Dit alles niet zonder succes. Zoals eerder in deze bijdrage al duidelijk is gemaakt, zijn diverse geslaagde onderzoekprogramma's ontwikkeld. Toch is de situatie lang niet optimaal. Met dezelfde inspanning zouden méér resultaten bereikt moeten kunnen worden, als de positie van de wetenschapswinkels in het universitaire krachtenveld een andere was. Deze stelling zal worden toegelicht aan de hand van de situatie aan de UvA.

De Wetenschapswinkel in Amsterdam neemt een betrekkelijk onafhankelijke positie in, zowel ten opzichte van de faculteiten als ten opzichte van de (centrale) ambtelijke diensten. Hoewel de winkel (tot voor kort) formeel was aangehaakt aan de Dienst Voorlichting van de Universiteit hoefde zij in de praktijk alleen maar verantwoording af te leggen aan het bestuur van de wetenschapswinkel, de Commissie Advies Wetenschapswinkel (CAW). Dit bestuur was tevens Adviescommissie van het College van Bestuur. De commissie was samengesteld uit vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en van faculteiten.

Sinds enige tijd is de positie van de Wetenschapswinkel een andere. Van de Dienst Voorlichting is de winkel overgebracht naar de Dienst Onderwijs en Onderzoek. In tegenstelling tot de Dienst Voorlichting bemoeit deze Dienst zich wel met het reilen en zeilen van de Wetenschapswinkel. Via het personeelsbeleid en budgetcontrole heeft deze Dienst een flinke vinger in de pap. Formeel is de Wetenschapswinkel nog steeds onafhankelijk en is de Commissie Advies Wetenschapswinkel (nieuwe stijl) verantwoordelijk voor het inhoudelijk beleid van de winkel. Het beleidsplan van de winkel (een 4-jaarlijks raamplan) worden door deze Commissie, buiten de Dienst Onderwijs en Onderzoek om, naar de Universiteitsraad gestuurd. Deze relatief onafhankelijke positie ten opzichte van het centrale ambtelijk apparaat en ten opzichte van de faculteiten heeft voordelen voor de Wetenschapswinkel. Zo is het mogelijk om rechtstreeks in de (welwillende) Universiteitsraad de belangen van de klanten te behartigen, hetgeen soms tegen het zere been van de centrale diensten is.

Die onafhankelijkheid blijkt echter een nadeel als het gaat om de ontwikkeling van lange-termijn-onderzoek. Voor de financiering van onderzoek voor klanten is de Wetenschapswinkel op de eerste plaats aangewezen op de Universiteit, die hiervoor een beleid moet ontwikkelen. Nagegaan moet worden hoe ook andere beleidsinstrumenten buiten het FMO en het stimuleringsfonds, zoals de Voorwaardelijke Financiering, kunnen worden benut voor klantgericht onderzoek.

De ontwikkeling van een goed samenhangend beleid, gericht op het vrijmaken van een substantieel deel van de onderzoeksruimte voor klantgericht onderzoek, is een moeizame aangelegenheid. Het vereist een bundeling van de politiek welgezinde krachten binnen de centrale

diensten van de Universiteit, het College van Bestuur en de faculteiten.

Vanuit de positie die de Wetenschapswinkel inneemt is de bijdrage die zij kan leveren aan de ontwikkeling van het universitaire onderzoeksbeleid zeer beperkt. Het is moeilijk zicht te krijgen op de machtsverhoudingen in faculteiten en centrale diensten en de beleidsruimte die er is voor nieuwe beleidsvoorstellen. Ook is de informatieuitwisseling niet optimaal. Suggesties van de winkel dringen maar moeilijk door tot de plek waar ze thuishoren. Moeilijk tenslotte is de opstelling van de winkel t.o.v. vakgroepen: is de winkel bondgenoot van de vakgroep of een verlengde van het universitaire ambtelijke apparaat? Steeds blijkt dat de winkel er zo'n beetje tussen in hangt.

Op basis van de opgedane ervaringen wil ik de vraag opwerpen of de taken van de Wetenschapswinkel met betrekking tot het langerlopend onderzoek, niet beter kunnen worden ondergebracht bij de centrale diensten. Dat is de plek waar onderzoeksbeleid wordt ontwikkeld en waar de contacten met enerzijds het College van Bestuur en anderzijds de faculteiten het meest effectief zijn geregeld. Het risico daarbij is natuurlijk dat de taken vervolgens niet goed worden uitgevoerd. Maar in dat geval zijn er altijd nog een wetenschapswinkel en klanten die pressie kunnen uitoefenen. Uiteraard is uitvoering door de centrale diensten alleen zinvol als voldoende politieke bereidheid voor een klantgericht onderzoeksbeleid aanwezig is. Aan de UvA is dit het geval. Indien die bereidheid er niet zou zijn dan zijn de perspectieven uiterst sober, ook als de taken bij de Wetenschapswinkel blijven.

Dit voorstel heeft nog een ander belangrijk voordeel, namelijk dat de Wetenschapswinkel zich ten opzichte van de vakgroepen ondubbelzinnig kan opstellen als bondgenoot. Door het verstrekken van informatie en, als daar tijd voor is, het verrichten van spoorwerk op het terrein van financieringsmogelijkheden, onderzoeksvraag of overheidsbeleid, kan de winkel een nuttige rol vervullen bij de ontwikkeling van klantgericht onderzoek.

Conclusie

Gaan wij terug naar de centrale vraag van dit artikel dan kan de conclusie worden getrokken dat sturing van wetenschappelijk onderzoek aan de universiteiten door de milieubeweging moet worden voortgezet.

De wetenschapswinkels moeten er daarbij wel op bedacht zijn dat milieuorganisaties niet zonder meer staan te springen om samenwerking. De positie van het instituut wetenschapswinkel in de universitaire structuur is, althans in Amsterdam, ongunstig om invloed uit te kunnen oefenen op het beleid. De vraag wordt opgeworpen of de Wetenschapswinkel de ontwikkeling van klantgericht onderzoek maar niet beter kan overlaten aan de centrale ambtelijke diensten. De winkel kan zich in dat geval ondubbelzinnig opstellen als bondgenoot van vakgroepen en maatschappelijke organisaties.

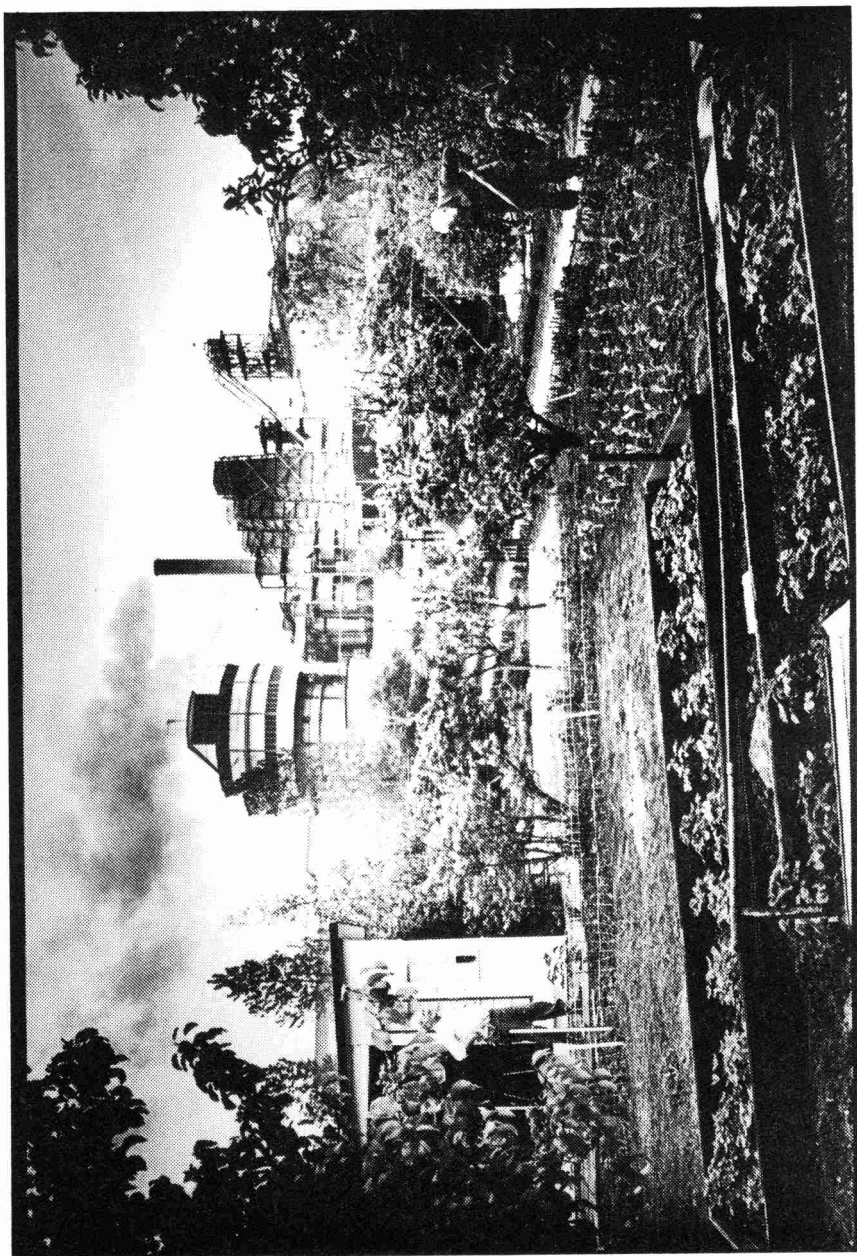

Noten

1. Inmiddels zijn de projectcentra als zelfstandige eenheden opgeheven. De coördinatoren doen hun werk nu onder verantwoordelijkheid van de Wetenschapswinkel.

2. Een programma is een onderzoeksplan van één of meerdere vakgroepen dat, in tegenstelling tot onderzoeksprojecten, niet is begrensd in tijd en omvang. Een programma kan een wisselend aantal projecten omvatten.
3. Projectencentrum Milieubewegingsvraagstukken UvA, *Milieubewegingsgericht Onderzoek, een onderzoeksbeleidsplan voor de Milieubeweging*. Amsterdam, december 1985.
4. De doelgroep van de Wetenschapswinkel wordt omschreven als: "groepen en organisaties die doelen nastreven met een vernieuwend of emancipatorisch karakter. In het algemeen betreft dat maatschappelijke groepen met een oppositioneel karakter ten aanzien van gevestigde maatschappelijke belangen, die niet beschikken over financiële middelen om onderzoek te bekostigen en die moeilijk toegang hebben tot onderzoek. Commerciële doelen laten zich moeilijk verenigen met bovengestelde doelen." (*concept-Raamplan UvA*, mei 1987).
5. S. Parma, *Samenleving en Onderzoek, visie vanuit de milieubeweging en Natuurbeschermingsorganisaties*, november 1986.
6. Zie o.a. het rapport H.J.S. Kwakkestein en J.P.M. Bol, *Programmeren van onderzoek, knelpunten en perspectieven in de samenwerking tussen universiteit en milieubeweging*, Projectencentrum Milieubewegingsgericht Onderzoek, Amsterdam, december 1985.
7. R. Zaal, *De Wetenschapswinkel en het Universitair Onderzoek, een systematische evaluatie uit oogpunt van wetenschapsbeleid*, scriptie Vakgroep Wetenschapsdynamica UvA, 1986, een bewerking hiervan is opgenomen in deze bundel.

Wetenschapswinkels en gezondheidsonderzoek.

Peter Kerklaan

Vooraf

In Nederland wordt veel geld uitgegeven aan de nationale gezondheidszorg. In 1986 was dat zo'n 35 miljard gulden, ruim 8% van het Bruto Nationaal Product. Als je het onderzoek erbij telt, komt dat bedrag nog hoger uit. Aan *gezondheidsonderzoek* wordt per jaar namelijk ongeveer 1 miljard gulden uitgegeven (raming RAWB, 1980), zo'n 15% van de totale nationale onderzoeksinspanning. Het grootste deel van dat onderzoek wordt verricht aan de universiteiten, het overige vindt plaats bij TNO, overheidsinstellingen en in de industrie. De overheid is overigens de belangrijkste financierder ervan. Om misverstanden te voorkomen: onder gezondheidsonderzoek versta ik uiteenlopende velden van onderzoek, die elkaar raken in een gemeenschappelijke doelstelling, n.l. het verbeteren van de gezondheid van mensen. Dus zowel het medisch-biologisch onderzoek, dat voornamelijk in laboratoria uitgevoerd wordt, de klinische studies en het epidemiologisch onderzoek, tesamen ook wel het *medisch onderzoek* genoemd, én bepaald sociaal-wetenschappelijk onderzoek vallen eronder (1). In het algemeen kun je stellen dat gezondheidsonderzoekers zich bezighouden met de vraag hoe ziekten ontstaan en verlopen, en vooral, hoe ze te beïnvloeden zijn. In dit artikel wil ik betogen dat wetenschapswinkels, gezien het feit dat een aanzienlijk deel van de vragen die bij hen binnenkomen betrekking heeft op de gezondheid van mensen, meer dan nu het geval is hun aandacht moeten richten op dat gezondheidsonderzoek. Ik zal aangeven dat er (voorzichtig) beweging zit in het maatschappelijk denken over gezondheidszorg en gezondheidsonderzoek, en wel in een richting die een betere aansluiting belooft met het soort onderzoek dat wetenschapswinkels voor hun klanten verlangen. Een grotere invloed van winkels op dat onderzoek gaat daardoor tot de mogelijkheden behoren. Maar dan moet er wel doelmatig en creatief op die veranderingen worden ingespeeld, bijvoorbeeld door een bundeling van afzonderlijke vragen tot thema's en meer samenwerking tussen de winkels onderling.

Gezondheidsvragen bij wetenschapswinkels

Bij wetenschapswinkels komen veel vragen binnen die op een of andere manier betrekking hebben op de gezondheid van mensen. Een blik op het vragenoverzicht 1985-1986 uit de *Landelijke Informatiebundel Wetenschapswinkels* (Bureau Studium Generale RUU, 1986) leert dat zo'n 20% van het totaal aantal vragen die in een bepaalde periode bij alle winkels binnengekomen zijn, iets met gezondheid van doen heeft. Ik heb ze geturfd en gerangschikt naar themagebieden die weer samenvoegingen zijn van de thema's waaronder ze in de bundel gerangschikt staan.

Tabel 1. *Aantalgezondheidsvragen binnengekomen bij wetenschapswinkels in de periode 01-08-1985/01-08-1986*

Themagebied	Totaal aantal vragen	Gezondheidsvragen
Arbeid, inkomen en rechtspositie	291	74
Milieu, natuurbehoud en landbouw	489	73
Huisvesting, ruimtelijke ordening en vervoer	198	19
Onderwijs, voorlichting en informatie	145	10
Welzijn, gezondheid, emancipatie	382	147
Historie, politiek en cultuur	35	-
Economie en internationale betrekkingen	61	-
Totaal	1601	323

Natuurlijk geeft deze tabel slechts een beeld van een beperkte periode; ik heb echter geen reden om aan te nemen dat het aandeel van gezondheidsvragen in het totaal aantal vragen in de periode vóór 1985 aanzienlijk zal verschillen van de bovengenoemde 20%.

Veel van die 'gezondheidsvragen' hebben betrekking op wat ik gemakshalve de invloed van omgevingsfactoren noem: giftige stoffen in de werksituatie, in het milieu of binnenshuis, straling, lawaai, etc. Daarnaast zijn er (kleinere) categorieën vragen over geneesmiddelen, over gezondheidszorgvoorzieningen en de gezondheidszorg in zijn algemeenheid. De vragen betreffen meestal verzoeken om informatie over, of onderzoek naar, invloeden van de gezondheid-bedreigende factoren. Het is natuurlijk niet toevallig dat juist wetenschapswinkels dit soort vragen krijgen. Factoren die de gezondheid bedreigen maar die door gebrek aan kennis buiten hun beïnvloedingsmogelijkheden liggen, drijven individuen en organisaties in de armen van 'deskundigen' van wie zij ondersteuning in de vorm van het verlenen van informatie of het doen van 'onderzoek' verwachten. De traditionele beheerders van medische kennis, n.l. de medici zelf, en de overheid worden daarbij als minder deskundig, onbetrouwbaar of zelfs als tegenstander beschouwd. Vaak ligt aan vragen een verschil van mening tussen vraagsteller en werkgever, overheid (of een andere partij) ten grondslag.

Gezien het aanbod van gezondheidsvragen zou je verwachten dat wetenschapswinkels op medische en verwante faculteiten vaak geziene gasten zijn. Niets is minder waar. Voor zover mijn informatie reikt

vallen de bemiddelingssuccessen op die faculteiten tegen, als al een poging tot bemiddeling ondernomen wordt. Veel vragen worden door de winkels zelf beantwoord (b.v. met behulp van een aldaar gestationeerde toxicoloog) en sporadisch leidt een vraag tot de bemiddeling van een wat groter onderzoeksproject.

Voor wat betreft het onderbrengen van vragen in onderwijsprogramma's, is daar vrij gemakkelijk een verklaring voor te geven. Op het gebied van onderwijs bieden met name medische faculteiten van oudsher weinig mogelijkheden voor het onderbrengen van vragen: de aanstaande medicus krijgt in het propvolle onderwijsprogramma op z'n hoogst een paar maanden de tijd om zich praktisch-wetenschappelijk te bekwamen. Mijn ervaring is dat voor projecten die nog helemaal ingevuld en opgezet dienen te worden - en dat is met name bij winkelprojecten vaak het geval - de animo gering is. Bij de studierichtingen chemie, biologie, farmacie en - tegenwoordig op enkele universiteit - gezondheidswetenschappen zijn in principe de mogelijkheden voor onderwijsprojecten groter, maar daar staat tegenover dat het vaak fundamentele karakter van het onderzoek binnen vakgroepen van deze richtingen juist weer weinig aanknopingspunten biedt voor wetenschapswinkelonderzoek, dat immers veel meer op de praktijk gericht is. Begeleiding van studenten binnen deze studierichtingen is daarom niet gemakkelijk te vinden.

Maar hoe zit het met niet-onderwijs gebonden onderzoeken?

Op een paar plaatsen hebben wetenschapswinkels successen geboekt bij bemiddeling van grote projecten, met name bij onderzoek op het gebied van arbeidsomstandigheden en milieuonderzoek. Ik zal een paar voorbeelden noemen.

Aan de Universiteit van Amsterdam wordt op initiatief van de Wetenschapswinkel aldaar gewerkt aan de oprichting van een *interfacultaire werkgroep Arbeid en Gezondheid*. Deze werkgroep zou een breed terrein van onderzoek op het gebied van arbeidsomstandigheden gaan omvatten. Als voorbereiding wordt op het ogenblik een tweetal programmeringsstudies verricht, gefinancierd door de overheid. Gedeeltematig op het terrein van arbeid en gezondheid ligt een initiatief van een aantal Utrechtse winkels, dat beoogt een *Regionaal Steunpunt voor Arbeidsvraagstukken* op te zetten. In eerste instantie wordt, in samenwerking met een aantal (o.a. ook medische) vakgroepen van de Universiteit van Utrecht een inventarisatie van knelpunten op het gebied van arbeidsomstandigheden, in nauwe samenwerking met de vakbeweging gemaakt. Financiën hiervoor zijn door de universiteit beschikbaar gesteld.

Op het terrein van milieuonderzoek is onlangs een *programmeringsstudie bodemsanering* afgerond, waaraan door vakgroepen van de Leidse, Rotterdamse en Delftse universiteit is meegewerkt. Wetenschapswinkels van die universiteiten hebben deze studie opgezet. Onderwerp was o.a. de wenselijkheid en mogelijkheid van onderzoek naar mogelijke nadelige gevolgen van bodemverontreinigingen voor de volksgezondheid. De studie is betaald door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Een voorbeeld van een concreet project dat, in tegenstelling tot bovengenoemde voorbeelden, de fase van programmering en inventarisatie voorbij is, is het onderzoek naar *gezondheidseffecten van bestrijdingsmiddelen in de bloembollenteelt* aan (o.a.) de Leidse universiteit. Dit grote project, dat op initiatief van de Leidse wetenschapswinkel is opgezet, vraagt van de betrokken vakgroepen van de universiteit van Leiden, de Vrije Universiteit en de Universiteit van

Amsterdam een belangrijke bijdrage in de vorm van onderzoeksinspanning. Bovendien is ook een onderzoeksinstituut van TNO bij het onderzoek betrokken. Een groot gedeelte van het project wordt extern gefinancierd.

Van een aantal van de bovengenoemde projecten is het vervolg op de lange termijn nog uiterst onzeker. Met name het ontbreken van continuïteit in de financiering van (structurele) onderzoeksplaatsen kan in de toekomst een belangrijk struikelblok betekenen. Bovengenoemde voorbeelden van grote projecten zijn te schaars om te kunnen spreken van sterke aanwezigheid van de winkels op het terrein van gezondheidsonderzoek.

Naast deze enkele voorbeelden van grote onderzoeksprojecten en programmeringsstudies worden door diverse wetenschapswinkels natuurlijk meer kleinere projecten op het gebied van gezondheid uitgevoerd. Gemeten in kosten van onderzoek, en in mate van (blijvende) betrokkenheid van vakgroepen betekenen deze onderzoekjes echter weinig in vergelijking met het totale gezondheidsonderzoek aan de universiteiten.

Op de mogelijke oorzaken van het feit dat wetenschapswinkels met hun vragen kennelijk slechts geringe toegang hebben tot dat gebied van onderzoek ga ik in het volgende hoofdstuk dieper in.

Wetenschapswinkels en gezondheidsonderzoek

Dat wetenschapswinkels moeite hebben met het bemiddelen van gezondheidsvragen en daarom een minimaal aandeel hebben in het inhoud geven aan het gezondheidsonderzoek heeft mijns inziens vooral als oorzaak, dat het wetenschappelijk onderzoek op dat gebied weinig toegankelijk is voor 'impulsen' vanuit de samenleving. Daar komt bij dat aard en de organisatie van het huidige onderzoek slecht is toegesneden op de beantwoording van wetenschapswinkelvragen, het sociaal-wetenschappelijke onderzoek misschien uitgezonderd. Want de kern van gezondheidsonderzoek aan de universiteiten vindt plaats op de medische faculteiten en is van oudsher overwegend medisch-biologisch of klinisch van aard. Ieder onderzoek wordt bovendien verricht binnen het organisatiekader van een vakgroep, die zich over het algemeen bezighoudt met onderzoek (en onderwijs) op het gebied van aandoeningen van een bepaald orgaan of systeem (longziekten, oogziekten, endocrinologie, haematologie, enzovoort). Het onderzoek is daardoor geïsoleerd van ander onderzoek dat zich bij wijze van spreken op een daarnaast liggende deel van hetzelfde lichaam richt. Uit de aard van de achtergrond van waaruit de vraagstelling naar voren is gekomen, vragen wetenschapswinkels daarentegen meestal om een multidisciplinaire, 'heel de mens'-aanpak. De knelpunten die dit oplevert zijn aan de hand van een voorbeeld goed te verduidelijken. Veel vragen die bij wetenschapswinkels binnenkomen hebben een toxicologische achtergrond: dat wil zeggen, het gaat vaak om informatie over of onderzoek naar gezondheidseffecten van giftige stoffen. De toxicologie is bij uitstek een wetenschap die niet de aandoening, maar de oorzaak (namelijk de chemische stof) als uitgangspunt van studie neemt. Wat we zien is dat toxicologie, althans dat gedeelte dat betrekking heeft op de werking van giftige stoffen op mensen, op de universiteiten als zelfstandig onderzoeksterrein een ondergeschikte rol speelt, terwijl binnen het andere onderzoek toxicologische aspecten slechts geïsoleerd aan bod komen. De toxicologische deskundigheid, die voor de beantwoording van veel wetenschapswinkelvragen essentieel is, is daardoor veelal versnipperd aanwezig.

Het gevolg van dit alles is dat voorzover de vragen van wetenschaps-winkels wel bemiddeld worden, deze vaak terecht komen bij onderzoeksgroepen die weliswaar op medische en beta-faculteiten het 'venster op de samenleving' vormen (chemie-, biologie- en farmacie en samenleving, sociale geneeskunde, medische ethiek), maar tegelijkertijd een marginaal en soms kwijnend bestaan leiden. Ook, zo is mijn eigen ervaring, komen voor medische onderzoekers relevante vraagstellingen soms bij de sociale wetenschappen terecht. Het geheel overziend moet ik constateren dat indien de situatie niet verandert, ook in de toekomst gezondheidsvragen vanuit wetenschapswinkels moeilijk bemiddelbaar blijken. Of kan er iets veranderd worden?

Overheidssturing en gezondheidsonderzoek

Gezondheidsonderzoek heeft zich in de afgelopen decennia altijd vrij autonoom kunnen ontwikkelen. De uitvoerders ervan bezaten lange tijd een aureool van gezag en onaantastbaarheid. De laatste 10 à 15 jaar wordt in toenemende mate de autonomie van dat soort onderzoek ter discussie gesteld.

Met name de overheid begon zich zorgen te maken over de alsmaar stijgende kosten en de enorme uitdijning van de onderzoeksgebieden. Aan de onderzoeksgroepen, die vooral gewend waren alles zelf te regelen, werden op gegeven moment keuzes van buitenaf opgelegd. In het begin van de jaren '80 was er het roemruchte advies (op aanvraag op de toenmalige Minister van Wetenschapsbeleid) van de RAWB, *Prioriteiten in het gezondheidsonderzoek* (Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid, 1983) dat voor de nodige opschudding zorgde. Voor het eerst werd buiten de directe kring van de onderzoekers om kwaliteit en maatschappelijk belang van onderzoek beoordeeld. *Maatschappelijk belang* werd door RAWB overigens gedefinieerd als "mate van overlast voor de samenleving" die een bepaalde aandoening of ziekte, op welk gebied het desbetreffende onderzoek zich richt, vormt. Die overlast is bijvoorbeeld uit te drukken in sterftcijfers als gevolg van een bepaalde ziekte. De vanzelfsprekendheid van kwaliteit en maatschappelijke relevantie van het medisch onderzoek was daarmee voor het eerst in het openbaar ter discussie gesteld. Zoals gezegd, zijn het vooral de beleidsmakers binnen de overheid die aangedrongen hebben op het maken van keuzes in het gezondheidsonderzoek. Immers, gezien de grote financiële belangen had de overheid er als eerste baat bij de wildgroei en autonomie van door haar gefinancierd onderzoek te beteugelen. Sturing van wetenschappelijk onderzoek werd daarom het wachtwoord in het beleid. Met instrumenten als voorwaardelijke financiering en versterking van de 2e geldstroom werd het universitaire onderzoek voortaan aan een aantal criteria getoetst, die vooral echter wetenschappelijk van aard waren.

Het antwoord van de overheid op het advies van de RAWB was het *Stimuleringsprogramma Gezondheidsonderzoek* (nota van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1986). Hierin werd expliciet de wens uitgesproken dat het onderzoek afgestemd dient te worden op de beleidsdoelstellingen binnen de gezondheidszorg: het beheersen van de kosten en kwaliteit van de gezondheidszorg, de bevordering van extramurale boven intramurale zorg, en bevordering van de preventie ten opzichte van de curatieve geneeskunde. In de uitvoering van dat programma blijken echter vooral de wetenschappelijk interessante top-onderzoekers en de onderzoeksprogramma's, die voldoen aan de criteria van maatschappelijk belang zoals die door de RAWB worden gehanteerd, te profiteren van de financiële stimulering. Overigens is in

geldvolume gemeten het stimuleringsprogramma vergeleken met de totale omvang van het gezondheidsonderzoek redelijk bescheiden: namelijk 65 miljoen gulden totaal, ongeveer ééntiende van het bedrag dat de overheid jaarlijks aan gezondheidsonderzoek besteedt.

We moeten constateren dat voor zover enige sturing van gezondheidsonderzoek plaatsvindt, deze eerder ingegeven lijkt te zijn door financiële motieven dan dat zij gebaseerd is op een werkelijke maatschappelijke behoefte aan bepaald soort onderzoek.

Er is echter een positieve ontwikkeling te melden. In het voorjaar van 1987 is de Raad voor het Gezondheidsonderzoek geïnstalleerd, die de overheid moet gaan adviseren over het beleid met betrekking tot het gezondheidsonderzoek. Deze raad, die als een zogenaamde sectorraad in het kader van de Raamwet Sectorraden Onderzoek en Ontwikkeling is opgezet, bestaat uit vertegenwoordigers van overheid, onderzoekers én 'gebruikers' van het onderzoek.

Onder die laatste categorie dienen we te verstaan de medische beroepsgroepen, de Ziekenfondsraad en de consumenten van de gezondheidszorg, de patiënten. De raad zal gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen, o.a. over prioriteiten in het gezondheidsonderzoek. Het is interessant om te bezien of deze raad in de toekomst kan uitgroeien tot die instantie die zich met gezag op het gebied van gezondheidsonderzoek kan uitspreken, en die werkelijk invloed kan uitoefenen op het beleid van de overheid. Want de raad heeft uiteindelijk tot taak tot een verbeterde afstemming te komen van het onderzoek op de maatschappelijke behoefte, zo staat er in de Raamwet omschreven.

Het is nog te vroeg te beoordelen of de Raad voor het Gezondheidsonderzoek die taak ook werkelijk waar kan maken.

Op het terrein van de gezondheidszorg zelf is echter ook een ontwikkeling in het beleid ingezet, die op de wat langere termijn door zou kunnen werken in het onderzoek op het gebied van gezondheid.

Gezondheidszorg op nieuwe wegen?

In het denken van de overheid over de (toekomstige) gezondheidszorg komen interessante elementen naar voren, die wetenschapswinkels aangevaant in de oren moeten klinken. Zo wordt in de *nota Gezondheidszorg op weg naar het jaar 2000*, van het Ministerie van VROM (1986) de nadruk gelegd op de herwaardering van 'determinanten van de volksgezondheid', zeg maar bepalende factoren, die de gezondheid van mensen beïnvloeden. We hebben gezien dat die determinanten bij wetenschapswinkelvragen een belangrijke rol spelen, vooral daar waar het gaat om fysieke factoren. Meer dan tot nu toe, zo staat in de nota te lezen, zou in de gezondheidszorg de nadruk op een gunstige beïnvloeding van die factoren moeten liggen. Dat zou je inderdaad als een omslag in het overheidsdenken kunnen opvatten: de gezondheidszorg pakt niet alles aan wat medisch-technisch binnen de mogelijkheden ligt (en de grenzen van de mogelijkheden verschuiven snel), maar de nadruk moet komen te liggen op preventie, voorlichting, eerstelijnsgezondheidszorg, thuiszorg. Het uitgangspunt zou de *vraag* (wat is er nodig) aan zorg en voorzieningen moeten zijn, en niet het *aanbod* (wat is medisch gezien mogelijk). Natuurlijk moet nog afgewacht worden in hoeverre dit veranderingsstreven teruggevonden zal worden in concreet beleid. Zo is, om op het gezondheidsonderzoek terug te komen, van deze grotere nadruk op de vraagkant vooralsnog weinig terug te vinden in de keuzes die bij de *inhoud* van het onderzoek worden gemaakt, zoals we hebben gezien. In dat onderzoek spelen op dit ogenblik bijvoorbeeld ontwikkelingen van diagnostische methodieken een belangrijke rol, terwijl als het om onderzoek naar

determinanten van de gezondheid gaat vooral de *biologische* factoren (kankeronderzoek, erfelijkheidsonderzoek, e.d.) een belangrijke plaats hebben.

Toekomst

Uit het voorafgaande is duidelijk geworden dat er ontwikkelingen op gang komen die mogelijk meer armslag bieden voor onderzoek op basis van gezondheidsvragen van wetenschapswinkels. De grotere greep van de overheid op het onderzoek, ontwikkelingen als een sectorraad voor het gezondheidsonderzoek, en de nadruk die beleidsmakers binnen de gezondheidszorg gaan leggen op bestrijding van ziekmakende factoren bij de bron, in plaats van (dure) diagnostiek en genezing, bieden (misschien) voorzichtig een opening daartoe.

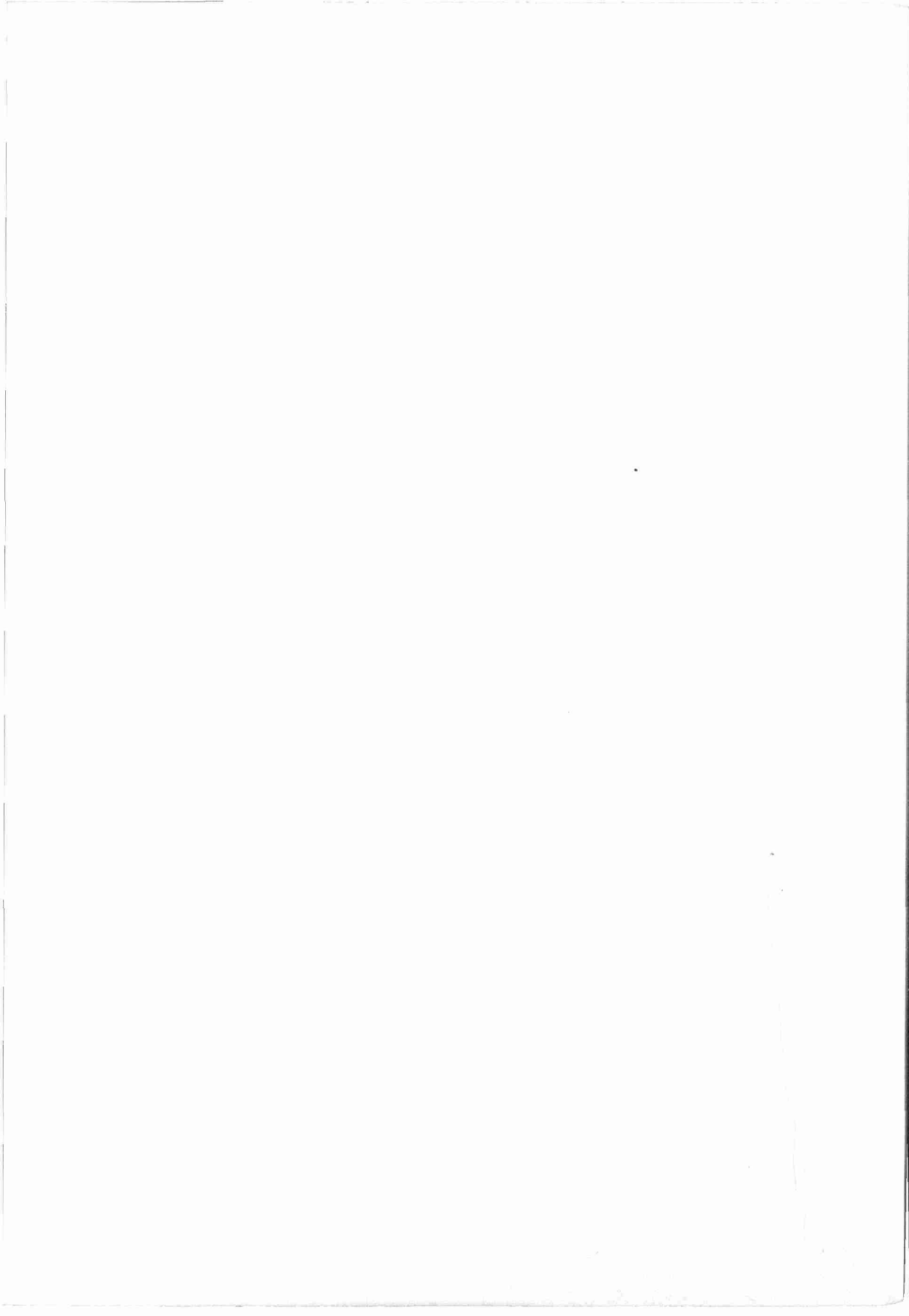
Een doorbraak is echter alleen te verwachten als wetenschapswinkels zich wat actiever op de markt van het gezondheidsonderzoek bewegen. Allereerst door *de noodzaak van een bepaald onderzoek aan te tonen*, door vakgroepen, faculteiten en universiteiten te wijzen op de grote maatschappelijke behoefte, die wetenschapswinkels zichtbaar kunnen maken door afzonderlijke vragen te bundelen tot meer algemene thema's. Het in kaart brengen van veelgevraagde onderwerpen tot een thema is een al eerder beproefde methode die her en der tot succesvolle projecten heeft geleid. Bij gezondheidsonderzoek zijn ook veel 2e- en 3e-geldstroomfinanciën te verdelen. Het zou daarom aanbeveling verdienen als wetenschapswinkels meer dan tot nu toe actief zouden proberen *externe financiering van onderzoek*, naast het bestaande voorwaardelijk gefinancierde onderzoek van de faculteiten, als mogelijkheid te gebruiken om projecten te realiseren. Voor de hand liggende financieringsbronnen als het genoemde Stimuleringsfonds voor het Gezondheidsonderzoek, het Stimuleringsfonds voor het Toxicologisch Onderzoek, het Coördinatiefonds van de Sectorraden (dit laatste vooral voor programmeringsstudies) worden spaarzaam of helemaal niet door wetenschapswinkels aangesproken. En er zijn nog tal van andere mogelijkheden. Gezondheidsland is rijk aan fondsen!

Tenslotte dienen wetenschapswinkels veel meer op het niveau van afzonderlijk vragen en thema's *samen te werken*. Dit heeft niet alleen als voordeel dat thema's voor onderzoek, die aan vakgroepen en financierders worden aangeboden een veel bredere basis hebben. Door samenwerking wordt ook het potentieel aan vakgroepen, die in principe in aanmerking komen om benaderd te worden met een vraagstelling, flink vergroot. Want Nederland telt niet één, maar zes verschillende medische faculteiten. En als al die faculteiten van de minister van Onderwijs en Wetenschappen flink moeten gaan samenwerken, waarom zouden de wetenschapswinkels die op hun terrein opereren dat dan óók niet doen?

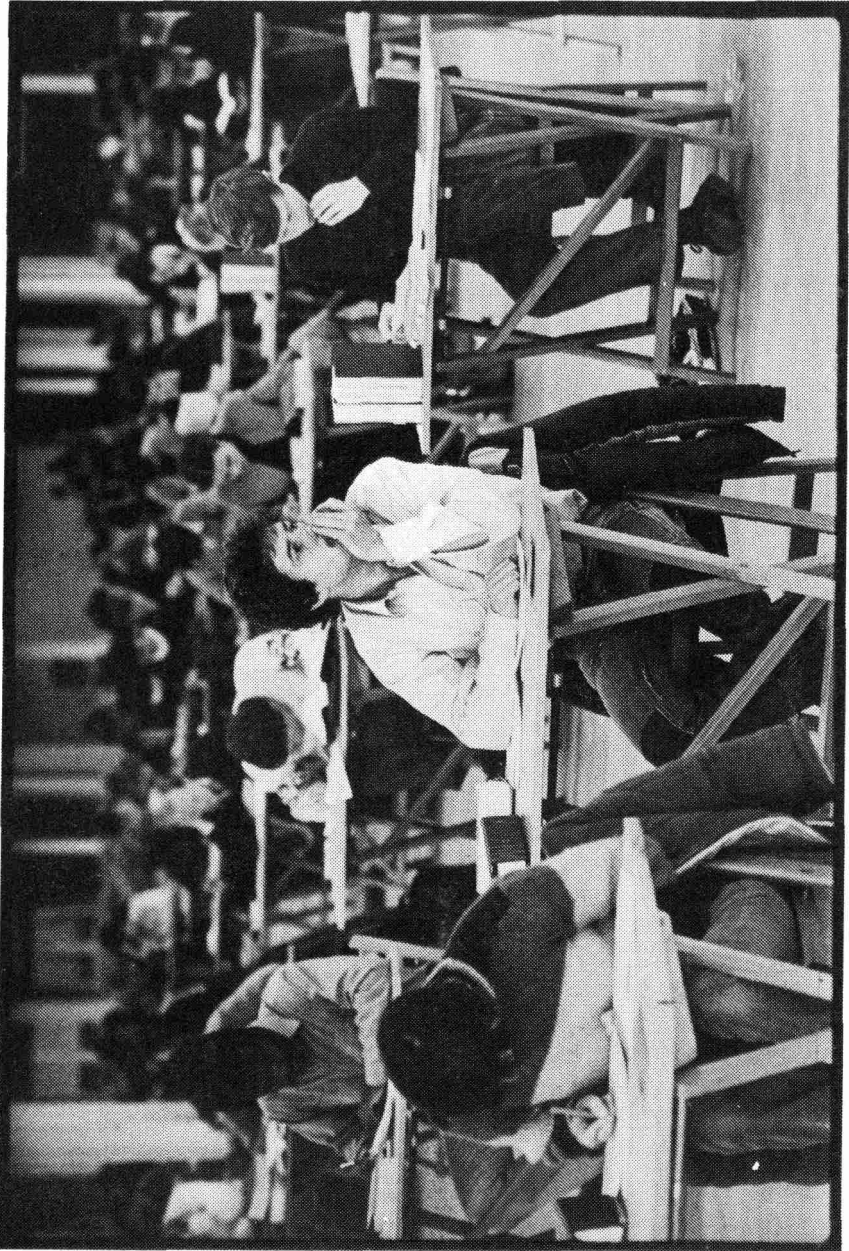

Noot

1. Ik gebruik in dit artikel de termen gezondheidsonderzoek en medisch onderzoek overigens door elkaar, hoewel de begrippen elkaar niet volledig dekken.

8 Wetenschapswinkels en onderwijs

Wetenschapswinkels en vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs.

Wim Dijkman/Hennie Korthof/Marise Pols

In de afgelopen jaren heeft het onderzoek op de universiteit een steeds grotere aandacht gekregen van de wetenschappelijke staf. Dit is ten koste gegaan van het onderwijs. Mede hierdoor zijn de mogelijkheden voor wetenschapswinkels om vragen van klantgroepen in het onderwijs onder te brengen te beperkt gebleven en daardoor ook hun aandeel in onderwijskundige vernieuwingen. Op dit moment komt de vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs volop in de belangstelling. Het is voor de universiteit van belang dat wetenschapswinkels hieraan ook een bijdrage leveren, waardoor er een gelijkere verdeling komt van de aandacht voor de verschillende maatschappelijke sectoren in het onderwijs.

Verankering van de wetenschapswinkels in het onderwijs

Wetenschapswinkels hebben een sterke band met het universitaire onderwijs. Zij zijn voortgekomen uit de studentenbeweging van de jaren zeventig. Het belangrijkste doel van deze studenten was het verbeteren van de afstemming van het universitaire onderwijs en onderzoek op de maatschappij en met name op de onderzoeksvragen van minder draagkrachtige groepen. Deze vermaatschappelijking wordt door studenten nog steeds nagestreefd, echter nu niet alleen meer uit idealisme, maar ook om het beroepsperspectief te verbeteren.

Bijna de helft van de binnenkomende vragen wordt bemiddeld naar studenten die deze onder begeleiding van vakgroepen in een onderwijsonderdeel beantwoorden. Daarnaast zijn in de verschillende universiteiten soms tot meer dan honderd studenten als vrijwilliger betrokken bij het onderzoek, bemiddelings- en organisatorische werk van de winkels (1).

Het universitaire onderzoeksbeleid en wetenschapswinkels

De bereidheid van, dan wel mogelijkheid voor, universitaire onderzoekers om onderzoek te doen naar aanleiding van vragen van klantgroepen is vanaf het ontstaan van de wetenschapswinkels gering geweest. Dit heeft consequenties voor studenten die in het kader van hun leeronderzoek aan vragen willen werken: het vinden van begeleiding is niet altijd eenvoudig en de begeleiding is vaak tijdsextensief. Wat is de oorzaak hiervan?

Wetenschapswinkels zijn van begin af aan met de universiteit de discussie aangegaan over de vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs en onderzoek. Ook andere maatschappelijke groeperingen en de politiek gingen in de loop der tijd de universiteiten onder druk zetten om resultaten, kwaliteit en maatschappelijk nut van onderwijs en onderzoek te optimaliseren. Hoewel deze ontwikkeling een positief

effect zou moeten hebben op de bereidheid van de universiteit om mee te werken aan winkelvragen, werkt het instellingsbeleid, dat uit deze kritiek voortgekomen is, juist tegenovergesteld: men wordt nog terughoudender. Was de wetenschappelijke staf tien jaar geleden nog relatief vrij om zelf de inhoud van het werk te bepalen, nu is er een 'beloningsstructuur' ontwikkeld, waardoor wetenschappelijk medewerkers genoodzaakt zijn hun werk zorgvuldig te verantwoorden. Zo daagt de overheid de universiteit uit kwaliteit te leveren door het onderzoek voorwaardelijk te financieren. Dat wil zeggen dat er regelmatig gepubliceerd moet worden in (internationaal) gerenommeerde tijdschriften. Onderzoek ten behoeve van klantgroepen van de wetenschapswinkel is daar niet in eerste instantie op gericht, hoewel een wetenschappelijke publicatie soms wel tot de mogelijkheden behoort.

De vermaatschappelijking van de universiteit wordt door de overheid gestuurd door de universiteiten te stimuleren om meer zogenaamd derde-geldstroom onderzoek binnen te halen: opdracht-onderzoek van het bedrijfsleven, andere departementen of andere instanties. De koopkracht van de klantgroepen van de wetenschapswinkels laat het plaatsen van dergelijke opdrachten niet toe. Weliswaar kan in enkele gevallen een vraag van een klantgroep aanleiding zijn voor een derde-geldstroom project, doordat financiers van onderzoek (bijvoorbeeld de overheid) ook geïnteresseerd zijn in de resultaten van het onderzoek, maar hierdoor ontstaat het risico dat onderzoekers die commerciële mogelijkheden als criterium hanteren bij het wel of niet aannemen van een vraag. Het gevolg is dat het kritische en soms risicovolle onderzoek voor klantgroepen opnieuw in het gedrang dreigt te komen.

Minder aandacht voor onderwijs

Tegelijk met de Voorwaardelijke Financiering is het Plaatsen-Geld-Model (PGM) ingevoerd. Hierin wordt de verdeling van de gelden over de verschillende onderwijsfasen vastgelegd. Het is een modelmatige benadering van universitaire taken en dient voor berekening van de toe te kennen middelen. Binnen de instelling wordt het volgens dit model toegekende geld vaak weer anders verdeeld op basis van historische en andere overwegingen.

Zoals te verwachten was, leidde het PGM-model, zeker in combinatie met de Voorwaardelijke Financiering, tot een verminderde aandacht voor het onderwijs en dit betekende dus een bezuinigend effect gehad (2). Deze extensivering van het onderwijs betekent dat er een verschuiving is opgetreden van werkgroepen en practica naar massalere hoorcolleges. De bereidheid om elk jaar het onderwijs te actualiseren vermindert, liever draait de docent nog een keer hetzelfde programma: dat bespaart voorbereidingstijd (1). Om nog maar niet te spreken van de mogelijkheid dat een wetenschappelijk medewerker extra tijd vrijmaakt om een project rond een vraag van de wetenschapswinkel te begeleiden. Deze extra tijd is nodig, omdat de docenten er vaak niet op ingesteld zijn om vanuit concrete probleemsituaties te denken en te werken.

Met de invoering van de Tweefasenstructuur is het onderwijsprogramma verkort. Bij de invulling van het nieuwe programma hebben de basisvakken veel tijd voor zich opgeëist.

De mogelijkheid om een eigen onderwijsprogramma op te zetten, bijvoorbeeld rond wetenschapswinkelvragen, is in sommige gevallen afgenomen (1). Elders is juist de keuzevrijheid groter geworden (2). Maar het opzetten van een eigen programma kost veel voorbereidingstijd, die niet altijd gehonoreerd wordt. Bovendien vergt het vaak extra tijd

van de begeleiding.

De studieduurverkorting is vooral ten koste gegaan van de afstudeerfase, waarin studenten zich oefenen in het zelfstandig verrichten van onderzoek. Dit is nu voor een deel uitgesteld naar de Tweede Fase. Dit ontnemt de winkels nog meer de mogelijkheid om vragen in het onderwijs onder te brengen. Immers zij zijn juist afhankelijk van de bijna afgestudeerde met al enige onderzoekervaring (1).

Vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs

De extensivering van het onderwijs en de invoering van de Twee-fasenstructuur hebben consequenties gehad voor de indeling en omvang van het programma en de begeleidingstijd. Deze maatregelen waren echter niet geschikt voor het bijsturen van de inhoud van het onderwijs. Hieraan is juist de laatste paar jaar een grotere behoefte ontstaan, omdat de afstemming op de beroepspraktijk als gebrekkig ervaren wordt.

De belangstelling vanuit de samenleving voor wetenschap en technologie is groeiende: meer dan in het verleden het geval was, wordt nu erkend dat resultaten van onderzoek kunnen leiden tot nieuwe kansen, producten en diensten en mede daardoor ook emanciperend kunnen werken. Daar staat tegenover dat door de ingrijpende betekenis ervan voor de samenleving, ook een kritische beoordeling en, waar mogelijk, bijsturing ervan noodzakelijk gevonden wordt. De vraag naar academisch opgeleiden is daarom nog steeds groeiende.

Na een marktgericht onderzoekbeleid geïntroduceerd te hebben, propageert het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen nu een marktgericht onderwijsbeleid en in zijn kielzog volgen de bestuurders van de instellingen. Zo moet er in toenemende mate (betaalde) her- en bijscholing worden verzorgd. Kwaliteitsbeoordeling van onderwijs zal zijn intrede doen en sterk gebaseerd worden op het oordeel van werkgevers over dit onderwijs. Impliciet leidt dit beleid ook tot een financieren onder voorwaarden van onderwijs. Klantgroepen van wetenschapswinkels, die wel afnemers zijn van academici, zijn echter niet in staat post-doctoraal onderwijs te financieren en kunnen dus via die weg geen invloed uitoefenen op de inhoud van het onderwijs, terwijl zij er juist ook belang bij hebben dat het onderwijs aan hun eisen voldoet.

Om de externe oriëntatie te stimuleren, worden door de instellingen tijdelijk (part-time) gasthoogleraren uit de beroepspraktijk aangetrokken en worden stages van studenten in bijvoorbeeld het bedrijfsleven bevorderd.

Om als universiteit een eigen marktgericht onderwijsbeleid te kunnen ontwikkelen worden de universiteiten sinds kort vrij gelaten in de inrichting van hun studierichtingen (3). In sommige (clusters van) disciplines wordt mede daarom het onderwijs zogenaamd 'modulair' ingericht: verschillende modules met afgeronde stof worden in beperkte tijdsenheden door de disciplines aangeboden en studenten kunnen hier naar interesse een pakket uit samenstellen. Hierdoor ontstaat een flexibel systeem voor de inrichting van de studie (4).

Deze ontwikkelingen leiden ertoe dat de thema's in het onderwijs sterker vanuit de vraag bepaald worden of gaan worden. Dat wil nog niet zeggen dat deze ontwikkelingen ook automatisch leiden tot een bevordering van praktijk gericht handelen van de afgestudeerden (2). Op welke wijze wordt in het onderwijs meer aandacht gegeven aan sociale en communicatieve vaardigheden, die in de praktijk van management en beleid van groot belang zijn, maar naar de mening van deze praktijk onderbelicht zijn? Het zgn. 'modulaire' onderwijs biedt dan wel in

principe de mogelijkheid om onderwijs van verschillende disciplines te volgen, maar is er voldoende afstemming van de disciplines om een pakket samen te kunnen stellen rond een maatschappelijk probleemveld? Een nog indringender vraag is, hoe de integratie van de verschillende op de praktijk gerichte onderdelen vorm krijgt. Wie is daar verantwoordelijk voor? Hoe vindt integratie van onderdelen plaats? De organisatie van het onderwijs als afgeleide van die van het onderzoek, belemmert een werkelijk integrale benadering van maatschappelijke vraagstellingen in het onderwijs, terwijl daar in de beroepspraktijk behoefte aan is.

Er is bijvoorbeeld een toenemende vraag naar multi-disciplinair opgeleide mensen: zoals biotechnologen, ontwerpers, milieukundigen en bestuurskundigen. Dit zijn richtingen die hard op weg zijn zich te ontwikkelen tot eigen disciplines gevoed door de basisdisciplines waar ze ten dele op rusten. De ontwikkeling hiervan is tot nog toe gestuurd door een combinatie van behoefte van werkgevers, belangstelling van studenten en de mogelijkheid van verwerving van onderzoekopdrachten van derden. Hier wordt indirect zichtbaar hoe mede door het onderwijs (lees: studentenbelangstelling) er nieuwe studierichtingen en nieuw (maatschappijgericht) onderzoek van de grond kan komen.

Overigens moet worden opgemerkt dat het fundamentele onderzoek zelf nauwelijks reageert op deze nieuwe richtingen. De theorievorming (basisonderzoek) in deze multi-disciplinaire gebieden wordt helaas door het gevestigde fundamentele onderzoek tegengehouden, daar zij het primaat hebben bij de beoordeling, die niet zelden conserverend werkt en zeker geen rekening houdt met het maatschappelijk belang van het onderzoek.

Probleemgericht onderzoek in onderwijs

De dominantie van de discipline-gewijze benadering, die in het merendeel van het universitaire onderwijs te vinden is, is één van de meest fundamentele problemen waar wetenschapswinkels tegenaan lopen. Het vergaren en ontwikkelen van kennis ten behoeve van vraagstellingen uit de maatschappij vraagt een integratie van disciplinaire kennis op een hoog abstractieniveau. De wetenschapswinkels pleiten dan ook voor de opname van probleemgericht onderwijs in onderdelen van het curriculum.

Probleemgericht onderwijs, bijvoorbeeld rond een vraag van een klantgroep van de wetenschapswinkel, heeft zowel didactische als inhoudelijke voordelen (1, 5, 6, 7, 8).

Zo moet een maatschappelijke vraag eerst omgezet worden in wetenschappelijk te onderzoeken vraagstellingen en moet een adequate methode gezocht worden. Hierbij moet zorgvuldig op de achtergrond van de vraag en op de ervaringskennis van de klant gelet worden.

Tijdens het onderzoek en bij het opstellen van een advies kan uitwisseling en integratie van kennis uit verschillende disciplines van groot belang zijn. Dit biedt de student inzicht in het belang van het eigen vakgebied ten opzichte van dat van anderen en de betekenis ervan in de maatschappij. Het opstellen van een advies brengt een speciale verantwoordelijkheid met zich mee. Door aan een dergelijk probleem te werken, leren studenten in het gehele onderzoek doelgericht keuzes te maken, zowel bij de te onderzoeken vraagstelling als bij de verzameling en verwerking van de gegevens.

Zo'n benadering van een vraag vraagt een academisch denkniveau. Dat wil niet zeggen dat (onderdelen van) vragen in sommige gevallen niet door het Hoger Beroeps Onderwijs behandeld zouden kunnen worden. Het gaat de wetenschapswinkels niet zo zeer om het type onder-

wijs als wel om de inhoud ervan: analytisch leren denken en het leggen van een directe relatie met vernieuwend onderzoek. Dat is op dit moment het best gewaarborgd op de universiteit. Probleemgericht onderwijs en onderzoek bestaat niet uitsluitend uit het verzamelen van bestaande kennis. Vanuit de deelnemende disciplines kunnen juist impulsen gegeven worden voor het genereren van nieuwe kennis en daarmee nieuwe mogelijkheden, die misschien pas veel later beschikbaar zullen komen.

De vermaatschappelijking via de wetenschapswinkel

Het ligt voor de hand dat wetenschapswinkels hun eigen bijdrage leveren aan de vermaatschappelijking van het universitaire onderwijs. Een gericht instellingsbeleid om dit te bevorderen is daarbij noodzakelijk. Door een marktgericht beleid dreigt deze vermaatschappelijking eenzijdig ingevuld te worden. Gezien haar onafhankelijke positie in de samenleving zal de universiteit de vermaatschappelijking ook evenwichtig vorm moeten geven, dus niet alleen gericht op bedrijfsleven en overheid, maar ook op non-profit organisaties. Bij het opzetten van evaluaties van het universitaire onderwijs moeten de klantgroepen van wetenschapswinkels ingeschakeld worden. Zij hebben ervaring met studenten en zijn soms toekomstige werkgevers ervan.

Het verdient aanbeveling om in onderdelen van facultaire onderwijsprogramma's aandacht te geven aan de maatschappelijke functie van het vakgebied, zoals dat via de wetenschapswinkel haar uitwerking krijgt. Vakgroepen kunnen dat in samenwerking met de wetenschapswinkels invullen.

Wat mag verder van de wetenschapswinkel verwacht worden?

1. Antennefunctie

De functie van de wetenschapswinkel biedt de universiteit de mogelijkheid om zicht te krijgen op (nieuwe) maatschappelijke ontwikkelingen, die voor het onderwijs van belang kunnen zijn.

2. Contact met maatschappelijke sectoren

Via de winkel kan de universiteit contacten opbouwen met maatschappelijke sectoren en die reiken vaak verder dan alleen de directe klantgroepen, omdat de winkels in hun werk ook contacten hebben met bijvoorbeeld (semi-)overheidsinstellingen. De winkel kan behulpzaam zijn bij het creëren van stageplaatsen en het vinden van gastdocenten.

3. Methodiek van kennisoverdracht

De winkels vervullen een pioniersfunctie waar het gaat om kennisoverdracht en zij hebben daarbij laten zien dat kennisoverdracht iets anders is dan voorlichting geven of het maken van mooi ogende folders, een vlotte babbelen en overzichten van onderzoek op de universiteit hebben. De ervaring van de wetenschapswinkel leert dat kennisoverdracht geen eenzijdig proces is, maar dat het primair bestaat uit een wisselwerking tussen vragen en aanbieder. Bemiddelen zoals wetenschapswinkels dat doen, is daarom ook in toenemende mate een te onderwijzen activiteit geworden, die aan de Katholieke Universiteit Brabant inmiddels inderdaad in een onderwijsprogramma opgenomen is. Hier doen studenten in een onderwijsproject het vooronderzoek ten behoeve van vragen, waarna anderen het onderzoek verder uitvoeren. Aan de hand van de verschillende fasen van het bemiddelingsproces worden ook allerlei wetenschapstheoretische aspecten behandeld (8).

Wat staat de wetenschapswinkel te doen

De wetenschapswinkels zullen ieder binnen hun instellingen aan de slag moeten om hun mogelijkheden in het onderwijs te verbeteren. Dat betekent dat ze zich interesseren voor, en een visie ontwikkelen op het onderwijsbeleid van de instellingen.

Ze kunnen op vele momenten in het onderwijs aandacht vragen voor het winkelwerk. Zo kunnen clusters van vragen tot thema's verwerkt worden en aangeboden worden aan docenten voor hun colleges maar ook voor nieuwe onderzoeksprojecten. Afgeronde vragen kunnen ingebracht worden in werkgroepen en practica (6). Het voordeel hierbij is dat het lesmateriaal al verzameld is, omdat de vraag al beantwoord is. Wetenschapswinkels kunnen ook zelf projecten presenteren in pauze-programma's. Bij deze presentaties moet steeds de vraag centraal staan wat de betekenis ervan voor de student en zijn of haar onderwijs is.

Het inbrengen van vragen in het onderwijs vereist in toenemende mate een gedegen voorbereiding van projecten door de winkeliers, omdat de verkennende en probleemstellende fase te weinig als onderwijs erkend wordt door docenten en studenten. Aan deze houding moet zo veel mogelijk weerstand geboden worden. Ook het vooronderzoek, één van de belangrijkste fasen uit het bemiddelingsproces, moet door studenten in hun leeronderzoek gedaan kunnen worden en gehonoreerd in studiepunten, gezien de belangrijke ervaring die hiermee opgedaan kan worden (8). Hierbij zal de winkel ook haar eigen deskundigheid in moeten brengen. Vooralsnog lijkt het de beste strategie om incidenteel in samenwerking met vakgroepen en studenten concrete projecten rond wetenschapswinkelvragen voor te bereiden en aan te bieden, waar dan een voorbeeldfunctie van uit moet gaan. Faculteiten zouden dergelijke initiatieven moeten stimuleren.

De universiteit moet deze activiteiten serieus nemen, door dergelijke projecten als een essentieel onderdeel van studierichtingen en adviespakketten te beschouwen. Daarnaast zou ze ook een sterkere waardering moeten geven aan docenten, die aan dergelijke projecten willen meewerken, immers er worden twee vliegen in één klap geslagen: én goed onderwijs én maatschappelijke dienstverlening.

Voor de omvangrijkere vragen is het noodzakelijk dat de universiteit een deel van de Tweedefase-opleiding hiervoor reserveert. Dat hoeven niet alleen 4-jarige AIO-plaatsen te zijn, maar dat kunnen ook kortere projecten zijn.

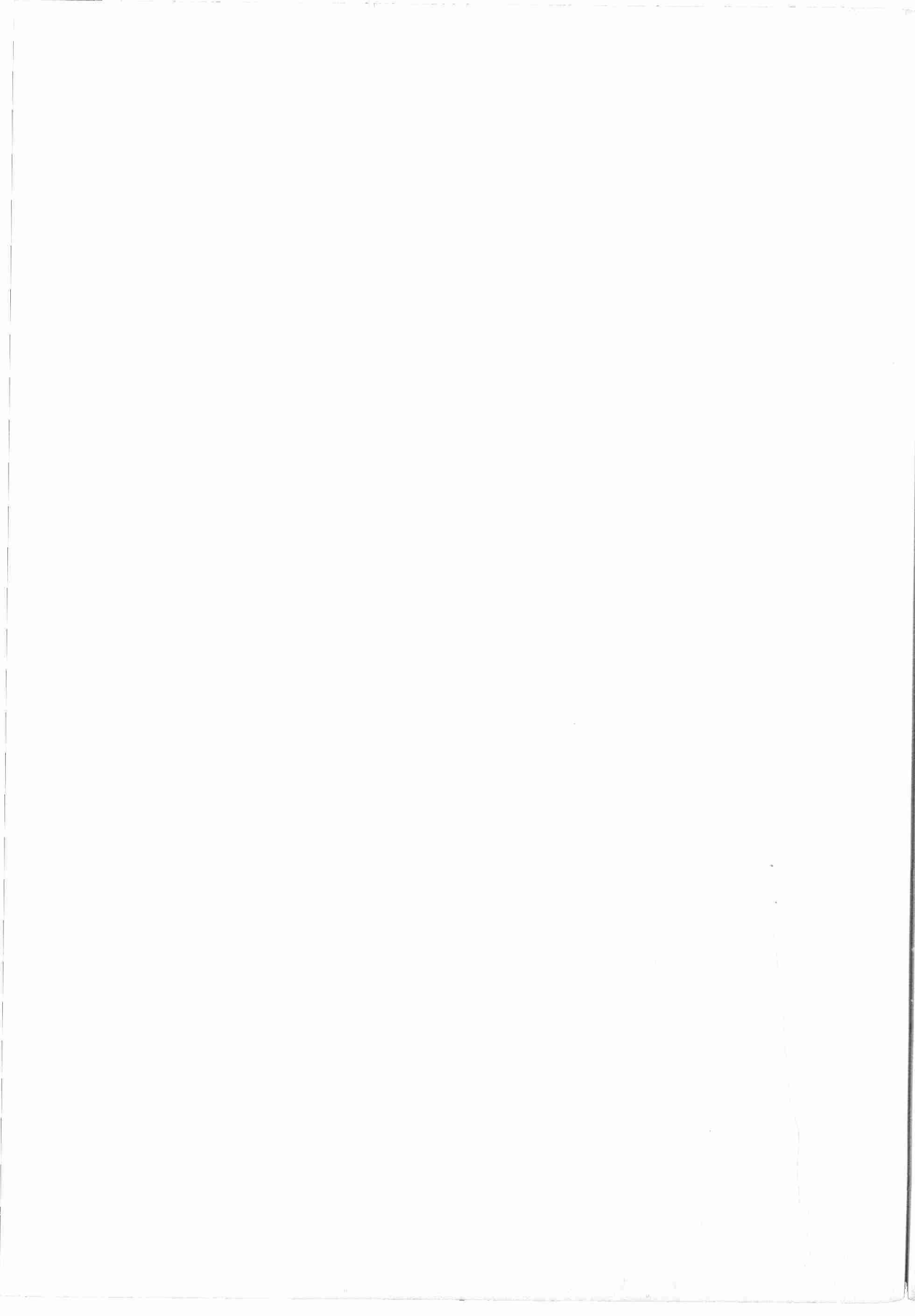
Om als wetenschapswinkels blijvend te anticiperen op ontwikkelingen in het onderwijs en steeds weer vernieuwingen te stimuleren, kan het nuttig zijn als medewerkers van winkels 'onderwijs' als aandachtsveld opnemen, zo mogelijk in combinatie met speciale onderwijsgroepen. Onderling contact hierover op landelijk niveau kan daarbij een goede aanvulling vormen.

Noten

1. Zie de brief van de gezamenlijke wetenschapswinkels aan de minister van Onderwijs & Wetenschappen van 24 april 1986 inzake de relatie wetenschapswinkels en het universitaire onderwijs.
2. F.A. van Vugt en A.M.L. van Wieringen (eds.), *Evaluatieonderzoek wet Twee-fasen structuur*. Centrum voor Studies van het Hoger Onderwijsbeleid Universiteit Twente, 1987.

3. *Hoger Onderwijs, Autonomie en Kwaliteit*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1985-1986, 19253 nr. 1 en 2.
4. S. Wiegersma e.a., *Een convergent model voor het hoger onderwijs*. Academische Raad, Den Haag, 1984.
5. *De vraag naar onderwijs*. Biologiewinkel RU Utrecht, mei 1985.
6. Michiel Linskens, *Probleemgericht onderwijs aan de subfaculteit biologie RUU*. Afdeling Onderzoek en Ontwikkeling van Onderwijs RUU, 1986.
7. K. van Koppen en C. Blom, *Probleemgericht onderwijs, een uitwerking op het terrein van de milieukunde*. Onderzoek en Onderwijs, mei 1986.
8. Wetenschapswinkel Tilburg, *Syllabus cursus bemiddelingswerk*, september 1986.

Personalia

Cees Blomberg promoveerde op een organisch-chemisch onderwerp (organomagnesium verbindingen). Sinds 1982 was hij - onder andere - docent Chemie en Samenleving aan de Subfaculteit Scheikunde van de Vrije Universiteit Amsterdam en sinds 1985 coördinator van de Chemiewinkel VUA. Hij is inmiddels met de VUT gegaan.

Henk Bodewitz is in de periode 1977-1984 lid geweest van de centrale werkgroep wetenschapswinkels aan de Rijksuniversiteit Groningen. Op dit moment is hij universitair hoofddocent W&S binnen de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen aan de RUG.

Joke Bol is biologe en sinds 1981 werkzaam bij de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam met als taak het bevorderen van samenwerking tussen de UvA en de milieubeweging op het terrein van onderzoek.

Piet Delhooven studeerde werktuigbouwkunde aan de Technische Hogeschool Eindhoven. Van 1984 tot 1987 coördineerde hij als hoofd van het Bureau Wetenschapswinkels de acht wetenschapswinkels van de TUE. Thans is hij werkzaam als value engineer bij DAF Trucks BV te Eindhoven.

Jan van Diepen is coördinator bij de Wetenschapswinkel van de Technische Universiteit Twente.

Wim Dijkman is bioloog, was coördinator van de Biologiewinkel aan de Rijksuniversiteit Utrecht en is nu toegevoegd docent Botanische Oecologie aan de RUU.

Lex Heerma van Voss was van 1981 tot 1984 winkelier bij de Letterenwinkel van de Rijksuniversiteit Utrecht. Momenteel werkt hij aan een proefschrift over de gevolgen van arbeidstijdverkorting in de jaren twintig en is hij lid van de Utrechtse universiteitsraad.

Maria Hijman was van 1978 tot en met 1984 als vrijwilligster actief in de Biologiewinkel van de Rijksuniversiteit Utrecht. Nu is zij coördinatrice van de Interfacultaire Werkgroep Vrouwenstudies van de RUU.

Hans Jacobs is sinds september 1980 als vrijwilliger verbonden geweest aan het IMGO Regionale Ontwikkeling te Middelburg en vanaf januari 1982 is hij coördinator van het bemiddelingsteam en bestuurslid van de Stichting IMGO-RO. Sinds oktober 1983 tevens bestuurslid van de landelijke Stichting IMGO te Utrecht. Momenteel is hij werkzaam bij de Wetenschapswinkel Zeeland, gevestigd in de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg.

Peter Kerklaan is biochemicus en sinds 1985 coördinator van het themagebied Gezondheid bij de Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit te Leiden.

Koos Koopal - afgestudeerd als politicoloog aan de Universiteit van Amsterdam - was van september 1984 tot november 1986 werkzaam bij de Wetenschapswinkel van de UvA. Het zwaartepunt in zijn takenpakket lag bij het onderhouden van de contacten met de vakbeweging.

Hennie Korthof-Matze is juriste en coördinatrice van de Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit Leiden voor juridische vragen.

Loet Leydesdorff is verbonden aan de vakgroep Wetenschapsdynamica van de Universiteit van Amsterdam. Hij is één van de oprichters van de Wetenschapswinkel van de UvA.

Bart van der Lugt is oprichter van ScienceBiz in Amsterdam. ScienceBiz houdt zich bezig met informatievoorziening en bemiddeling bij het opsporen van nieuwe producten en distributiemogelijkheden en met het commercialiseren van technologie en know-how.

Klaas Gert Lugtenborg is vanaf 1983 als vrijwilliger bij de Geschiedeniswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen werkzaam geweest en hij is sinds 1986 als coördinator bij de winkel werkzaam.

Marc Peeters heeft Bedrijfskunde aan de Technische Hogeschool Eindhoven gestudeerd. Tijdens de laatste jaren van zijn studie heeft hij zich beziggehouden met de oprichting en vormgeving van een wetenschapswinkel voor bedrijfskunde. Na afloop van zijn studie (augustus 1985) heeft hij een betrekking als coördinator van de Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht aanvaard (in het kader van zijn vervangende dienstplicht).

Frans Pennings schreef in 1983 een nota voor het CvB van de Rijksuniversiteit Utrecht over de Utrechtse wetenschapswinkels en de mogelijkheden van een centraal coördinatiepunt voor deze winkels; was van 1985 tot 1987 werkzaam op dat coördinatiepunt; verricht nu op basis van een ZWO-subsidie een rechtsvergelijkend onderzoek, aan de juridische faculteit in Utrecht, naar de rechtspositie van werklozen.

Marise Pols-Haighton is cultureel antropologe en coördinatrice van de Wetenschapswinkel van de Katholieke Universiteit Brabant.

Huub Severiens en *Sjoerd Wartena* studeren voorlichtingskunde aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Van oktober 1986 tot februari 1987 liepen zij stage bij de Wetenschapswinkel Zeeland, waarin zij een tentoonstelling hebben opgezet met als thema Voorlichting door wetenschapswinkels.

Jan Weerdenburg heeft meegewerkt aan de organisatie van diverse landelijke wetenschapswinkelactiviteiten. Is als student betrokken geweest bij de oprichting van de Biologiewinkel Utrecht in 1978 en heeft een stage gelopen bij de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Amsterdam in oprichting in 1977/'78. Hij werkt thans bij Bureau Studium Generale van de Rijksuniversiteit Utrecht.

Rolf Zaal werkt als free lance journalist voor technische en populair wetenschappelijke tijdschriften. In het kader van zijn studie sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam is hij betrokken bij onderzoek binnen de vakgroep Wetenschapsdynamica.

Adreslijst wetenschapswinkels

A. UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

1. Wetenschapswinkel

Herengracht 530
1017 CC AMSTERDAM

2. Chemiewinkel

J.H. van 't Hoffinstituut
Nieuwe Achtergracht 166
1018 WV AMSTERDAM

3. Vertaalwinkel

Herengracht 530
1017 CC AMSTERDAM

B. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

1. Wetenschapswinkel

De Boelelaan 1105
Kamer 1A-12, Hoofdgebouw
1081 HV AMSTERDAM

2. Chemiewinkel

De Boelelaan 1083
Kamer P-230
1081 HV AMSTERDAM

3. Biologiewinkel

De Boelelaan 1087
Kamer A-107
1081 HV AMSTERDAM

4. Wetenschapswinkel van de geneeskundige faculteit

Van der Boechorststraat 7
p/a kamer A-318
1081 BT AMSTERDAM

5. Economiewinkel

p/a Boelelaan 1105
Kamer 1A-12
1081 HV AMSTERDAM

C. TECHNISCHE UNIVERSITEIT DELFT

1. Wetenschapswinkel

Kanaalweg 2b
Kamer 040
2628 EB DELFT

D TECHNISCHE UNIVERSITEIT EINDHOVEN

0. Bureau Wetenschapswinkels

Den Dolech 2
Hoofdgebouw 0.42
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

1. Bouwkundewinkel (faculteit Bouwkunde)

Den Dolech 2
Hoofdgebouw 11.63, postvak 20
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

2. Werktuigbouwwinkel (faculteit Werktuigbouwkunde)

Den Dolech 2
W-hoog 1.127
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

3. Chemiewinkel (faculteit Scheikundige Technologie)

Den Dolech 2
T-laag SL 0.19
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

4. Fysicawinkel (faculteit Natuurkunde)

Den Dolech 2
NO 02.01
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

5. Bedrijfskundewinkel (faculteit Bedrijfskunde)

Den Dolech 2
Paviljoen U1
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

6. Technische werkwinkel gezondheidszorg (diverse disciplines)

Den Dolech 2
W-hoog 3a.11
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

7. Electrowinkel (faculteit Electrotechniek)

Den Dolech 2
E-hoog 6.10
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

8. TEMA-winkel (faculteit Wijsbegeerte & Maatschappijwetenschap)

Den Dolech 2
tijdelijk: HG 0.42
TUE
5612 AZ EINDHOVEN

E RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

1. Chemiewinkel

Chemisch Lab. RUG
Nijenborgh 16
9747 AG GRONINGEN

2. Wetenschapswinkel voor geneesmiddelen

Antonius Deusinglaan 2
9713 AW GRONINGEN

3. Biologiewinkel

Biologisch Centrum
Kerklaan 30
9751 NN HAREN

4. Geschiedeniswinkel

Instituut voor Geschiedenis
Grote Rozenstraat 38
9712 TJ GRONINGEN

5. Wetenschapswinkel voor onderwijs Groningen

Vakgroep Onderwijskunde
Westerhaven 16
9718 AW GRONINGEN

6. Wetenschapswinkel voor economie

Paddepoelcomplex
W.S.N.-gebouw, kamer 534
Landsleven 5
9747 AV GRONINGEN

7. Wetenschapswinkel voor volksgezondheid

Academisch Ziekenhuis Groningen
Kliniek voor Dermatologie
Oostersingel 59
9713 EZ GRONINGEN

8. Natuurkundewinkel

Laboratorium voor Technische Fysica
Nijenborgh 18
9747 AG GRONINGEN

9. Talenwinkel

Grote Rozenstraat 15
9712 TG GRONINGEN

F. IMGO'S

1. IMGO stichting arbeid en gezondheid

p/a Maatschappelijke Biologie
Oude Gracht 320
3511 PL UTRECHT

2. Stichting BOOG

Osseweistraat 34B
3023 DD ROTTERDAM

G. RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1. Wetenschapswinkel

Kloksteeg 25
2311 SK LEIDEN

2. Chemiewinkel

Kloksteeg 25
2311 SK LEIDEN

H. RIJKSUNIVERSITEIT LIMBURG

1. Wetenschapswinkel

Tongersestraat 53, kamer 146
6211 LM MAASTRICHT

I. KATHOLIEKE HOGESCHOOL NIJMEGEN

1. Wetenschapswinkel

Bijleveldsingel 70
6524 AE NIJMEGEN

J. ERASMUSUNIVERSITEIT ROTTERDAM

1. Wetenschapswinkel

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA ROTTERDAM

K. KATHOLIEKE UNIVERSITEIT BRABANT

1. Wetenschapswinkel

Hogeschoollaan 225
Kamer P3215
5037 GC TILBURG

L. UNIVERSITEIT TWENTE

1. Wetenschapswinkel

Postbus 217
7500 AE ENSCHEDE

M. RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0. Coördinatiepunt wetenschapswinkels

Lucas Bolwerk 5
3512 EG UTRECHT

1. Biologiewinkel

Payenborch
Oudegracht 320
3511 PL UTRECHT

2. Letterenwinkel

Muntstraat 4
3512 EV UTRECHT

3. Natuurkundewinkel

p/a Laboratorium voor Experimentele Fysica
Princetonplein 5
3584 CC UTRECHT

4. Chemiewinkel

Analytisch Chemisch Laboratorium
Croesestraat 77a
3522 AD UTRECHT

5. Wetenschapswinkel sociale wetenschappen

Centrumgebouw-Zuid
Kamer E241
Heidelberglaan 1
3584 CS UTRECHT

6. Diergeneeskundewinkel

Payenborch
Oudegracht 320
3511 PL UTRECHT

7. Rechtenwinkel

Drift 8
3512 BS UTRECHT

N. LANDBOUWUNIVERSITEIT WAGENINGEN

0. Wetenschapswinkel (waarin opgenomen Imgo-Landbouw)

Eekmolenweg 2
6703 AM WAGENINGEN

1. Stichting WEMAG

(Werkgroep Milieu, Arbeid en Gezondheid)
Duivendaal 5
6701 AR WAGENINGEN

O. ZEELAND

1. Wetenschapswinkel Zeeland

p/a Zeeuwse Bibliotheek
Postbus 157
4330 AD MIDDELBURG